STEFAN IHRIG

2.BASKI

NAZİLER
VE ATATÜRK

"Atatürk'ün İslama tavrı, Hitler'in Hıristiyanlığa tavrını belirledi.."
– Dominic Green, *Wall Street Journal*

ALFA® | TARİH

Naziler ve Atatürk

Ataürk in The Nazi Imagination

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Zuhal Turan

ISBN 978-605-171-122-5
1. Basım: Temmuz 2015
2. Basım: Eylül 2015

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

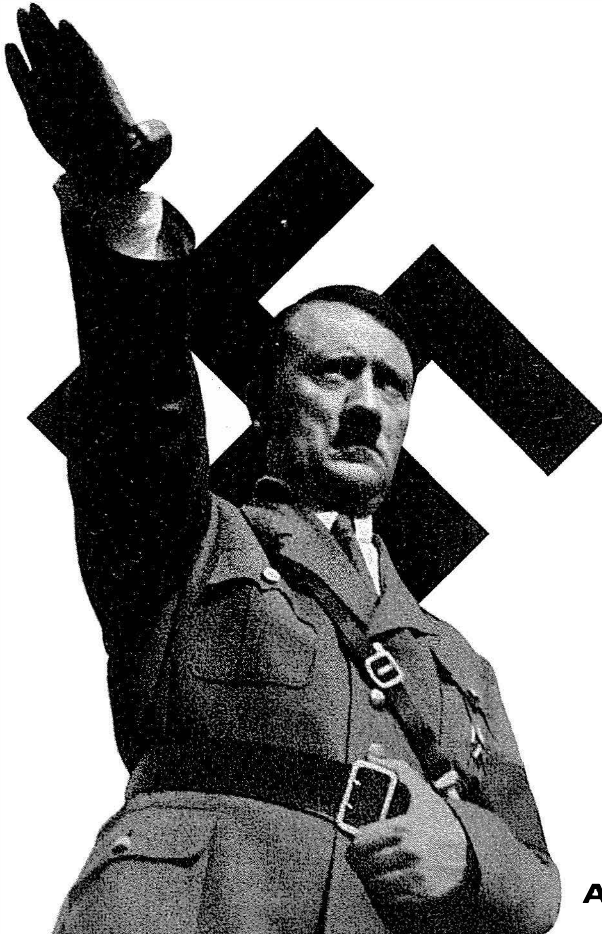
Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Fatih-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika No: 10905

STEFAN IHRIG

NAZİLER

VE ATATÜRK

ÇEVİREN : AHMET FETHİ YILDIRIM

ALFA | TARİH

Her şeyi borçlu olduğum Beate ve Johann'a

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

"Enveriye"den Ayrılma

Yıl 1908, esas öykünün gerçekten başlamasından on yıl önce. Osmanlı İmparatorluğu devrimin eşiğindedir. Jön Türkler, 1878 Anayasası[卐] hemen geri getirilmezse, İstanbul'a yürüme tehdidinde bulunuyor. Kötü şöhretli uğursuz "kızıl sultan" boyun eğer ve Jön Türkler başkentte ve imparatorlukta iktidarı fiilen ele geçirir. Sultan ile yeni rejim arasındaki çatışma 1909'a kadar sürer; o yıl sultanın bir karşı darbesi ezilir ve Jön Türk liderlerden biri, Enver Paşa, başkentin üzerine yürür –Caesar'ın Roma başkentine yürüyüşüyle benzerlikler, Alman çağdaşların gözünden kaçmadı. Hitler, daha sonra, ancak Enver'in başkentin üzerine yürümesiyle Osmanlı İmparatorluğunun canlanabildiğini söyleyecekti. Hitler'in bunu ve Türkiye'yle ilgili daha fazlasını bilmesi tesadüf değildi. 1908-1909'un olayları Avrupa'da, özellikle Almanya'da, ama olasılıkla "Hitler'in Viyana'sında" da yakından izlendi.[1] Jön Türklerin kahramanı Enver Paşa da, 1909'da Osmanlı İmparatorluğunun Berlin büyükelçiliğinde askeri ataşelik görevini üstlendi.

Alman milliyetçiler, özellikle Berlin'de, Jön Türk Devrimini ve Enver Paşa'yı kutladı; öyle ki, bazı yazarlar 1908'den hemen sonra bir Alman "Türk humması"ndan (Türkenfieber) söz etti.[2] Alman milliyetçiler, Boğaziçi kıyılarında olup

---

卐 Askıya alınmış olarak 1908'i bekleyen ilk Osmanlı Anayasası, yani Kanun-ı Esasi 1876'da kabul edilmiştir –ed.n.

1 Krş. Brigitte Hamann, *Hitlers Viyana: Lehrjahre eines Diktators* (Münih: Piper, 1996), ama bu tür söylemlerden bahsetmez.

2 Örneğin bkz. Wolfgang G. Schwanitz, "Djihad 'Made in Germany': Der

bitenlerin 19. yüzyılda Almanya'da ve İtalya'da olanlara benzediğine, Almanya'nın güneydoğudaki ortağının güçlenmesine yol açacak bir ulusal canlanma süreci olduğuna inandılar. Enver Paşa'ya "Türk Moltke," hatta Talât Paşa'ya "Türk Bismarck" denildi.[3] Ama yalnızca Enver Paşa yenilenen Osmanlı İmparatorluğunun simgesi ve Almanya'da tanınan bir medya şahsiyeti haline geldi. Adı, Enver Bey sigaralarının bir reklamı olarak çift katlı Berlin otobüslerinin üzerinde yer aldı ve Potsdam'da bir köprüye onun adı verildi.[4] I. Dünya Savaşı sırasında Doğu cephesine giden Alman trenlerin yan taraflarına tebeşirle "Enveriye" yazıldı.[5] 1920'de Alman gazeteleri, herhangi bir açıklama yapmadan Enver'in son savaştaki hedeflerine işaret edebiliyor ve Alman kamuoyunun, neden söz edildiğini bilmesini bekleyebiliyordu.[6]

Almanca konuşulan topraklarda Türklerle uzun bir ilişki geleneği vardı. Türklere ve "Türkiye"ye işaret eden ilk belgeler Haçlı Seferleri dönemine, aşağı yukarı İmparator Friedrich Barbarossa'nın Anadolu'da boğulduğu zamana aitti. On sekizinci ve 19. yüzyıllara kadar Almanların ve diğer Batılı bölgelerin benzer Türk ve İslam algıları vardı.[7] Ama Mozart gibi "a la turca" gidiş, Schwetzingen parkında ve Potsdam'da

---

Streit um den heiligen Krieg, 1914-1915," *Sozial Geschichte* 18 (2003): 7-34, burada 10-11.

3 Alfred Nossig, *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1916 içinde, aktaran Dominik J. Schaller, "Die Rezeption des Völkermordes an den Armeniern in Deutschland, 1915-1945," Hans-Lukas Kieser ve Dominik J. Schaller, ed., *Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah* (Zürich: Chronos, 2002), 517-555 içinde, burada 529, 550.

4 Ingeborg Böer vd., *Türken in Berlin, 1871-1945: Eine Metropole in den Erinnerungen osmanischer und türkischer Zeitzeugen* (Berlin: Walter de Gruyter, 2002), 73.

5 Herbert Melzig, *Kamâl Atatürk: Untergang und Aufstieg der Türkei* (Frankfurt am Main: Societäts Verlag, 1937), 69.

6 "Die äussere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 28 Ocak, 1920.

7 Örneğin krş. Aslı Çırakman, *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe": European Images of Ottoman Empire and Society from the Sixteenth Century to the Nineteenth* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002); Dietrich Klein vd., ed., *Wahrnehmungen des Islam zwischen Reformation und Aufklärung* (Münih: Wilhelm Fink, 2008).

rastlanan cami-benzeri binaların yer aldığı, "Turquerien" olarak da bilinen çeşitli Doğu parkları, daha eski, özellikle Osmanlıların 1683'teki başarısız ikinci Viyana seferinden sonra, bir Türk büyülenmesine tanıklık eder.[8] Prusya Osmanlı İmparatorluğuyla düzenli diplomatik ilişkileri erken kurmuştu ve daha sonra II. Wilhelm, "güneşte bir yer" arayışında Osmanlıların çok önemli olduğunu düşündü. Özellikle Bismarck sonraki Kaiserreich, Osmanlı İmparatorluğuyla bağlantılı bir dizi politika izlemişti. Bir yanda, Almanya'yı Hint Okyanusuna bağlayacağı düşünülen ve dolayısıyla ekonomik çıkarları Büyük Güç özlemleriyle birleştiren Bağdat Demiryolu ve diğer demiryolu projeleri vardı. Diğer yanda, Jön Türk Devriminden on yıl kadar önce Osmanlı İmparatorluğuna resmi ziyareti sırasında kendisini bütün Müslümanların koruyucusu ilan eden II. Wilhelm vardı.[9] Dünya Müslümanları için Almanya'nın özel rolü, I. Dünya Savaşında Ortadoğu'daki Alman propagandasının, "Almanya'da yapılan cihat" denilen temel bileşenlerinden biriydi.[10] Daha somut biçimde Alman iskân projelerinde somutlaştığı şekliyle, Almanların başka "Doğu hayalleri" de vardı.[11] Bütün bu projelerin ve hayallerin hiçbiri çok başarılı olmamasına rağmen, I. Dünya Savaşının başlangıcında iki imparatorluk arasında derin bağlar vardı. Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın safında savaşa girmesi, çoğunlukla iddia edilenden daha az şaşırtıcı ve daha az "son dakika" kararıydı. I. Dünya Sava-

8 Susan Richter, "Die Schwetzinger Moschee: Ein Tempel der Weltweisheit?," *Kulturgeschichte* 1 (2008): 109-128.

9 Tilman Lüdke, *Jihad Made in Germany: Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War* (Münster: LIT Verlag, 2005), 42; Hans Werner Neulen, *Adler und Halbmond: Das deutsch-türkische Bündnis, 1914-1918* (Frankfurt am Main: Ullstein, 1994), 18.

10 Lüdke, *Jihad Made in Germany;* Schwanitz, "Djihad 'Made in Germany.'"

11 Malte Fuhrmann, *Der Traum vom deutschen Orient: Zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich, 1851-1918* (Frankfurt am Main: Campus, 2006); Schaller, "Die Rezeption," 519-520.

şında, Osmanlı İmparatorluğunu önemli bir müttefik olarak tanıtmayı amaçlayan yoğun Alman propagandası vardı. Büyük Savaşın ortasında Alman Kaiser, ömründe üçüncü kez İstanbul'a gidip, güneydoğudaki müttefikinin önemini vurguladı.

Yalnızca Bağdat Demiryolu değil, çeşitli Alman askeri misyonları da (Prusya ve Bavyera) 1908'e gelindiğinde Almanları ve Osmanlıları birbirlerine daha da yaklaştırmıştı. En önemli misyonlardan birinin başında, daha önce "Silahlı Ulus" (*Volk in Waffen*)[*] –I. Wilhelm'in bir ifadesi– başlıklı eseri yazmış Colmar von der Goltz (Paşa) vardı. Goltz Paşa, iki ülke arasında derin karşılıklı etki yumağındaki öğelerden biriydi. Goltz'un kitabında savundukları –ordunun toplum işlerine daha fazla karışması– daha sonra Alman sağının ve aşırı sağının Türkiye'deki olayları ve insanları yorumlaması için uygun bir tarif olacaktı: "Doğuştan yöneticiler, aynı zamanda büyük askerdir."[12] Enver Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk gibi kişiler göz kamaştıran kariyerlerini, büyük ölçüde Liman von Sanders'in (Paşa) Osmanlı ordusunu Goltz'un düşüncelerine göre yeniden düzenlemesine borçluydu. Enver Paşa ve Atatürk, Goltz'un yakın zamanda yeniden biçimlendirdiği Mekteb-i Erkân-ı Harbiyye-i Şahane'de öğrenim gördü ve *Volk in Waffen*'in Türkçe çevirisini orada okudular.[13]

Alman-Türk ilişkisinin bir boyutu da, çok sayıda Alman subayın Türk olan her şeye derinden tutulmasıydı. I. Dünya Savaşından önce Alman askeri danışmanlar imparatorlukta çalışırken zaten "Türkleşmiş"ti. Yalnızca Osmanlı ordusuyla bütünleşmekle kalmamış, Osmanlı meslektaşları gibi giyinmiş ve "paşa" gibi Osmanlı unvanlar da taşımışı. 1900'de İstanbul'da II. Wilhelm'in II. Abdülhamid'e hediye ettiği

---

[*] Bu eser Türkçeye "Millet-i Müselleha" adıyla çevrilmiş ve Osmanlı-Türk militarizmi için başucu kitabı olmuştur –ed.n.

[12] Şükrü M. Hanioğlu, *Atatürk: An Intellectual Biography* (Princeton: Princeton University Press, 2011), 34.

[13] A.g.e., 35.

Kaiserbrunnen'in açılışından kalan bir fotoğraf, Osmanlı ileri gelenlerinden oluşan bir kalabalığı gösterir. Görünüş olarak Kamphövener Paşa'yı diğer Osmanlı paşalarından ayırt etmek olanaksızdı.[14] Bazı "Alman Osmanlılar" iki savaş arası yıllarda Almanya'da ölene kadar Osmanlı unvanlarını taşıyacaktı; Üçüncü Reich'te Alman Osmanlılar, hâlâ Alman askeri unvanlarıyla değil Türkçe "paşa" unvanlarıyla hatırlandı. 1960'larda bile, Federal Alman Cumhuriyetinin resmi başkanlık belgeleri von der Goltz'a "von der Goltz Paşa" demekteydi. Ama özellikle 1920'lerde Alman askeri paşalar, Alman olağanlığının bir parçası haline gelmişti. Dolayısıyla Alman okurlar "Enver Paşa Tutuklandı," hatta "Imhoff Paşa Tutuklandı" gibi manşetlerde tuhaf bir şey bulmazdı.[15]

Yine de Alman-Osmanlı ve Alman-Türk bağlantısının devam eden önemini, Alman paşalardan çok, Goltz Paşa ile Liman von Sanders Paşa'nın altında hizmet eden diğer "Alman-Osmanlılar" simgeler. Bu, birçok bakımdan, yaşı konusunda yalan söyleyerek askere yazılan, trenle ve at sırtında önce İstanbul'a ve daha sonra Irak cephesine yaptığı yolculuğun "henüz on altı yaşına basmamış bir çocuğun yaşamında derin etkili bir olay" olduğunu anılarında açıklayan Baden-Baden'li bir delikanlının öyküsüdür. Ama etkileyici de olsa, zihnine "açıkça kazınan" şey "düşmanla ilk

---

14 Kopyasını basan Şefik Okday, *Der letzte Grosswesir und seine preussischen Söhne* (Göttingen: Muster-Schmidt Verlag, 1991), 29.

15 Federal Cumhuriyette "von der Goltz Paşa" için bkz. B122/U1932, Bundesarchiv Lichterfelde/Berlin. I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'da "paşa" unvanının kullanılması konusunda bkz. "Enver Pascha verhaftet?," *Kreuzzeitung*, 2 Mart 1920; "Imhoff Pascha verhaftet," *Kreuzzeitung*, 21 Şubat 1920; "Ditfurt Pasha" Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933 içinde; "Schlee Pasha" "Deutschland ehrt Kemaleddin Pascha," *Deutsche Zeitung*, 19 Nisan 1934 içinde. Diğer yanda Bronsart von Schellendorf, kendi "paşa" statüsünü zamanla sınırlı olarak gördü. Bir gazete makalesini "1914'ten 1917'ye kadar Türk Paşa ve Türk Ordusu Genelkurmay Başkanı" şeklinde imzaladı: Bronsart von Schellendorf, "Ankara und Enver Pascha," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20 Mart 1936.

karşılaşma"sıydı: "İngilizler –Yeni Zelandalılar ve Hindistanlılar– saldırı başlattığında, bize hâlâ görevlerimiz öğretiliyordu." Şimdi, geldikten çok kısa süre sonra, Ernst Jünger'i anımsatan terimlerle hatırladığına göre, "ilk muharebemi, *ateşle vaftizimi*" (italikler özgün) yaşamak zorunda kalacaktı: "Bu arada Türkler yine ileri sürülmüştü ve bir karşı saldırı başlatıldı... İlerleme sırasında biraz korkuyla ve ürkekçe ölü adamıma göz attım ve hiç de fazla sevinmedim. Bu muharebe sırasında, siperden çıkan düşmana nişan alıp ateş etmeme rağmen, daha fazla Hindistanlı öldürüp öldürmediğim ya da yaralayıp yaralamadığım konusunda bir şey söyleyemem. Çok fazla heyecanlıydım." Osmanlı İmparatorluğunda epeyce dolaşacaktı. Ermeni Soykırımı sırasında olay yerine yakındı. Yine de olaydan hiç olmazsa ikinci elden haberdar olduğunu varsaymak akla uygun olmasına rağmen, anıları bu konuda sessiz kalır. İlk kez öldürmenin dışında, aynı zamanda ilk kez yaralandı ve bugün İsrail'de Tel Aviv'e yakın Wilhelma'da "genç bir Alman hemşire" tarafından tedavi edildiğinde ilk kez aşık oldu. Osmanlı İmparatorluğunda Hicaz ve Kudüs gibi yerlerde savaşmaya devam edecekti ve hem Demir Haç Nişanıyla hem Harp Madalyasıyla ödüllendirildi. Daha sonra, çok daha fazla sayıda insan öldürmek, Auschwitz'in komutanı olarak işinin ayrılmaz bir parçası olacaktı. Bu askerin adı Rudolf Hoess'ti.[16]

Aşk, ölüm ve savaş içermesine rağmen, Hoess'inki "çeperde kalan" bir Osmanlı deneyimiydi. Diğer Alman Osmanlılar Osmanlı İmparatorluğunda işin merkezindeydi; bunların arasında geleceğin bir Almanya şansölyesi, gelecekte Üçüncü Reich'in bir dışişleri bakanı, geleceğin Washington, Moskova ve Ankara büyükelçileri, Hindenburg, von Papen ve Hitler'in siyasal danışmanları vardı. Gerçekten de, yalnızca birkaç bin Alman askerin imparatorlukta görev yaptığı –birçok diplomatla birlikte– göz önüne alındığında, Üçüncü

---

16 Rudolf Hoess, *Commandant of Auschwitz: The Autobiography of Rudolf Hoess* (Londra: Phoenix Press, 2000 [1959]), 36-40.

Reich'in yükselişiyle ve tarihiyle bağlantılı grubun içinde Alman Osmanlıların oranı, Batı cephesinde hizmet sunanlarla karşılaştırıldığında çok yüksektir.

Enver Paşa'ya dönersek, 1911'de alelacele Berlin'den ayrıldı. Farklı bir zamanda farklı bir kişi olarak Alman başkentine geri dönecekti. İleriki yıllarda yaşamı başarısızlıklarla dolu olacaktı. İtalyanlar Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırmıştı ve Enver Paşa, artık sözü edilecek gerçek bir Osmanlı donanması olmadığı için, kılık değiştirip kimliğini gizleyerek Mısır üzerinden oraya gidecekti. Yerel Berberi kabilelerle İtalyan saldırganlara karşı bir direniş başlatmaya çalıştı –başarısız bir çaba, İtalya 1930'lara kadar sorunlu bu Kuzey Afrika vilayeti üzerinde tam denetimi sağlayamamasına rağmen. I. Dünya Savaşı sırasında Enver, Talât Paşa ve Cemal Paşa'yla birlikte bir üçler iktidarı kurdu ve üçü birden imparatorluğu de facto yönetti –savaş sırasında de facto Alman askeri yöneticiler Hindenburg ve Ludendorff'un Osmanlı eşi. Savaş bitince Osmanlı İmparatorluğunun üç lideri bir Alman denizaltısıyla başkentten ayrılıp Odessa'ya gitti, oradan da karayoluyla Berlin'e geçti.[17]

Enver'in öyküsü renkli bir biçimde –bir Alman casusu olarak, erken bir Bolşevik olarak ve Orta Asya'da İslamcı bir komutan olarak– devam edecekti; ama Büyük Savaştan uyanıp kendine gelen çok farklı Almanya'nın fazla ilgisini çekmedi. Sonraki yirmi yıl boyunca Almanların imgelemini başka bir Türkün –1911'de Libya macerasında Enver'e eşlik eden, 1917'de Osmanlı veliahtıyla birlikte Alman karargâhını ziyaret eden ve Hindenburg tarafından "İşte, Anafarta kahramanı!" sözleriyle selamlananın– öyküsü ele geçirdi.[18] Mustafa Kemal Atatürk'ün esrarlı havası etrafında

---

[17] Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, cilt 3 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007 [1970]), 479-481.

[18] Bu kitapta Atatürk'ün yaşamına ilişkin anlattıklarım şu çalışmalara dayanır: Andrew Mango, *Atatürk* (Londra: John Murray, 1999); Klaus Kreiser ve Christoph K. Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei* (Stutt-

ikinci bir Alman "Türk humması" patladı. Alman kamuoyu Enver'de heyecanlanmıştı; ama Atatürk konusunda, esrik bir çılgınlık içinde olacaktı –yirmi yıl sürecek bir çılgınlık. İkinci Türk humması "kronik"leşecekti ve Üçüncü Reich'in son aylarında Hitler'in sofrasında hâlâ hissedilecekti.

2007'nin başında Münih'te yaşlı bir kadın kentin Sosyal Demokrat belediye başkanını işaret ederek "HİTLER TÜRKLERİN DOSTUYDU ve Ude de öyle," diye bağırdı.[19] Bu isimsiz kadın, Münih'teki mahallesinde yapılması planlanan bir camiyi tehdit olarak hissediyordu. Üçüncü Reich'i hatırlayacak kadar yaşlıydı –ve Christian Ude'yi Adolf Hitler'le karşılaştıracak kadar da öfkeli. "Türklerin dostu" olarak Hitler? Bu nitelemeyi, Hitler, Üçüncü Reich ve Türkiye üzerine var olan literatürle açıklamak kolay değil.

Bu kitap bir bakıma, bu kadının Hitler anısını anlama girişimidir. Nazilerin özellikle matbu medyada Türkiye'yi nasıl algıladıklarını ve tasvir ettiklerini yeniden inşa ederek, bizzat Nasyonal Sosyalizme bakış şeklimizi değiştirmeye kalkışır. Bunu yapmak için, 1919'dan başlamak üzere Alman gazeteler ormanına dalmalıyız. O yıl Anadolu'da yeni bir şey, Mustafa Kemal Atatürk'ün adıyla doğrudan bağlantılı bir hareket –1919'dan Üçüncü Reich'in sonuna kadar Almanya'yı büyüleyecek bir şey– başladı.

Bu, birçok bakımdan, tarihyazımsal bir boşluğa yolculuktur. 1918'e kadar Almanların İslam, Osmanlı İmparatorluğu ve "Türkler" algısı, o zamana kadar Alman-Osmanlı ilişkileri iyice araştırılmıştır.[20] Ama Almanya'nın ve daha da az ölçü-

---

gart: Reclam, 2003); Klaus Kreiser, *Atatürk: Eine Biographie* (Münih: C. H. Beck, 2008); Haniğolu, *Atatürk;* Erik Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History* (Londra: Tauris, 1998 [1993]).

19 "Die Angst der Gottesfürchtigen: München-Sendling und der Streit um die Moschee," *Süddeutsche Zeitung*, 19 Şubat 2007.

20 Birkaç örnek: Ian Almond, *History of Islam in German Thought* (New York: Routledge, 2010); Todd Kontje, *Gennan Orientalisms* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004); Nina Berman, *Orientalismus, Ko-*

de Nazilerin Atatürk'ü ve Yeni Türkiye'sini nasıl algıladığı ve resmettiği konusunda bir literatür fiilen yoktur.[21] Yine de

---

lonialismus und Moderne: Zum Bild des Orients in der deutschsprachigen Kultur um 1900 (Stuttgart: M & P, 1997); Çırakman, *From the "Terror of the World"*; Ali Osman Öztürk, *Alman Oryantalizmi: 19. Yüzyıl Alman Kültüründe Türk Motifi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2000); Necmettin Alkan, *Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe: Die deutsch-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse, 1890-1909* (Münster: LIT Verlag, 2003); Cornelia Kleinlogel, *Zur Geschichte des Türkenbildes in der deutschen Literatur der frühen Neuzeit, 1453-1800* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1989); Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918* (Princeton: Princeton University Press, 1968); İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006 [1981]); Neulen, *Adler und Halbmond*; Mustafa Gencer, *Bildungspolitik, Modernisierung und kulturelle Interaktion: Deutsch-türkische Beziehungen, 1908-1918* (Münster: LIT Verlag, 2002); Malte Fuhrmann, *Der Traum vom deutschen Orient: Zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich, 1851-1918* (Frankfurt am Main: Campus, 2006); Wolfgang G. Schwanitz, "Paschas, Politiker und Paradigmen: Deutsche Politik im Nahen und Mittleren Orient, 1871-1945," *Comparativ* 14 (2004): 22-45.

21 Weimar Cumhuriyetinde Alman milliyetçileri için Atatürk'ün kusursuz revizyonist" haline geldiği iddia edilmesine rağmen, iddiayı temellendirecek neredeyse hiçbir kanıt ve geniş bir çözümleme sunulmaz. Dahası Nasyonal Sosyalizmle de bir bağlantı kurulmaz. Bu yüzden, bu kitapta yeniden inşa edildiği şekliyle Türkiye'yi algılama eğilimlerini hiç kimse saptayamaz; Atatürk'ün Alman revizyonistler için rolüne laf arasında işaret eden Adanır hariç: Fikret Adanır, "Wandlungen des deutschen Türkeibildes in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts," *Zeitschrift für Türkeistudien* 2 (1991): 195-211; Dietrich Schlegel, "Das Bild der Türkei in der deutschen Presse, 1924-1933," *Erdem* 3 (1987): 393-414; Hans-Jürgen Kornrumpf, "Der Beginn des türkischen Befreiungskampfes 1919 in der zeitgenössischen deutschen und österreichischen Tagespresse," *IX. Türk Tarih Kongresi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1981), 1891-1899 içinde. Ayrıca bkz. Ekkehard Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus, 1933-45* (Edingen-Neckarhausen: Deux mondes, 2006), 338-343, 346-347, 400-402, 406; Antoine Fleury, *La pénétration allemande au Moyen-Oriente, 1919-1939: Le cas de la Turquie, de l'Iran et de l'Afghanistan* (Leiden: A. W. Sijthoff, 1977), 81-83; Dominik J. Schaller, "Die Rezeption des Völkermordes an den Armeniern in Deutschland, 1915-1945," Hans-Lukas Kieser ve Dominik J. Schaller, ed., *Der Völkermord an den Armeniern und die Shoa* (Zürih: Chronos, 2002), 517-555 içinde, burada 538, 540. Çalık çözümlemesinde, bu kitabın 1-2 Bölümlerinde tarif edildiği şekliyle Türkiye'yle ilgili Alman heyecanının ana karakteristiklerinin farkına varamaz. Kitabı

Yeni Türkiye ve Kemalizm, bu muğlak yaratık, otoriter diktatörlüğün, Bolşevizmin, Batı demokrasisinin ve Fransız devrimi geleneğinin bu melezi, iki savaş arasında Almanya'da durmadan ortaya çıkıverdi. Nazilerle ya da Üçüncü Reich'le ilgili genel anlatılarda ya da döneme ilişkin panoramik anlatılarda Türkiye'den genellikle bahsedilmez.[22] Yine de 1923 Hitler Darbesi gibi birçok hassas anda ve bağlamda, Hitler'in ve Ernst Röhm'ün ideolojik dünya görüşünde ortaya çıkar. Bunun nedeni, Nazizmin dünyanın geri kalan kısmıyla çeşitli ilişkilerini yeniden inşa etmemize çoğu kez yol gösteren dış politika değerlendirmelerinde bulunmaz. "İtalyanlar" gibi, Hitler'le birlikte dünyayı fethetmeye çıktıkları için değil –ki çıkmadılar– açıklayacağım başka nedenler dolayısıyla "Hitler Türklerin dostuydu." Bu yüzden 1919 ile 1945 ara-

büyük ölçüde *Deutsche Allgemeine Zeitung*'daki makalelerden yapılan alıntılardan ve ösetlerden ibarettir ve bunları yalnızca Türk Bağımsızlık Savaşının öyküsünü anlatmak için kullanır: Ramazan Çalık, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, 1919-1923* (Ankara: Başbakanlık, 2004). Aynı şeklide, Mönch-Buçak bulgularını yalnızca iki Atatürk biyografisine dayandırır: Yayla Mönch-Buçak, "Die Rezeption des Kemalismus im Westen: Ein Hindernis für den Dialog zwischen Okzident und Orient," Andreas Lembeck vd., ed., *Wider den Zeitgeist: Analysen zum Kolonialismus, Kapitalismus und Imperialismus* (Oldenburg: Bibliotheks-und Informationssystem der Universität Oldenburg, 1999), 241-259 içinde. Mangold-Will, Türkiye'nin bir rol model olduğu iddiasına bir gerekçe sunar, ama benim burada yeniden inşa ettiğim daha geniş Türk hummasını araştırmaz, hatta bunun farkında bile değildir, bkz. Sabine Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei, 1918-1933* (Göttingen: Wallstein, 2013).

22 "Atatürk" ve "Türkiye" o zamana ilişkin anlatıların, kaynak yayınların, ilgili araştırmaların dizinlerinde, ana metinde söz edildiğinde bile yer almaz. Örneğin Werner Maser, ed., *Hitlers Briefe und Notizen— Sein Weltbild in handschriftlichen Dokumenten* (Graz/Stuttgart: Stocker, 2005 [1973]), 141; Sylvia Taschka, *Diplomat ohne Eigenschaften?— Die Karriere des Hans Heinrich Dieckoff, 1884-1952* (Stuttgart: Steiner, 2006), 42-8; Arnold J. Gordon, *Hitler and the Beer Hall Putsch* (Princeton: Princeton University Press, 1972), 250; Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich* (Londra: Penguin Press, 2005 [2003]), 71; ayrıca Goebbels'in günlüklerinin bazı ciltleri, örneğin Joseph Goebbels, *Die Tagebücher*, cilt 1, blüm 8, ed. Elke Fröhlich (München: K. G. Saur, 1998), 211, 225, 358, 403.

sında Alman-Türk ilişkileriyle ilgili pek çok anlatım, birazdan anlatacağım öyküleri gözden kaçırmıştır.[23]

Esas olarak Naziler yeni siyasal dünyayı Kemalist rejimin temsil ettiğini düşündükleri için, Türkiye Naziler için çok önemliydi. Türkiye'ye Oryantalist gözlerle bakıldığı eski günler geride kalmıştı; savaştan önce Jön Türklerin yükselişi ve 1919'un olayları o işin icabına bakmıştı. Naziler için Türkiye eski Doğu değildi, Almanya'ya getirmek istedikleri modern milliyetçi ve totaliter siyasetin bir bayraktarıydı. Bu kitap, kuşkusuz, Türkiye ile ilgili algıların ve söylemlerin bir tarihidir, Kemalistlerin faşist eğilimler sergilediği konusunda Nazilerin haklı olup olmadığına ilişkin bir inceleme değil. Bu tartışmayı başkalarına bırakıyorum.[24] Aynı şekilde, Ermeni Soykırımı burada tartışılsa bile, bu kitapta bu zor konunun derinine inemem.[25] Diğer nedenlerin yanı sıra, bura-

---

23 Krş. Zehra Önder, *Die türkische Aussenpolitik im Zweiten Weltkrieg* (Münih: Oldenbourg, 1977); Dorothée Guillemarre-Acet, *Impérialisme et nationalisme L'Allemagne, l'Empire Ottoman et la Turquie, 1908-1933* (Würzburg: Ergon Verlag, 2009); Burhan Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler* (İstanbul: Can Matbaa, 1983); Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri, 1923-1945* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993); Fleury, *La pénétration allemande;* Lothar Krecker, *Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg* (Frankfurt am Main: Klostermann, 1964); Johannes Glasneck ve Inge Kircheisen, *Türkei und Afghanistan: Brennpunkte der Orientpolitik im Zweiten Weltkrieg* (Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1968); Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri, 1923-1939: İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991).

24 Örneğin krş. Stefan Plaggenborg, *Ordnung und Gewalt: Kemalismus, Faschismus, Sozialismus* (Münih: Oldenbourg, 2012); Fikret Adanır, "Kemalist Authoritarianism and Fascist Trends in Turkey During the Interwar Period," Stein Ugelvik Larsen, ed., *Fascism outside Europe: The European Impulse against Domestic Conditions in the Diffusion of Global Fascism* (New York: Columbia University Press, 2001), 313-361 içinde; ayrıca bkz. Arslan Bulut, *Atatürk Modeli Mi, Hitler Modeli Mi?* (İstanbul: Bilgeoğuz, 2006).

25 Donald Bloxham, *The Great Game of Genocide: Imperialism, Nationalism and the Destruction of the Ottoman Armenians* (Oxford: Oxford University Press, 2005); Uğur Ümit Üngör, *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950* (Oxford: Oxford

da tartışılan dönemden önce gerçekleşti ve bu konuda daha kesin açıklamalar yapabilmemiz için, kapsamlı araştırmalar yapmaya hâlâ ihtiyaç vardır.

1920'lerin başından Üçüncü Reich'in sonuna kadar Türkiye'yle ilgili en erken Nazi, aşırı sağ ve milliyetçi tartışmalarda bariz bir söylem birliğinin ve uyumunun var olduğunu gösteriyorum ve bu, temel bulgulardan birini yansıtır. Bu birbiçimlilik kaynakların holistik okunmasına izin verir; ama kaynaklardaki farklılıklara da işaret ediyorum. Kitap Nazizme odaklandığı için, örneğin Alman Sosyal Demokratların ya da Komünistlerin Atatürk'ün Türkiye'siyle ilgili ne düşündüklerini tartışmak bu kitabın kapsamı dışındadır. Belki şaşırtıcı olacak, ama "İslam" konusu da bu çalışmada öne çıkmaz; İslam konusu I. Dünya Savaşında "Almanya'da yapılan cihat"tan Üçüncü Reich'e kadar devam etmiş olabilir, ama Türkiye'yle, en azından burada tartışılan şekliyle Türkiye'yle doğrudan bir ilişkisi yoktu.[26] Bu bağlamda "İslam," bu kitabın yeniden inşa etmeye çalıştığı söylemlerde "yokluğu"ndan ötürü önemlidir. Benzer şekilde, Türk-Alman ilişkilerinin tarihi tarihin önemli bir arka planı olduğu halde, bu kitap, iddia edilen "Almanya'da yapılan cihat" konusunda veya Bağdat ya da Anadolu Demiryolu konusunda yakın zamanda yapılan araştırmaların ne bir devamıdır ne de bir eşidir.[27] Türk-Alman ilişkilerinin doğası iki dünya savaşı

University Press, 2011); Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide* (Salt Lake City: University of Utah Press, 2005); Taner Akçam, *A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility* (New York: Metropolitan Books, 2006 [1999]); Ronald Grigor Suny vd., ed., *A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2011); Hans-Lukas Kieser ve Elmar Plozza, ed., *Der Völkermord an den Armeniern, die Türkei und Europa* (Zurich: Chronos, 2006); Kieser ve Schaller, *Der Völkermord*.

26 David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War* (Cambridge, MA: Belknap Press/Harvard University Press).

27 Lüdke, *Jihad Made in Germany;* Mehmet Yercil, *A History of the Anatolian Railway, 1871-1914* (Doktora tezi, Cambridge, 2010); Sean

arası yıllarda o kadar değişti ki, daha önceki ilişkiler tarihiyle açıklanamaz.

Nazilerin Türkiye'yi nasıl algıladığı ve Nazilerin bu ülkedeki gelişmelerden nasıl etkilendiği konusunun, enine boyuna ele alınamayacak kadar geniş olduğu anlaşıldı. Bu yüzden esas olarak iki kilit döneme, 1919-1923 ve 1933-1938 dönemlerine, matbu medyaya ve resmi açıklamalara, Üçüncü Reich'in önde gelen şahsiyetlerine odaklanır. Birçok kaynağı, örneğin Üçüncü Reich'ten Türkiye üzerine akademik literatürün çoğunu ve Alman askerlerin Osmanlı İmparatorluğundaki anılarını ihmal etmem gerekti.[28] Benzer şekilde, Üçüncü Reich döneminde her yıl kabullerinde yan yana oturduğu Türk büyükelçiyle dayanışma ve birliktelik gösterisi yapmasına rağmen, görünüşe göre Türkiye ve Atatürk konusunda sessizliğe zorlanan ve marjinalleştirilen Alfred Rosenberg'i de büyük ölçüde ihmal etmem gerekiyordu. Olanaklı olduğu yerde, özellikle Bölüm 3'te, yalnızca anılarla ve Hitler'in "Sofra Konuşmaları" ya da Joseph Geobbels'in günlükleri gibi önemli aktörlerin düşünceleriyle ilgili kaynaklarla değil, görsel kaynaklarla da desteklenen "Nazi pratiği"ni de tartıştım.

Zamanın görüşlerini yeniden inşa etmeye çalışırken, olabildiğince metinlerin dilini kullandım. Aşırı milliyetçi söy-

McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express— The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, 1908-1918* (Cambridge: Harvard University Press, 2010); ayrıca bkz. Christopher Clark, "Off the tracks," *Times Literary Supplement*, 11 (2011), 12.

28 Üçüncü Reich'te Türkiye üzerine akademik literatür konusunda krş. Ellinger, *Deutsche Orientalistik*. Alman Osmanlıların en önemli anıları arasında Liman von Sanders, *Fünf Jahre Türkei* (Berlin: A. Scherl, 1920); Hans Kannengiesser Pascha, *Gallipoli* (Berlin: Schlieffen Verlag, 1927); Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein, *Mit den Türken zum Suezkanal* (Berlin: O. Schlegel, 1938). I. Dünya Savaşının Doğu sahnesiyle bağlantılı Almanca anıların kapsamlı bir listesi için bkz. Jan Christoph Reichmann, *"Tapfere Askers" und "feige Araber": Der osmanische Verbündete aus der Sicht deutscher Soldaten im Orient, 1914-1918* (Doktora tezi, Duisburg, 2009).

lemin çoğu kez beceriksiz ifadeleri gibi, terminoloji de buna dahildir. Bu yüzden Konstantiniyye ya da Konstantinopolis, ancak 1930'da adı resmi olarak değiştirildikten sonra İstanbul olur.[卐] Alman gazeteler 1930'lara kadar Ankara için "Angora" sözcüğünü kullanmasına rağmen, burada daha az kafa karıştırıcı "Ankara" sözcüğünü kullandım. Mustafa Kemal Atatürk, soyadını almadan önce de, aynı kişiye işaret edildiği için Atatürk olarak anılır; İsmet İnönü içinde aynı şey söz konusudur. Onun dışında, olanaklı olduğu sürece yaygın İngilizce kullanıma uydum; ama "Birahane Darbesi" yerine "Hitler Darbesi"ni ve olası "gizemli" çağrışımlarına rağmen, özgün kaynakların Türkiye'yi nasıl anlamlandırdığını göstermek için "lider" ve "ulusal" ya da "ırksal" yerine "Führer" ve "völkisch"i tercih ettim.[29]

Bu kitap, Nasyonal Sosyalizm ve Almanya'nın tarihi konusunda yeni bakış açıları sunar. Bunu, yalnızca bu tarihin karışık, uluslarüstü yanlarını araştırarak değil, çoğu kez ihmal edilen kaynaklarla –gazeteler– çalışarak da yapar. Aşağıdaki anlatım özellikle 1920'lerin başından itibaren ve Üçüncü Reich'te Alman gazetelerinden binlerce makalenin okunup çözümlenmesine dayanır. Okuru daha fazla bilgi için bu kitabın sonundaki Kaynaklar ve Tarih Yazımı Üzerine Nota başvurmaya davet ederim. Kitabın göstereceği gibi, erken Weimar yıllarından Üçüncü Reich'in sonuna kadar Türkiye üzerine söylem şaşırtıcı ölçüde birbiçimlidir: İster 1920'lerin başında milliyetçi bir gazetenin sayfalarında, is-

---

[卐] 28 Mart 1930'da Türk Posta Hizmet Kanunu ile o zamana kadar yurtiçinde Konstantiniyye yurtdışında Konstantinopolis olarak kullanılan kentin adı resmen değiştirilerek *İstanbul* yapıldı. Türk makamları yabancılardan kendi dillerinde kentin tek adı olarak resmen *İstanbul* adını kullanılmasını talep etti ve uygulamaya koydu. Özgün İngilizce metinde, 1930 yılına kadar Constantinople, o tarihten sonra İstanbul olarak kullanır. Türkçeleştirirken, bu ayrımı dikkate almadan, yazı diline ve belleklere yerleştiği için 1930 öncesi için de İstanbul adı kullanıldı –çn.

[29] Evans, *The Coming of the Third Reich*, xxxi.

ter Üçüncü Reich'te *Völkische Beobachter*'de, ister Hitler'in düşüncelerinde olsun, Atatürk'e ve projesine ilişkin görüş aynıydı.

İlk bölümlerdeki ayrıntılı çözümleme, kitabın geri kalan kısmında anlatılanlara zemin hazırlar. Nazi söyleminin birçok yüzünü böylesine kapsamlı bir tarzda sunmak stratejik bir seçimdir. Bunu yapamamak, kitabın çözümlemesinin binlerce metne dayandığına dair iddiamı zayıflatırdı. Dahası, önce Alman merkez sağının ve aşırı sağının ve ardından Nazilerin Türkiye'yi nasıl görüldüğünün ayrıntılı, bazen tekrara kaçan izahı okura, bu söylemlerin Alman kamuoyunu nasıl etkilediği konusunda bir fikir verir: Yeni Türkiye'ye ilişkin temel noktalar hiç gündemden düşürülmedi.

1

Almanya'ya Türk Dersleri

Önemli Bir Medya Olayı Olarak
Türk Bağımsızlık Savaşı, 1919-1923

Alman milliyetçiler için I. Dünya Savaşı ve Alman-Osmanlı ittifakı, kıyamet ölçeğinde bir felaketle sonuçlandı –gerçek anlamda bir kıyamet, çünkü zamanın yergi dergilerindeki görseller Almanya'nın üzerinde mahşerin atlıları tasvirleriyle, Almanya'yı İtilaf Devletlerinin ya da Almanya'yı yakıp yıkan Fransız bir Cengiz Han'ın aşağılamaları altında ıstırap çeken "Ulusal bir İsa" olarak gösterir.[1] Çaresizlik duygusu ve olayları anlam verememe hali, Weimar Cumhuriyetinin bu ilk yıllarında müthiş olmalı. Ama I. Dünya Savaşı 1918'de her yerde tamamen bitmedi. Rusya'da geniş bir toprak parçası üzerinde savaşan Kızıl Ordu ve Beyaz Orduyla şiddet devam etti. Baltık devletlerinde Freikorps faaliyeti vardı ve şair Gabriele D'Annunsia etrafında toplanan insanların önerilen toprak

[1] Örneğin "Wie es kommen könnte," *Kladderadatsch* 4 (1919); "Clémenceau, der Vampyr," *Kladderadatsch* 15 (1919); "Prometheus!," *Kladderadatsch* 31 (1919); "Im Netz der Entente," *Kladderadatsch* 8 (1920); "(başlıksız kapak; Alman Uyuyan Güzel)," *Kladderadatsch* 14 (1920); "Die apokalyptischen Reiter," *Kladderadatsch* 20 (1921); "Michels Leidensgang," *Kladderadatsch* 39 (1921); "Es ist beides geworden!," *Kladderadatsch* 14 (1922); "Wie Deutschland den dritten Jahrestag von Versailles beging," *Kladderadatsch* 28 (1922); "Die französische Bulldogge," *Kladderadatsch* 47 (1922); "Der Störenfried," *Kladderadatsch* 23 (1923); "Die apokalyptischen Reiter," *Kladderadatsch* 20 (1923); "Der Vampyr im Ruhrgebiet," *Kladderadatsch* 25 (1923); "Scheusal der Weltgeschichte," *Kladderadatsch* 33/34 (1923).

değişikliklerini kabul etmediği, iktidarı ele geçirdiği ve kenti İtalya'ya bağlamaya çalıştığı Fiume (bugünkü Rijeka) vardı. Fiume'deki olaylar Alman milliyetçilerin revizyonist ve militarist imgeleminin kıvılcımını çakmaya uygun olduysa, Anadolu'daki olaylar o imgeletmde yangın çıkarırdı.

Osmanlı ordusu savaşın son evrelerinden beri kargaşa içindeydi, silahtan ve mühimmattan yoksundu, çok büyük sayıda firarlarla başı beladaydı. 1919 yazında İtilaf polisi İstanbul sokaklarında devriye geziyor, Hıristiyan azınlıklar kendi uluslarının bayraklarını sallıyor ve Osmanlı İmparatorluğunun toprağında kendi devletlerini yaratmayı hayal ediyorlardı. Bağımsız bir Ermenistan kurma, Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü Yunanistan'a verme, hatta Karadeniz kıyısında ikinci bir Rum ya da Rum-Ermeni Pontus devleti oluşturma planları vardı. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avrupa'yı Türklerden tamamen kurtarmak ve İstanbul da dahil, Türkleri tamamen kovmak için yoğun lobi faaliyeti vardı. Büyük Yunan milliyetçi düşleri –belki de başkenti İstanbul olmak üzere Bizans İmparatorluğunu canlandırma *Megali İdea*'sı– Yunan ordusu 1919'da İzmir'i ve hinterlandını işgal edince gerçekleşebilir gibi görünüyordu. İtilaf Devletlerinin isteği üzerine ve nihai bir barış antlaşmasından önce, dünya hâlâ "Paris'te toplantı halinde"yken işgal gerçekleştirildi. İtilaf savaş gemileri toplarını Osmanlıların yüzyıllık saraylarına çevirdi; padişah ve hükümeti, savaştan sonraki yıllarda İtilaf taleplerine sürekli boyun eğdi.

Ama sonra her şey tersine döndü. Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Doğu Anadolu'ya ayak bastı[卐] ve Türk Cumhuriyetinin resmi tarih yazımının bize anlattığında göre, Türk Bağımsızlık Savaşı başladı. Aslında bölgedeki Osmanlı birliklerini yeniden düzene sokmaya gönderilen Mustafa Kemal, Anadolu'nun Türk hinterlandının parçalanmasına kar-

---

卐 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Doğu Anadolu'ya değil, Samsuna çıkmış ve civarındaki yerel güçlerle görüşmeler yapmıştır –ed.n.

şı bir ulusal direniş hareketi örgütlemeye başladı. Yunan yayılmacılığı ve Ermeni misillemesi korkularıyla harekete geçen ve İstanbul'u, sultan-halifenin makamını kurtarmak isteyen hareket hızla güç kazandı. Direniş hareketi yalnızca Ermenilerle ve Yunan ordusuyla savaşmak zorunda kalmadı, bütün İtilaf Devletleriyle de facto savaş halindeydi ve kısa sürelerle Osmanlı ordusuyla da savaştı. Yine de başarılı oldu. Dört yıl, 1919'un ortasından 1923'ün ortasına kadar süren bir mücadeleyle Türk milliyetçiler Lozan Antlaşmasıyla (1923) anayurtlarını güvenceye aldı ve böylece bir Paris barış antlaşmasını, Sevr Antlaşmasını (1920) düzeltti.

Çaresiz ve kimsesiz Almanya'nın gözünde bu, milliyetçi bir düşün gerçekleşmesiydi ya da daha doğrusu aşırı milliyetçi pornografiye benzer bir şeydi. Bu bölümde Türkiye'deki olaylarla ilgili saplantı boyutuna varan savaş sonrası Alman takıntısını araştıracağım. Bu takıntı gazetelere o kadar çok konu oldu ki, her türlü tanımlamaya göre, Türk Bağımsızlık Savaşı Weimar Cumhuriyetinin büyük bir medya olayı haline geldi.[2] Örneğin Hitler'in paramiliter SA'sının (Sturmabteilung: Fırtına Kıtası) lideri Ernst Röhm'ü alalım. Anılarında, Mussolini'nin Roma'ya Yürüyüşünden (Ekim 1922) önceki haftalarda dünya siyasetine "Kemal Paşa'nın öncülük ettiği Türk bağımsızlık mücadelesinin egemen oldu"ğunu yazdı.[3] Ya da Nazi gazetesi *Völkische Beobachter*'in aşağı yukarı aynı zamanda, Eylül 1922'de ifade ettiği şekliyle, Mustafa Kemal'in adı herkesin dilindeydi.[4]

Naziler de, Türkiye'yi saplantılı bir biçimde izleyen bu kimsesiz ve çaresiz Almanya'nın bir parçasıydı. Bu bölümde ve Bölüm 2'de göreceğimiz gibi, Naziler Türkiye ile "büyüdü" ve Türkiye'deki olaylardan ve Almanya'ya potansiyel

2 Krş. Giriş bölümünde not 21'de konuyla ilgili mevcut tarih yazımına ilişkin değerlendirmem.

3 Ernst Röhm, *Die Geschichte eines Hochverräters* (Münih: Franz Eher Verlag, 1934 [1928]), 152.

4 "Mustapha Kemal," *Völkischer Beobachter*, 13 Eylül 1922.

"Türk dersleri"nden, diğer Alman milliyetçilerden daha fazla heyecanlandı. Ama Nazilere dönmeden önce, Türkiye'yle ilgili daha genel milliyetçi Alman heyecanını araştırmak önemlidir. Bu bölümde yeniden inşa edildiği şekliyle gazete söylemi, bu kitapta araştırdığım Atatürk ve Yeni Türkiye'yle ilgili Nazi vizyonu için basit bir arka plan değildir; daha fazlasıdır, onunla doğrudan bağlantılıdır. Völkisch ve özellikle Nazi gazeteler günlük olaylarla ilgili genellikle çok az, dış olaylarla ilgili daha da az haber verirdi. Bu gazeteler neredeyse yalnızca Nazi ve völkisch yazarların olup bitenlerle ilgili yorumlarından oluşurdu; güncel haberler olmazdı. Bir völkisch ya da Nazi gazetesinin hayali okurunun bu yorumları anlaması için, ancak daha büyük, özellikle ulusal gazetelerde bulacağı güncel olaylarla ilgili bilgiye salip olması gerekiyordu. Dolayısıyla milliyetçi kenar gazeteler okurlarının güncel olaylarla ilgili bilgiyi diğer gazetelerden edineceklerini varsaymaktaydı. Dahası, völkisch yazarlar Türkiye üzerine ve diğer konularda yalnızca völkisch gazetelere değil, daha ana akım gazetelere de yazı yazıyordu. Önde gelen Nazilerin 1923/1924'ten önceki dünyayla ilgili ne düşündükleri konusunda çok az belgeye salip olmamız ve zamanın Nazi ve völkisch gazetelerin dar odağı göz önüne alındığında, erken Weimar yıllarının völkisch ve Nazi düşüncelerinde "Türkiye" konusunun önemini kavramak için savaş sonrası kamusal söylemdeki daha geniş eğilimlere bakmalıyız.

"Milliyetçi pornografi" bir yana –bu boyut, gerçek gücünü savaşın seyri içinde gösterdi– I. Dünya Savaşı bittikten sonra Türkiye haberlerinin basındaki potansiyel yeri konusunda ne bekleyebiliriz? Bir yanda Almanya'nın işi başından aşkın, yeni demokrasiyle, "kızıl tehlike"yle, İtilaf Devletleriyle ilişkide karşı karşıya kaldığı tazminat ve savaşı kaybettiğini kabullenme gibi sorunlarla ve daha bir sürü şeyle uğraşıyordu. Makul bir nedenle, savaştan hemen sonraki Alman kamuoyu söyleminin yalnızca Almanya'ya odaklandığını varsayma eğilimine gireriz –Almanya'da birçok kişinin Anadolu'da

olanlara benzer uzak olaylarla ilgilenme lüksüne sahip olmasını beklemek için fazla neden yoktu– ama aynı zamanda, bu "kriz yılları"nda Alman medyasının uluslararası olaylara ayırdığı yer konusunda şaşırtıcı ölçüde az bilgimiz var. Diğer yanda, Almanya'nın özel bir Doğuyu ve Osmanlı İmparatorluğunu önemse geleneği, hatta bir *Orientpolitik* ve 1919'a kadar Osmanlı İmparatorluğuyla derin bir ilişki vardı. Bu imparatorluk Büyük Savaşta bir müttefik olmuş ve özellikle II. Wilhelm zamanında Almanya'nın çok özel ilgisini çekmişti. Çok sayıda Alman subay ve asker Doğu cephesinde savaştığı gibi, I. Dünya Savaşının büyük bölümünde Osmanlı ordusunun farklı birçok kolu da Alman paşaların komutası altındaydı. Tıpkı Almanya gibi, Osmanlı İmparatorluğu da savaştan yenik çıktı. Bütün bunlar Alman medyasından hiç olmazsa biraz daha fazla ilgiyi hak edebilirdi. Ama 1919'un başında haberlerde Türkiye'ye ayrılan yer gittikçe azalmış gibi görünüyordu. Ateşkes, hem Versailles Antlaşmasıyla hem Sevr Antlaşmasıyla onaylanması için, resmi Türk-Alman ilişkilerine son vermişti ve Türkiye'deki Almanlar ile Almanya'daki Türklerin ülkelerine dönmelerini gerektirmekteydi. İstanbul'daki Almanlar ayrılmışken, 5 Şubat 1919'da bir gazetenin ifadesiyle,"bir zamanlar büyük, fantastik umutlar bağlanan" Alman *Orientpolitik* sona ermiş gibi görünüyordu.[5]

Savaş sonrası Alman gazeteler ormanı özellikle sık ve kafa karıştırıcı bir ormandı; düzinelerce büyük gazete vardı, ama hiçbirinin, bugün pek çok roplumda olduğu gibi sahici bir ulusal menzili yoktu. Milliyetçi Alman medyasının görüşü hakkında iyi bir fikir edinmek için, özellikle muhafazakârlardan aşırı sağa kadar, bütün bir gazeteler

---

5 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 5 Şubat 1919; krş. ilişkilerin sona ermesine ve ilgili "sömürge"den ayrılMayısa odaklanan menzer makaleler: "Verbandszivilisation," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Nisan 1919; "Abschiedsgruß," *Deutsche Tageszeitung*, 7 Mayıs 1919; "Die türkische Kolonie," *Vossische Zeitung*, 14 Mayıs 1919; "Abschied der türkischen Kolonie," *Kreuzzeitung*, 14 Mayıs 1919.

yelpazesini değerlendireceğim. Özellikle bir gazete, *Neue Preussische Zeitung* –başlığındaki demir haçtan ötürü *Kreuzzeitung* denilirdi– buradaki çözümlemenin bel kemiğini oluşturdu.[6] *Kreuzzeitung* Kaiserreich'te muhafazakârlığın bayrak gemisi olmuştu ve Bismarck'ın kendisi de sık sık yazar olarak katkıda bulunmuştu; biraz yarı-resmi bir statü kazanmıştı. Weimar Cumhuriyetinin başında küçük, ama hâlâ çok nüfuzlu elit bir gazeteydi. Pek çok politikacı ve Alman elit, diplomat, rahip ve aristokrat, ama en önemlisi diğer gazetelerin gazetecileri *Kreuzzeitung*'u okur ve makalelerine tepkilerini kendi yayınlarında dile getirirdi.[7] Tirajı mutlak sayı bakımından küçük olmasına rağmen, merkezden sağa kadar uzanan yelpazede en önemli eğilim belirleyiciydi. Neyse, diğer gazetelerle çapraz kontrollerin gösterdiği gibi, Türkiye'ye verdiği yer diğer büyük gazetelerle epeyce uyumluydu ve aslında genel durumu temsil ediyordu. O zamanın pek çok gazetesi gibi, *Kreuzzeitung*'un de bir sabah ve bir de akşam baskısı vardı. Weimar Cumhuriyetinin başlarında ve dolayısıyla Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında, genellikle dört sayfaydı; bazen özel eklerle birlikte on sayfayı buluyordu. Genellikle ilk iki sayfada ve son sayfanın küçük bir bölümünde dış haberlere yer verilirdi. Bu sayfaların içinde de, Alman konular siyasal haberlere ayrılan toplam yere egemendi. Bu nedenle, herhangi bir konuya, özellikle de yabancı konulara ayrılacak yer son derece sınırlıydı. Ön kapak genellikle yalnızca Alman siyasetine ayrılırdı. Dahası, burada çözümlenen diğer gazeteler gibi, *Kreuzzeitung* da, merkez

---

6 *Kreuzzeitung*'un daha kapsamlı bir analizi için bkz. Stefan Ihrig, "'Why Them and Not Us?': The *Kreuzzeitung*, the German Far Right, and the Turkish War of In de pen dence, 1919-1923," Sabine Rutar, ed., *Beyond the Balkans: Towards an Inclusive History of Southeastern Europe* (Zurich: LIT Verlag, 2014), 377-404 içinde.

7 Rüdiger Graf, *Die Zukunft der Weimarer Republik: Krisen und Zukunftsaneignungen in Deutschland, 1918-1933* (Münih: Oldenbourg, 2008), 50; Bernhard Fulda, *Press and Politics in the Weimar Republic* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 24.

revizyonist, anti-demokratik ve savunduğu kalleş mitinin de ifşa ettiği gibi, aynı zamanda anti-semitik partilerden biri olan Deutschnationale Volkspartei (DNVP) ile aynı çizgideydi.[8] Völkisch ve Nazi gazeteler dış politikayı ya da günlük siyasal gelişmeleri fazla haber yapmadıkları için, bu tür konularda Alman okurun haber kaynağı *Kreuzzeitung, Deutsche Allgemeine Zeitung* ve benzer dünya görüşlerine sahip diğer gazetelerdi. Yalnızca merkez sağı ve aşırı sağı değil, zamanın daha geniş siyasal atmosferiyle ilgili sonuçlar çıkarmak için oldukça geniş bir gazete yelpazesini çözümleyeceğim: *Deutsche Zeitung, Berliner Lokal-Anzeiger, Vossische Zeitung, Deutsche Tageszeitung*; ayrıca arada bir *Frankfurter Zeitung*, hatta Sosyal Demokrat *Vorwarts*. Yalnızca elit gazetelere değil, genel medya eğilimlerine ışık tutmak için çeşitli "kitle gazeteleri"ne ve tabloidlere de bakacağım.[9] Almanya'nın Türkiye heyecanının ve saplantısının bütün merkezi noktalarını tek başına barındıran *Kladderadatsch* gibi yergi gazetelerini de çözümlemeye dahil ettim.

Yeni demokrasiye ve Versailles Antlaşmasına duyulan yaygın tiksinti nedeniyle, savaştan hemen sonraki yıllarda merkez siyasetin yerini saptamak son derece zordur. Cumhuriyetçi ve liberal *Vossische Zeitung* gibi merkezci gazeteler bile, Türkiye söz konusu olduğunda çoğu kez aşırı sağa benzer görüşler ifade etti. Sosyal Demokrat Vorwarts bile, her zaman olmasa bile bazen Türk Bağımsızlık Savaşıyla ilgili haberlerde genel eğilimlerle buluştu. Milliyetçi merkezden saçaktaki aşırı sağa kadar, bütün gazete yelpazesi, yüksek bir haber sıklığıyla birlikte, Türkiye üzerine neredeyse yekpare bir söylem geliştirdi.

---

8 Kalleş miti, savaşın sonuna doğru ve erken Weimar yıllarında Alman milliyetçileri ve eski askeri liderliğin bir kesimi tarafından geliştirildi. Dünya Savaşının askeri yenilgiler nedeniyle değil, muzaffer Alman ordusu sosyalistler, Yahudiler, genel olarak demokratlar tarafından kalleşçe arkadan hançerlendiği için kaybedildiğini iddia etmekteydi.

9 Krş. Fulda, *Press and Politics*, 24.

"Almanya"nın yerli ve uluslararası bütün haberlerin ana prizması olduğu doğrudur; ama "Türkiye"nin de bütün bunlarda merkezi bir yeri vardı. Basın, Türk Bağımsızlık Savaşını, her yerde rastlanan ve yaygın bir biçimde tartışılan bir Alman medya olayına dönüştürdü. Özellikle bir destanın bütün özelliklerine sahip olduğu için, büyüleyici ve sürekli bir haber konusu olarak Almanya'ya uygundu. Anadolu'daki olayların Türkiye'yi aşan daha büyük bir anlamı vardı ve Alman gözlemciler başından beri bunun farkındaydı. Ta başından itibaren Alman basını, Türkiye'nin Almanlar için bir rol model olabileceğini fark etti. Zaman ilerledikçe gazeteler, Türk örneğinin Almanya'ya uygunluğuna örtük bir biçimde işaret etmekten, Almanya'da bir şekilde tekrarlanabilecek ve tekrarlanması gereken belli Türk stratejilerini vurgulamaya terfi etti. Gazeteler, Türkiye tartışmalarıyla hazırlanan ve yerleşen çeşitli mekanizmalarla Türkiye'nin Almanya için taşıdığı anlamı sürekli vurguladı. Başlangıçta doğrudan "Türkiye'den öğrenme" çağrıları olmasa bile, medya Almanya'nın orada öğreneceği bir şey olduğunu güçlü bir şekilde ileti.

Göreceğimiz gibi, birçok gazete Türkiye'yle ilgili olarak "rol model" terimini sıkça kullandı; bu terim, haberciliklerine geriye dönük olarak dayatılmaz. Daha 1921'de Naziler *Völkische Beobachter*'de "Türkiye–Rol Model" (*der Vorkampfer*) başlıklı bir makale yayınladı.[10] Sevr Antlaşmasının yerini Lozan Antlaşması almadan çok önce, belli başlı milliyetçi gazetelerin çoğu Türkiye'nin iki şekilde "yol gösterdi"ğini öne sürdü: Türkiye örneği, Paris antlaşmalarının *düzeltilebildiğini* ve bunun *nasıl* yapılabildiğini gösterdi. Sol-liberal *Frankfurter Zeitung* bile Ağustos 1920'de, Sevr Antlaşmasında defterin kapanmadığını, dolayısıyla Versailles Antlaşmasında da kapanmadığını özellikle vurguladı.[11] Diğer birçok

[10] "Die Türkei: Der Vorkämpfer," *Völkischer Beobachter*, 6 Şubat 1921.

[11] "Die Aufteilung der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 13 Ağustos 1920; "Das Ende der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 27 Ağustos 1920; ayrıca krş. "Der Widerstreit der Orientinteressen," *Berliner Tageblatt*, 26 Şubat 1921.

gazete de Türk Bağımsızlık Savaşının başlangıcında benzer sonuçlara ulaştı: Türkiye, Versailles Antlaşmasının gerçekten düzeltilebileceğinin işaretini verdi. *Deutsche Tageszeitung*, Lozan'daki barış görüşmeleriyle ilgili ilk önemli yorumunda bu görüşü özetledi:

> Bu 20 Kasımın, Lozan barış konferansının açılış gününün biz Almanlar için özel bir anlamı olmalı; çünkü bu gün, zorla dayatılan Paris antlaşmalarından [Gewaltfriedensvertrage] birinin, açıkça bu amaçla toplanan bir barış konferansıyla düzeltilmesi amaçlanıyor. Bu durum, bu kölelik antlaşmalarının boyunduruğu altında inleyen bütün halklar için olduğu gibi, bizim için de, bir umut [ışığı] ve aynı zamanda ciddi bir uyarıdır.[12]

Ama Türkiye bir süredir zaten tehlikeli ölçüde önemli olmuştu; Mayıs 1920'da sol-liberal *Berliner Tageblatt*'ta bir makalenin ironik girişinde vurgulandığı gibi: "Türkiye artık bizi ilgilendirmiyor, çünkü artık bizi ilgilendirmesi gerekmiyor. Akıllı adamlar düşüncelerimizde bile Türkiye'den uzak durmamızı öğütlüyor."[13] Yine de anlaşılacağı gibi, milliyetçi gazeteler –liberal *Berliner Tageblatt* da dahil– Almanlara sürekli Türkiye'yi düşündürtmek için elinden geleni yaptı.

Haber konusu: Türk Anka Kuşunun Şaşırtıcı Öyküsü

Savaş sonrası bu dönemde "Alman ruhu"nun neye benzediğini hayal etmek zordur. Biraz önce ifade edildiği gibi, o sırada Alman milliyetçi öz-algıda kıyamet kopmuş gibi, son derece çaresiz ve kimsesiz bir şey vardı. Savaştan hemen sonraki yıllarda ünlü haftalık yergi dergisi *Kladderadatsch*'a yüzeysel bir bakış bunu ve bütün savaş sonrası atmosfe-

---

12 "Lausanne," *Deutsche Tageszeitung*, 20 Kasım 1922.

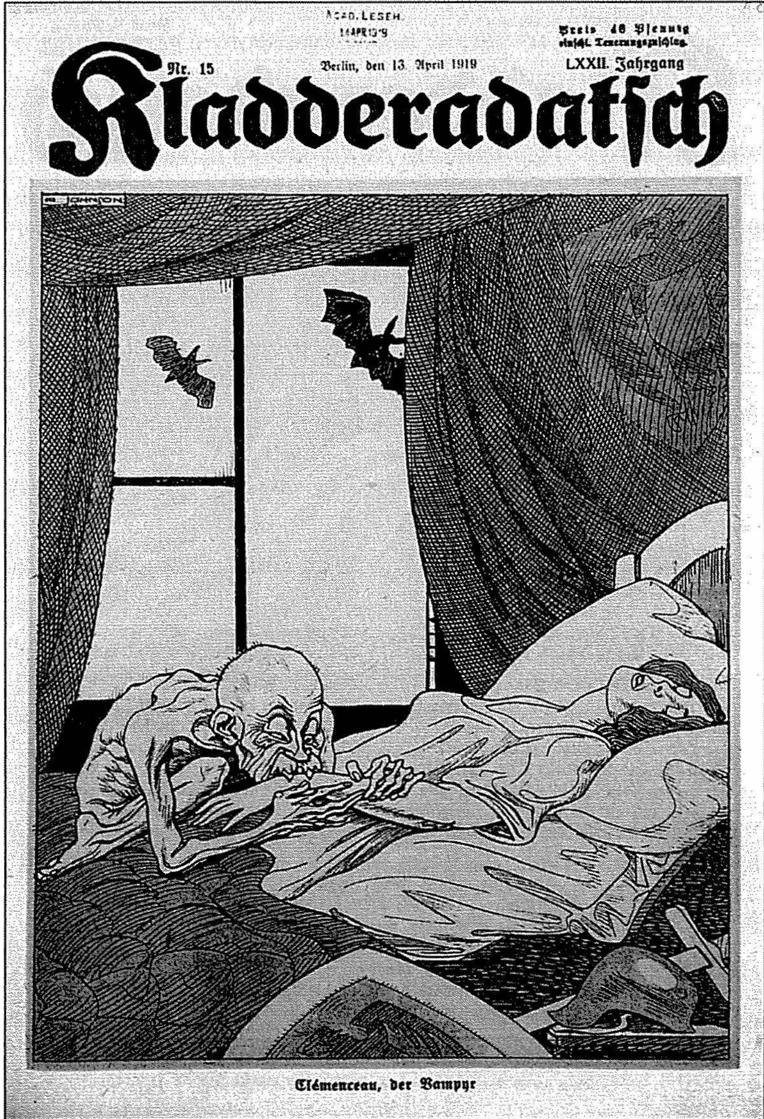
13 "Die Türkei," *Berliner Tageblatt*, 14 Mayıs 1920.

ri bolca gösterir. Burada sonu gelmeyen bunaltıcı kıyamet günü karikatürleri ve Alman ulusu tasvirleri görürüz: Her türlü İtilaf saldırganlığının kurbanı Almanya, Almanya'nın kanını emen bir vampir olarak Fransa (Resim 1.1), kendisini yutmak üzere olan alevlerin ortasında uyuyan güzel olarak Almanya (Resim 1.2) ve sürekli Almanya'nın üzerinde mahşerin atlıları (Resim 1.3).

Eskiden oldukça incelikli, çoğu kez eğlenceli ve zekice yergiler yapan *Kladderadatsch*, şimdi son derece iç karartıcıydı (ayrıca revizyonist ve Yahudi köklerine rağmen, bazen anti-semitikti). Savaş sonrası Almanya, en azından *Kladderadatsch*, *Simplicissimus* ya da *Ulk* gibi Almanya'nın ana yergi dergilerine bakılsa bile, mizahın öldüğü yerdi. Umudun, liderlerin ve mutlu olunacak hiçbir şeyin olmadığı o günlerde Türkiye, milliyetçi Alman okurun siyasal "eğlence" ve bir umut aşısı için yönelebildiği tek yer haline gelecekti. Türkiye milliyetçi bir mucizeydi; bir Türk Versailles'ından başlayıp (Sevr Antlaşması) ilk düzeltilmiş savaş sonrası antlaşmaya varan bir dramdı (Bkz. Resim 1.4). Türkiye o yıllarda neredeyse akıl almaz bir milliyetçi başarı öyküsüydü.

Müstakbel Kemalistlerle ilgili ilk işaret 24 Haziran 1919'da *Kreuzzeitung*'da, İtilaf Devletlerinin talep ettiği kısmi Yunan geri çekilmesi üzerine kısa bir makalede belirdi.[14] Bu makale, Yunan-İtilaf isteklerine boyun eğmiş tamamen pasif bir Türkiye tasvir ediyor; ama bir dönüşle ve umut ışığıyla bitiyordu: Türk subayların Yunanlara karşı silahlı bir direniş başlatmak için İstanbul'dan Anadolu'ya geçtiklerine dair bir söylenti bildiriliyordu. Önceki gün *Kreuzzeitung*'in birinci sayfasının tamamına bir tek manşet egemen olmuştu: "Finis Germania" (Almanya'nın Sonu). 29 Haziran 1919'da *Kreuzzeitung* kapak sayfasının tamamını siyah bir çerçevede verdi; bütün gazeteyi Almanya için uzun bir ölüm ilanına çevirdi: Versailles Antlaşması imzalanmıştı! İki gün sonra

[14] "Die Griechen räumen Smyrna," *Kreuzzeitung*, 24 Haziran 1919.

Resim 1.1. O sırada *Kladderadatsch*'ta yer alan vampir temalı karikatürlerden biri; burada ölmekte olan Almanya'nın kanını emen "vampir Clemenceau" tasvir ediliyor. *Kladderadatsch* 15 (1919)

LXXIII. Jahrgang
Nr. 14

Berlin, den 4. April 1920

Preis 75 Pfennig
(40 Centimes, 20 holl. Cents, 10 amerik. Cents, 30 Oere)

Kladderadatsch

JOHNSON

Noch lodert die wabernde Lohe
Rings um die deutsche Welt —

Wann kommt der Herrliche, Hohe,
Siegfried, der rettende Held!

Resim 1.2. Alevler tarafından yutulmak üzere olan uyuyan güzel şeklinde resmedilen Almanya. *Kladderadatsch* 14 (1920)

Kreuzzeitung ve diğer gazeteler, "Türk Versailles'ı"na askeri direnişi örgütleyen kişiyi üzgün ve çaresiz okurlarına ilk kez adıyla tanıttı –Mustafa Kemal Paşa.[15] Tanıştırılması daha fazla dramatik ve görkemli olamazdı.

Alman basını kahramanını bulmuştu. Bir ay sonra, Ağustos 1919'da, Alman basınında çalışıp Mustafa Kemal'le fiilen karşılaşmış birkaç kişiden biri olan Thea von Puttkamer, Mustafa Kemal'i açıkça kahraman olarak selamladı. Makalesi, I. Dünya Savaşında İtilaf birlikleri Gelibolu yarımadasında karaya çıktığında İstanbul'u kurtarma kahramanlığından başlayarak, Atatürk'ü tarihselleştirme sürecini başlattı. Sonuç ne olursa olsun, "ölmekte olan Türk ulusu"nun kahramanı olacağını ilan etti.[16] *Hamburger Courier* ve *Deutsche Allgemeine Zeitung* gibi diğer gazeteler de aynı şeyi yaptı; 18 Ağustosta her biri sabah ve akşam baskısında Mustafa Kemal hareketi üzerine makaleler yayınladı. Sabah baskısındaki makale yine Mustafa Kemal'i tanıtmaktaydı; ama akşam baskısında, 300.000 silahlı adamıyla "bir bağımsızlık hareketi"nden söz edilmekteydi.[17] İki ay sonra, ekimin başında, bütün büyük gazeteler okurlarından, o noktadan sonra Alman okura tanıtılmasına artık gerek kalmayan Mustafa Kemal'i tanımasını bekliyordu.[18]

Daha çarpıcı olan, ilk önce İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgalinden hemen sonra muğlak "Türk irredantizmi" değer-

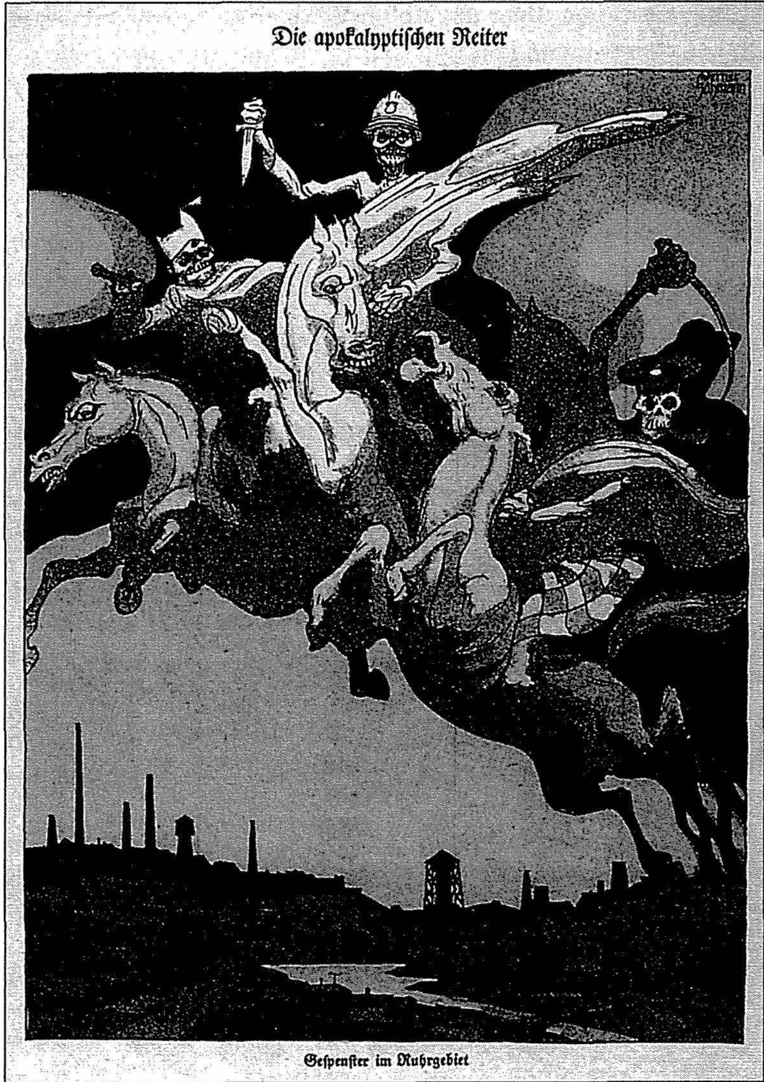
---

15 "Aufstandsbewegung in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 1 Temmuz 1919; "Aufstand in Anatolien," *Vossische Zeitung*, 1 Temmuz 1919. Benzer şekilre iki gün sonra yerel basında: "Aufstand in der Türkei," *Lähner Anzeiger*, 3 Temmuz 1919.

16 Thea von Puttkamer, "Mustafa Kemal Pascha," *Berliner Zeitung am Mittag*, 13 Ağustos 1919.

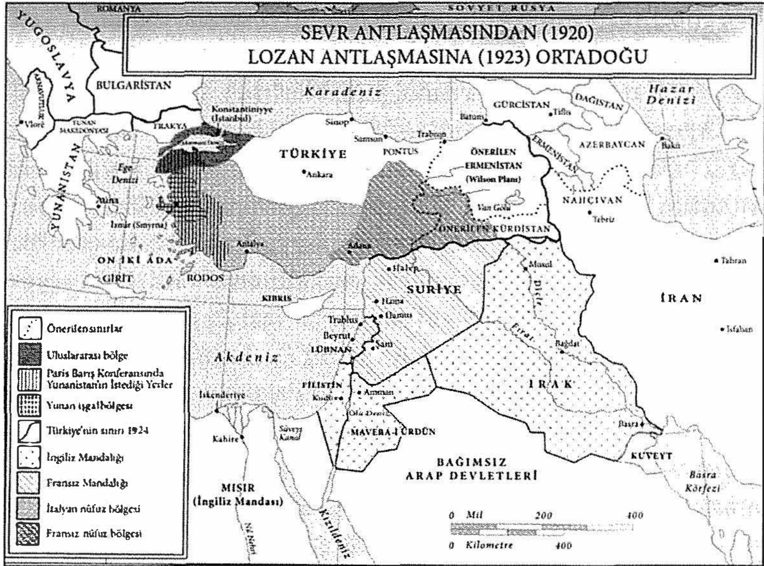
17 "Die politische Lage in der Türkei," *Hamburger Courier*, 14 Ağustos 1919; "Die Gärung in der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 18 Ağustos 1919; "Ausdehnung der türkischen Aufl ehnung," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 18 Ağustos 1919.

18 Örneğin "Der Aufstand in Klein-Asien," *Vossische Zeitung*, 5 Ekim 1919.

S. 20 resim altı

Resim 1.3. "Mahşerin Atlıları –Ruhr üzerinde hayaletler."
Kladderadatsch 20 (1921)

Resim 1.4. Sevr'den Lozan'a. I. Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'da sınır değişiklikleri. Hiçbir zaman uygulanmayan Sevr Antlaşmasının (1920) öngörülen sınırları ve Lozan Antlaşmasıyla (1923) belirlenen yeni Türkiye Cumhuriyetinin sınırları. Margaret Macmillan, *Paris 1919: Six Months That Changed the World* (New York: Random House, 2003), s. xxii.

lendirmelerinden[19] sonra sabit, yaygın Alman milliyetçisi Atatürk yorumuna geçişin, dolambaçlı ama kısa bir yol olmasıdır. Anadolu'da önemli bir şey oluyordu ve pek çok Alman milliyetçisi gazete, başından itibaren bundan emindi. Ama en azından Türk Bağımsızlık Savaşının ilk altı ya da yedi ayında tam olarak ne olduğunu bilmiyorlardı. Başlangıçta Alman basınının yorumları biraz çelişkiliydi; ama istikrara kavuşup kendinden emin olmaları uzun sürmedi. Ağustos 1919'da duyurulduğu şekliyle Mustafa Kemal "Türkiye'den bağımsızlığını ilan etti"ğinde, iki "devrimci tümene" öncülük ettiği iddia edildi.[20] Aynı ayın içinde, Kemalistlerin

[19] Örneğin "Die Aufteilung der Türkei," *Kreuzzeitung*, 8 Mart 1919.
[20] "Die Bewegung gegen die Konstantinopler Regierung," *Kreuzzeitung*, 11 Ağustos 1919.

hedeflerini formüle edip misak-ı milliyi hazırladıkları Erzurum Kongresine, Alman basınında "devrimci meclis" denildi ve 1920'lerde hâlâ "devrimci birlikler"den söz ediliyordu.[21] 26 Ağustosta *Kreuzzeitung*, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir Türk Cumhuriyeti ilan etme tehdidini haber yaptı.[22] Bir ay sonra Mustafa Kemal'in hareketi, gazetenin iddiasına göre "ulusal eylem" (*nationale Aktion*) olarak anlaşılması gereken "yurtsever bir hareket" olarak etiketlendi.[23] İki gün sonra harekete ilk kez "milliyetçi hareket" –gelecek yıllarda yapışıp kalacak bir etiket– denildi.[24] Bu ifade bir kez yerleştikten sonra, ikonik nitelikler kazandı; daha fazla nitelemeye ("Türk" gibi) gerek yoktu ve çeşitli gazeteler için "milliyetçi hareket"ten söz etmek okurların neden söz edildiğini anlamasına yetiyordu; Kemalistler, zamanın dört başı mamur milliyetçi hareketi haline geldiler. Ayrıca açık bir tanımlama yapılmadan önce bile, "Kemalistler" terimi tanıtılmış ve eşit ölçüde ikonik nitelikler kazanmıştı.[25] Yeni Türk hareketine ilişkin herkesin mutabık olduğu ve her yerde hazır bu yorum oldukça hızlı ve vurgulamak gerekir ki, Kemalistlerin kendilerinin anlamlı bir müdahalesi olmadan gelişti. Üstelik tekli,

---

21 "Die Wirrnisse in der Türkei," *Kreuzzeitung*, 18 Ağustos 1919; "Englische Schlappe am Bosporus," *Kreuzzeitung*, 7 Temmuz 1920.

22 "Die türkischen Bewegungen in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 26 Ağustos 1919.

23 "Zunahme der türkischen Bewegung," *Kreuzzeitung*, 22 Eylül 1919.

24 Birkaç örnek: "Die nationalistische Bewegung in Kleinasien," *Kreuzzeitung*, 19 Ağustos 1919; "Die türkischen Bewegungen in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 26 Ağustos 1919; "Zunahme der türkischen Bewegung," *Kreuzzeitung*, 22 Eylül 1919; "Sieg der nationalen Bewegung in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 29 Eylül 1919.

25 Örneğin "Erfolgreiche Offensive der Kemalisten," *Kreuzzeitung*, 21 Ocak 1921; "Beginn der griechischen Offensive gegen die Kemalisten," *Kreuzzeitung*, 24 Mart 1921; "Die Kemalisten vor Ismid," *Kreuzzeitung*, 18 Nisan 1921; "Der Vormarsch der Kemalisten," *Kreuzzeitung*, 23 Nisan 1921; "Die Rettung Armeniens," *Deutsche Tageszeitung*, 24 Kasım 1920; "Die erwachende Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 24 Aralık 1920; "Die Beschlüsse der Pariser Konferenz in der Orientfrage," *Berliner Tageblatt*, 27 Ocak 1921; "Das Orientproblem," *Vossische Zeitung*, 7 Haziran 1921.

benzeşik bir biçimde gelişti; örneğin *Kreuzzeitung*'un, *Völkische Beobachter*'in ve *Berliner Lokal-Anzeiger*'in Kemalist harekete bakışında pek fark yoktu. Alman basını Atatürk'ü "bizim Mustafa Kemal" yapmakta gecikmedi. Bilgi yalnızca Paris ve Londra üzerinden Almanya'ya gelse de, Alman basını Atatürk'ün herkesten daha iyi tanıdığını defalarca dünyaya ilan etti. Sağ ve aşırı sağ Alman basını Mustafa Kemal Atatürk'ün savunucusu ve sözcüsü ya da daha doğrusu, Avrupa'nın büyük bir Kemalist halkla ilişkiler ajansı haline geldi.

Kemalistlerin bu gönülsüz Alman halkla ilişkiler ajansı, ilerleyen yıllarda oldukça şaşırtıcı sayıda makale ve deneme çıkardı. Örneğin *Kreuzzeitung* Türkiye üzerine 1919'da 194, 1920'de 369, 1921'de 454, 1922'de 853 ve 1923'ün Ağustosuna kadar 323 yazı yayınladı. Bazen söz konusu yazının iki satırlık bir manşet olduğunu kabul etsek bile, toplam nicelik konuya verilen değerin anlamlı bir işaretidir. Türkiye üzerine yazılar genellikle birinci sayfaya egemendi ve makalelerin çoğu bütün bir sütunu, hatta yarım sayfayı kaplıyordu (Resim 1.5). Bu yüzden dört buçuk yıllık bir sürede *Kreuzzeitung*'da en az 2200 makale, yazı ve haber olağanüstü büyük bir sayıdır. Ortalama günde en az bir ya da iki günde üç makale demekti. Türkiye üzerine haberlerin olmadığı günler vardı, ama Türkiyesiz bir hafta nadiren olurdu. Bazen peş peşe birkaç gün birinci sayfanın yarısı Türkiye'ye ayrılırdı; ayrıca üçüncü ya da dördüncü sayfadaki "Son Haberler" bölümünde de yazı çıkardı. Düzenli olarak Türkiye hem sabah hem akşam baskısında yer alırdı. Türkiye'den haber yapılacak bir şey olmadığında –yalnızca ilginç bir şey gerçekleşmediği için– bile, *Kreuzzeitung* ve diğer gazeteler Türkiye üzerine tarihsel denemeleri (Bismarck'ın *Orientpolitik*'i, Doğu cephesindeki I. Dünya Savaşı muharebeleri ve benzeri) basarak; İstanbul'daki halıam seçimleri gibi haber değeri fazla olmayan olayları vererek ya da Enver Paşa'nın "Kürdistan Kralı" yapıldığına ilişkin haberler gibi, kimsenin gerçekli-

Abend-Ausgabe Nr. 424 Berlin, Sonnabend, 23. September 1922

Nr. 424 Abend-Ausgabe Berlin, Sonnabend, 23. September 1922

Neue Preußische Zeitung

(Kreuz-Zeitung)

Vor 60 Jahren.

Ententenoten an Kemal Pascha.

Vor entscheidenden Beschlüssen in Paris.

Der Kampf um den Rhein und die Weltherrschaft.

Die Orientfrage vor dem Völkerbunde.

Resim 1. 5. Birinci sayfa ve Türkiye. Birinci sayfa örneği: birinci sayfanın yarısı "Kemal Paşa'ya İtilaf Notaları"yle ilgili. *Kreuzzeitung* (23 Eylül 1922)

ğine inanmadığı ajans haberleri yayınlayarak konuyu canlı tuttu.[26] Erken Weimar Cumhuriyetinde yalnızca *Kreuzzeitung* değil, siyasal sağdan aşırı sağa kadar gazeteler ne olursa olsun konuyu canlı tuttu. Alman basınında Türkiye'ye bu kadar çok makalenin ayrıldığı başka bir dönem hiç olmadı; yakın zamanda AB-Türkiye tartışmanın alevlendiği dönemde bile.[27] O kadar geniş yer verildi ki, 1923'ün başında *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da bir yorum, 1922 yazında Alman basınında Türkiye'nin "günlük, bin defa" okunabildiğini vurguladı.[28]

Bu yüzden, gazete okuyan Alman kamuoyunun Türkiye'den aşırı ölçüde haberdar olduğunu, Anadolu'daki olaylar konusunda neredeyse günlük bilgilendirildiğini ve Türkiye'ye ilgi duyduğunu güvenle varsayabiliriz. Genel olarak haberlere ayrılan yerin azlığı –dış haberlere daha da az– ve Weimar Cumhuriyetinin başlangıcında Türkiye üzerine haber yapmanın oldukça zor bir iş olduğu göz önüne alındığında, durum daha da dikkat çekicidir. Versailles Antlaşması Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuyla diplomatik ilişki kurmasına izin vermiyordu ve savaştan hemen sonraki dönemde Alman gazetelerinin İstanbul'da, hatta birçoğunun

---

26 "Letzte Nachrichten," *Kreuzzeitung*, 4 Nisan 1920; "Letzte Nachrichten," *Kreuzzeitung*, 17 Aralık 1919. Similarly: "Die türkisch-arabische Bewegung," *Deutsche Tageszeitung*, 22 Aralık 1919. Ayrıca krş. "Der politische Drehpunkt am Goldenen Horn," *Rheinisch-Westfälische Zeitung*, 9 Mayıs 1920; "Bismarcks Balkanpolitik," *Kreuzzeitung*, 2 Haziran 1922; "Der 'ehrliche Makler,'" *Kreuzzeitung*, 3 Haziran 1922; "Vom Balkan bis Baghdad," *Kreuzzeitung*, 2 Kasım 1922; "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 4 Temmuz 1923.

27 Krş. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Der Spiegel* ve *Bild-Zeitung* için benzer bir analitik yaklaşım kullanarak 1999-2004 döneminde toplam 440 makele ve haber bulan Walter. Jochen Walter, *Die Türkei: "Das Ding auf der Schwelle"* (Wiesbaden: VS, 2008), 182-183. Ayrıca bkz. 2002 analizi: R. Carnevale, S. Ihrig ve C. Weiß, *Europa am Bosporus (er-)fi nden? Die Diskussionen um den Beitritt der Türkei zur Europäischen Union in den britischen, deutschen, französischen und italienischen Zeitungen* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005), 43.

28 "Levante und deutsche Not," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 10 Şubat 1923.

o bölgede muhabiri yoktu. Türkiye ile ilgili haberlerin büyük bölümü İtilaf haber ajansları ve İtilaf ülkelerinin gazeteleri üzerinden Almanya'ya ulaşıyordu –Alman gazetelerinin sıkça yakındığı bir durum. Çoğu kez uluslararası basın ajanslarının haberlerini yayınladıkları halde, her zaman bunlardan kuşku duydular. Özellikle 1919 ve 1920'de milliyetçi Alman gazeteleri Türkiye haberlerinin Almanya'ya çok yavaş ve yalnızca İtilafın "yalan perdesi" üzerinden ulaşmasından sürekli yakındı.[29] Örneğin *Vossische Zeitung* 1919 sonbaharında, İtilaf devletlerinin Anadolu haberlerini çarpıttığını ve İtilaf devletlerine bakılırsa, orada hiçbir şey olmadığını savundu.[30] İtilaf çarpıtmasına ve propagandasına rağmen, gazetelerin bu haberlerin pek çoğunu yayınlamış olması, bu konuya ne kadar sadık olduklarını gösterir. Gazeteler, Anadolu'da gerçekte olup bitenleri İtilaf devletlerinden daha iyi anladıklarını iddia ederek bu haberlerin kaynağıyla başa çıkma stratejisi geliştirdi. Her zamankinden daha fazla yorum gerçek bilgiden daha önemli hale geldi. Demek ki, gazetelerin İtilaf haberciliğine genel güvensizliğinden ötüre, Fransız ve İngiliz ajans haberlerini yorumsuz yayınlamaya karar verdiklerinde, olasılıkla haberlerin doğru olduğuna inandılar ya da en azından uyandırdıkları duygularla hemfikir oldular. Olmadıklarında, onu alaycı bir biçimde yorumladılar ya da aşırı eleştirel dolaylı anlatıma başvurdular.

Türk Bağımsızlık Savaşı hızlı bir biçimde bir Alman meselesi oldu ve olmaya devam etti. Türk Bağımsızlık Savaşının bu şekilde Almanlaşması, bir dizi mekanizmaya ve stratejiye dayandı. Birincisi elbette, Alman gazetelerinin sayfalarında çok geniş yer kaplamasıydı. Bir mekanizma da, gazetelerin dili ve sayfa düzeniydi. Türkiye üzerine yazılar, editörlerin

---

29 Örneğin "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 28 Ocak 1920. Ayrıca bkz. "Was geht in der Türkei vor?," *Vossische Zeitung*, 6 Ağustos 1919; "Durchsichtige Manöver," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 9 Mart 1922.

30 "Was geht in der Türkei vor?"

ve yazarların benzer saydığı Alman meselelerini (Savaş suçlularının iadesi, Ruhr'un işgali, Rhineland krizi, Silezya vb) ele alan makalelerin hemen önünde ya da sonrasında yer alırdı. Genellikle Alman meselelerini tartışmak için kullanılan sözcükler ve kavramlar –"kalleş," "barış dayatması," "tecavüz" vb– Türkiye üzerine yazılarda da kullanıldı. Örneğin Mart 1922'de *Kreuzzeitung*, İtilaf devletlerinin bir "dette publique allemande" –Alman maliyesi üzerinde doğrudan İtilaf denetimi– kurmak istediğini yazdı ve böylece gazetenin sürekli hakkında yazı yazdığı "dette publique ottoman"a işaret etti.[31] 1921 ve 1922'de Almanya'nın "Osmanlılaşması"ndan söz etti –yani Almanya'nın bir yarı-sömürgeye dönüşmesinden; gazeteye göre Sevr Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun başına bu gelmişti.[32]

Başka bir mekanizma da, özgül Alman meselelerini Anadolu'daki gelişmelere paralel vermekti. Bu tür konular yan yana tartışıldığında, Türkler genellikle Almanlardan daha iyi durumdaydı. Örneğin 19 Haziran 1921'de Kont Ernst Reventlow *Berliner Tageblatt*'ta Anadolu ile Silezya'yı karşılaştırdığında, Türk milliyetçilerin İtilaf devletlerinin barış antlaşmasını iki yıl önce reddettiğini vurguladı.[33] *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da Lozan görüşmelerini yorumlayan bir makale, Almanya'nın nasıl hiçbir direniş göstermeden İtilaf devletlerinin "ekonomik kölesi" olduğunu görmenin, Mustafa Kemal'in taktikleri için güçlü bir motivasyon olduğunu ve "Türk bağımsızlığını herkese karşı kararlılıkla savunacağına ve ordusunun bu işi yapacak kadar güçlü olduğuna" inanmasına yol açtığını iddia etti.[34]

---

31 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 29 Mart 1922.

32 "Die 'Ottomanisierung' Deutschlands: Pointcares Pläne noch nicht genügend," *Kreuzzeitung*, 22 Temmuz 1922; "Die Londoner Konferenz," *Kreuzzeitung*, 2 Mayıs 1921.

33 Graf Ernst Reventlow, "Orient und Schlesien," *Berliner Tageblatt*, 19 Haziran 1921.

34 "Die Türkei in Lausanne," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1923.

Türk Bağımsızlık Savaşına verilen önemi gösteren bir özellik de, savaşın dizileşmesiydi. Anadolu'yla ilgili haber ve yazılar haftalarca art arda, aynı ya da benzer başlıklar altında sunuldu. 1919'un sonunda başlıklar hâlâ çeşitliydi, ama "Anadolu'daki Türk Hareketi" ya da "Anadolu'daki Ulusal Hareket" gibi ifadelerle çıkardı.[35] 1920'nin ortasında başlamak üzere, değişmeyen belli ifadeler –"Türk Özgürlük Mücadelesi," "Doğu Sorunu" ve "Küçük Asya'da Savaş" gibi– haftalarca sıkça kullanılırdı.[36] Bu durum, *Kreuzzeitung* ve diğer büyük gazetelerin gerçek ya da hayali okuyucularının gelişmeleri düzenli olarak izlemek istediklerini gösterir. Elbette bu dönemde başka konularda dizileştirildi; ama başka hiçbir uluslararası mesele bu kadar sık ya da benzer başlıklarla verilmedi. Yalnızca birkaç yerli konu o kadar sık dizileştirildi –ve genellikle yerli meselelerle Türkiye, aynı sorunun parçalarıymış gibi görünmelerini sağlayan söz ve sayfa düzeni benzerlikleriyle ilişkilendirilirdi. İlginçtir; Alpler'in ötesinde Benito Mussolini'nin *Il Popolo d'Italia*'sı da Anadolu'daki savaşın haberlerini yüksek sıklıkta ve dizileşen başlıklarla verdi.[37]

---

[35] Örneğin "Die nationalistische Bewegung in Kleinasien," *Kreuzzeitung*, 19 Ağustos 1919; "Die türkischen Bewegungen in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 26 Ağustos 1919; "Zunahme der türkischen Bewegung," *Kreuzzeitung*, 22 Eylül 1919; "Die Aufstandsbewegung in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 17 Ekim 1919; "Die nationale Bewegung in der Türkei," *Kreuzzeitung*, 1 Aralık 1919.

[36] Krş. 1920'den bazı örnekler: "Der türkische Freiheitskampf," *Kreuzzeitung*, 15 Mayıs 1920, ayrıca 26 Mayıs, 31 Mayıs, 3 Haziran vb; "Die Orientfrage," *Kreuzzeitung*, 1 Şubat 1920, ayrıca 10 Şubat, 11 Şubat, 12 Şubat, 22 Şubat vb; and "Der Krieg in Kleinasien," *Kreuzzeitung*, 6 Nisan, ayrıca 14 Nisan, 11 Haziran, 12 Haziran, 30 Haziran vb.

[37] 1921'de *Il Popolo d'Italia*'dan bazı örnekler: "La guerra greco-turca," 11 Ocak 1921, ayrıca 30 Mart, 31 Mart, 1 Nisan, 2 Nisan, 3 Nisan, 9 Nisan, 9 Haziran, 12 Haziran vb; "La guerra in Asia Minore," 7 Haziran 1921, ayrıca 11 Haziran, 17 Haziran, 1 Temmuz, 6 Temmuz, 9 Temmuz, 16 Temmuz, 23 Temmuz, 24 Temmuz ve bizzat Mussolini'nin 4 Kasım vb; "La guerra in Anatolia," 25 Eylül 1921, ayrıca 27 Eylül, 30 Eylül, 4 Ekim, 19 Ekim vb.

Alman gazetelerinin Türkiye'ye yaklaşımının esası, Edward Said'e uyarak ya da aslında ona karşı, *doğusuzlaştırma* olarak tanımlanabilirdi.[38] Gazeteler yalnızca genel olarak Türk yanlısı olmakla kalmadı, Osmanlı ve Türk olan her şeyi olabildiğince yakın ve tanıdık göstermeye de çalıştılar. Bunu yapmanın tek yolu, Oryantalist dilden tamamen uzak durmaktı. Onun yerine, normalde Orta Avrupa ve Alman tarihini, toplumunu ve siyasetini tarif etmek için kullanılanlara benzer söz ve mecazlar kullandılar –uzaklık ve yabancılık yerine benzerliği vurgulayan bir söz dağarcığı. Örneğin sultan yerine "kaiser" (imparator) ve "kaiserlich" (imparatorluk), İstanbul yerine "Kaiserstadt" ve İslam yerine "Türk kilisesi" sözcüklerini kullandılar. Milliyetçi Alman gazeteler Türkiye'yi Almanya'ya uzak değil, aksine çok yakın, benzer ve eş olarak tasvir etmek için bilinçli ve sürekli bir çaba harcadı.

Türk siyasetinin Almanlaştırılmasının en ilginç özelliklerinden biri, herhalde, "uzmanlar"ın oynadığı ya da daha doğrusu oynamadığı roldü. Bu konuda yorum çok önemli olduğu için, bütün büyük gazeteler Türkiye'deki gelişmelerle ilgili kendi yorumlarını yayınladı. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğuyla uzun ilişkisi ve derin bağı göz önüne alındığında, yorum yapmaya hazır bir uzmanlar ordusu beklenebilirdi. Ama bir bütün olarak "uzmanlar" adeta hiçbir yerde görülmedi ya da okunmadı. Aslında Alman medyasının Türkiye takıntısı ve yorumları, uzmanların içgörülerinden ve yorumlarından ötürü değil, onlara rağmen gelişti. Gazetelerde dışarıdan uzmanların yazdıklarına yer verildiğinde, ne Ortadoğu'da "İslam" ya da "Bolşevizm"e odaklanmaları ne de 1919 öncesi Alman *Orientpolitik*'ine ilgileri, genel haberlerle ya da yorumlarla desteklendi. Tek istisna, Osmanlı İmparatorluğuna askeri danışmanlık yapmış ve Osmanlı ordusunda

38 Edward W. Said, *Covering Islam* (New York: Vintage, 1997 [1981]); Said, *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* (New York: Vintage, 1978).

mareşal olmuş Otto Liman von Sanders'ti; geçen savaşla ilgili öyküler anlatmak dışında, güncel olaylarla ilgili yorum yapmaya ancak 1922'nin sonunda başlamasına rağmen, Türkiye konusunda bir medya figürü haline geldi.[39] Öne çıkan bir "uzman" da, Kemalist kuvvetlerin hizmetindeki tek Alman paralı asker olan Hans Tröbst'tü. *Heimatland* ve *Völkischer Kurier* gibi Nazi gazetelerine yazı yazdı ve bizim öykümüzde daha fazla önce çıkacak. Alman medyasında, genellikle Türkiye'deki olaylarla ilgili deneme niteliğindeki yorumların yazar adları dışında, Türk adları nadiren ortaya saçıldı.[40]

Diğer uzmanlar, Kemalistlerin Müslüman ve Bolşevik niteliklığine odaklanmalarıyla ve yorumlarıyla Alman medyasına çok uzaktı. Ayrıca zamanın sınavını da geçemediler. Örneğin bir uzman, Almanca *Osmanischer Lloyd*'un (İstanbul'da) genel yayın yönetmeni yardımcısı Friedrich Schrader, Kemalistlerin din karşıtı ve cumhuriyetçi olduklarına dair medyada dolaşan "yanlış izlenim"i düzeltmek için bir dizi makale yayınlamak zorunda olduğunu düşündü –ama hem din karşıtı hem cumhuriyetçi oldukları daha sonra anlaşıldı.[41] Diğer yanda, ana akım yorumcular ve gazeteciler Kemalistlerin taktik ittifaklarının (örneğin İslamla ve Bolşevizmle) doğasını

---

39 Krş "Liman Sanders über die Türkei," *Die Post*, 16 Eylül 1919; "Die Türkei von heute," *Der Tag*, 23 Ocak 1921; Otto Liman von Sanders, "Enver Pascha in Turkestan," *Vossische Zeitung*, 12 Ağustos 1922; Liman von Sanders, "Den Türken Gerechtigkeit!," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 10 Eylül 1922; Liman von Sanders, "Die Lehren von Lausanne," *Hallesche Zeitung*, 31 Temmuz 1923.

40 Bazı örnekler: Habib Edib, "Konstantinopel und die Zukunft der Türkei," *Tägliche Rundschau*, 9 Nisan 1919; Achmed Senseddin, "Die Lage in der Türkei," *Deutsche Zeitung*, 19 Temmuz 1921; Mustafa Nermi, "Das heutige Smyrna," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Temmuz 1921; Hafız Razy, "Die nationaltürkische Bewegung in Kleinasien," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 25 Mart 1923.

41 Friedrich Schrader, "Das rote Asien," *Magdeburger Zeitung*, 24 Ocak 1920; Schrader, "Der türkische Nationalismus und das Kalifat," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 21 Temmuz 1920; Schrader, "Der türkische Freiheitskampf," bölüm 1 ve 2, *Tägliche Rundschau*, 20 ve 21 Temmuz 1920.

göz önünde tutmalarıyla ve yorumlarıyla doğru yoldaydılar. Yayınlanan çok az "uzman çözümlemesi," gazetelerin Türkiye üzerine genel söylemini şaşırtıcı ölçüde az etkiledi.[42] Bu durum, editörlerin Anadolu'da olup bitenleri iyi kavramış olmasından kaynaklanmış olabilir, ama aynı zamanda bir Türkiye meselesinin ne kadar "Almanlaştırdığını" da yansıtmaktaydı. Her neyse, burada potansiyel "uzmanlar"ı bilinçli bir şekilde bir yana iten bir süreç işlemekteydi.

Türk Bağımsızlık Savaşında İslamın ve Bolşevizmin rolüyle ilgili başlangıçtaki kafa karışıklığı, konunun Almanlaşmasını biraz zorlaştırdı. Tek başlarına bu boyutlara odaklanan "uzmanlar" bu sürece yardımcı olmadı. Bir alt konu olarak İslam, uzmanlar bir kenara itildikçe zaman içinde gündemden düştü. Ne var ki, Bolşevizmin özellikle karışık, şaşırtıcı ve zor bir konu olduğu anlaşıldı. Anadolu'da yeni başlayan milliyetçi Türk direnişi neredeyse aşılmaz güçlüklerle karşı karşıyaydı. Yunan ordusuna, İtilaf devletlerine, Ermenilere ve Osmanlı ordusuna karşı savaşı sürdürmek için çok ihtiyaç duyulan silah, mühimmat ve kaynak yetersizliği vardı. Bolşeviklerle ittifak Atatürk için acil ve çok ihtiyaç duyulan bir çözümdü. Ama bu, milliyetçi Alman gazeteleri için büyük bir ideolojik ve kavramsal sorun oluşturmaktaydı. Okurlarının çok büyük bölümü için Sovyetler Birliği ideolojik bir düşman ve oluşum halinde bir süper tehditti. Alman ordusunun aşağı yukarı aynı dönemde Sovyetler Birliği ile stratejik bir ittifak aradığını biliyor olmamıza bakmayın; Komünizm ve Komünist devrim korkusu savaş sonrası Almanya'da kökleşmişti.[43]

---

42 Bazı tipik "uzman makaleler": Ernst von Paraquin, "Politik im Orient I," *Berliner Tageblatt*, 24 Ocak 1920 (bl. 2, 28 Ocak 1920); Phillip Rühl, "Die neue Entwicklung in der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 2 Şubat 1920; George Tzschirner, "Die asiatische Frage," *Vossische Zeitung*, 19 Şubat 1920.

43 Vasilis Vourkoutiotis, *Making Common Cause: German-Soviet Secret Relations, 1919-1922* (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2007); John Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power: The German Army in Politics, 1918-1945* (Londra: Macmillan, 1964), 126.

Merkez ve aşırı sağ gazetelerin kullandığı bir strateji, Kemalist-Bolşevik bağlantısını önemsememekti. Özellikle savaşın ilk bölümünde Türk-Sovyet ilişkilerindeki gelişmeler konusunda nadiren yorum yaptılar, bu tür konularla ilgili haberleri asgari düzeyde tuttular. 1920'nin başında Türk-Sovyet askeri antlaşması konusunda son derece kısa bir not, bunun bir örneğidir. Oldukça önemli bu haber konusu *Kreuzzeitung*'da, Litvanya-Rusya ilişkileriyle ilgili tamamen alakasız bir haberin içinde tek satır olarak yer aldı.[44] Başka bir yazı aynı antlaşmayı hiçbir yorum yapmadan verdi. Bütün bunlar, artık gazeteler Ankara'nın Sovyetler Birliği'nden yalnızca maddi destek almakla kalmayıp, "Sovyet yasalarını ve anayasalarını" [aynen böyle geçiyor] da kabul edeceğine inanmasına rağmen oldu.[45] Gazetelerin yorum yapmama politikası, bu zor konuyla başa çıkmanın bir yoluydu. İlginçtir, bu strateji, gazetelerin bu konuda sunduğu kıt ideolojik yorumların ve bilgi kırıntılarının Kemalist hareketi Sovyet yörüngesine yerleştirdiği bir zamanda uygulandı.[46]

Ağustos 1920'de *Kreuzzeitung* dünyadaki durumu yalnızca I. Dünya Savaşının bir devamı olarak değil, Rusya ile Britanya arasında bir çatışma olarak da okudu. Britanya kötü adam olarak ortaya çıktı ve "İtilafçı fatihlere karşı var olma mücadelesinde [Doğu] Rus Bolşevizmiyle birlik oldu."[47] Rusya'nın emperyalizme karşı bir müttefik olabileceği ortaya çıkmış gibi görünürken, başka bir haberin gösterdiği gibi, 1920'de bu konuda kafalar epeyce karışıktı: "Milliyetçi Türk lider Mustafa Kemal, taraftarlarından İngilizlerden ve Fransızlardan nefret etmelerini, kutsal Türk-Rus-Alman ittifakına yüksek değer vermelerini isteyen bir çağrıda bu-

44 "Beginn der litauisch-russischen Friedensverhandlungen," *Kreuzzeitung*, 11 Mayıs 1920.
45 "Militärvertrag zwischen Sowjetrußland und der Türkei," *Kreuzzeitung*, 12 Mayıs 1920.
46 "Die Unabhängigkeitsbewegung in Anatolien," *Kreuzzeitung*, 15 Mayıs 1920.
47 "Die Lage im Orient," *Kreuzzeitung*, 7 Ağustos 1920.

lundu (!) [Parantez içinde ünlem işareti özgündür]. Bolşevizmin kendilerine yardım eli uzattığını ve Türkiye'nin de Almanya'ya yardım etmeye hazır olduğunu ilan etti."[48] Olası bir Türk-Bolşevik-Alman ittifakı ya da bloğuyla ilgili söylentiler ve spekülasyonlar bir süre ortalıkta dolaşacaktı.[49] Bununla birlikte, pek çok gazete, *Kreuzzeitung* da dahil, bu dönem boyunca ateşli birer anti-Bolşevik olarak kaldı.[50] Yalnızca birkaç hafta sonra, Aralık 1920'de, şaşkınlık yaratan perde kesin olarak kaldırıldı ve son yorum tüm ülkede kabul edildi. *Kreuzzeitung*, her zaman Bolşevikler ile Kemalistler arasındaki ittifakın esas olarak İngiltere'ye karşı bir propagandadan ibaret olduğu ve Kemalistlerin Bolşevik olmadığı inancında olduğunu ve bunu birçok kez teyit ettiğini, gerçeğe aykırı bir biçimde yazdı.[51] O noktadan itibaren gazete, yaratılmasına yardım ettiği ve anlaşılan diğer gazetelerde ve birçok okurun kafasında varlığını sürdüren kafa karışıklığını defalarca "giderdi." Nisan 1921'den tipik bir örnek: "Türk milliyetçiliğinin Rus Bolşevizmiyle girdiği ittifak, çoğu kez sanıldığı gibi Bolşevik düşünceye değil, İtilaf ya da daha doğrusu İngiltere nefretine dayanır."[52]

Aynı zamanda diğer gazeteler de imana geldi. Aynı çizgide Ocak 1921'de *Völkische Beobachter*, Kemalistlerin ideolojisinin Bolşevik olmadığından emindi. Daha bir ay önce Mustafa Kemal'e "yeni-Bolşevik" demiş olmasına rağmen

---

48 "Mustapha Kemal für eine deutsch-russisch-türkische Allianz," *Kreuzzeitung*, 2 Eylül 1920.

49 Örneğin "Eine neue Bündnisphantasie: 'Enthüllungen' über einen deutsch-russisch-türkischen Vertrag," *Berliner Tageblatt*, 17 Haziran 1922; Graf Ernst Reventlow, "Der Freiheitskampf des Orients und der Bolschewismus," *Deutsche Tagezeitung*, 6 Temmuz 1921; ayrıca bkz. Sabine Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei, 1918-1933* (Göttingen: Wallstein, 2013), 89, 96-104.

50 Krş. İran üzerine, ülkeye yavaşça sızan, gazetenin siyasal kanıları konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayan Bolşevik zehrinden söz eden bir makale: "Der Kampf um den Orient," *Kreuzzeitung*, 9 Eylül 1920.

51 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 15 Aralık 1920.

52 Egon Baron Vietinghoff-Schell, "Sowjetrussland und der Orient," *Kreuzzeitung*, 12 Nisan 1921.

şöyle yazdı: "Bu [*Corriere della Sera*] haber daha önce dillendirdiğimiz kanaatimizi doğruluyor: Türkler sağlıklı sağduyuya sahip doğal bir halktır [Naturvolk]. 'Ulusal Bolşevizm' çılgın hayalcilerin ürünüdür. Sıcak kar ya da odun demir kadar olanaksız bir şeydir."[53] Bir ay sonra, Atatürk'ün Kemalistlerin gerçekten Bolşevik olmadıklarını vurguladığı bir konuşmasını aktararak bu görüşü tekrar doğrulattı. Nazi Partisinin sesi şöyle devam ediyordu: "Türkler örneğinde sözde Ulusal Bolşevizmden söz edilemeyeceğini daha önce de vurguladık. Haksız yere hasta adam adı verilen sağlıklı bir çiftçi ulus olan Türkiye, mümkün olan tek siyaseti yapıyor: elinde silahla sağlıklı bir bencillik siyaseti!"[54]

Bu örneğin gösterdiği gibi, Bolşevik bağlantı tartışması Türk örneğinden "öğrenme" çağrılarıyla yakından bağlantılıydı. Sağcı Alman basını için işleri zorlaştıran şey, bizzat Atatürk'ün programının muğlaklığıydı. Kasım 1922'de bazı gazeteler, İşçi Partili *Daily Herald*'la yapılan bir röportajı aktardı; orada Mustafa Kemal kendisini hem milliyetçi hem sosyalist olarak tarif ediyordu: "Türklerin yeni düşüncesi sosyalizmden çok uzak olmayan bir sistemle yönetmeyi istiyor. Komünist olduğumuzu söylemek istemiyorum. Değiliz, çünkü biz milliyetçiyiz. Ben şahsen, milliyetçiliğimle çatışmadığı sürece bir sosyalistim."[55] Pek çok gazete kafa karıştırıcı bu röportajı görmezden gelmeyi tercih etti. Yine de bu ve benzer açıklamalar ve haberler birçok kişinin Kemalizmi, Faşizmi ve Nasyonal Sosyalizmi benzer görmesine yol açtı.

1921'in başından itibaren pek çok gazete Bolşevik bağlantısını sağlıklı Kemalist pragmatizm olarak görmeyi tercih etti. *Kreuzzeitung*'un 1922'de iddia ettiğine göre, bu aynı zamanda "İtilaf devletlerinin tutumunun otomatik bir

53 "Die Lage im Osten," *Völkischer Beobachter*, 2 Aralık 1920; "Außenpolitische Rundschau: Sowjetrußland und die türkischen Nationalisten," *Völkischer Beobachter*, 30 Ocak 1921.
54 "Die Türkei und Moskau," *Völkischer Beobachter*, 22 Şubat 1921.
55 "Kemal Pascha über die neue Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 8 Kasım 1922.

sonucu"ydu.[56] Milliyetçi gazetelerin hep birlikte uyum içinde iddia ettiğine göre, bu pragmatizmin ideolojik sonuçları yoktu. Örneğin *Deutsche Zeitung* şu sonuca vardı: "Mustafa Kemal, Enver Paşa ve Doğudaki diğer eylem adamları kendi völkisch ve siyasal hedeflerine ulaşmaya ve İtilaf devletlerini Doğuda güçsüzleştirmeye uygun her maskeyi takacaktır."[57] Milliyetçi basının Kemalist-Bolşevik bağlantısıyla baş etmek için ikinci ve ana stratejisi bu olacaktı: Kemalistler Bolşevikleri yalnızca kendi amaçları için kullanıyor, aynı zamanda bu tehlikeli ideolojiden uzak duruyordu. 1922 ve 1923'te gazeteler yine sürekli "yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırdı" ve Kemalistlerin Sovyetler Birliği'yle geçici birlikteliğinin salt propaganda ve stratejik açıdan değerini vurguladı. Bununla birlikte, ilerideki yıllarda birçok metin Kemalist-Bolşevik bağlantısını haklı görecek, hatta bir Alman-Sovyet işbirliği için emsal ya da model olarak kabul etmeye bile kalkışacaktı (bkz. Bölüm 4).

İslam ve Bolşevizm konularından daha kısa bir süreliğine de olsa, Yunanlar ve Ermeniler de Alman basını için kafa karıştırıcı ve çetrefil bir sorundu. Genel Türkiye algısında önemli bir rol oynamaya devam ettikleri için, bu iki grubun rolü Bölüm 6'da daha derin tartışılacak. Ama burada, bu iki gruba ilişkin algının Türk Bağımsızlık Savaşına ilişkin genel Alman algısını ne kadar tamamladığını ya da daha doğrusu desteklediğini ve bu algının içine ne kadar emildiğini vurgulamak gerekir. İtilaf devletleri Büyük Savaşta bitkin düşmüşken ve Osmanlı İmparatorluğuna çok fazla insan gücü ayırmak istemezken, Kemalistlere karşı savaşmanın yükünü, yeni-emperyal tutkularla kışkırtılan Yunan ordusu çekti. Savaş çok büyük ölçüde bir Türk-Yunan savaşı olarak nitelenebilir. Olasılıkla, özellikle geç 19. yüzyılda güçlü olan Helen hayranlığıyla ve klasik Yunan dilinin hâlâ hümanist eğitimin parçası olmasıyla seçkin Almanya geleneksel olarak Yunan

56 "Die Ziele der Angoratürken," *Kreuzzeitung*, 15 Mart 1922.
57 "Kemal Pascha Bolschewik," *Deutsche Zeitung*, 27 Aralık 1920.

yanlısı olduğu için, Yunanları nasıl tasvir etmek gerektiği konusu, en azından başlangıçta birçok gazete için sorun oldu.[58] Ama İtilaf devletlerinin vekili olarak Kemalistlerle savaşanlar Yunanlardı. Aynı anda hem Türk yanlısı hem Yunan yanlısı olunamazdı. Bazı gazeteler biraz, hatta yalnızca Yunan yanlısı olarak yola çıktı; 1919'da taraf tutmak gerektiğini düşündüler ve zaman içinde hepsi açıkça Yunan karşıtı oldu. Anadolu'daki Yunan askerlerine "işgalci" dediler ve Yunan devletini "I. Dünya Savaşının savaş vurguncusu" olarak nitelediler –savaşla ilgili iç tartışmalar göz önüne alındığında bu nitelemenin oldukça olumsuz bir çağırışımı vardı. Gazeteler Yunan ordusunun yaptığı Müslüman katliamlarını sıkça haberleştirirken, Kemalist birliklerin Rum sivillere uyguladığı şiddeti büyük ölçüde görmezden geldi –*Kreuzzeitung*'un sayfalarında böyle bir şiddet hiç gerçekleşmedi.[59] Askeri olayların verilme şekli, gazetenin hangi tarafta olduğunu anında açığa vurur. Örneğin *Kreuzzeitung*'u alalım: Gazete Türk ordusunun raporlarını genellikle doğru olmaları zorunluymuş gibi yorumsuz basarken, Yunan raporlarını büyük ölçüde kuşkulu bir dolaylı anlatımla, olasılıkla abartıldığını ifade ederek yayınladı. Yunan ordusunun karargâhından çıkan Yunan yenilgileri ve geri çekilmeleriyle ilgili olumsuz raporlardan neredeyse hiç kuşkulanılmadı. Dahası, *Kreuzzeitung* Yunan zaferlerinden hoşlanmıyor gibiydi: Pek çok Türk zaferi birinci sayfadan manşete çıkarılırken, Yunan zaferleri gazetenin arka sayfalarında bir yerde ve çok kısa verildi.[60]

---

58 Bkz. 1919'dan önce Yunan imgeleri ile emperyal Alman planları arasındaki çatışmaya ve Alman Helen hayranlığına ilişkin tartışma, Malte Fuhrmann, "Den Orient deutsch machen: Imperiale Diskurse des Kaiserreiches über das Osmanische Reich," *Kakanien Revisited*, www.kakanien.ac.at /beitr /fall studie; ayrıca Malte Fuhrmann, *Der Traum vom deutschen Orient: Zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich, 1851-1918* (Frankfurt am Main: Campus, 2006).

59 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 1 Aralık 1920; "Griechische Greueltaten," *Kreuzzeitung*, 16 Mayıs 1921.

60 Örneğin "Der griechische Vormarsch in Kleinasien," *Kreuzzeitung*, 1 Temmuz 1920; "Der griechische Vormarsch in Kleinasien," *Kreuzzei-*

Eğlence: İtilaf Karşıtı Oyun Alanı, Türkiye

"Anti-emperyalizm" de Türkiye ile ilgili habercilikte önemli bir temaydı ve Kemalist-Bolşevik ittifakına ilişkin geliştirilen yoruma uygundu. Bu nedenle, başlangıçtaki Kemalist tariflerinde "anti-emperyalist" ve "Batı karşıtı" terimleri sıkça yer aldı. Ne var ki, zaman ilerleyip 1923'te Lozan Antlaşmasına varınca, bu tür sıfatlar az çok sessizce terk edildi –anti-emperyalizmin ve Batı karşıtlığının gelecek on yıllarda da temel paradigmanın parçası olduğu İtalya gibi diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak.[61] Alman basını için, Türk Bağımsızlık Savaşına "İtilaf karşıtı mücadele" penceresinden bakıp anti-emperyalist değil, daha çok milliyetçi bir mücadele olarak görmek çok daha önemliydi ve yararlıydı. Aslında erken Weimar yıllarında ve Alman medyasının Türk Bağımsızlık Savaşına ayırdığı yer konusunda İtilaf devletlerinin rolü, bu dönemde Alman medya kamuoyunun Türkiye'den büyülenecek duruma nasıl geldiğini anlamanın anahtarıdır. Canı sıkkın Alman milliyetçileri için Türkiye, İtilaf devletlerine olan öfkelerini açığa vurdukları bir tür "oyun alanı" işlevi gördü. Türkiye Almanya'ya bir ayna ve kendi başına alternatif bir gerçeklik işlevi de gördü. Alman basınının Türkiye'den ve oradaki savaştan nasıl söz ettiği üç kanıya dayanmaktaydı: Birincisi İtilaf devletleri emperyalistti ve özünde kötüydü; ikincisi Türkler İtilaf devletlerine bela olacaktı ve ne olursa olsun sonunda galip gelecekti; üçüncüsü Türkiye İtilaf devletlerinin zayıflığını ve dağınıklığını açığa vurduğu için sevinmekte mahsur yoktu. Üç kanı

tung, 3 Temmuz 1920. Ayrıca bkz. şu makalelerin güçlü Yunan karşıtı dili: "Die Türken und der Friedensvertrag," *Kreuzzeitung*, 24 Temmuz 1920; "Kemalistische Offensive," *Kreuzzeitung*, 10 Haziran 1922.

61 Örneğin Cornelio di Marzio, *La Turchia di Kemal* (Milano: Casa editrice Alpes, 1926); L'Osservatore, "Meridiano di Roma," *Critica Fascista* 12 (1932): 234; Ettore Anchieri vd., ed., *La Nuova Turchia* (Roma: Edizioni Roma, 1939); Diogo Caminha, *História Maravilhosa de Kemal Paxá* (Lizbon: Argo, 1944); Philippe de Zara, *Mustapha Kémal: Dictateur* (Paris: F. Sorlot, 1936).

iç içeydi ve Türkiye üzerine makalelerde birlikte öne sürülürdü. Almanların, Anadolu'da gerçekte olup bitenleri İtilaf devletlerinden daha iyi bildiği özgüvenine dayanmaktaydı.

Türkiye'yi Almanya'yla dolaysızca ilişkilendiren konuların ilki, savaş suçlularının İtilaf mahkemelerine iadesi sorunuydu.[62] Bu, o sırada Almanya'da hararetle tartışılan bir konuydu ve milliyetçi sağ buna karşı çok açık bir tutum aldı. Aslında, I. Dünya Savaşındaki Alman eylemleri söz konusu olduğunda savaş suçları fikrini tamamen reddedip, konuyu İtilaf propagandası alanına havale etmeye çalıştı.[63] Bu durum Osmanlı İmparatorluğu için de geçerliydi ve Türkiye, gazeteler tarafından bu "Alman meselesiyle" hızla bütünleştirildi.[64] *Kreuzzeitung*'un Enver Paşa'ya ve Talât Paşa'ya "sözde savaş suçlusu" –savaş sırasındaki Alman liderler için de aynı ifadeyi kullanıyordu– demesi şaşırtıcı değildir.[65] 1920'de bizzat Atatürk'ün ne Almanya ne Türkiye için bu tür mahkemeler olmalı dediğini aktarabilmek, o çizgide yayın yapan gazeteler için kuşkusuz mutlu bir andı.[66] İki gün sonra *Kreuzzeitung* birinci sayfadan, bu eski müttefikin de İtilaf devletleri tarafından bu utanç verici muameleye (suçluların

62 Ayrıca bkz. Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft*, 74-75.
63 Krş. John Horne ve Alan Kramer, *German Atrocities, 1914: A History of Denial* (New Haven, CT: Yale University Press, 2005).
64 Bazı örnekler: "Ententehetze gegen Liman von Sanders," *Kreuzzeitung*, 28 Şubat 1919; "Die Hetze gegen Liman von Sanders," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 28 Şubat 1919; "Die Türken müssen sich gegenseitig ermorden," *Deutsche Tageszeitung*, 24 Nisan 1919; "Letzte Nachrichten," *Kreuzzeitung*, 2 Haziran 1919; "Das Schicksal Liman von Sanders," *Kreuzzeitung*, 8 Haziran 1919; "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 28 Ocak 1920; "Auslieferungsbegehren auch an die ehemaligen Bundesgenossen?," *Kreuzzeitung*, 7 Şubat 1920; "Fortsetzung der Auslieferungsliste," *Kreuzzeitung*, 12 Şubat 1920; "Imhoff Pascha verhaftet," *Kreuzzeitung*, 21 Şubat 1920; "Enver Pascha verhaftet?," *Kreuzzeitung*, 2 Mart 1920; "Die Auslieferung türkischer 'Kriegsverbrecher,'" *Kreuzzeitung*, 8 Mart 1920; "Die Verhaftung des Scheich ül Islam," *Kreuzzeitung*, 8 Nisan 1920.
65 Örneğin "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 15 Aralık 1920.
66 "Letzte Nachrichten," *Kreuzzeitung*, 31 Ocak 1920.

iadesi talebi) tâbi tutulup tutulmayacağını sordu.[67] İki gün sonra Ermeni Soykırımını ve bu işe karışan Almanların olası iadesini haberleştirdi.[68] Görünüşe bakılırsa, Enver Paşa ve Imhoff Paşa'nın tutuklanmalarıyla ilgili sözü edilen makalelerin gösterdiği gibi, gazetenin konuyu daha fazla açıklama yapmadan ele alması için söylemsel sahne hazırlanmıştı.[69]

İtilaf emperyalizmi ve genel olarak İtilafın kuşkulu ahlakı, Türkiye üzerine sayısız makalede araştırıldı ve vurgulandı.[70] Türkiye karşısında İtilaf politikalarının tasviri burada anahtardı ve bozulması, Almanya'da olanları yansıttı. Önce, 1919'un başında İtilaf politikası "Türkiye'nin paylaşılması" –Türkiye ile ilgili haberlerde dizileştirilen başlıklardan ve temalardan biri– olarak tasvir edildi. Ama İtilaf karşıtı dil genel olarak Almanya'da daha düşmanlaşınca, İtilaf politikası tasvirleri de "Türkiye'nin yıkımı" ya da "Türkiye'nin tasfiyesi" ve daha sonra "Türkiye'ye tecavüz" (*Vergewaltigung der Türkei*) olarak ifadelendirildi.[71] Bu birçok "tecavüz" türün-

---

67 "Auslieferungsbegehren auch an die ehemaligen Bundesgenossen?," *Kreuzzeitung*, 7 Şubat 1920.

68 "Fortsetzung der Auslieferungspolitik," *Kreuzzeitung*, 12 Şubat 1920.

69 "Imhoff Pascha verhaftet," *Kreuzzeitung*, 21 Şubat 1920; "Enver Pascha verhaftet?" *Kreuzzeitung*, 2 Mart 1920.

70 Örneğin "Die gegenwärtige Lage der Türkei" *Münchner Neueste Nachrichten*, 14 Ağustos 1919; E. Obst, "Die Türken in Europa," *Vossische Zeitung*, 7 Mart 1920; "En gland und die Aufl ösung der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 16 Eylül 1920; "Die neue Orientkrise," *Berliner Börsenzeitung*, 11 Haziran 1921; "Mustafa Kemal Pascha," *Hamburger Nachrichten*, 12 Şubat 1921; D. Fikri, "Mustafa Kemal Pascha," *Münchner Neueste Nachrichten*, 28 Mayıs 1921; "Die kleinasiatische Frage," *Vorwärts*, 28 Temmuz 1921; "Die verlogene Politik in Lausanne," *Der Tag*, 8 Şubat 1923; "Der Friedensschluß von Lausanne," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 28 Temmuz 1923; Liman von Sanders: "Die Lehren von Lausanne," *Hallesche Zeitung*, 31 Temmuz 1923.

71 Krş. "Die Aufteilung der Türkei," *Hamburger Neueste Nachrichten*, 2 Mart 1919; "Die Aufteilung der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 18 Mayıs 1919; "Die Aufteilung der Türkei," *Leipziger Nachrichten*, 20 Mayıs 1919; "Die Aufteilung der Türkei," *Der Reichsbote*, 20 Mayıs 1919; "Die Aufteilung der Türkei," *Vossische Zeitung*, 21 Nisan 1920; "Die Aufteilung der Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 27 Nisan 1920; "Die Aufteilung der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 13 Ağustos 1920;

den biriydi; "tecavüze uğramış uluslar" sıkça kullanılan bir terimdi. En eski temalardan ve İtilaf devletlerinin Türkiye'ye kötülüğünün "kanıtlarından" biri, Osmanlı İmparatorluğunun geleceğiyle ilgili anlaşmaların sözde ihlali ve bunun sonucunda bütün Müslüman dünyadaki infialdi. Müslümanlara verilen sözün tutulmaması, *Berliner Birsen-Courier*'e göre, I. Dünya Savaşının başlangıcında Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etmesinden bile daha kötüydü. Bütün Doğunun şaşırıp öfkelenmesi, alevler içinde yanması şaşırtıcı değildi.[72]

Alman basını ve özellikle *Kreuzzeitung*, İtilaf devletlerinin kendi kazançları için Anadolu'ya bulaştıklarını –tüm insani yardım sözlerinin ve Wilson ilkelerinin aksine– sürekli kanıtlamaya çalıştı. İş bir özgürlük ya da kendi kaderini tayin sorunu değil, yalnızca bir yağma ve vurgunculuk sorunuydu (Resim 1.6).[73] Türkiye "sömürgeci-siyasal kapitalistlerin sömürü nesnesi" olarak aşağılanıyordu.[74] İlginç bir biçimde, Alman yorumcuların kafasında petrol, Türkiye'ye karşı Batılı emperyalist ihtirasların ana hedeflerinden biriydi. Bu dil, Ortadoğu'ya Batı müdahalesini tasvir eden geç 20.

"Die Aufteilung der Türkei," *Vorwärts*, 31 Ekim 1920; "Zur Aufteilung der Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 19 Mayıs 1919; "Die Verteilung der Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 27 Şubat 1920; "Die Zerstückelung der Türkei," *Kreuzzeitung*, 4 Mart 1920; "Die Aufteilung Anatoliens," *Vossische Zeitung*, 7 Kasım 1920; "Die Zerstückelung der Türkei," *Kreuzzeitung*, 19 Mayıs 1919; "Selbstbestimmungsrecht der Völker," *Deutsche Zeitung*, 7 Mart 1919; "Die Vernichtung der Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 26 Mart 1920; "Das Ende der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 27 Ağustos 1920; "Der Protest der Türkei gegen die Vergewaltigung," *Deutsche Tageszeitung*, 9 Ocak 1920; "Die Vergewaltigung der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Mart 1922; "Einseitigkeit," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 5 Nisan 1922.

72 "Die Aufteilung der Türkei," *Berliner Börsen-Courier*, 5 Ağustos 1919.

73 Örneğin "Die syrische Frage," *Kreuzzeitung*, 9 Eylül 1919; von Hippel, "Der neue Krieg in Kleinasien," *Kreuzzeitung*, 5 Nisan 1921; "Die Spitzen der Zivilisation auf den türkisch-griechischen Schlachtfeldern," *Kladderadatsch* 39 (1922).

74 "Die Aufteilung der Türkei," *Vossische Zeitung*, 26 Nisan 1920.

ve 21. yüzyılın diline çok benzer; 1922'de bir *Deutsche Allgemeine Zeitung* makalesi şöyle der: "Azınlıkların korunması denilir, petrol kast edilir."[75]

İtilaf devletlerini itibarsızlaştırma ve azınlık yanlısı dilinin yapı sökümünü gerçekleştirme girişimlerinden biri de, *Kreuzzeitung*'da "Ermenistan ve Amritsar" başlıklı bir makaleydi.[76] Bu makale, Ermenilere karşı "iddia edilen suçlar"ın yalnızca Almanya'da değil, özellikle İngiltere'de nasıl sempati uyandırdığını tartıştı. Ama anlaşılan, birinci paragrafta işaret ettiği gibi, "silahların hâlâ ateşlendiği ve insanların hâlâ öldürüldüğü" İrlanda'dan kimse söz etmiyordu. "Amritsar olayıyla ilgili resmi soruşturma raporunun Hindistan'dan yeni gelmiş olması, bize en büyük ironi gibi görünüyor." Gazete ardından Amritsar katliamını (Nisan 1919) anlattı; "makineli tüfekle yöneten" Britanya metaforunu alıp, bu uzun makalenin ikinci paragrafını şu nidayla bitirdi: "Şimdi keşke Hindistanlılar İngiliz hükümetine bir iade edilecek suçlular listesi gönderebilseydi!" Çünkü İtilaf devletlerinin Alman ve Osmanlı savaş suçlularını iade talebi, iki ülkenin sıkça birlikte değerlendirildiği bağlamlardan biriydi. Bu Amritsar makalesi, İtilaf devletlerinin herhangi bir yüce ilkesi olmayan emperyalist bir kulüpten başka bir şey olmadığını göstermeyi amaçlayan birçok yazıdan yalnızca biriydi. *Kreuzzeitung*'da başka bir makalede bunun altı çizildi:

---

75 "Lausanne und wir," *Deutsch Allgemeine Zeitung*, 19 Aralık 1922. Ama Batının bölgeye müdahalesinin en önemli nedeninin petrol olduğunu vurgulayan sayısız makale vardı; örneğin "Die Aufteilung der Türkei," *Leipziger Nachrichten*, 20 Mayıs 1919; "Türkenfriede und Petroleumkrieg," *Vossische Zeitung*, 27 Ekim 1922; "Lausanne und wir," *Deutsch Allgemeine Zeitung*, 19 Aralık 1922; "Lösung in Lausanne," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 28 Aralık 1922; "Die türkischen Minderheiten," *Deutsche Tageszeitung*, 28 Aralık 1922; Julius Becker, "Die Revision des Vertrages von Sèvres," *Vossische Zeitung*, 24 Temmuz 1923; "Die Petroleumpolitik Rumäniens und der Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 12 Aralık 1923.

76 "Armenien und Amritsar," *Kreuzzeitung*, 28 Şubat 1920.

> Türk sorununun Paris'te "onların" beklediği şekilde bir çözümünün günler içinde mümkün olması, bize kuşkulu görünüyor... İngiltere Türkiye'deki milliyetçi hareketi dikkate almak zorunda olmadığına inanıyorsa, muhtemelen yanılıyor. Türkler kamçıyla ya da makineli tüfekle kontrol edilebilen Mısırlılar ya da Hindistanlılar değildir.[77]

Türklerin çok zor durumda olduğu, 1911'den beri sürekli savaşlarla bitkin düştüğü, kötü donanımlı ve düzensiz olduğu, başından beri Alman basınının mâlûmuydu. Gördüğümüz gibi, Thea von Puttkamer 1919'un başında Mustafa Kemal'in "ölen bir ulusun kahramanı" –ne eksek, ne fazla– olacağını ilan etti. Bu yüzden, en iyimser görüşle Kemalistler, İtilaf devletleri için bir sıkıntı olacaktı. Bunun sonucunda haberler, Türklerin donanımdan, mühimmattan ve insan gücünden –esas olarak her şeyden– yoksun olduğunu durmadan vurguladı.[78] Gazeteler, özellikle mücadelenin ilk aylarında Türklerden ne beklenebileceğinden emin değildi; ama Ağustos 1919'da bazı gazeteler riski göze aldı. Liberal-muhafazakâr *Vossische Zeitung*, Ortadoğu'da İtilaf devletlerine karşı çıkan çeşitli hareketler üzerine, Mustafa Kemal Paşa'yı özellikle öne çıkaran uzun bir deneme yayınladı. Makale şu sonuçları çıkardı: "Özetle: İtilaf devletleri bu görünüşte çok cazip ganimetle epeyce mücadele etmek zorunda kalacaklar ve daha fazla askeri operasyon yapmadan buna sahip olup olamayacakları ve Türkiye'yi bölüşüp bölüşemeyecekleri şüphelidir."[79]

Bu noktadan sonra Türklerin İtilaf devletlerinin başına sonsuza kadar bela olacağı inancı güçlendi. Türklerin kazanacağı inancı bile yavaş yavaş yerleşmeye başladı. Bu kesinlik düzeyine ulaşıldıktan sonra, sağ ve aşırı sağ gazeteler sayısız makalede, Türkiye'yi bir "quantité négligeable"

---

77 "Das Ende der selbständigen Türkei," *Kreuzzeitung*, 8 Ocak 1920.
78 "Mustafa Kemal Pascha," *Frankfurter Zeitung*, 25 Kasım 1919.
79 "Was geht in der Türkei vor?," *Vossische Zeitung*, 6 Ağustos 1919.

Resim 1.6. "Türk-Yunan Savaş Meydanlarında Uygarlık Kuleleri."
"Mükemmel! Kusursuz! Sayın Poincaré
–Her cesetten ne kadar kazandığımızı hesapla!"
Kladderadatsch 39 (1922)

sanan İtilaf devletlerinin Anadolu'da yaşadığı sıkıntılarla ilgili sevinçlerini ifade ettiler.[80] Gazeteler, İtilaf devletlerinin Anadolu'da askeri ya da diplomatik olarak zor durumda olduğunu gösteren her haberden keyif aldı.[81] 1920'nin başında bu önsezi gelişip, ne olursa olsun, Kemalistlerin kazanacağı inancına dönüşmüştü. Türkleri İtilaf Golyat'ına kafa tutan Davut olarak tasvir etmeye başladılar. 1920'nin sonunda *Kreuzzeitug* şöyle dedi: "Ne Mustafa Kemal'ın askeri gücünün ve kaynaklarının çok büyük olduğuna, ne elinde gerçek bir devlet olduğuna inanıyoruz, ama İtilaf ona nasıl ulaşacak?"[82] Aynı şekilde *Frankfurter Zeitung*'da "Doğuda İtilafın Durumu" başlıklı bir makale şunu iddia etti: "Kemal avantajlı bir durumda; çünkü İtilaf istese bile, Bay Mussolini tekrar hizaya gelse bile, muazzam bir insan çabası, silah ve para olmadan Kemal'e karşı fazla başarılı olamaz."[83]

Gazeteler, İtilaf devletlerinin Mustafa Kemal'le ilgili "haydut" ya da "çete lideri" gibi söylemlerini reddetme eğiliminde olmalarına rağmen, başlangıçta bir gerilla savaşından (*Kleinkrieg*) fazlasını düşünmemişlerdi. Yine de İstanbul'daki 50.000 İtilaf askerinin Kemalistlerin dengi, hatta onlar için bir sorun bile olmayacağını iddia ettiler –1920'nin başında *Keuzzeitung*'dan bu alıntının gösterdiği gibi:

---

80 Örneğin "Unklarheiten und Gegensätze," *Frankfurter Zeitung*, 24 Ağustos 1919; "Ausdehnung der türkischen Aufl ehnung," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 18 Ağustos 1919; "Ausbreitung der türkischen Unabhängigkeitsbewegung," *Vossische Zeitung*, 2 Ekim 1919; "Die Revolutionierung des Orients," *Berliner Tageblatt*, 18 Şubat 1921; "Orientsorgen," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 12 Nisan 1921; "Orientsorgen," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 28 Temmuz 1921. Nitti'nin yorumu da uygundur: Francesco S. Nitti, "Die Türkei und Griechenland," *Berliner Tageblatt*, 28 Ekim 1922.

81 Krş. "Revision des Türkeivertrages?," *Vorwärts*, 20 Haziran 1920; "Ernste Lage in Anatolien," *Berliner Tageblatt*, 23 Haziran 1920; "Die militärische Lage in Kleinasien," *Deutsche Zeitung*, 20 Haziran 1921; "Zur Kriegslage bei Konstantinopel," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 19 Temmuz 1921.

82 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 15 Aralık 1920.

83 "Die Lage der Entente im Orient," *Frankfurter Zeitung*, 12 Kasım 1922.

> Sıkça bildirildiği gibi, Anadolu'da Fransızlarla silahlı çiftçiler arasında sürekli silahlı çatışmalar olmaktadır, burada Fransızlar hırpalanmanın ötesinde darbeler aldı.... Savaşa alışık ve deneyimli Anadolular için, büyük bölümü İstanbul'un işgali için gelen ve esas olarak renklilerden [asker] oluşan 50.000 İtilaf askeri sorun değil.[84]

Her şeyden önce sağcı ve aşırı gazeteler ile *Kreuzzeitung*, İtilaf devletlerinin Anadolu'daki durumu açıkça göremediğinden, kendilerinin gördüğünden emindi. Bu kanının başında eşsiz bir Alman bakış açısı vardı: Osmanlıların eski Alman askeri danışmanı von der Goltz Paşa'nın bakış açısı. Goltz'un görüşleri, Mayıs 1919'da bir buçuk sütunu Türk sorununa ayrılan haftalık "Aussere Politik der Woche" (Haftanın Dış Politikası) ekinde, o zamana kadarki en uzun savaş özeti olan bir makalede okura sunuldu. *Kreuzzeitung*'a göre, Goltz Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid'e tavsiyesi gerçekleşecekti: Anadolu'ya çekilmekle Türkler daha güçlü olacaktı. Bu Türk mucizesine anlam vermek için öne sürülen ilk açıklamalardan biri buydu. Gazete iddiasını sürdürdü: "Türk devleti, 'hasta adam' öldü; ama Türk ulusu, yani sekiz yıldır yiğitçe savaşan ve her türlü fedakârlığı yapmaya istekli Anadolu köylüsü (*anatolische Bauerntum*) ne çürüktür ne de hastadır."[85] Başka bir noktada *Kreuzzeitung* bu imgeyi tekrar ele aldı: "Türkiye henüz ölmeyi düşünmüyor."[86] Daha Nisan 1920'de *Kreuzzeitung* İtilaf devletlerinin Atatürk isyanını bastıramayacağını savundu.[87] Uzun bir paragraf, "sonu gelmeyen savaş yıllarından sonraki sefalet anlatılamaz" varsayımıyla başlamaktaydı. Türkiye'deki korkunç durumun bir özetinden sonra şu sonuca vardı: "Yine de Türkiye ta-

---

84 "Die Türkei vor dem Aufstand," *Kreuzzeitung*, 10 Mart 1920.
85 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 28 Mayıs 1919.
86 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 16 Kasım 1921.
87 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 28 Nisan 1920.

mamen yıkılmamıştır, hiçbir şekilde. İmparatorluğun etrafındaki sargı henüz yırtılmamıştır." Mustafa Kemal "Türk ulusunun güçlü bir ulusal iç yapışkanlığa sahip olduğunu ve Türkiye'nin çöküşten ötürü hasta olmasına rağmen, henüz ölmediğini kanıtlamıştır."[88] Ölmemiş Türk imgesi bütün gazeteler tarafından alınıp yayıldı ve bir *Kladderadatsch* karikatüründe çarpıcı bir şekilde tasvir edildi (Resim 1.7).[89] Ancak daha sonra, 1923'te *Kreuzzeitung* bu bağlamda "ölüm"ü kabul etti ve "Osmanlı İmparatorluğu öldü, yaşasın Türkiye!" diye haykırdı.[90]

Başından itibaren gazeteler, Yunanların ya da İtilaf devletlerinin Atatürk konusunda yapabilecekleri bir şey olmadığını iddia etti; başkentini iç kesime taşıyarak ve dağlık Anadolu'yu denetimi altına alarak yerini iyice sağlamlaştırmıştı.[91] Bir noktada bu kanı neredeyse histerik bir şekil aldı. 1921'de Yunanların kazanmakta olduğu ve Ankara'ya yürüdüğü haberleri geldiğinde, gazeteler yine Yunan zaferinin anlamını asgarileştirmekte gecikmedi. *Deutsche Tageszeitung* şunu ilan etti: Yunanlar Ankara'yı alsa bile bir şey ifade etmez.[92] Mustafa Kemal'le birlikte cepheye gitme şansı bulan bir muhabirin makalesi, aynı şekilde, Atatürk'ün as-

---

88 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 28 Ocak 1920.

89 Örneğin "Die Lage in Kleinasien," *Germania*, 30 Ağustos 1919; "Die national-türkische Erhebung in Anatolien," *Reichsbote*, 1 Kasım 1919; "Das letzte Schlachtopfer: Der Friede mit der Türkei," *Magdeburger Zeitung*, 29 Aralık 1919; "Das Schicksal der Türkei," *Reichsbote*, 19 Nisan 1920.

90 "Die äußere Politik der Woche: Der Frieden von Lausanne," *Kreuzzeitung*, 25 Temmuz 1923.

91 Örneğin Josef Schwab, "Die Orientfragen auf der Konferenz von Boulogne," *Berliner Tageblatt*, 24 Haziran 1920; Liman von Sanders, "Die Türkei von heute," *Der Tag*, 23 Ocak 1921; "Die Gärung im Orient," *Rote Fahne*, 1 Mart 1921; "Das anatolische Problem," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 7 Haziran 1921; Albrecht Wirth, "Angora," *Deutsche Zeitung*, 28 Haziran 1921; "Angora-Siwas," *Berliner Tageblatt*, 29 Temmuz 1921; "Die griechische Offensive," *Deutsche Tageszeitung*, 1 Ağustos 1921; "Der griechische Rückzug in Kleinasien," *Deutsche Zeitung*, 5 Ekim 1922.

92 "Die griechische Offensive," *Deutsche Tageszeitung*, 1 Ağustos 1921.

kerlerinin aslında yenilmez olduğu sonucuna vardı.[93] Böylece 1920'den itibaren gazeteler Türklerin, ne olursa olsun, İtilaf devletlerine yenilemeyeceği gerçeğini övmeye başladı ve bu mesajı, Lozan Antlaşması imzalanana kadar durmadan tekrarladı.[94] 8 Ekim 1921'de, Yunan ordusu aylarca durmadan ilerledikten sonra Türkler nihayet kazanacakmış gibi görününce, *Kreuzzeitung* için her şey açıktı: "Ne olursa olsun, Türkler elde silah, hiçbir utanç antlaşmasını (*Schandfrieden*) kabul etmeyeceklerini bir kez daha kanıtladı."[95] Bu kanı, anlaşılan savaş uzadıkça daha ampirik kanıtlar gördü –aksine haberler ve Yunan zaferleri gazeteler tarafından ya görmezden gelindi ya da küçümsendi.[96] Ardından, 1922'de, Fransa Türk yanlısı bir tutuma doğru kaydıktan sonra, Fransız kaynakları bile aktarabildiler: "Türklere karşı silaha sarılmak, diyor Fransa, yararsız ve olanaksızdır."[97]

Yunanlar Anadolu'dan kovulduktan, savaş bittikten ve Lozan'da barış görüşmeleri başladıktan sonra, Türkiye üzerine haberlerin azalması beklenebilirdi. Yine tersi oldu. Sağ ve aşırı sağ gazeteler haber miktarını büyük ölçüde arttırdı. *Kreuzzeitung* eylülde (İzmir alındıktan sonra) Türkiye üzerine 260 civarında, ekim ve kasımda 150'şer haber ve makale yayınladı. Eylülde Lozan Konferansının başladığı 20 Kasım 1922'ye kadar çıkan makaleler büyük ölçüde

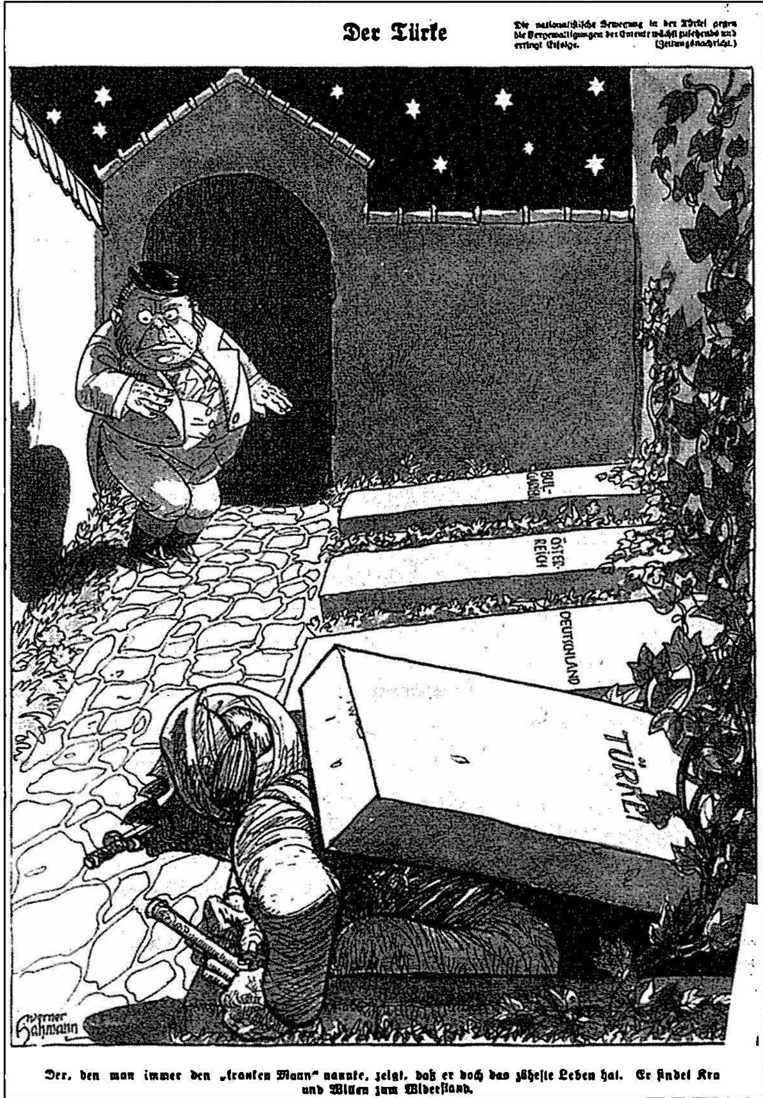
93 "Mit Mustafa Kemal Pascha an der türkischen Front," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 3 Şubat 1922.

94 Birkaç örek vermek gerekirse: "Das anatolische Problem," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 7 Haziran 1921; "Der Kriegsschauplatz im Orient: Die Griechen dementieren— Mustapha Kemal siegesgewiß," *Kreuzzeitung*, 26 Temmuz 1921; von Hippel, "Die Kämpfe in Klein-Asien," *Kreuzzeitung*, 8 Ekim 1921; "Die Orientfrage," *Kreuzzeitung*, 2 Şubat 1922; "Die Revision des Sèvres-Vertrages," *Kreuzzeitung*, 29 Mart 1922.

95 Von Hippel, "Die Kämpfe in Kleinasien," *Kreuzzeitung*, 8 Ekim 1921.

96 Açık yorumlar için krş. "Niederlage Kemal Paschas," *Berliner Tageblatt*, 5 Temmuz 1920; "Griechische Aktion in Anatolien," *Vossische Zeitung*, 21 Mart 1921; "Der Krieg in Kleinasien," *Deutsche Zeitung*, 29 Nisan 1921.

97 "Die Orientfrage," *Kreuzzeitung*, 2 Şubat 1922.

Resim 1.7. "Türk." *Kladderadatsch*'ın dünyadaki durumu okuması: Diğer İttifak Devletleri mezarlarında ölü yatarken, "ölmemiş" Türk mezarından kalkıp John Bull'a saldırıyor. *Kladderadatsch* 41 (1919)

Türk iddiaları ve konferans hazırlıklarıyla ilgiliydi. 1923'te haber sayısı ayda 30 ila 50'ye düştü –sonu gelmez uzun görüşmeler dışında fiilen hiçbir şey olmadığı düşünülürse, yine de büyük bir sayı. 20 Kasım 1922'den Ağustos 1923'te Yunan ve Türk parlamentoları antlaşmayı onaylayana kadar Lozan görüşmeleriyle ilgili haber ve makalelerin toplam sayısı en az 450'ydi –görüşmelerle her zaman bağlantılı olan Yunanistan'daki durum üzerine çok sayıda makale buna dahil değil.

Bu yenilenen medya ilgisinin nedenleri, çoktur. Bir kere gazeteler, çeşitli Türk başarılarından ötürü çok sevinçliydi. Ama görüşmelerle birlikte, başlangıçta gazetelerin düşündüğü gibi, işin en zor kısmı başladı: "Hasat henüz kaldırılmamıştır."[98] Okuyan Alman kamuoyu için şimdiki soru şuydu: Türkler askeri zaferlerini diplomatik masada adil bir barışa dönüştürebilecek miydi? Dahası, gazeteler Türklerin sonunda kazanacağı inancını savunsa bile, Türklerin fiilen kazanmasına biraz şaşırdılar. Daha önce böyle bir şey olmamıştı.[99] Pek çok gazete bu görüşmelerin nasıl sonuçlanacağından emin olmamasına rağmen, Sevr Antlaşmasının gözden geçirilip düzeltileceğinden hepsi emindi. Kendi başına bu durum, oldukça görkemliydi.[100] Görüşmelere ilişkin deneme niteliğindeki özetlerinde gazetelerin vardığı sonuç şuydu: Diğer antlaşmalar onların gözünde İtilaf devletlerince dikte ettirildiği için, "Büyük Savaştan sonra ilk gerçek barış görüşmesi" buydu.[101]

Türk heyetinin her konuda, önemsiz konularda bile inatla ödün vermek istememesine, Alman gazeteleri başlangıçta şa-

98 "Mustapha Kemal Pascha über die Politik der Türkei," *Kreuzzeitung*, 3 Mart 1923.

99 Krş. Joachim Ullrich, "Die englisch-französischen Gegensätze im Orient: Der Türkensieg und seine weltpolitischen Folgen," *Deutsche Zeitung*, 10 Eylül 1922.

100 Örneğin "Lausanne," *Deutsche Tageszeitung*, 20 Kasım 1922.

101 Julius Becker, "Die Revision des Vertrages von Sèvres," *Vossische Zeitung*, 24 Temmuz 1923.

şırdı. Zaman içinde bu inatçılığı övmeye başladılar ve kendilerine yeni bir Türk kahraman buldular: İsmet [İnönü] Paşa.[102] Atatürk'ün bir numaralı askeri komutanı ve Lozan'daki heyetin başkanı olan İsmet Paşa savaş sırasında gazetelerden fazla ilgi görmemişti; ilgi odağı olan her zaman Türk Führer'di. Şimdi İsmet Paşa önemli bir medya yıldızı haline geldi –elbette Almanya'da sesi hâlâ sıkça "duyulan" Atatürk'ten sonra. Bu noktada Türklerin İtilaf devletlerinin ödün baskılarına hâlâ direniyor olması, milliyetçi basını epeyce etkiledi. İsmet Paşa'nın başında bulunduğu heyet görüşmeleri terk edip, şaşkın İtilaf devletlerini kendi başlarına bıraktı. Bugünkü Türkiye'nin büyük bölümünü askeri denetim altında tutan milliyetçiler güçlü bir konumdan müzakere edebildikleri ve İtilaf devletlerinin Anadolu'daki konumlarını güçlendiremeyeceklerini hissettikleri için bu olanaklı oldu. Ankara hükümetinin güçlü dili çoğu kez yorumsuz ve kalın yazı tipleriyle verildi.[103] Alman gazeteleri, Türklerin müzakere üslubundan aşırı heyecanlındı. "Ankara yabancı müdahalesini kabullenmeyecek," gibi cümleler, sürekli kalın ve koyu harflerle yazıldı.[104] Birçok makale, Atatürk'ten alıntılarla biterdi: "Mutlak bağımsızlığımızı kazanmak için sendelemeden ilerliyoruz."[105] "Bağımsızlık olmadan hayatın önemi yoktur."[106]

---

102 Örneğin "Ismed Pascha," *Vossische Zeitung*, 17 Temmuz 1923; Liman von Sanders, "Die Lehren von Lausanne," *Hallesche Zeitung*, 31 Temmuz 1923.

103 Krş. "Curzons Botschaft an Ismet Pascha: Mustapha Kemal für absolute Unabhängigkeit," *Kreuzzeitung*, 19 Şubat 1922; "Rundschau im Auslande: Der türkische Vormarsch," *Kreuzzeitung*, 2 Eylül 1922; "Der türkische Sieg vollständig," *Kreuzzeitung*, 5 Eylül 1922; von Hippel, "Der griechisch-türkische Krieg," *Kreuzzeitung*, 6 Eylül 1922; "Die Vermittlung der Großmächte in Klein-Asien," *Kreuzzeitung*, 6 Eylül 1922; "Poincaré nimmt das englische Orientmemorandum an," *Kreuzzeitung*, 16 Kasım 1922.

104 "Poincaré nimmt das englische Orientmemorandum an," *Kreuzzeitung*, 16 Kasım 1922.

105 "Curzons Botschaft an Ismet Pascha: Mustapha Kemal für absolute Unabhängigkeit," *Kreuzzeitung*, 19 Şubat 1922.

106 "Mustapha Kemal Pascha über die Politik der Türkei," *Kreuzzeitung*, 3 Mart 1923.

Eylül 1922'de makaleler, sürekli İtilaf devletlerinin kararsızlığını Atatürk'ün muzaffer mücadelesiyle karşılaştırdı.[107] Türklerin, Lozan'da görüşme masasında olsalar bile, savaşa devam edeceklerini vurgulamaları, gazeteler tarafından sürekli öne çıkarıldı. *Hallesche Zeitung* için yaptığı bir yorumda Liman von Sanders şunu iddia etti: Lozan'daki Türk başarısının anahtarı, diplomatik bir çözüm bulunamaması durumunda savaşı sürdürme iradesiydi.[108] Türklerin azmi ve onurlu tavrı, o sırada basının önemli bir temasıydı.[109] Gazeteler Kemalist talepleri, normal metinden daha fazla yer kaplamasına rağmen, birinci sayfadan liste halinde verdi. Gerçekten de, Mustafa Kemal Atatürk'ün savunucusu ve sözcüsü olarak Alman medyasının rolünün bir boyutu da, Kemalist taleplerin listesini basmaktı. 1921'den itibaren bu tür talep listeleri gazetelerde çok sık yer aldı.[110] Yunanlara ya da İtilaf devletlerine, Alman gazetelerde buna benzer bir yer nadiren verildi.

---

107 "Rundschau im Auslande: Der türkische Vormarsch," *Kreuzzeitung*, 2 Eylül 1922; "Der türkische Sieg vollständig," *Kreuzzeitung*, 5 Eylül 1922; von Hippel, "Der griechisch-türkische Krieg," *Kreuzzeitung*, 6 Eylül 1922 ve aynı sayıda "Die Vermittlung der Großmächte in Klein-Asien."

108 Liman von Sanders, "Die Lehren von Lausanne," *Hallesche Zeitung*, 31 Temmuz 1923.

109 Örneğin "Die drohenden kriegerischen Verwicklungen," *Kreuzzeitung*, 31 Ocak 1923; "Mustapha Kemal Pascha über die Politik der Türkei," *Kreuzzeitung*, 3 Mart 1923; "Letzte Nachrichten," *Kreuzzeitung*, 19 Eylül 1922. ayrıca bkz. "Die englischen Dominions gegen die Beteiligung an der Orientaktion," *Kreuzzeitung*, 20 Eylül 1922.

110 Örneğin "Mustafa Kemal bleibt fest," *Vossische Zeitung*, 31 Ocak 1921; "Die Bedingungen Mustafa Kemals," *Kreuzzeitung*, 2 Şubat 1921; "Kemal Paschas Bedingungen," *Berliner Tageblatt*, 2 Şubat 1921; "Sieben Forderungen Angoras," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 7 Mart 1922; "Smyrna in türkischer Hand," *Deutsche Zeitung*, 10 Eylül 1922; "Die Friedensbedingungen Angoras," *Deutsche Tageszeitung*, 7 Kasım 1922; "Die ernste Lage im Orient," *Kreuzzeitung*, 9 Kasım 1922; "Der Fortgang der Ausschußbesprechungen in Lausanne," *Kreuzzeitung*, 24 Kasım 1922; "Der Schutz Konstantinopels," *Vossische Zeitung*, 19 Aralık 1922; "Das Ende der Lausanner Konferenz," *Kreuzzeitung*, 8 Şubat 1923.

Dersler: Bir Rol Model Olarak Türkiye

Lozan Antlaşması imzalanınca, gazeteler doğal olarak sevindi. Kemalistlerin kendi "Türk Versailles"ını kendi başına düzeltme başarısı, Türkiye'nin rol-model niteliğini gösterdi. Belli başlı bütün gazeteler Türklerin başarı öyküsünü özetleyen ve destler çıkaran uzun denemeler yayınladı. *Kreuzzeitung* birinci sayfasının yarısından çoğunu Türk mucizesine ilişkin bir değerlendirmeye ayırdı. Önemli paragraflarından biri şöyle diyordu: "Bir kölelik barışına boyun eğmeme irade[leri], askeri yiğitlikleri ve dünya siyasetinin elverişli kümelenmesi, Türklerin doğuştan siyasal becerisini de unutmayın, bu başarıyı gerçekleştirdi. Bir ayaklanma ve zafer bu yolla olanaklı olur: Türkiye bu şekilde bizim rol modelimiz olabilir ve olmalıdır!"[111] Makale Anadolu'da planlanan seçimlerle, Kemalizmle ve azınlıkların imhasının Türklerin völkisch gücü bakımından "olumlu rolü"yle ilgili yorum yaparken, yakın zamandaki Türk olaylarında daha fazla rol model nitelikler bulmaya devam etti. Bütün bunlardan ötürü gazete, bunun kalıcı bir barış olacağından emindi (Sevr ve Versailles antlaşmalarının aksine). Adı verilmeyen bir Kemalistin söyledikleri aktarıldı: "1918'in bütün devletleri arasında Türkiye biricik muzaffer devlet olarak tek başına duruyor." *Kreuzzeitung*, haklı olduğunu keyifle belirtti! Bir yıl önce *Kladderadatsch*'ın kapak resmi aynı noktaya değinmiş, "hasta adam" mecazıyla dalga geçmişti. Burada "Türk," Avrupa devletleri ağır bütçe açıkları altında inlerken, kendisinin Avrupa'da sağlıklı kalan tek adam olduğunu haykırır.[112]

"Mazlum" Türk konumu ile Türklerin nihai başarısı arasındaki asli karşıtlığın "mantıksal bir sonucu" olarak, bu tartışmalarda oldukça evrenselci bir mesaj çıktı. Bir yan-

---

[111] "Die äußere Politik der Woche: Der Frieden von Lausanne," *Kreuzzeitung*, 25 Temmuz 1923.

[112] *Kladderadatsch* 17 (1922).

da, Türkler Bağımsızlık Savaşının başlangıcında son derece perişan durumdaydı –başından beri yüzlerce makalede vurgulanan bir durum; diğer yanda, Almanya'da kurtuluş savaşını sürdürmek için daha iyi önkoşullar vardı –an azından lojistik bakımdan ya da öyle hayal ediliyordu. Bu mesaj birçok çizgide yapılan yorumlardan biri üzerinden gelişmişti. Daha Ekim 1919'da, mücadele başlayalı daha iki ay olmuşken, *Berliner Lokal-Anzeiger* dört sütunu kaplayan bir makalede Türk "başarı öyküsü"nü tarihleştirmeye başladı.[113] Aynı şekilde birkaç gün sonra *Reichsbote* anlatısını "Türk başarısı"na –çok erken öyle diyerek– ve Almanya'yla doğrudan bir karşılaştırmaya odakladı.[114] Üç sütunu kaplayan bu makale şunu vurguladı: Almanya'dan farklı olarak "Türkiye bugün farklı bir durumdadır. Orada da hükümet İtilaf devletlerine karşı uysal ve gönüllüdür, kırbaçlarına ses çıkarmaz. Ama ulus farklı bir yol seçti ve yüce völkisch hedefler uğruna şahsiyetlerini coşkuyla ve neşeyle kullanan milliyetçi savaşçıların öncülüğünde işleri kendi eline aldı."

Devam etti: Anadolu'da bir ayaklanmayla ilgili haberlere ilk önce kimse inanamadı; çünkü Türklerin, Almanlar gibi savaştan tükenmiş olarak çıktığını sanıyordu. Ama artık inkâr edilemezdi:

> İtilaf devletlerinin Orta Avrupa devletlerinin ağzını tıkamak ve elini kolunu bağlamak için Türk ulusuna vurduğu esaret zincirlerinden büyük ölçekli kurtuluştan başka bir şey değildir... Yalnızca Kemal harekete geçti. Padişahın ve İstanbul'daki hükümetin iktidardan uzaklaştırıldığını ilan etti... Çoğu kez dalga geçilen ve güya yozlaşmış Türklerin, kötülüğe karşı ulusal onuru ve völkisch varlığı koru-

---

113 "Die national-türkische Bewegung in Vorderasien," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 28 Ekim 1919.

114 "Die national-türkische Erhebung in Anatolien," *Reichsbote*, 1 Kasım 1919.

mak için ne yapmak gerektiği konusunda başka bir halka bir örnek ve bir ders olabilmesi tuhaftır.

Sayısız makalenin vurguladığına göre, Anadolu'da olup bitenlere bir parça imrenmek ve epeyce saygı duymak gerekiyordu.[115] Türk Bağımsızlık Savaşının ilk aylarında başlamak üzere sayısız makale Türklerin başarı öyküsünü anlattı ve Mustafa Kemal'i tarihselleştirilmiş bir ışıkta, İtilaf devletlerine karşı gelen ve ülkenin geleceğinin sahiden völkisch planlara göre belirlenmesini sağlayan tek kişi olarak sundu.[116] İşte 1921'de *Deutsche Tageszeitung*'dan tipik bir örnek daha:

> Türkler bütün zayıflıklara rağmen, on yıllarca süren savaşa rağmen, İtilaf devletlerinin yıkıcı iradesine koşulsuz boyun eğmeme gücünü ve idealizmini bulan, tekrar silaha sarılan tek ulustu.... [Türk ulusunun], Türklerin hayranlık duyulan ve güçlü eski müttefiki Almanya'nın yapamadığı büyük işler yapabilen büyük liderler bulma şansı vardı.
>
> Uzun bir süre boyunca Mustafa Kemal umutsuz bir dava uğruna savaşıyormuş gibi görünüyordu. Sonunda başarıyı getiren şey Türk ulusundaki ve liderlerindeki onur duygusu, ulusal hassasiyet ve özgürlük isteğiydi. Türkler sonuna kadar gerilmiş, küçük ve zayıf bir ulusun zorlu ulusal iradesinin, uygun genel koşullarda, hedef-yönelimli ve sürekli bir tarzda yönlendirilirse, İtilaf devletlerinin kud-

---

115 Krş. "Der Sinn des Regierungswechsels in der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 4 Kasım 1919.

116 Örneğin "Die national-türkische Bewegung in Vorderasien," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 28 Ekim 1919; "Die national-türkische Erhebung in Anatolien," *Reichsbote*, 1 Kasım 1919; "Mustafa Kemal Pascha und die Entente," *Die Post*, 31 Aralık 1919; "Mustafa Kemal Pascha," *Deutsche Zeitung*, 4 Temmuz 1920; ayrıca bkz. Ramazan Çalık, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, 1919-1923* (Ankara: Başbakanlık, 2004), 256.

> retine karşı bile zaferle kazanabileceğini dünyaya gösterdi.[117]

Sayısız makale, 1920'de *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da çıkan bir makalede ifade edilen görüşü öne çıkardı: "Türkiye'nin kahramanca mücadelesinden Almanya da sonuçla çıkarabilir: Ruh yeterince güçlü kalırsa, o zaman hiçbir kısıtlama ve hiçbir güç uzun erimde ona boyun eğdirecek kadar güçlü olmaz."[118] Aynı şeklide Ekim 1922'de bir makalede *Kreuzzeitung*, "kölelik zincirlerini parçalayan ve tekrar bağımsız bir egemen devlet olmak için ayağa kalkan Türk ulusunun manevi gücü ve yiğitliği"ne "hayranlığını" ifade etti.[119] Şu sonuca vardı: "Almanya'nın ve Türkiye'nin coğrafi, ekonomik, siyasal ve askeri durumları ne kadar farklı olursa olsun, manevi enerjiye, disipline, yurt sevgisine ve ulusal fedakârlık isteğine –Türkler zulme karşı bu niteliklere başarılı bir biçimde savaşıyorlar– iş gelince, onları bir rol model almamız iyi olur."

Nihai zaferden çok önce, Kemalist başarının önemini ve bu başarıdan ve ona ulaşma yolundan öğrenilecek bir şey olduğunu vurgulamak için Golyat'a karşı Davud imgesi kullanıldı. 1921'in başında "Türk Zaferinin Anlamı" başlıklı makalesinde Kont Vietinghoff-Scheel uygun açıklamayı sundu: "Türklerin direnme gücünün uzun savaş yıllarının bir sonucu olarak azaldığı varsayımı yanlıştı. Kemal'in zaferi, açıkça sayısal üstünlüğe sahip bir düşmana karşı kazanıldığı için daha fazla takdir edilmelidir."[120] Kemalist başarılardan askeri ya da siyasal tercihlerin değil daha çok "koşulların" sorumlu

---

117 "Der türkische Freiheitskampf und seine Erfolge," *Deutsche Tageszeitung*, 27 Mayıs 1921.

118 "Die Wendung für die Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 9 Aralık 1920; ayrıca Max Maurenbrecher, "Was lehren uns die Türken?," *Deutsche Zeitung*, 23 Eylül 1922.

119 "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 4 Ekim 1922.

120 Egon Baron Vietinghoff-Scheel, "Die Bedeutung des türkischen Sieges," *Deutsche Tageszeitung*, 19 Nisan 1921.

olduğunu vurgulayarak Türk rol modelini itibarsızlaştırma girişimleri sürekli oldu. Öte yandan milliyetçi Alman basını, Kemalist zaferin "ulusal irade siyasetinin başarısı" olduğunu vurgulayarak bu görüşe itiraz etti.[121]

1921'de *Hamburger Nachrichten*'de, yine Türk mazlumluğu ve saf milliyetçilik gibi temaları bir araya getiren uzun bir makale, şu Alman yorumunu özetledi:

> Biz Almanlar, Mustafa Kemal'in ve ulusal savaşçılarının basiretli eylemlerini, yiğitçe işlerini ve başarılarını artniyet taşımayan bir kıskançlıkla izliyoruz; çünkü kararlı bir Führer'in öncülüğünde sağlam bir ulusal savaşçı grubunun bir gerilla savaşı vererek müttefik haydutlara ve sahtekârlara nasıl karşı koyup üstün gelebildiğine ilişkin bir rol model bize sunmaktadır... En fazla beş altı milyon kişinin yaşadığı Anadolu, azimli bir birleşik ulusal iradeden ötürü kendi gücüyle düşmanlara karşı koymaktadır.[122]

Buradan çıkan görüş şuydu: "Doğru ulusal hissiyatla"yla herkes Türlerin yaptığını yapabilirdi –bu "dersi" hem daha tehlikeli hem daha ivedi yapan bir görüş.

Türk Bağımsızlık Savaşı ilerledikçe Türk rol model "dersleri" çeşitli gazeteler tarafından giderek daha fazla tanımlanmış ve içi anlamla doldurulmuştu. Bu yüzden 1922'de *Kladderadatsch* "Bir Paris Barış Antlaşması Nasıl Düzeltilir" karikatürünü (Resim 1.8) yayınladığında, okur boşlukları nasıl dolduracağını biliyordu.[123] Karikatür kafiyeli metniyle "günün önemli sorusu"nu soruyordu: Bir barış antlaşması nasıl düzeltilebilir? İlk üç resimde gösterildiği gibi tarihçile-

---

121 "Die Revision von Sevr: Erfolge nationaler Willenspolitik," *Deutsche Tageszeitung*, 28 Mart 1922.
122 "Mustafa Kemal Pascha," *Hamburger Nachrichten*, 12 Şubat 1921.
123 "Die Revision eines Friedensvertrages," *Kladderadatsch* 40 (1922).

rin, diplomatların ya da politikacıların tartışmalarıyla değil, "eylem"le düzeltilebilirdi ya da "Türklerin Sevr anlaşmasında yaptığı gibi" –elbette burada Türkler elde kılıçla tasvir edildi.

Almanya'da Türk rol modelini tanıtan öncü metaforlardan biri, "Doğudan gelen ışık"tı. Daha Temmuz 1919'da *Weser Zeitung*'da, "Ex Oriente Lux...?" (Doğudan Gelen Işık?) başlıklı bir makale vardı. Makaledeki soru işareti, "dünya tarihinin inanılmaz tersine dönüşü"nü, bugün "aydınlanma"nın ve siyasal ilerlemenin tekrar Doğudan, Ankara'dan başlamakta olduğunu vurgulamaya hizmet etmekteydi. Makale, İtilaf devletlerinin ilk Türkiye'yi bölüşme çağrılarına Osmanlıların kategorik "hayır"larına hayranlıkla doluydu:

> 1918 sonbaharındaki olaylardan sonra eski Osmanlı müttefike iftira etmeye doyamadığımız, bugün onlardan ders aldığımız bir gerçektir. Matthias Erzberger [o zaman başbakan yardımcısı ve maliye bakanı] Versailles'da emir verenlerin kollarına koşarken, yedi yıldır savaşta olan ve bunun ıstırabını çeken Haliç'in hasta adamı, küçük ulusların velinimetinin [İtilaf] hançerle ve kementle kendisine saldırmakta tereddüt etmeyeceğini bilmesine rağmen, açıkça "hayır" diyor.[124]

Bu dönemde Alman gazetelerinin Kemalist "hayırlar"a devam eden hayranlığı, ulusal onur ve kurtuluş yoluna inandıklarını göstermekteydi. Bu yüzden gazeteler, bildirebildikleri her Kemalist "inatçılığı" kutladı. Alman gazeteleri, Türklerin ulusal onura ve özgürlüğe, inatlarından kaynaklanacak fedakârlıklardan daha yüksek değer vermeleri karşısında İtilaf devletlerinin yaşadığı şaşkınlığı görmekten mutlu oluyorlar-

124 "Ex Oriente Lux... ?," *Weser Zeitung*, 18 Temmuz 1919; krş. "Das 'Niemals' der Türken," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 26 Nisan 1920.

Resim 1.8. "Bir Barış Antlaşmasını Düzeltme"
"Bir barış antlaşmasının düzeltilmesi –bugün önemlidir!
Ama tam bir düzeltme en iyi nasıl gerçekleştirilir?
Yeterince... ucuza satabilsinler diye tarihçilere vekalet mi vermeli?
Diplomatik konferanslarda paragrafların kibarca eklenmesine izin mi vermeli?
Belki de ilgili bakanların fısıltılarıyla halledilir?
Saçma! Palavra! 'Gülünç!' derdi Bismarck. Türklerin Sevr'e yaptığını yapın!"
Kladderadatsch 40 (1922)

dı.[125] Bazı gazeteler, Türklerin her şeyi ulusları uğruna feda etme isteğinin Kemalistlerin İtilaf düşmanlarını onlara saygı duymak zorunda bıraktığını da vurguladı. Bu durum, özellikle Fransızların vazgeçmesi ve Quai d'Orsay'ın 1920'nin sonundan itibaren Kemalistlerle ittifak kurma girişimi bağlamında vurgulandı.[126] "Kararlı Kemal Paşa," aynı başlıklı bir makalenin vurguladığı gibi, Türkiye'yle ilgili Alman haberlerinin başlıca içeriği haline geldi.[127] Talepleri karşılanmazsa savaşmaya devam etmek isteyen bir Mustafa Kemal de bu imgenin bir parçasıydı.[128] Bu, birçok okurun Almanya ve liderleri için arzuladığı türden bir milliyetçi omurga ve askeri ruhtu.

"Ex oriente lux" makalesinde asli olarak var olan ışık metaforu, gazetelerde sürekli kullanıldı. Türk davası, en azından Almanya ve genel olarak milliyetçiler için yeni bir çağın değilse bile, yeni bir siyaset modelinin habercisiydi; tabii ki, "İtilaf emperyalistleri" için değil. Bu yüzden *Kladderadatsch*, Britanya için "ex oriente lux" değil, "ex oriente tenebrae" –Doğudan gelen karanlık– olduğunu iddia etti.[129] 1921'de Yunan ordusu Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyip, zafer yolundaymış gibi görünürken; *Berliner Tageblatt*, Yu-

---

125 Örneğin "Der türkische Freiheitskampf," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20 Nisan 1921; "Der türkische Freiheitskampf und seine Erfolge," *Deutsche Tageszeitung*, 27 Mayıs 1921; "Die Antwort der Türkei," *Deutsche Zeitung*, 6 Nisan 1922; "Die Schwierigkeiten in Lausanne," *Deutsche Tageszeitung*, 3 Ocak 1923; "Das Friedensdiktat von Lausanne: Die Türken wollen nicht unterzeichnen," *Deutsche Tageszeitung*, 30 Ocak 1923; "Die Krise in Lausanne," *Deutsche Tageszeitung*, 2 Şubat 1923; "Abbruch der Lausanner Konferenz," *Deutsche Tageszeitung*, 5 Şubat 1923; "Angoras Nein," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Mart 1923; "Die Türkei in Lausanne," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 28 Nisan 1923; "Pariser Orientbesprechungen: Die 'intransigente' Haltung der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 30 Nisan 1923; "Türkische Erfolge in Lausanne," *Deutsche Zeitung*, 31 Mayıs 1923.

126 "Die Wendung für die Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 9 Aralık 1920.

127 "Der standhafte Kemal Pascha," *Berliner Tageblatt*, 11 Temmuz 1921.

128 "Kemal will weitermarschieren," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 22 Eylül 1922.

129 "Das Ende vom Lied?," *Kladderadatsch* 42 (1922).

nanlar için "en iyi" ihtimalin bir "Napoléon kaderi" olduğunu düşündü: "Yalnızca, karanlıktan çıkma yolunu gösteren ışığın onların zararına yakılma tehlikesi azalmıştır."[130] "Kötü Mustafa" (*Der böse Mustapha*) şiirinde *Kladderadatsch*, özgürlük âşığı bu Mustafa'nın ne kadar münasebetsiz olduğunu tartıştıktan sonra okurlarına soruyordu: "Peki biz ne yapalım, her gün ezilen ve eziyet gören bizler?" Şu cümleyle bitiyordu: "Kimse bir şey demese bile… exoriente lux!" (*Und tut keiner doch'nen Mucks! Aber… ex oriente lux*).[131] 1923'ün başında görüşmeler kilitlenince ve Ankara hükümeti Lozan antlaşmasının ilk taslağını reddedince, Alman basını yine sevindi. "Ankara'dan hayır" tekrar dünya siyaseti, özellikle Alman siyaseti için çığır açıcı olarak görüldü. *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da "Ankara'nın Hayırı" başlıklı bir makale Türkiye ile Almanya'nın paralelliğini, Türk taktiklerinden Almanların alacağı potansiyel dersleri vurguladı. "Dünyayı sarsan hayır"la ilgili değerlendirmesi şu karara varıyordu:

> Türk ulusunun çıkarlarına değil, yalnızca antlaşmaya taraf Batılı büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden bu uğursuz antlaşmanın reddedilmesi, en ciddi ve zor zamanlarda bir teselli ve direnişimize azimle devam etmek için bir uyarıcı olacaktır. Ankara'dan gelen hayır, parlak bir şimşek gibi, kapkara siyasal gökyüzünü aydınlatıyor, şafağın sisinde bir uyarı ateşi etkisi vardır.[132]

Yine *Kladderadatsch* genel ruh halinin uygun bir resmini verir: Fransız horoz –birçok yorumcu, Fransa'nın uzatılan elinin Kemalist başarıda etkili olduğuna inanmaktaydı– sabah güneşini karşıladı (Resim 1.9), ama sabah güneşinin Türk ay-yıldızına dönüştüğünü gördü.[133] Aynı şekilde başka

130 "Angora-Siwas," *Berliner Tageblatt*, 29 Temmuz 1921.
131 "Der böse Mustapha," *Kladderadatsch* 43 (1922).
132 "Angoras Nein," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Mart 1923.
133 "Die Sonne von Lausanne," *Kladderadatsch* 30 (1923).

Die Sonne von Lausanne

„Diable! Was habe ich denn da für eine Sonne hochgekräht?"

Resim 1.9. "Lozan Güneşi." "Hay Aksi! Nasıl bir güneşe çattım?"
Kladderadatsch 30 (1923)

bir karikatür ışık metaforuyla oynayıp, alışılandan daha parlak olduğu için Türk hilalinden düşen Türk sultanını tasvir etmekteydi. "Güneşe dönüşen yarım-ay" yeni bir çağın işaretiydi ve bu çağda, sultan ya da Almanya'yı yönetenler gibi gayretsiz "ifa politikacıları"na yer yoktu.[134]

Deutsche Allgemeine Zeitung'da üç sütunu kaplayan bir makale, başlığında Ankara'yı "en genç cumhuriyet" olarak takdim etti.[135] Ayrıca uluslararası basının haber verdiği Kürt

[134] "Der türkische Halbmond," *Kladderadatsch* 12 (1924).

[135] "Angora: Die jüngste Republik," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 31 Temmuz 1921.

cumhuriyeti gibi, başka "yeni cumhuriyetler"in var olduğu iddiasını da reddetti. Gazete şunu duyurdu: "Tek bir hareketle bütün bu muhabbetleri bir tarafa atıyor ve ilan ediyoruz: Yalnızca tek bir 'en genç cumhuriyet' vardır ve o da dünyanın göbeğinde, Ankara'da olandır." Bu açıklamada ironi yoktu; gazete Ankara'yı o sırada gerçekten dünyanın göbeği olarak görüyordu. Makale devamında, gazetenin iddiasına göre, savaş tanrısı Mars'ın himayesi altında doğan Ankara hükümetinin anayasasını değerlendirdi. Diğer parlamenter sistemlerden ayırt ettiği şefli yönetim biçimini övdü. Bu, gazetelerin daha az bölücü, daha güçlü ve daha "ulusal bir demokrasi" olduğuna inandıkları şeye ilk övgüydü.

İtilaf devletleri karşısında Almanya'ya aynı tutmak için Türkiye'deki gelişmeler düzenli olarak kullanıldı. "Ex oriente lux" makalesi gibi, diğer makaleler de, tersine dönen rolleri düşünüyordu. Bir makale, Goethe'nin *Faust*'undan esinlenen eski ifadeyi kullandı: Osmanlı İmparatorluğundaki gelişmelerden Almanların çıkarı bulunmadığını vurgulayan "ta Türkiye ormanında." İroniyle ve Alman ifa politikacılarına, iddiaya göre, İtilaf devletlerinin her arzusunu yerine getiren Alman politikacılara duyulan tiksintiyle dolu *Dresdner Neueste Nachrichten*, Almanya'da yanlış olanı göstermek için Türk örneğini kullandı:

> O kültürsüz ülkede hâlâ ulusal ruh var. Tembellikleri ve miskinlikleriyle ünlü Türkler, Tanrı'ya şükür, hükümetimiz kadar yüce bir konuma ulaşmayı henüz beceremedi. Eski müttefiklerimiz o kadar geridir ki, halkların kendi kaderlerini tayin hakkına hâlâ inanıyorlar ve bu inancı gerçeğe dönüştürmeye bile çalışıyorlar.[136]

---

136 "Weit hinten in der Türkei...," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 16 Ağustos 1919; Goethe'nin pasajı için bkz. Johann Wolfgang von Goethe, *Faust* (Tübingen: J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1808), 60-61.

İronik tonuyla devam edip, Almanların, özgürlüklerini ve topraklarını saplantı haline getiren bu geri insanlara aldırmaması gerektiğini söyledi: "Biz çok ilerledik, kurbanlarla ve suçluların iadesiyle Milletler Cemiyeti için siyasetin pratik tarafını icra ediyoruz; yeni topluluğun tek gerçek üyesi biziz." Daha sonra bir yazar, yine *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da, Türk başarısından çok mutlu olurken, bundan sonra "uygarlığın" başlıca yatağının yine Doğu olacağını söyledi:

> Doğu ile Batının tekrar rol değiştirmesi çok olasıdır. Daha iki yüzyıl önce, Orta Avrupa'nın bataklıklarına ve ormanlarına her türlü idealden ve kültürden yoksun harami bir baronluk dadanmışken, yüksek Küçük Asya platosunda en ince zevk ve yüksek zeka sahibi insanlar, bugün hâlâ örnek olan bir hassasiyetle sanatı ve bilimi geliştirdi.[137]

Türkiye'den öğrenme çağrılarının çoğu, tam olarak neyin aktarılacağı ya da öğrenileceği konusunda muğlak görünebilir. Ama bir bütün olarak alındığında, Türkiye ve Almanya üzerine gazetelerin geliştirdiği söylemler çok açık "dersler"i bir bir anlattı. Türk örneği bizzat siyasetin doğasının araştırıldığı bir alan ve bir örnek işlevi gördü. Neredeyse bütün gazetelerde ve Türkiye yorumlarında var olan en önemli kavram, "aktif siyaset" ile "pasif siyaset" arasındaki karşıtlıktı. Kemalist "siyaset yapma" tarzı –onurlu bir barış için İtilaf devletleriyle savaşma– mükemmel bir "aktif siyaset" olarak görüldü. Gazetelerin Almanya örneğinde teşhis ettikleri şey, bunun tersiydi: Onların gözünde "pasif siyaset" olan, hatta hiç siyaset olmayan ifa siyaseti. *Kladderadatsch*'ın "Bir Barış Antlaşması Nasıl Düzeltilir" karikatürü, bu tartışmayı ve

---

137 Mercator, "Türkische Möglichkeiten," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 16 Ekim 1923.

Türkiye'nin rol model işlevini kusursuz bir biçimde özetlemekteydi. Tarihçileri, diplomatları ve politikacıları düzeltmenin faili olarak kabul etmiyordu. Düzeltmeyi başaran kişi "elinde kılıç" bir Türktür –"laf" yerine "eylem."

Türk aktif siyaseti ve siyaset olarak savaş teması, *Kreuzzeitung* makalelerinde başından beri vardı. 1922'den itibaren gazete yeni bir "dünya durumu" da saptadığı için, bu tema daha da öne çıktı. *Kreuzzeitung*'un Türkiye haberleri ve değerlendirmesi, sağcı ve aşırı sağcı Alman gazetelerde bu tür çağrıların nasıl öne çıkarıldığının tipik bir örneği işlevi görebilir. Mart 1922'de neredeyse bir buçuk sayfayı bulan bir makale, şimdi bir "olgu" olarak sunulan kanıyı anlattı: İtilaf devletleri Türkiye konusunda bir şey yapamaz. İkinci adımda şunu vurguladı: "Galip güçlerin Sevr'in dikte edilen koşullarını düzeltmek ve bu zoraki barışı (*Gewaltfriedens*) kendi elleriyle yırtıp atmak zorunda kalmalarını, çok büyük siyasal içerimleri olan bir sonuç olarak anlamak gerekir."[138] Şimdi, diye haykırıyordu gazete, "barış antlaşmaları değiştirilemez ilkesi," Türk Bağımsızlık Savaşının bir sonucu olarak çiğnenmişti. Bu mesajı –Türkiye'den öğrenilecek şeylerden biri olarak– ilerleyen aylarda Lozan imzalanıncaya kadar defalarca tekrarladı ve ardından Almanya'ya da yararsız ifa siyaseti yerine "aktif siyaset" yapma çağrısında bulundu.[139]

Bu makalelerden biri, Türk örneğinin Almanya için sonuçlarının bir listesini verdi: Versailles Antlaşması düzeltilmelidir ve yalnızca savaş tazminatı konusunda da değil. Burada gazete siyasetin iktisatla sınırlı olmadığını (savaş tazminatları etrafında dönen bir tartışmayla bağlantılı); Mustafa Kemal'in göstermiş olduğu gibi, "siyaset"in ekonomiyi belirlediğini vurguladı. Makale Alman seçkinleri uyanmaya çağırıyor ve bugün en küçük ulus siyaset yaparken, 60 milyonluk bir ulus olan Almanya'nın "siyaset yapma"masından

---

138 "Die Revision des Sèvres-Vertrages," *Kreuzzeitung*, 29 Mart 1922.

139 Örneğin bir hafta sonra yine, "Die äußere Politik der Woche," *Kreuzzeitung*, 5 Nisan 1922.

yakınıyordu. Şöyle sonuçlanmaktaydı: "Alman Michel [yani Alman ulusu] izleyici arasında son sandalyede duruyor." Ülkede ve dünyada olup bitenlerin pasif bir izleyicisi olarak Almanya, o yıllarda her yerde rastlanan bir temaydı.[140]

12 Ekim 1920'de "Birlik! Neden?" başlıklı bir makalede *Kreuzzeitung*, "dünya sahnesinin altyapısı"nın alev aldığını ve iki çağdaş örneğin –Rusya ve Türkiye– siyasal bir faktör olarak yeni bir "kudret" türüne işaret ettiğini öne sürdü. Bu durum yine, gazeteye göre pasif, salt bir nesne olduğu için dünya siyasetinde artık hiçbir önemi olmayan Almanya'yla karşılaştırıldı.[141] Bu makalenin yazıldığı haftalarda *Kreuzzeitung*, kabul edilebilir bir anlaşma müzakere edilmezse Türklerin savaşmaya devam etmeye istekli olduğunu sıkça vurguladı. Birçok makale benzer iddialarda bulundu: "Türkiye, İstanbul hükümetinin ifa siyaseti nedeniyle değil, Ankara hükümetinin (*Angora-Regierung*) direnişi nedeniyle, İtilaf devletleri tarafından ihmal edilebilir bir güç sayılmamaktadır."[142] Bu, ikinci sayfaya da taşan bir birinci sayfa makalesiydi ve bunu, "Rhineland'ın bağlılık yemini" üzerine bir makale izledi. Vurguladığım gibi, Türkiye haberleri her zaman, gazetenin aynı sayfalarında yer alan Almanya'nın durumu üzerine makalelerle bağlantılı okunmalıdır. Altı gün sonra, olası bir Alman ulusal yeniden doğuşu üzerine bir makale, açıkça Türkiye'yi işaret etmeden, Almanların "gerekli ulusal duygu"dan yoksun olup olmadıkları sorusunu sordu – İtilaf devletlerine karşı merkezinde Türkiye'nin yer aldığı olası direniş üzerine daha geniş bir söylem içinde anlamlı olan bir soru.[143] Sevr Antlaşmasının düzeltilmesini isteyen bir makaleyle aynı sayfada başka bir makale de, Alman siyasetini tartışırken örtük bir paralellik

---

140 "Orientkrisis und Reparationsfrage," *Kreuzzeitung*, 20 Eylül 1922.

141 "Einigkeit! Warum?," *Kreuzzeitung*, 12 Ekim 1922.

142 "Der französisch-englische Antagonismus im Orient," *Kreuzzeitung*, 13 Aralık 1921.

143 "Deutsche Wiedergeburt," *Kreuzzeitung*, 19 Aralık 1921.

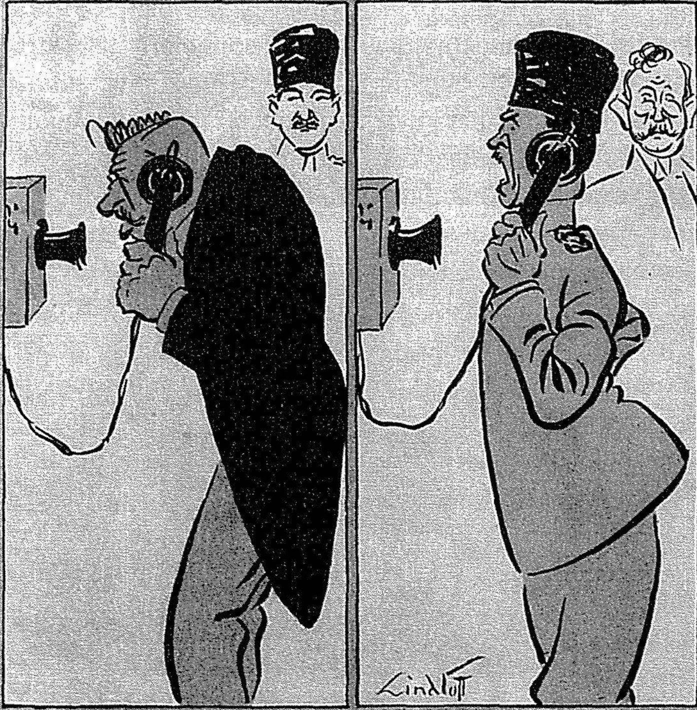
kurdu.[144] Gazetenin iddiasına göre, bir devlet İtilaf devletlerinin koşullarını yerine getiremezse, o devletin liderleri ulusun ve ülkenin varoluş gereklerini düşmanın siyasal ihtiyaçlarının üzerinde tutmak zorundaydılar. Makale, boşlukları doldurmayı okura bırakıyordu.

Birçok gazetede birçok makale aktif-pasif ayrımını kullanıp, Türkiye ile Almanya'yı *Kreuzzeitung*'da çıkan makalelerden daha doğrudan karşılaştırdı –örneğin 1922'de *Deutsche Zeitung*'da rahip ve DNVP üyesi Max Maurenbercher'in makalesi. "Türkler Bize Ne Öğretiyor?" başlıklı makalesinde şu iddiada bulundu: 1918 ya da 1919'da Alman liderler, Türkler gibi, Almanya'nın özgürlüğü ve sınırları için savaşmaya devam etme kararı alsaydı, yalnızca başarılı olmakla kalmaz, eski düşmanlarının saygısını da kazanırlardı ve bu da Almanya için iyi bir sonucu daha olası hale getirirdi.[145] "Aktif siyaset" ile ifa siyaseti arasındaki karşıtlık, en iyi, "Farklı Konuşma Organları" başlıklı bir *Kladderadatsch* karikatüründe gösterilir (Resim 1.10). Burada, Alman milliyetçilerine göre, kusursuz bir ifa politikacısı olan Reichskanzler Wirth doğrudan Atatürk'le karşılaştırıldı. Omuzları çökük ve başı öne eğik Wirth, İtilaf devletlerine koşullarını ürkekçe sorar ve yanıt almadığından yakınır. Sonra Atatürk telefonu kapar ve talepleri bağırarak açıklar. "İtilaf" hemen yanıt verir. Gülümseyen bir Atatürk, Wirth'e "Görüyorsun, *böyle* konuşmak lazım," der.[146]

Türk "aktif siyaseti" kavramı her zaman siyasetin manevi boyutunu da vurguladı. 1919'dan 1923'e kadar her noktada Kemalistler, çeşitli müzakereleri –Lozan da dahil– tehlikeye atıp atmayacağına bakmadan hakları için hep ayağa kalktılar. İtilaf politikacılarının ya da İtilaf basınının "uzlaşmazlık" ya da inatçılık dediği şey, Alman ulusal basını tarafından, bu

---

144 "Deutschnationales Mißtrauensvotum," *Kreuzzeitung*, 29 Mart 1922.
145 Max Maurenbrecher. "Was lehren uns die Türken?," *Deutsche Zeitung*, 23 Eylül 1922.
146 "Verschiedenartige Sprachorgane," *Kladderadatsch* 40 (1922).

Resim 1.10. "Farklı Konuşma Organları"
"Dr. Joseph Wirth: 'Tuhaf! İtilafla telefonla bir ilişki kurmaya çalıştığım zaman, ahizede tatsız bir cızırtıdan başka bir şey duymuyorum.'
Mustafa Kemal Paşa: 'Bir bakayım!' (ağızlığın içine:)
"Ben Kemal Paşa! Lanet olası, önerilerinizi ne zaman alacağım?'
Yanıt (hızlı, açık ve belirgin): "Hemen! Anında!'
Kemal Paşa (Dr. Wirth'e gülümseyerek):
'Görüyorsun, *böyle* konuşmak lazım."'
Kladderadatsch 41 (1922)

tür durumlarda tek yol olarak övüldü.[147] *Berliner Lokal-Anzeiger*, Lozan Antlaşmasına "azmin zaferi" dedi. Milliyetçi Alman gazeteleri kendi okurlarına ve ifa politikacılarına açık bir mesaj göndermekteydi. Lozan'ın sonuçları tartışılırken, "tamamen özgür ve bağımsız," "eşit ve tanınmış" gibi kilit önemdeki bazı ifadeler koyu yazılarak bu mesaj öne çıkarıldı –*Berliner Lokal-Anzeiger*'deki bir makalede yapıldığı gibi.[148]

Aynı makale, Almanların Türkleri nasıl rol model olarak alması gerektiği konusunda bir görüş daha sundu. Yazarın iddiasına göre, Türkler İtilaf devletlerinin pasifist yalanlarının kurbanı olmamış, eşit haklarını ve insanlık onurlarını geri kazanmak için yalnızca silahlarına ve güçlerine güvenmişti. İtilaf devletlerinin dağınıklığı önemliydi; ama Türklerin yurtsever fedakârlık isteği ve hiçbir zaman "askerlik ruhundan vazgeçmemiş" olmaları da önemliydi. Makalenin vardığı sonuca göre, Türklerin gerçekleştirdiği şey "Realpolitik"ti. Yine burada da *Kladderadatsch*, Türkiye ve genel olarak "siyaset"le ilgili zamanın ruhunu en etkili bir biçimde yakaladı. Türk örneğini ele alan "Pasifist Tarihçi" başlıklı kapak sayfalarından biri, "Savaş bir daha asla" satırını yazan bir tarihçiyi gösteriyor ve şöyle devam ediyordu: "Çünkü savaş pasifist ruha karşı bir suçtur, bir ulus hain adaletsizliğe katlanmalıdır..." Sonra bir tiyatro oyununda olduğu gibi: "(Mustafa Kemal görünür)." Bu Mustafa Kemal turuncu bir ışıkla aydınlatılır –yine "ex oriente lux" imgesine bir gönderme– ve üzerinde "güç ve anayurt sevgisi" yazılı bir kılıç taşır (Resim 1.11).[149]

Rol model Türkiye yeni bir siyaset tarzıyla ve Mustafa Kemal'in şahsıyla bağlantılıydı. Gördüğümüz gibi, erken Weimar yılları, siyasetin doğası ve tarih üzerine yoğun tartışma-

---

147 Örneğin "Pariser Orientbesprechungen: Die 'intransigente' Haltung der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 30 Nisan 1923.

148 "Der Frieden mit den Türken: Ein Triumph der Beharrlichkeit," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 24 Temmuz 1923.

149 "Der pazifi stische Geschichtsschreiber," *Kladderadatsch* 39 (1922).

Resim 1.11. "Pasifist Tarihçi"
"Savaş pasifist ruha karşı bir suç olduğu ve öyle kaldığı için, bir ulus en hain adaletsizliğe katlanmalıdır..." (Mustafa Kemal görünür)."
Mustafa Kemal'in taşıdığı kılıcın üzerinde, "güç ve anayurt sevgisi" sözlerinin yazılı olduğuna dikkat edin.
Kladderadatsch 39 (1922)

larla da belirgindi. Tarihçilere, devlet ve tarih felsefecilerine sıkça yapılan göndermeler tesadüf değildi. "Tarihi yapan," "kitleler" mi, "insan" mı, demokrasi mi, koşullar mı, yoksa tek bir "Führer" miydi? Tartışmaya katılanlar için bu, salt felsefi bir tartışma değil, ulusun, siyasetin ve genel olarak dünyanın kaderini belirleyen bir ölüm kalım meselesiydi – en azından politikacılar ve gazeteciler öyle iddia ediyordu. Mustafa Kemal, tarihi yapanın gerçekten birey olduğunu kanıtladığı düşünüldüğü için bu bağlama yerleştirildi. *Kreuzzeitung* Türkiye üzerine kapsamlı haber verdikten sonra, deneme niteliğinde bir makalede şunu iddia etti: "Tarihi insanlar yapar!"[150] *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da Thea von Puttkamer, Atatürk üzerine makalesini Türkiye'den öğrenme çağrısıyla özetledi: Bugünlerde "Kahramanlığa fazla değer verilmeyen Almanya'da, tek bir adamın iradesinin ne kadar çok şey başarabildiğine çok daha fazla önem verilmelidir."[151] "İnsan ve Kitleler" başlıklı bir makalede Friedrich Hussong konuyu örnek bir biçimde savundu.[152] Hussong şiddetli anti-demokrat, revizyonist ve anti-semitik bir politika yazarıydı, genellikle Goebbels'in baş öğretmenlerinden ve idollerinden biri, "Hugenberg'in sesi" –Alfred Hugenberg 1920'lerin önde gelen bir milliyetçi politikacı, sanayici ve basın çarıydı– olarak görüldü.[153] Hussong *Berliner Lokal-Anzeiger*'de yazıyordu; 1923 darbesinde Hitler'i açıkça destekledi ve patronu yerine Hitler'e oy topladığı söylenir.[154] "İnsan ve Kitleler" deneme-

---

150 "Männer machen Geschichte," *Kreuzzeitung*, 20 Ağustos 1923.

151 Thea von Puttkamer, "Begegnungen mit Mustafa Kemal," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Eylül 1922.

152 Friedrich Hussong, "Mann und Masse," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1 Ekim 1922; benzer şekilde, Albrecht Wirth, "Der Orient und die Gesamtlage," *Heimatland*, 24 Mart 1923.

153 Kurt Kozyk, *Publizistik und politisches Engagement: Lebensbilder publizistischer Persönlichkeiten*, ed. W. Hömber ve A. Kutsch (Münster: LIT Verlag, 1999), 465-467; Werner Stephan, *Joseph Goebbels: Dämon einer Diktatur* (Stuttgart: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1949), 174-175.

154 Kozyk, *Publizistik und politisches Engagement*, 465-467.

sinde, Almanya'yı hadım edilmiş ve "kitleler hezeyanı"na –yani demokrasi hezeyanına– kapılmış olarak tasvir etti. Diğer yanda, Mustafa Kemal'in yaratıcı "Führer kişiliği" vardı – çaresiz ve şaşkın bir kitleyi bir ulusa, bir orduya dönüştüren adam; kitlelere bir amaç veren adam: "İnsan Mustafa Kemal ayağa kalkar ve görünüşte çaresiz ve istikrarsız, şaşkın ve sendeleyen bir kitleyi birleşik bir ulusa dönüştürür; bir irade ayağa kalkar ve kıyametten çıkışı yaratır; bir Führer ayağa kalkar ve bir zamanlar yalnızca uçurumun ve kıyametin görüldüğü yerde... yolu gösterir." Hussong'a göre, Atatürk "çelikten bir adam"dı, her şeyi yapabilen, "çelik" iradeli, "akü gibi enerji yüklü" bir adamdı. Hussong, genel olarak demokrasi olmasa bile, Alman demokrasisinin "yanlışlığını kanıtlamak" ve Almanya'ya neye ihtiyacı olduğunu anlatmak için Atatürk'ün biyografisini ve başarı öyküsünü yeniden öyküleştiriyordu. Hussong Almanya'nın Atatürk gibi kişiliklere değer vermeye alışık olduğuna işaret ediyor ve Georg Christoph Lichtenberg ile Goethe'yi kanıt olarak gösteriyordu. Makalenin seyri içinde Hussong, Lichtenberg'in "Kafası ve yüreği olan bir adam görmek, en ender görüngüdür," sözünü defalarca tekrarladı. Yakın zaman Türk tarihini destan tarzında anlattı, Sevr'in "kölelik zincirleri"ni kırabilen "insanın iradesi"ni vurguladı ve Atatürk'ün çabasının bir zamanlar ne kadar imkânsız gibi göründüğünü belirtmek için o antlaşmanın bütün imzacılarını sıraladı. Hussong'a göre, Atatürk gelecekteki "kaderi" ne olursa olsun, "kitlelere tapanlara karşı insan onurunun rehabilitasyonunu ona borçluyuz." Hussong bir Führer çağrısıyla bitirdi. Bu sonuca varmadan önce, Führer düşüncesini ve Atatürk örneğini eleştirenlere saldırdı. Bu saldırılar, Führer düşüncesinin kanıtı olarak üstlendiği Atatürk tartışmasının Hussong'la sınırlı olmadığını, daha yaygın olduğunu gösterir. Atatürk'ün iddia edilen kusurlarına ("Arap atları, Ermeni kadınlar ve Rum oğlanlar" gibi) odaklananlara saldırdı ve bunları, Führer olarak rolüyle alakasız saydı. Koşullarla ilgili tartışmayı da ele aldı:

> Demos'tan yana olup, tarihi yaratmanın bir faktörü olarak insanın bilinçli hedef saptama iradesini ortadan kaldırmak isteyen, ulusların kaderinin yaratıcısı olarak yalnızca "ortam"ı, "koşullar"ı ve kitlelerin kör içgüdülerini hesaba katmak isteyen tarih filozofları, Kemal Paşa görüngüsüne sıra gelince, ortaya çıkışını ve başarısını tek başına olanaklı kılan eğilimlere işaret etmekten de geri durmazlar. [Bu] bir kurbağanın bakış açısıyla tarih felsefesi[dir]. 1918'de her şey yerle bir olduğunda bu iyi eğilimler neredeydi? 1919'da bir ordunun elde kalmış parçalarıyla, en iyi ahbabı Fransızları yenmek için savaşmak zorunda kaldığında iyi eğilimler neredeydi? Bu eğilimleri o adam yarattı [koyu renkle yazılı]! Onun zaferi koşulların sonucu değildir, koşullar onun zaferinin etkileridir.[155]

Türkiye'den öğrenme çağrıları ve daha fiilen gerçekleşmeden, Yunanlara karşı Kemalist zaferle ilgili Alman coşkusu o kadar sık ve yaygındı ki, ünlü Alman pasifist Carl von Ossietzky, Haziran 1921'de *Berliner Volks-Zeitung*'da "Ankara Vakası" başlıklı oldukça öfkeli bir makalede bunları çürütmeyi zorunlu gördü. Ossietzky Ankara'nın "askeri devlet"inin zaferlerini kabul ettiği halde, "İngiliz buldogu"nun sonunda "Ankara kedisinin boynunu koparmak"ta sorun yaşamayacağından emindi. Ankara'nın yeni bir çağın gelişine işaret ettiğine dair Alman umutlarına karşı çıktı. Onunki, hezeyanlı Almanlar denizinde tek başına beyhude bir sesti. Ossietzky özellikle, bir dizi makaleyle Mustafa Kemal hakkında hayranlık dolu yazılar yazmaya başlayan Liman von Sanders'e ve völkisch politika yazarı ve politikacı Kont Ernst von Reventlow'a karşı çıktı. Reventlow'un İtilaf devletleriyle aynı emperyalist mezhepten olduğunu vurgulayarak, onun Kemalistlerden duyduğu heyecanı itibarsızlaştırmaya çalış-

---

[155] Hussong, "Mann und Masse."

tı. İlginç bir biçimde, Ossietzky'nin öfkeli makalesiyle aynı gün *Berliner Tageblatt*'ta Reventlow, Ankara üzerine övgü ve heyecan dolu bir makale yayınladı. Anlaşılan, Ossietzky böyle bir makalenin yayınlanacağını biliyordu ve "önünü almaya" çalıştı.[156]

Yalnızca Ossietzky değil, diğer gazeteler kadar Türk yanlısı olmuş ve Almanya ile Türkiye arasında sıkça paralellik kurmuş *Vossische Zeitung* gibi gazeteler de diğerleriyle aralarına mesafe koyma gereği duydu. Temmuz 1923'te *Vossische Zeitung*'da Lozan Antlaşması üzerine bir denemede, konuk yorumcu Türk askeri başarısını neredeyse yalnızca coğrafyaya –"Ankara'nın olabilirliği"– bağladı ve tek başına bunun, Almanya'yla karşılaştırmaları boşa çıkaracağı sonucuna vardı.[157] Ona göre Türk milliyetçileri ile Alman milliyetçilerini karşılaştırmak "çocukça"ydı; çünkü Kemalistler Arap topraklarını baştan bırakmıştı, "misak-ı milli" Almanya'da bir süredir bilinen bir belgeydi. Bu yüzden, Alman milliyetçileri gibi yayılmacı değillerdi. Ne var ki, karşılaştırmayı yapanlar için bunun fazla önemi yoktu; Sevr Antlaşmasının Türkiye'yi nasıl bıraktığına ve şimdi Türkiye'nin ne kadar geniş ve güçlü göründüğüne bakıyorlardı.

O sırada Türkiye üzerine karşılıklı tartışmanın nüanslarını yeniden inşa etmek son derece zordur; ama Eylül 1922'de *Deutsche Tageszeitung*'da çıkan bir makale, bu boyuta biraz ışık tutar. "Mustafa Kemal'in 'Sırrı'" başlıklı bir yorum, Alman ifa politikacılarına ve genel olarak sola şiddetle saldırdı. Onlara göre, Türk örneğinin çok tehlikeli olduğuna işaret etti:

> Bu adam [Mustafa Kemal] bu demokrasi ve halkların kardeşliği çağında, eski barbar zamanlardan kal-

---

156 Carl von Ossietzky, "Der Fall Angora," *Berliner Volks-Zeitung*, 19 Haziran 1921; Graf Ernst Reventlow, "Orient und Schlesien," *Berliner Tageblatt*, 19 Haziran 1921.

157 Julius Becker, "Die Revision des Vertrages von Sèvres," *Vossische Zeitung*, 24 Temmuz 1923.

> ma bu antika araçları kullanmaya, hatta bu şekilde ülkesini kölelikten kurtarmaya nasıl cüret edebilir! Bugün böyle bir şey ancak, bir sürü konuşmanın yapıldığı ve tonlarca sayfanın basıldığı kongrelerle ve kararlarla başarılabilir.

Makale daha sonra, Türk başarılarını yalnızca koşullara bağlayan ve dolayısıyla önkoşullar birbirinden çok farklı olduğu için Almanya'nın Türkiye'den öğreneceği dersler olmadığını iddia eden *Freiheit*'e ve *Frankfurther Zeitung*'a özellikle saldırdı. *Deutsche Tageszeitung*'daki yorum, koşulların aslında aynı olduğunu ve iki gazetenin başlangıçta Kemalistlerin kazanacağını hiç beklemediklerini ifade ederek bu tür iddiaları kuşkuya yer bırakmayacak şeklide çürütmeye çalıştı. Durum tamamen farklıydı: Türkiye kendi kaderini kendi eline almasaydı, dünyada kimse yardımına gelmezdi. Yorum yazısı iki durumun karşılaştırılabilirliği üzerine uzun tartışmalardan sonra şu sonuca ulaştı: "Yollar farklı olabilirdi, belki olması da gerekirdi; ama başarının manevi önkoşulları Türklerinkiyle aynıydı ve aynıdır. Bizi de yalnızca birlik ve her [türlü] fedakârlığa hazır en güçlü ulusal duygu kurtarabilir."[158]

Dolayısıyla genel olarak Türkiye, özel olarak "Türk rol modeli" fikri ve gazetelerin Almanya için çıkardığı çeşitli dersler, gazeteler arası tartışmaları kışkırttı. 1922'nin sonunda Mussolini'nin Roma'ya Yürüyüşünden sonra *Vossische Zeitung*'da yayınlanan "Mussolini ve Kemal" başlıklı makale, böyle bir tartışmayı belgelemektedir.[159] Gazete, bu iki potansiyel "rol model"den çok çabuk ve doğrudan sonuç çıkarmaya karşı uyarıda bulunmaktaydı. Gazetenin iddiasına göre, ikisi de henüz gerçekten test edilmediği için, ihtiyat zorunluydu. Makale özellikle, yakın zamanda Mustafa Kemal'i büyük bir "devlet adamı general" olarak öven "Münihli milliyetçi bir hatip"e yönelikti –büyük olasılıkla Hitler'in o sıra-

---

158 "Mustafa Kemals 'Geheimnis,'" *Deutsche Tageszeitung*, 14 Eylül 1922.
159 "Mussolini und Kemal," *Vossische Zeitung*, 9 Kasım 1922.

daki konuşmalarına bir gönderme. Gazete, Mustafa Kemal'in başarısının ana nedeni olarak yine coğrafyadan –"koşullar"– söz etti. Kemalistlerin "realpolitik içgörü"dan (*realpolitische Einsicht*) yoksunluğunun ve "çocukça radikalizm"lerinin kanıtı olarak Ankara meclisinin saltanatı açıkça kaldırmasını gösterdi (fiilen gerçekleşmeden bir yıl önce). Yine ve ne yazık ki, tarihin seyri aklın sesinin yanlışlığını kanıtlayacaktı.

Bu makale hem Mussolini hem Kemal'in parçası olduğu genel atmosfere ışık tutar ve Türk rol modelini kabul eden siyasal bir oyuncuyu –yani Hitler'i– saptar; daha önceki makaleler ise potansiyel "Alman Mustafalar"ı zaten saptamıştı. Bu makalelerden biri, Mart 1922'de Türk derslerinin çok dolaysız bir uygulamasını formüle ettiği için özellikle çarpıcıdır. 28 Mart 1922'de *Deutsche Tageszeitung*'un sabah baskısında çıkan bir makale, Sosyal-Demokrat *Vorwarts*'ın akşam baskısında "Mustafa am Rhein?" başlıklı bir makalede tepkisine neden oldu: "*Deutsche Tageszeitung*, sabah baskısında Ankara Türklerinin tutumunu... taklit etmeye değer bir örnek olarak önerme cüretini gösterdi." *Vorwarts*, Türkiye'nin rol model niteliğini biraz karışık bir yorumla reddetti:

> Transpomeranyalı Junker, Lichterfeldli subay, Prusyalı yargıç ve *Deutsche Tageszeitung*'un siyasal eğitim ortalaması yüksek diğer okurları şu sonucu çıkarmak zorunda kalır: Mustafa Kemal'in rolünü Ludendorff'a verseydik, Versailles'in düzeltilmesi şimdi gerçekleşmiş olurdu. Ama Wirth'ten, Rathenau'dan ve hain sosyal demokratlardan bu tür kurtarma işlerini nasıl bekleriz! Onlar yalnızca "teslim" olabilirler. Pısırıklar [*Schlappschwanze*]![160]

[160] "Mustapha am Rhein?," *Vorwärts*, 28 Mart 1922; "Die Revision von Sèvres: Erfolge nationaler Willenspolitik," *Deutsche Tageszeitung*, 28 Mart 1922. Ne yazık ki, sonuncu makale *Staatsbibliothek Berlin*'de de *Reichslandbund* (*Bundesarchiv*, Berlin-Lichterfelde) koleksiyonunda da bulunmuyor.

Aslında, "Mustafa am Rhein?" makalesi yayınlandığı günlerde Türkiye'den öğrenme çağrıları o kadar yaygın ve şiddetliydi ki, *Vörwarts* dışında birçok gazete de bu tür çağrılara yanıt vermeye kalktı. *Vossishe Zeitung*'a başyazı yazan *Osmanischer Lloyd*'un eski baş editörü Wilhelm Feldmann, görünür Kemalist başarının farklı bir okumasını sunma gereği duydu. "Emsal" başlıklı makalesinde, bütün Alman gazetelerin Türk başarısına övgülerle dolu olduğunu ve pek çoğunun, bu başarının neredeyse tamamen Türklerin silahlı direnişinden kaynaklandığı sonucu çıkardığını yazdı. Başarının yalnızca Kemal'in savaş meydanındaki zaferinden değil, diplomatik yeteneğinden de kaynaklandığını iddia etti. Ama Feldmann'ın savı zayıftı ve Alman milliyetçileri ve kendi ifadeleriyle "sert çözüm"ü savunanları durdurma şansı fazla değildi. Bu noktada bütün büyük gazetelerin kendi yorumlarıyla ve Kemalist başarının "dünya anlamı"yla ilgili çok güçlü duyguları vardı.[161]

Sonuç

Lozan Antlaşması Temmuz 1923'te imzalandığında, Anadolu'daki olayları 1919'da başladığından beri düzenli olarak izleyen –çoğu kez günlük olarak ve şaşırtıcı derinlikte– merkez ve aşırı sağ gazetelerin okurları şaşırmadı. "Türk mucizesi," Türkler ve İtilaf devletleri Mudanya Ateşkesini ya da Lozan Antlaşmasını görüşmeden çok önce bir mucizeydi. Ama sonunda antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte, bir Paris antlaşmasını düzeltmenin ve "ulusun" planlarına uygun yeni bir barış yapmanın fiilen mümkün olduğu anlaşıldı. Sevr Antlaşması Osmanlı İmparatorluğunu küçük bir Anadolu ülkesine indirgemeyi öngörmüştü; Batı Anadolu Yunan ve İtalyan denetiminde, Güneydoğu Anadolu Fransız denetiminde, doğuda büyük bir Ermenistan ve özerk bir Kürdistan olacaktı (Resim 1.4). İtilaf devletleri Türkiye'nin içiş-

[161] Wilhelm Feldmann, "Der Präzedenzfall," *Vossische Zeitung*, 1 Nisan 1922.

lerinde de söz sahibi olacaktı. Lozan Antlaşması bugünkü sınırlarıyla Türkiye'yi kurdu; Fransız Suriye'sinin yalnızca küçük bir parçasını (1930'larda Hatay adıyla sahip çıkacağı) sınırların dışında bıraktı ve Boğazlar'ın askerileştirilmesine sınırlamalar getirdi. Bunun dışında, Türkiye iç işlerinde ve dış politikasında tamamen özgür olacaktı; yabancı ülkelerin daha önceki özel hakları ("kapitülasyonlar") kaldırılmıştı ve Kemalistlerin misak-ı millisi tamamen gerçekleşmişti.

Türk Bağımsızlık Savaşı önemli bir Weimar medyası olayıydı; Weimar basınına yalnızca son derece büyüleyici bir öykü vermekle kalmadı, o sırada Almanya'yı meşgul eden çeşitli temaların incelendiği, genişletildiği ve yorumlandığı ek bir alan da sundu. Türk vakası sürekli Alman bağlamlarının için sokuldu ve Alman meseleleriyle ilişkilendirildi. İtilafın gerçekten kötü doğasını ve içindeki dağınıklığı araştırmak için bir fırsat sundu (Resim 1.12). Ayrıca Berlin'de 1921'de Talât Paşa'ya ve 1922'de diğer Jön Türklere yapılan suikastlar vardı; savaş suçu sorunuyla ve İtilaf devletlerinin iade listeleriyle başlayan, Almanya'nın durumuyla kalıcı bağlantılar vardı; son anda, önde gelen Sovyet diplomatın öldürülmesinden ve Mussolini'nin uluslararası diplomasi sahnesindeki ilk performansından sonra Bolşevikler Lozan görüşmelerinden dışlandı. Sonra Alman Yahudi karşıtlarının Orta Avrupa Yahudilerini ve kalleşlik mitini kendi kafalarına göre düşünme fırsatı vardı; burada, Türkiye örneğinde Yahudilerin yerini Ermeniler alıyordu. Türkiye'nin dört yıl boyunca Alman kamuoyunu büyülemesi şaşırtıcı değildir. Türk örneği, fetişleştirilmiş bir versiyonda olsa bile revizyonist-milliyetçi bir düşün gerçekleşmesiydi; çünkü savaş alanında kılıçla, büyük savaşlarla ve destansı dönüşlerle kazanılmıştı.

Türkiye önemliydi, tehlikeli ölçüde ve zorlayıcı bir biçimde önemliydi. Belli başlı milliyetçi gazeteler Türkiye'yi Alman okura daha yakınlaştırmak için Türk meselesini "Almanlaştırdı." Ama birçok bakımdan daha fazlasını yaptılar; işlerin olmasını istedikleri gibi gittiği "paralel bir Alman-

Resim 1.12. "675. Uzlaşma"
"Fransız (Lozan'da): Küçük kardeşim John,
hilali çaldığımı düşünmüyorsun, değil mi?!"
Kladderadatsch 7 (1923)

ya" inşa ettiler. Almanya ışıl ışıl bir aynada... Türkiye'den öğrenme çağrıları erken Weimar Cumhuriyetinin Alman basınında her yerde hazır ve nâzırdı. Merkezden aşırı sağa kadar bir sürü gazete, yorumcu ve politikacı Türk rol modelini kabul etmekteydi (elbette sol, olayları tamamen farklı gördüğü halde). Çeşitli "Türk dersleri" saptadılar ve bunları, Almanya'yı kurtarmanın ve özgürleştirmenin tek yolu olarak yaydılar. Türkiye ve özellikle "rol model Türkiye" gözde bir görsellik konusu da oldu. 1920-1923'te haftalık mizah dergisi *Kladderadatsch* Türkiye'ye en az beş kapak, otuz dokuz karikatür ve on beş şiir ayırdı.[162] Hatta öfkeli bir hilal-insan olarak "Türk" tasvirini imza olarak kullandı. Bir konu olarak Türkiye, Weimar medyası tarafından yakından izlendi ve Almanya için en yüksek siyasal önem atfedildi. Milliyetçi gazetelerin iddiasına göre, "Türkiye'den öğrenmek," çağdaş Alman sefaletinden çıkmanın tek yoluydu. Türk Bağımsızlık Savaşı, milliyetçi Alman sağının cari siyaseti itibarsızlaştırmasına ve uluslararası antlaşmaların, ittifakların ve Milletler Cemiyetinin Almanya'yı parlak bir geleceği götürecek mekanizmalar olmadığını "öğrenme"sine hizmet etti. Ulusal birlik, güçlü bir lider, ön alıcı ve topyekûn askeri eylem, can alıcı önkoşullar ve siyasal araçlar olarak önü sürüldü. *Deutsche Tageszeitung*'daki makalenin ve Türkiye'de inşa edilen "paralel Almanya" üzerinden ifa politikacılarına örtük saldırıların gösterdiği gibi, Türk Bağımsızlık Savaşı, merkez ve sol politikacılar ve aslında bir bütün olarak Weimar demokrasisi

---

162 Burada alıntı yapılan ve sözü edilenlere ek olarak, İtilaf Devletlerine meydan okuyan ve tehditkâr bir tutum alan Türk tasvirleri özellikle ilginçtir. Krş. *Kladderadatsch*'ın 27 (1920), 14 (1921), 41 (1921) ve 40 (1922) sayılarındaki "Haftalık Değerlendirme" ve "Orientalisches," *Kladderadatsch* 31 (1921); "Wie's trefft," *Kladderadatsch* 38 (1922); "Überraschung in der Dardanellenstraße," *Kladderadatsch* 39 (1922); "Kemal vor den Meerengen," *Kladderadatsch* 40 (1922); "Morgenaufgang im Buckingham-Palast," *Kladderadatsch* 41 (1922); "Europäisches Konzert am Bosporus," *Kladderadatsch* 41 (1922); "Griechenland," *Kladderadatsch* 43 (1922); "Verfehlte Laufbahn," *Kladderadatsch* 43 (1922); "In Konstantinopel," *Kladderadatsch* 47 (1922).

için çok tehlikeli bir şeydi. Dahası, birçok makalenin çeşitli örtük "uyarıları"larından biri şuydu: Almanlar için harekete geçme zamanı ya şimdi ya hiç.

"Mustafa am Rhein" makalesi, Türk derslerini uygulamaya çağıran makalelerden biriydi. Ama aktörlerin sabırsızlığını gösterdiği için dikkate değerdir ve Türk rol modelle ilgili tartışmayı kızıştırma girişimini temsil eder. Soyut düzeyde bu tartışmalar, "Türk yolu"nun oldukça yaygın bir biçimde Versailles Antlaşmasını düzeltmenin tek yolu olarak kabul edildiğini gösterir. Türk vakasıyla ilgili tartışmalar, sağ ve aşırı sağ çevrelerde ne kadar yankı bulduğunu, nasıl völkisch ve anti-demokratik bir biçimde anlaşıldığını da gösterir. Açıkçası bu tür görüşler gazetelerin dışında da dillendirildi. *Berliner Lokal-Anzeiger* 1923'ün sonunda –Hitler Darbesinden on bir gün sonra– Berlin Üniversitesinde Türkiye üzerine, 1918'den sonra Almanya ile Türkiye'yi karşılaştıran bir semineri haber yaptı. Haber ve anlaşılan seminer, Almanya'ya "bir ulusun güneşte yerini nasıl geri alacağını öğrenmek" için Türkleri örnek alma çağrısında bulunarak bitiyordu.[163]

Türk "rol model"in her yerdeliği ve yankısı göz önüne alındığında, daha fazla sayıda Alman politikacıyı harekete geçmeye özendirmemiş olması oldukça şaşırtıcıdır. Olasılıkla 1920'nin başındaki başarısız Kapp Darbesinin "şoku" onları durdurdu. Tartışılan makalelerden bazılarının gösterdiği gibi, Türk başarısını Almancaya tercüme etmenin "farklı yolları" olmasına rağmen, bazıları Türkleri harfi harfine örnek alacak ve böylece "Türkiye'den öğrenme" tehlikesini gösterecekti. "Rhine kıyısında" değil Münih'te, "Alman Mustafa" rolüne önerilen Erich Ludendorff ve Hitler, Türk örneğini eylemle "tercüme" etmeye kalkışacaktı. 1923'ün sonunda, yıllar süren Türkiye takıntısından sonra, Alman medyası bu rol modelin derslerini tartışmayı ve öne sürmeyi aniden bıraktı. Bölüm 2'nin göstereceği gibi, bu daha çok Hitler'in ve Ludendorff'un kusuruydu.

[163] "Die neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 20 Kasım 1923.

2

"Münih'teki Ankara"

Hitler Darbesi ve Türkiye

Başarısız bir çabaydı ve beş gün içinde çöktü. 1920'de Kapp Darbesinin başarısızlığından hemen sonra Berlin'de bir yorumcu, "Elde hazır bir kabine yokken darbe yapmak çocukçaydı," dedi. Bu yorumcu, Osmanlı İmparatorluğunun eski sadrazamı Talât Paşa'ydı. Teolog ve politikacı Ernst Troeltsch, bu Türk "devrim ustası"nın tavsiyesinin berraklığından etkilendi.[1] Talât Paşa başarısız Kapp Darbesinin acemiliği konusunda haklı olabilir; ama Alman aşırı sağının o sırada duymak istediği Türk sesi o değildi. Halk çözüm için başka bir Türke dönmüş ve çare bulamayan Berlin'den uzaklaşıp, völkisch sağın yuvası Münih'e yönelmişti. Orada üç yıl içinde genç Weimar Cumhuriyetine sağdan başka bir darbeyle –Hitler Darbesiyle– meydan okunacaktı. Bu iktidarı ele geçirme girişimi, tarih yazımındaki mevcut bilgeliğin aksine, Mussolini'nin "Roma Yürüyüşü" örneğinden değil, Mustafa Kemal'den ve Anadolu'daki olaylardan esinlendi.

Mussolini çoğu kez Nazilerin birinci rol modeli olarak görülmüştür. Bu görüş, kısmen Hitler'in "Alman Mussolini" olduğuna ilişkin Hermann Esser'in ikonik alıntısından

---

1 Ernst Troeltsch, *Die Fehlgeburt einer Republik: Spektator in Berlin, 1918 bis 1922* (Frankfurt am Main: Eichborn, 1994), 128; krş. Rolf Hosfeld, *Operation Nemesis: Die Türkei, Deutschland und der Völkermord an den Armeniern* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2005), 18.

etkilenmiştir.[2] Ama İtalyan ve şimdi unutulmuş Türk rol modellerin nasıl etkili olduklarına ilişkin fazla araştırma yapılmamıştır.[3] Her iki hareketin, İtalyan faşizminin ve Kemalizmin tarihi genellikle laf arasında bir cümleyle ifade dilmiştir. Esas olarak faşist İtalya'nın daha sonraki öneminden kaynaklanan Mussolini'nin varsayılan rol model işlevi, birçok yazarın İtalya'yı ve Roma Yürüyüşünü abartmasına, hatta Hitler Darbesinin Roma Yürüyüşünü açıkça kopya etme amacı taşıdığı sonucu çıkarmasına yol açtı.[4]

---

2 Tipik bir biçimde: Erich Kern, *Adolf Hitler und seine Bewegung: Der Parteiführer* (Göttingen: K. W. Schütz, 1970), 107; Werner Maser, *Der Sturm auf die Republik: Frühgeschichte der NSDAP* (Frankfurt: Deutsche Verlags-Anstalt, 1973), 356; Wolfgang Horn, *Führerideologie und Parteiorganisation in der NSDAP, 1919-1923* (Düsseldorf: Droste, 1972), 79-80; Hans Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte*, cilt 4, *1914-1949* (Münih: C.H. Beck, 2003), 407, 565-566; A. J. Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler* (Basingstoke: Macmillan, 2000 [1968]), 96; Hans-Ulrich Thamer, *Verführung und Gewalt: Deutschland, 1933-1945* (Berlin: Siedler, 1998 [1986]), 95, 101-110; Anton Joachimsthaler, *Hitlers Weg began in München, 1913-1923* (Münih: Herbig, 2000), 304.

3 Ama bkz. Walter Werner Pese, "Hitler und Italien, 1920-1926," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 2 (1955): 113-126; Sabine Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei, 1918-1933* (Göttingen, Wallstein, 2013), özl. 54-65, 322-331, 437-449. Bununla birlikte, Mangold-Will erken Weimar yıllarının "Türk humması"nı gözden kaçırır, sonra yanlış bir kronoloji öne sürer ve oldukça yanlış sonuçlara ulaşır (özl. 444, 499-506).

4 Krş. Ian Kershaw, *Hitler, 1889-1936: Hubris* (Londra: Penguin, 2001 [1998]), 180-185; Allan Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny* (Londra: Penguin, 2005 [1952]), 86-87; Allan Bullock, *Hitler and Stalin: Parallel Lives* (New York: Vintage, 1991), 84, 90; Michael Burleigh, *The Third Reich: A New History* (Londra: Pan Books, 2001), 59; Horn, *Führerideologie und Parteiorganisation*, 131; Eberhard Kolb, *Die Weimarer Republik* (Münih: Oldenbourg 2002), 54-55; Jonathan Wright, *Germany and the Origins of the Second World War* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007), 5; Peter Longerich, *Die braunen Bataillone: Geschichte der SA* (Münih: C.H. Beck, 1989), 41-42; Roger Eatwell, *Fascism: A History* (Londra: Pimlico, 2003 [1995]), 117, 120; John Dornberg, *Hitlers Marsch zur Feldherrnhalle: München, 8. und 9. Kasım 1923* (Münih: Langen Müller, 1983), 10, 46-47; ayrıca bkz. İtalya'dan benzer tarzda çağdaş bir yorum: Mario da Silva, "Hitler e il Nazionalsocialismo," *Critica Fascista* 10 (1932): 196-198; ayrıca ilginç bir biçimde, Hitler Darbesi belgele-

Çok az sayıda tarihçi darbe öncesi genel atmosferin parçası olarak Atatürk'ten söz eder, Nazizm ve Hitler araştırmalarında Türk etkisi bir kural olarak atlanır.[5] Atatürk'ün etkisini kabul eden bir iki araştırma da zaman çizelgesini yanlış kurup, onu Mussolini'den sonraya yerleştirme eğimindedir.[6] Bu metinlerde Atatürk yalnızca bir ektir, yarım cümleye layık görülür.[7] Örneğin Franz-Willing Nazilerin Mussolini'den

---

rinin editörü Gruchmann: Lothar Gruchmann, "Der Weg zum Hitler Putsch: Das Reich und Bayern im Krisenjahr 1923," Lothar Gruchmann vd., ed., *Der Hitler-Prozess 1924,* cilt 1: 1-4 içinde. Verhandlungstag (Münih: K.G. Saur, 1997), xliv–lxv, burada lxiii. Aksine: girişinde darbe öncesi atmosferin parçası olarak Atatürk'ten söz eden Deuerlein: Ernst Deuerlein, ed., *Der Hitler-Putsch: Bayerische Dokumente zum 8./9. Kasım 1923* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1962), 50.

5 Birkaç örnek: Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte;* Heinrich Augustus Winkler, *Weimar, 1918-1933: Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (Münih: C.H. Beck, 2005 [1993]); Maser, *Der Sturm auf die Republik;* Nicholls, *Weimar;* Burleigh, *The Third Reich;* Bullock, *Hitler;* Bullock, *Hitler and Stalin;* Joachimsthaler, *Hitlers Weg;* Horn, *Führerideologie und Parteiorganisation;* Gruchmann, 'Der Weg'; Ernst Piper, *Alfred Rosenberg: Hitlers Chefi deologe* (Münih: Pantheon, 2007), 158-159; Rainer Zitelmann, *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs* (Hamburg: Berg, 1987), 39-54; Albrecht Tyrell, *Vom 'Trommler' zum 'Führer'* (Münih: Fink, 1975), 150-165; Thamer, *Verführung und Gewalt;* Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich* (Londra: Penguin, 2005 [2003]), 184-186; MacGregor Knox, *To the Threshold of Power, 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships,* cilt 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 345; Roger Griffin, *The Nature of Fascism* (Londra: Routledge, 1991), 95. Dikkat edin; Gordon Mussolini'yi büyük bir etki olarak kabul etmez ve yalnızca giriş cümlesinde laf arasında ondan söz eder. Benzer şekilde laf arasında, Lossow'la ilgili olarak bir Ankara hükümeti tartışmasından da söz eder: Arnold J. Gordon, *Hitler and the Beer Hall Putsch* (Princeton: Princeton University Press, 1972), 50, 250.

6 Walter Rauscher, *Hitler und Mussolini: Macht, Krieg und Terror* (Regensburg: Pustet, 2001), 9; benzer şekilde Rainer F. Schmidt, *Die Aussenpolitik des Dritten Reichs, 1933-1939* (Stuttgart: Klett-Cotta, 2002), 27-28.

7 Axel Kuhn, *Hitlers außenpolitisches Programm: Entstehung und Entwicklung, 1919-1939* (Stuttgart: Klett, 1970), 71; krş. Mussolini'nin yürüyüşünü, Atatürk'ün Alman sağı ve völkisch sağ üzerindeki etkisinden önceye yerleştirerek yanlış bir zaman çizelgesi kuran Kern. Kern, *Adolf Hitler,* 108-109; benzer şekilde Joachim Fest, *Hitler: Eine*

daha fazla etkilendiğine ve Reichswehr'in önemli generalleri de dahil, muhafazakâr sağın Atatürk'ten etkilendiğine (elimizdeki kaynakların doğrulamadığı bir gözlem –hiçbir kaynak vermez) inanmaktaydı.[8] Yine laf arasında Mustafa Kemal modelinin taraftarı olarak Röhm'ü açıkça işin içine katan Hans Mommsen'in (ve Mommsen'den aktarma yapan Eleanor Hancock'un) bu ve benzer değinmeleri, Hanns Hubert Hofmann'ın Hitler Darbesine ilişkin anlatımına dayanmış gibi görünüyor. Hofmann esas olarak ordu (Reichswehr) konusunda Türk etkisine bir parça ilgi gösterdi ve kısaca değindi; ama darbeciler üzerindeki etkisini, İtalyan modelin lehine bir tarafa bıraktı.[9] Aynı şekilde Joachim Fest, Bruno Thoss ve Hagen Schulze, yine laf arasında, milliyetçi çevrelere olası değişikliklerin işaretlerini veren huzursuzluk ve kriz duygusunun yaratılmasına hem Mussolini'nin hem Atatürk'ün yardımcı olduğunu kabul eder.[10] Yalnızca Ernst Nolte *Der Faschismus in seiner Epoche*'de zaman çizelgesini doğru kurar; ama Atatürk'ten yalnızca 1919 yılı için bir kez,

---

Biographie (Frankfurt am Main: Ullstein, 1973), 226, 242.

8 Georg Franz-Willing, *Krisenjahr der Hitlerbewegung: 1923* (Preußisch Oldendorf: K.W. Schütz, 1975), 302-303.

9 Hans Hubert Hofmann, *Der Hitlerputsch: Krisenjahre deutscher Geschichte, 1920-1924* (Münih: Nymphenburger Verlagshandlung, 1961), 43, 52, 69, 89, 253. Hofmann bazı olguları da yanlış anlar: Atatürk'ün iddia edilen "Trakya Yürüyüşü" (69) ile Mussolini'nin Roma Yürüyüşünü yan yana koyması, Trakya görece önemsiz bir vilayet olduğu için, Türk örneğinin değerini diğerinin lehine düşürür. Ayrıca krş. Atatürk'ün etkisinden söz eden tek cümlesi için kaynak göstermeyen Mommsen: Hans Mommsen, *Die verspielte Freiheit: Der Weg der Republik von Weimar in den Untergang, 1918 bis 1933* (Berlin: Propyläen, 1989), 177; Hancock yarım cümleyle Mommsen'e katılır ve ona atıfta bulunur, ama daha fazla kanıt göstermez: Eleanor Hancock, *Ernst Röhm: Hitler's SA Chief of Staff* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 61.

10 Bruno Thoss, *Der Ludendorff-Kreis, 1919-1923: München als Zentrum der mitteleuropäischen Gegenrevolution zwischen Revolution und Hitler-Putsch* (Münih: Wölfle, 1978), 9; benzer şekilde Hagen Schulze, *Weimar: Deutschland, 1917-1933* (Berlin: Siedler, 1998 [1982]), 268; ayrıca krş. Fest, *Hitler*, 242.

Romanya Demir Muhafızlarının gelecekteki lideri Corneliu Zelea Codreanu'nun faaliyetleri ile Gabriele D'Annunzio arasında söz eder. Ama yirmi yaşındaki Codreanu 1919'da daha yeni üniversiteye başlamıştı ve o sırada, uzak Münih'teki Alman milliyetçileri bir yana, herhangi bir kimseyi etkilemesi zordu.[11] Bu yüzden Nolte, kendi ifadesiyle Atatürk'ün "savunma diktatörlüğü"nün etkisinin değerini düşürür ve "Mussolini'nin muhteşem örneği"nin iki savaş arası bütün faşizmler üzerindeki etkisini vurgular.[12] Ama bunlar istisnadır: Erken Nazizm anlatımlarında Mustafa Kemal genellikle hiç yoktur ve yalnızca Mussolini'nin Naziler üzerindeki etkisinden söz edilir.

Ama Atatürk çok daha büyük bir rol oynadı. Aşağıda, Hitler Darbesine giden süreçte völkisch ve özellikle Nazi basınının Türk örneğini nasıl anladığı ve sahiplendiği araştırılıyor. Bu tartışmaların, Hitler Darbesinin arka planının önemli ve ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürüyorum. Bölüm 1'de gördüğümüz gibi, genel olarak Alman basını durmadan Türkiye'den öğrenmeyi önermişti; Nazi basını ise daha da ileri gitti. Genel basındaki Türkiye tartışması, Türkiye ile Nazi meşguliyetinin arka planıydı. Erken Nazi düşüncelerinin genel 'zeitgeist'in[卐] bir paçası olduğunu gösterir. Bu bölüm savı daha da geliştirip, Nazilerin Türkiye ile "büyüdü"ğünü ileri sürer.

Dış politika, dış olaylar ve büyük iç olaylar hakkında görece az şey sunan völkisch saçak gazeteler açıkça ek okuma

---

11 Krş. Codreanu'nun bu döneme ilişkin kendi anlatımı: Corneliu Zelea Codreanu, *Eiserne Garde* (Berlin: Brunnen Verlag, 1939 [1936]), 13-33; Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941: Mistica ultranaționalismului* (Bükreş: Humanitas, 1995 [1989]), 41-49; Armin Heinen, *Die Legion "Erzengel Michael" in Rumänien: Soziale Bewegung und politische Organisation* (Münih: Oldenbourg, 1986), 111-112.

12 Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche: Action française, italienischer Faschismus, Nationalsozialismus* (Münih: Piper, 2000 [1963]), 37.

卐 "zamanın ruhu" –ed.n.

olarak tasarlanmaktaydı ve bu yüzden esas olarak yorumlarla sınırlıydı. Yayınladıkları şey, Türkiye ile ilgili kendi yorumlarıydı. Gördüğümüz gibi, yorumları, diğer Alman gazetelerinde yer alan Türkiye haberlerine dayanmaktaydı; okurların Anadolu'da cereyan eden olayları bildiğini varsayıyorlardı. Burada iki gazeteyi derinlemesine tartışacağım: *Völkischer Beobachter* ve haftalık *Heimatland*. İlki Ocak 1921'den itibaren resmi Nazi gazetesiydi. Yalnızca partiye değil, Nazi hareketine yakın duran haftalık Münih gazetesi *Heimatland*, Bavyera'daki paramiliter grupların, *Einwohnerwehren*, sözcüsüydü ve en önemlisi, Ernst Röhm'e göre, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei'nin (NSDAP, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) radikal ve paramiliter kolu SA'nın "entelektüel silah"ıydı.[13] NSDAP'nin desteklediği *Vaterlandischer Kempfbund*'un da resmi gazetesiydi; bu yüzden birden fazla yolla Nazi partisiyle bağlantılıydı.[14] 1922'de partiye dahil plan editörü Wilhelm Weiss 1923 darbesine aktif olarak katılacak ve daha sonra, özellikle Üçüncü Reich'te nüfuzlu bir basın kariyeri olacaktı. 1927 ile 1938 arasında *Völkischer Beobachter*'in fiili editörlüğünü yaptıktan sonra gazetenin resmi editörü oldu. Ayrıca Üçüncü Reich boyunca *Reichsverband der deutschen Presse*'nin başkanlığını yaptı.[15]

Nazi Basınında Türkiye:
Völkischer Beobachter ve *Heimatland*

Völkischer Beobachter başlangıçta oldukça Türk karşıtıydı. Temmuz 1920'de sultana karşı bir suikast planını yorumlarken, "Her yerde aynı kirli eller" diye haykırdı.[16] Ayrıca

---

13 Hancock, *Ernst Röhm*, 52.

14 Hartwig Gebhardt, *Mir fehlt eben ein anständiger Beruf: Leben und Arbeit des Auslandskorrespondenten Hans Tröbst, 1891-1939* (Bremen: Edition lumière, 2007), 20.

15 İsimsiz, "Wilhelm Weiß," E. Kienast, ed., *Der Großdeutsche Reichstag 1938*, cilt 4: *Wahlperiode* (Berlin: R. V. Deckers Verlag, 1938), 448 içinde.

16 "Aus der Zeit," *Völkischer Beobachter*, 25 Temmuz 1920.

Temmuz 1920'de başka bir makalenin başlığı, "Güneydoğuda Cadı Kazanı" oldukça eski Oryantalist bir yaklaşımı tekrarlamaktaydı.[17] Yunan lider Venizelos'un Yahudi olduğunu iddia etmesine rağmen, Yunan yanlısı gibi görünüyordu. Gazete monarşizm yanlısıydı ya da en azından, gazeteye göre İtilaf devletleri tarafından kandırılan Yunan ulusuna sempatisi vardı.[18] 1920 yazında Mustafa Kemal'in "uluslararası sömürü"ye karşı genel seferberliğinden söz eden gazete, 2 Aralık 1920'de Mustafa Kemal'den "yeni-Bolşevik" olarak bir kez daha söz etti.[19] Ne var ki, 1945'te yayınına son verene kadar *Völkischer Beobachter*'de Atatürk bir daha hiç olumsuz bir bağlamda görülmedi. Birkaç gün sonra, 16 Aralık 1920'de, NSDAP'nin gazeteyi satın aldığı gün *Völkischer Beobachter* tam bir dönüş gerçekleştirip, Atatürk'ün hareketine hayranlık duyar bir biçimde "Türk milliyetçileri" dedi.[20] Nazi partisinin resmi gazetesi olunca, genel yorumu da köklü bir biçimde değişecekti. 1 Ocak 1921'de "Kahraman Türkiye" başlığını attı.[21] Daha bir ay geçmeden gazete, "Türkiye –Rol Model (ya da "Öncü," *Der Vorkampfer*) başlıklı bir makale yayınladı. *Völkischer Beobachter* şöyle haykırıyordu: "Bugün Türkler en genç ulustur. Alman ulusunun, bir gün Türk yöntemlerine de başvurmaktan başka seçeneği olmayacaktır."[22] Daha 1921'de böylesine açık bir "Türk yöntemleri"ni uygulama çağrısıyla *Völkischer Beobachter*, Bölüm 1'de tartışılan Alman gazetelerinin pek çoğunun epeyce ilerisindeydi ve "en genç cumhuriyet" olarak Ankara tasvirlerinin altı önce işaretini verdi.

---

17 "Der alte Hexenkessel im Südosten," *Völkischer Beobachter*, 22 Temmuz 1920.

18 Krş. "Aus der Zeit," *Völkischer Beobachter*, 31 Ekim 1920; "Griechenland," *Völkischer Beobachter*, 5 Aralık 1920.

19 "Aus der Zeit," *Völkischer Beobachter*, 15 Temmuz, 1920; "Die Lage im Osten," *Völkischer Beobachter*, 2 Aralık 1920.

20 "Frankreich und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 16 Aralık 1920.

21 "Außenpolitische Rundschau: Die heldenhafte Türkei," *Völkischer Beobachter*, 1 Ocak 1921.

22 "Die Türkei: Der Vorkämpfer," *Völkischer Beobachter*, 6 Şubat 1921.

Völkischer Beobachter daha geniş aşırı sağ yelpazeyle ilişki içinde tartışılan temaların birçoğunu tekrarladı, ama bazı temalara da öncülük etmiş gibi görünüyor. O da Sovyetler Birliği'yle ittifakı tartışan makaleler yayınladı ve o da, *Kreuzzeitung* gibi ve ondan kısa süre sonra, Türklerin Bolşevik olmadığı ve yalnızca kendi amaçları için Bolşevikleri kullandıkları kanaatinde olduğunu vurguladı. Dahası, Türkiye'yle bağlantılı iki makalede "ulusal Bolşevizm" terimi tartışıldı. *Völkischer Beobachter* terimi kavramı sert bir biçimde reddetti: Bu "çılgın hayalcilerin yumurtlamasıdır, sıcak kar ya da ağaç demir kadar imkânsız bir şeydir."[23] İki hafta sonra, "Türkiye, haksız yere hasta adam adı verilen sağlıklı çiftçiler ulusu olası tek siyaset türünü –elinde silah sağlıklı bir bencillik siyaseti– yapıyor!" diye yazarak *Kreuzzeitung*'un "aktif siyaset" kavramını tekrarladı.[24] Bir ay içinde, bir noktada Almanya'nın Türk örneğini "pratikçe uygulama"dan (*Nutzanwendung*) "çekinmeyeceği"ni tekrarladı.[25] Nisan 1921'den sonra gazete Almanya'ya ve anti-semitizm gibi temel konularına odaklanarak, bütün dış gelişmeleri boşladı; Hitler de *Völkischer Beobachter*'e yazı yazmayı bu sırada bıraktı.[26] Türk örneğinin "pratik uygulamaları"nın nasıl olabileceğini kendi başlarına kafa yormayı okurlarına bıraktı.

Völkischer Beobachter neredeyse bir yıl Türk konusunu ihmal ettikten sonra, özellikle 1923'ten itibaren Türkiye'den günlük haberlere yeniden odaklandı. Ama örneğin Lozan antlaşması görüşmelerini çok sık, çoğu kez günlük haber yaparken, Türk örneğinin ideolojik içerimlerini, derslerini ve "patik uygulamaları"nı ayrıntısıyla anlatmayı, Türkiye meselesini 1921'de *Völkischer Beobachter*'den fiilen devra-

---

23 "Außenpolitische Rundschau: Sowjetrußland und die türkischen Nationalisten," *Völkischer Beobachter*, 30 Ocak 1921.

24 "Die Türkei und Moskau," *Völkischer Beobachter*, 22 Şubat 1921.

25 "Die Entente und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 10 Mart 1921.

26 Hellmuth Auerbach, "Hitlers politische Lehrjahre und die Münchener Gesellschaft, 1919-1923," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 1 (1977): 1-45.

lan *Heimatland*'a bıraktı. *Heimatland* da, Hitler Darbesinin ardından kapatılıncaya kadar var olduğu sürece Türkiye'yi tartışacaktı. Türkiye üzerine haberciliğine ilişkin aşağıdaki inceleme, gazetenin Türkiye'nin bir rol model olduğu görüşünü yaymaya devam ettiğini ve 1923'te Münih'teki olaylar için çok özgül bir "Türk atmosferi"ni nasıl yarattığını gösterir.

Haziran 1921'de, *Völkischer Beobachter*'de Türk rol modeli üzerine son yorumdan neredeyse üç ay sonra başladı. *Heimatland*, dünya devrimi üzerine bir makalede, laf arasında "milliyetçi Türkler"den ve Ocak 1921'in "misak-ı milli"sinden söz etti.[27] Her iki terim, okurun Anadolu'daki gelişmeleri diğer gazetelerden zaten bildiğini varsaymaktaydı. Birkaç gün sonra konu, "'Hasta Adamın Ulusça Kendi Başının Çaresine Bakması" üzerine iki bölümlük bir diziyle ani bir zirveye ulaştı.[28] "Hasta adam"ın etrafındaki tırnak işaretleri ve bizzat makaleler Türkiye'nin hiç de hasta olmadığını vurgulamaktaydı –yine aşırı sağ genel eğilimlere uygun. Her iki makale, gazetedeki diğer makalelerle karşılaştırıldığında oldukça uzundu; ilki, gazetenin kapak sayfasında başlayıp üçüncü sayfasında devam eden toplam bir tam sayfalık bir makaleydi; ikincisi birinci ve ikinci sayfada toplam bir sayfadan biraz azdı. Makale, şu anda Almanya'da olan ve son yıllarda Türk siyasal yaşamında çok önemli bir rol oynayan "itibarlı Türk bir şahsiyet"i kaynak olarak göstermekteydi. Bu şahsiyet herhalde üç paşadan biriydi, Enver ya da Cemal (Talât o yıl Berlin'de ölmüştü) ya da Berlin'de başka bir önde gelen Jön Türk olabilir –yalnızca tahmin yürütülebilir.

Makale, Almanya'da olduğu gibi, Türkiye'de de savaştan sonra "muhalefet"in iktidara geldiğini vurgulayarak başlıyordu. Makalede o sırada diğer gazetelerin sunduğu temalar

---

27 "Vorbereitungen zur Weltrevolution IV: Die Revolutionierung des Ostens/Das Eurasische kontinental-Problem [*sic!*]," *Heimatland*, 4 Haziran 1921.

28 "Die nationale Selbsthilfe des 'kranken Mannes,'" *Heimatland*, pt. 1, 18 Haziran; pt. 2, 25 Haziran 1921.

ve yorumlar vardı. Sultan ve Hürriyet ve İtilaf Partisi ifa siyasetini uygulamakla suçlanıp İtilaf devletlerinin "gönüllü icracı"sı olarak damgalandı. Hıristiyan azınlıklar, özellikle Rumlar ve Ermeniler, beşinci kol olarak sunuldu ve makalede Yunan "terörü" özellikle öne çıkarıldı. Anadolu'ya özgü kalleş efsanesi de uzun uzadıya ele alındı. Ardından makale "ulusal kendi başının çaresine bakma"ya ve Mustafa Kemal yönetiminde ulusal direnişe odaklandı. Gazete bu hareketi, Almanya'da 1918 ve 1919'un Freikorps hareketine paralel bir hareket olarak algıladı. Aradaki fark, *Heimatland*'a göre, Türk hareketinin hükümet tarafından ele geçirilip evcilleştirilmemiş olmasıydı. "Bundan ötürü hareket kendi özgün salt ulusça kendi başının çaresine bakma kapsamında gelişebildi." İngiliz propagandası ve İtilaf devletlerinin "iktidar arzusu" da sürekli öne çıkarıldı ve "Anadolu hükümetinin azimli duruşu"yla karşılaştırıldı.

Dizinin ikinci makalesi Ankara hükümetinin yapısını tarif etmekte ve başlatılan reformlara yoğunlaşmaktaydı. 1921'de reformlardan söz edilmezi özellikle dikkate değerdir; Atatürk imzalı reformların çok büyük bölümü daha sonra gerçekleşecekti. Ankara hükümeti denilen yönetim hâlâ geçici nitelikteydi ve faaliyetleri ağırlıklı olarak Yunan ordusuna karşı savaştı. Ama bu makale, Ankara hükümetinin, iç sorunlarını çözmeye kendini adayabilen iyi örgütlenmiş bir devlet olduğu izlenimi vermekteydi. Adalet ve yerel özyönetim alanlarındaki reformlara işaret edilmekte ve gazete, maliye konusunda şunu iddia etmekteydi: "Türk mali yönetimine, Alman maliyesinin şimdiki durumuyla karşılaştırıldığında ideal demek gerekir."

Bütün makalenin yarısı ve son bölümü, Ankara ile Bolşevikler arasındaki ilişkiyi tartıştı. Burada *Heimatland*, bu ilişkinin Avrupa'da gördüğü ilgiyi ele alıyordu. Adından söz edilmeyen Alman gazeteleriyle (tıpkı *Kreuzzeitung* ya da *Völkischer Beobachter*'in yaptığı gibi) doğrudan bir diyaloga girdi ve bu işbirliğini, hükümetin dış politika programı –ül-

keyi kurtarmak– göz önüne alındığında bir "kaçınılmazlık" olarak haklı gösterdi. Devamında, bir ideoloji olarak Bolşevizmin Anadolu'da hiçbir şansının olmadığını öne sürdü. Çiftçilerin işleyebileceklerinden fazla toprağı vardı, gerçek bir sanayi yoktu ve ahali hükümetin arkasındaydı.

İzleyen aylarda Türkiye, Yunan ilerlemesine ilişkin haberlerden kuşku duyan makalelerde ya da Dietrich Eckart'ın anti-semitik gazetesi *Auf gut deutsch*'ta, *Kreuzzeitung* ve *Deutsche Zeitung*'da da makaleler yayınlayan tarihçi ve Oryantalist Albrecht Wirth'in kaleme aldığı siyasal bir incelemede olduğu gibi, sürekli gündeme geldi.[29] Ağustos 1921'de kısa bir haber, Türklerin şanssızlığına ve Yunan ordusu ilerlerken Ankara'nın boşaltıldığı iddialarına hayıflandı.[30] Mart 1922'de "Doğu sorununun durumu" üzerine özet, Ankara Türklerinin ne kadar ustaca hareket ettiğini işaret etti: "Ankara'da yönetimde olanların Anayurtları çöktükten sonra, çelik sinirlerle ve ustaca manevralarla akıllıca bekleyerek ellerine epeyce koz geçirmeyi başarmış olmalarını saptamak ilginçtir."[31] Haftalık gazete şimdi de Kemalistlerin Bolşevik müttefiklerinden daha fazla özgürlüğü nasıl kazanabildiklerini ve İtilaf devletleri arasında artan çatışmadan nasıl yararlanabildiklerini aydınlatıyordu. 1922'nin başında *Heimatland*'da "Ankara sorunu"na ilişkin bu ve diğer iki kısa değerlendirme, gazetenin gelişmelerle ilgili yalnızca yorum yayınladığını, okurdan gelişmeleri diğer gazeteleri okuyarak takip etmesini beklediğini gösterir.[32] Diğer gazetelerde olduğu gibi, Alman siyasetine ayna tutmak için Kemalist zaferler defalarca kullanıldı.[33] Bu sayfada, yine Türkiye ile karşılaş-

---

29 "Politischer Wochenkalender," *Heimatland*, 20 Temmuz 1921; Albrecht Wirth, "Der Balkan," *Heimatland*, 13 Ağustos 1921.

30 "Politischer Wochenkalender," *Heimatland*, 27 Ağustos 1921.

31 "Der Stand der Orientfrage," *Heimatland*, 4 Mart 1922.

32 "Politische Zeitbetrachtungen," *Heimatland*, 4 Mart 1922; "Politische Zeitbetrachtungen," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 18 Mart), 1922.

33 "Auf dem Erfüllungsleim," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 1 Nisan), 1922.

tırmanın yapıldığı "Haftanın Takvimi" sütununu görüyoruz: "Paris'te müttefik dışişleri bakanlarının Doğu konferansının sonucu, Sevr Antlaşmasının köklü bir biçimden düzeltilmesinden ibarettir. Wirth'ün modeline uygun ifa siyasetiyle Mustafa Kemal herhalde başarılı olamazdı."[34]

İzleyen sayfada Türkiye örneği, bu kez Alman ifa siyasetini eleştiren bir İsviçre gazetesiyle ilişkili olarak tekrar tartışıldı. Açıkça doğrudan Türkiye'den söz etmemesine rağmen, *Heimatland* bu vesileyle bütün metnin üçte birinde tekrar Türkiye'yi tartıştı:

> Savaşı Habsburg monarşisi kadar kösteklenen ve nüfusu Almanya'nınki kadar açlık ve yoksulluk çeken Türkiye, 1918'de vazgeçmedi. Her şeyden –erzak, ordu için giysi, özellikle silah ve mühimmat– mahrum olunmasına rağmen, Küçük Asya'da İtilaf devletlerine karşı son direnişi örgütledi. Ve sonuç: bugün, üç buçuk yıllık bir savaştan sonra, Yunanlarla, İngilizlerle ve Fransızlarla savaşan Kemalistler çalınan toprağın büyük bir bölümünü elde silahla geri aldı, Fransızlarla çok avantajlı bir Ankara Antlaşmasını imzaladı ve öyle görünüyor ki, kısa sürede tekrar kendi ülkelerinin efendisi olacaklar. Her neyse, Türkiye'nin, bu "ebedi hasta adam"ın devam eden varlığı, önümüzdeki yıllarda Alman Reich'inkinden daha güvenli olacak gibi görünüyor. Türkler, Wirth ve Rathenau tarzı ifa siyasetiyle başarılı olabilir miydi?[35]

Makale bu belagatli soruyla bitiyordu –gazetenin Atatürk tarzı "aktif siyaset" izlenmesini istediğinin başka bir örneği. *Heimatland* nisanın sonunda "Haftanın Takvimi"nde bir kez

---

34 "Wochen-Kalender," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 1 Nisan), 1922.

35 "Die deutsche 'Erfüllungspolitik' im neutralen Urteil," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 1 Nisan), 1922.

daha sözünü ettikten sonra, Türkiye konusunda bir süre sessizleşti.[36] Beş ay sonra büyük bir Almanya, İtalya ve Türkiye karşılaştırmasına girişti. Yazı, tarihin ve İtalyan örneğinin uygunluğunu (Roma Yürüyüşünden önce) tartıştıktan sonra, aşağıdaki iki paragrafla bitiyordu:

> İtalyan örneği iç politikada ulusal ruhun zaferini gösteriyorsa, Türkiye de savaş alanında zaferi bize öğretir. "Hasta adam," "silahlı ulus"u rezil etti –dünya tarihinde eşi görülmemiş bir ölçüde. Türkiye fiilen var olmaktan çıkmıştı; ama sonra, ulusal ruhu kamçılayarak Osmanlıların kaderciliğinin üstesinden gelen kahraman ortaya çıktı. Ulus, coşkuyla ve fedakârlık yapma isteğiyle dolup, onun peşinden gitti. Üç yıllık dehşetli bir mücadeleyle Kemal Paşa Türkleri yeni bir yaşama uyandırdı, Müslümanlığın dünyada yüzyıllardır mahrum kaldığı önemli bir konumu yeniden kazanma ihtimalinin yolunu açtı; ve bütün bunları yalnızca onların komutanı olarak değil, Ankara Antlaşmasının kanıtladığı gibi, usta bir politikacı olarak da yaptı. Ama 60 milyonluk Alman ulusu Versailles Antlaşmasıyla hiçbir direniş göstermeden kendi utancına imza attı, yalakalık yapıyor ve kahramanlarından nefret ediyor, ifa politikacıları tarafından mezbahaya götürülüyor.
>
> Ulusal içgüdü, ulusal irade önemlidir; tarih her sayfasında bunu öğretir. Kendi başına vazgeçen bir ulus kaybeder –ve kaybetmeyi hak eder. Alman ulusu yok olsa –şimdi tercih ettiği yolda kalsa– dünya tarihinin hiçbir anlamı olmaz, hiçbir mantığı olmaz.[37]

---

36 "Wochenkalender," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 15 Nisan), 1922.

37 A. Steinitzer, "Deutschland, Italien, Türkei: Geschichtliche Parallelen VI," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 23 Eylül), 1922.

Varılan bu sonuç Hitler'in II. Dünya Savaşının sonunda Almanların geleceğiyle ilgili yorumlarının habercisi olurken, muhakeme İtalyan faşizminin Almanya ve Türkiye ile karşılaştırılmasına odaklanmaktaydı. *Heimatland* bu noktaya kadar İtalyan faşizmine fazla ilgi göstermemişti; kısmen İtalya İtilaf devletlerinin politikalarından zarar görmediği için, İtalya'yı Almanya'daki duruma yalnızca kısmen uygun görmüş gibi görünüyordu. Her şeyden önce, diyordu gazete, Alman rahatsızlığı yalnızca iç politikadan değil, Almanya'nın Büyük Güçlerle ilişkisinden de kaynaklanmaktaydı.

Heimatland, Roma Yürüyüşünden sonra bir süre İtalyan örneğini savunmasına ve bir Alman Mussolini istemesine rağmen, İtalyan örneğinin diğer ülkelere aktarılamayacağını vurguladığı Ağustos 1923'te bu iddiaları sınırlandırdı. Nasyonal Sosyalizm, diyordu SA'nın sözcüsü, faşizmle paralel tutulamazdı; çünkü Hitler, proletaryanın seferber edilmesine daha fazla yoğunlaşmaktaydı. Ayrıca Almanya'nın ulusal ruh gücü yoktu –diğer sağ ve aşırı sağ Alman gazetelerinin de paylaştığı bir teşhis. Üstelik, diyordu *Heimatland*, İtalyan hükümeti Roma Yürüyüşünden önce yalnızca faşizmin ulusal sorunu çözebileceğini zaten kabul etmiş ve bu durum, yarı otomatik "Ulusal temelde birlik"e yol açmıştı. Almanya'da durum farklıydı, ulusal, völkisch ve siyasal içgüdüden yoksunluk ulusun çürümesine yol açıyordu.

1922 ve 1923 boyunca *Heimatland*, Türk örneğine özel ilgi göstermeye ve onu rol model olarak savunmaya devam etti.[38] İtalyan örneğini ilk kez tartıştıktan yalnızca bir hafta sonra başka bir makale Türkiye'nin rol model niteliğini araştırdı: "Uzun süredir ölü olduğuna inanılan, dikeni çekip çıkardı. Kemal Paşa Sevr Antlaşmasını paramparça etti ve İstanbul'un kapılarını vuruyor." Sonra makale Almanya'da bir şeyler, hiç olmazsa Hindistan'daki gibi pasif bir direniş

[38] Werwolf, "Der Triumph des Faszismus," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla Kasım 11), 1922; A. Steinitzer, "Nationale Selbsthilfe," *Heimatland*, 6 Ocak 1923; "Mussolini," *Heimatland*, 17 Mart 1923.

yapmak gerektiğini ısrarla belirtti. Şöyle bitirdi: "'Kendine yardım edersen yardım alırsın.' Bu denenmiş ve kanıtlanmış özdeyişin doğruluğunu yine Türklerden öğrenebiliriz."[39] Bu son alıntı, Nazi söyleminin Türkiye ile ilgili merkez ve aşırı sağ söylemle ne kadar uyumlu olduğunu gösteren birçok örnekten biridir. "Kendine yardım et," başkalarının "aktif siyaset" dediği şeyi istemenin başka bir yoluydu.

İki hafta sonra tek seferlik "Karışık Salata" –ironik ve yergili yorumlar derlemesi– sütunu, nükteleri arasında Türkiye'yi öne çıkardı: "Dünya Savaşında İngiliz 'zaferinin' son ürünü, erkek bir haşmetli Ankara kedisidir." "Et suyundan[卐] sonra Türkler şimdi de et yemek istiyorlar." Esas darbe, ifa siyasetinin iğneli bir eleştirisiyle vuruldu. "Almanya'nın da, Türkler gibi, iyi İtilaf devletleri karşısında yaramaz olacağı korkusu, öncü insanlarımızın kusursuz enternasyonal[ist] eğitimi göz önüne alındığında, tamamen temelsizdir."[40] Burada da Naziler, daha geniş Weimar Cumhuriyeti söylemlerinin hem tonunu hem dilini tekrarlamaktaydı.

Heimatland'ın gözde bir teması da, ifa politikacılarını hadımlarla karşılaştırmaktı. 1922'nin son sayısında *Vorwarts*'ın bir makalesini tartıştı; Ankara Türklerinin politikalarından ötürü Türkiye'de hadımların gözden düştüğünü, ama Türkiye dışında "siyasal hadımlar"ın –yönetici Alman seçkinler için kullanılan bir söz– zenginleşmekte olduklarını iddia etti.[41] 1923'ün başında başka bir makale yine siyasal ve ulusal hadımlar konusunu ele alıp, ifa siyasetine bir "hadım fantezisi" dedi.[42] Gazete, ifa politikacılarının Alman ulusunun

---

39 "Auswärtige Politik: Weltlage," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 30 Eylül), 1922.

卐 İngilizce "et suyu" anlamına gelen *bouillon*, aynı zamanda Fransa adına Kemalistlerle görüşmeleri yürüten Henry Franklin-Bouillon'un da soyadıydı –çn.

40 "Gemischter Salat," *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 14 Ekim), 1922.

41 "Glossen von Tage: 'Bewahrt das Feuer und das Licht,'" *Heimatland* (tarih yok, olasılıkla 22 Aralık), 1922.

42 "Triumph der Feigheit," *Heimatland*, 13 Ocak 1923.

Versailles Antlaşmasının zincirlerini kırmaktan umudunu kesmesini sağlamayı başardığını iddia etti. Aynı sayıdaki diğer makaleler de Lozan'daki görüşmelere dikkat çekmekte ve Ekim 1922'de Anadolu'da çatışmaları sona erdiren Mudanya ateşkesinden beri değişen durumu tartışmaktaydı.[43]

İki ay sonra bir makale Türkiye'yi kaynak gösterip, liderlik ve demokrasiyle ilgili düşünceleri tartıştı:

> Tarih felsefecileri, özellikle Alman felsefeciler, arasında yirmi yıldır hararetli bir tartışma sürmektedir: İlerleme bakımından kitleler mi, yoksa [bireysel] şahsiyetler mi önemlidir?... Ankara Türklerinin inanılmaz yükselişi bireyci yaklaşımı doğrular gibi görünüyor. Büyük bir adam, Mustafa Kemal tek başına, oturup kara kara düşünen, tükenmiş ve tamamen çaresiz Türk ulusunu uyandırdı ve yenilgiyi parlak bir zafere dönüştürdü.

"Oturup kara kara düşünen" Türkler nitelemesi de Almanya'ya uygulanabilir bir tasvir olarak görülebilir; çünkü birçok milliyetçi ve völkisch gazete Almanya'nın güçsüzlüğü için benzer terimler kullanmaktaydı. Makale "Anadolu diktatörü"nün kısa bir biyografisiyle devam ettikten sonra, Bağımsızlık Savaşının tarihini öyküleştirdi. Yazarın vardığı sonuca göre, Lozan'daki görüşmeler bir an için kesilse bile Türkler istedikleri her şeyi zaten almıştı.[44]

Türk rol modeline ilişkin başka bir tartışma bir ay sonra, Mayıs 1923'te, İngiliz siyaseti ve Londra ile Ankara arasındaki ilişki bağlamında gündeme geldi. Makale, Almanya'da İtilaf devletlerine karşı olası bir ayaklanmaya ilişkin bir değerlendirmeyle başlıyor ve ardında oldukça karışık bir satranç metaforu geliştiriyordu:

---

43 Wilhelm Michel, "Zur politischen Lage," *Heimatland*, 12 Ocak 1923.

44 Albrecht Wirth, "Der Orient und die Gesamtlage," *Heimatland*, 24 Mart 1923.

> Bir ulus bitkin ve umutsuz olunca artık atlamaz, koşmaz ve kendini kale gibi hissetmez; ama ardından, bir kış uykusundan sonra baharın uyanışı gelir ve uluslar damarlarında akan yeni özsuları hisseder, şaşırtıcı ve beklenmedik işler yapmaya hazır olur.
> Bunu en iyi Türklerde gördük. Bir an yerde yatıyorlardı, yıkılmışlardı ve bin yaradan kan akıyordu, yirmi yıllık kötü yönetimden ve iç savaştan bitkin düşmüş ve zayıflamışlardı. Sonra bütün dünyayı şaşırtıp, çok kısa bir zaman içinde yalnızca bağımsızlıklarını tekrar kazanmakla kalmayıp, bir Büyük Güç olduklarını kanıtlamayı da başardılar.[45]

Makale, çok geçmeden Orta Asya'nın büyük bölümünü kaplayan Türkçe konuşan bütün toprakların ilhak edileceğini de tahmin etti –Enver Paşa'nın Turancı düşlerini yansıtıyordu. Dahası, Türklerin savaşlarını kazanmakla kalmayıp, bu kadar hızlı Amerika Birleşik Devletleri'yle işbirliğine girmesinin nasıl olanaklı olduğunu da tartıştı. Chester Antlaşmasının ekonomik içerimleri konusunda, gelecekte "Yankeeler Türkiye'nin siyasal dostu gibi de hareket edecektir," demekteydi. Makale, Atatürk'ten sonra ikinci adam olan İsmet İnönü'nün kullandığı müzakere taktiklerinin akıllılığını özellikle öne çıkardı. İnönü, Türk hapishanelerindeki bütün Rumların serbest bırakılması talebine, Mahatma Gandhi de dahil, İtilaf hapishanelerindeki bütün "Doğulular"ın serbest bırakılmasında ısrar ederek karşılık vermişti –böylece İtilaf devletlerine sorun yaratmanın yanı sıra, Hint iyi niyetini de kazanmıştı.

Demek ki, *Heimatland* 1923 yazında Türk rol modeline ilişkin büyük değerlendirmesini yayınlamadan önce, Türk örneğini defalarca ve derinlemesine zaten tartışmıştı. Okurlarını olaylar ve olayların değişen anlamı konusunda sürekli

---

[45] Albrecht Wirth, "Die Weltlage," *Heimatland*, 19 Mayıs 1923.

bilgilendirmişti. Bu konu, günlük siyasal olaylarla ilgili düzenli, kapsamlı, völkisch ve Nasyonal Sosyalist yorum sunan en önemli haftalık völkisch gazetede Alman siyasetinin değişmez bir referans noktası olarak canlı tutuldu. *Heimatland* İtalyan örneğini de tartışmıştı; ama Türk örneğinin aksine, İtalyan taktiklerinin uygulanabilirliği konusunda güçlü çekinceleri vardı. Sağ ve aşırı sağ gazetelerde rastlananlara benzer yorumlar da sunmuştu. Örneğin "aktif siyaset" kavramını *Kreuzzeitung*'la paylaşıyor, Kemalist-Bolşevik bağlantısına ve Kemalistlerin genel ideolojik yönelimlerine ilişkin benzer yorumlar sunuyor ve Türk başarısının temel bileşeninin Türk Führer olduğunu vurgulayıp, Führer öncülüğünde siyaset ve eyleme milliyetçi inancı savunuyordu. Yeni Türkiye gazetenin kısa ömürlü, durumsal bir flörtü değildi; sürekli bir konuydu, İtalyan faşizmi araştırılmadan önce epeyce derinlemesine tartışıldı ve toplamda İtalyan örneğinden çok daha fazla yer aldı.

İtalya'nın Almanya'ya uygunluğunu azaltan makaleden üç hafta sonra *Heimatland*, yayınlandığı kısa dönemin (1920-1923) en büyük projesine başladı. Proje Mustafa Kemal'e adandı. Burada tartıştığımız Türkiye üzerine makalelerin çokluğu göz önüne alındığında bu şaşırtıcı görünmeyebilir; ama bu proje, Nazilerin "Türk yöntemlerine" ve "çözümlerine" meftunluğunu anlamak bakımından çok önemlidir. Belirleyebildiğim kadarıyla, bu 1919 ile 1945 arasında herhangi bir Alman gazetesinde Türkiye üzerine en büyük yazı dizisiydi; aynı zamanda, bu dönemde iç politikayla ilgili olmayan bir konuda en büyük yazı dizisiydi. Makale dizisi 1 Eylül 1923'te başladı ve 15 Ekim 1923'te bitti; her hafta gazetenin yaklaşık sekizde biri kadar yer kapladı. Bu noktaya kadar Nazi gazeteleri Türkiye'yi yorumlama konusunda genel merkez ve sağ eğilimleri izlemişti; Türkiye'nin rol model niteliğine yaptıkları sürekli vurguyla ayırt edildiler. Ama bu diziyle ve sonraki makalelerle Naziler, "Türk dersleri"nin en ateşli ve değişmez savunucuları oldu.

Bu diziyi incelemeden önce, Türkiye'nin bir rol model olduğunu savunan diğer völkisch yayınlara işaret etmek gerekir. Bu yayınlardan biri, 1922'de kurulan radikal milliyetçi ve anti-semitik Deutschvölkische Freiheitspartei'nin kurucu ve önde gelen üyesi Ernst Reventlow'un çıkardığı *Der Reichswart*'tı. Reventlow başından beri NSDAP'ye yakındı ve 1927'de Nazi partisine katıldı.[46] Nazilerin Kuzey Almanya'daki seçim zaferinde önemli rol oynadı ve daha sonra Rosenberg'in *Nationalsozialistische Monatshefte*'sinin yazarı oldu. 1921'de *Berliner Tageblatt*'aki makalesinde (Bölüm 1'de tartıştığımız gibi, Ossietzky'nin makalesine neden olmuştu) Reventlow Türk çözümlerini istemiş ve makalesini aşağıdaki paragrafla bitirmişti:

> Biz Almanlar yakında haklarımızı ve varlığımızı düşmanlarımıza verme kararıyla karşı karşıya kalabilir ve hükümetimizin imzasıyla devredebiliriz. Mustafa Kemal ve halkı şimdi Berlin'de oturmuş olsaydı, farklı bir yanıt verirlerdi, 1919'da bir farklı yanıtı zaten vermişlerdi ve bunu uygulamış olurlardı. Ama şimdi Berlin Yahudikrasisi (*Judokratie*) İstanbul'da oturmuş olsaydı, asla Ankara'ya gitmez, "temkinli değerlendirmeler"le harekete geçip, sefilce teslim olurlardı ve bugün Türk İmparatorluğundan hiçbir şey kalmazdı.[47]

Reventlow'un *Reichswart*'ının Ekim 1922 sayısında üç sayfalık "Kemal Paşa'nın İfa Siyaseti" başlıklı makale –en uzun yazılardan biri– benzer duyguları ifade etti.[48] Gazete

---

46 Auerbach, "Hitlers politische Lehrjahre," 33; genel olarak Reventlow konusunda: Horst Boog, *Graf Ernst zu Reventlow, 1869-1943: Eine Studie zur Krise der deutschen Geschichte seit dem Ende des 19. Jahrhunderts* (doktora tezi, Heidelberg Üniversitesi, 1965).

47 Graf Ernst Reventlow, "Orient und Schlesien," *Berliner Tageblatt*, 19 Haziran 1921.

48 "Kemal Paschas Erfüllungspolitik," *Der Reichswart*, 7 Ekim 1922.

Türkiye üzerine arada bir haber yapmış ve Reventlow da bu konuda diğer gazetelerde yazılar yazmıştı; ama şimdi kendi gazetesi, Türk örneğinin Almanya için nasıl bir rol model ve esin kaynağı olacağına ilişkin büyük bir özet sunmaktaydı. Kemalist muhalefet ve savaşın öyküsünü yeniden anlatıp, Almanya ile yan yana koydu ve Alman ifa politikacılarının Türk örneğinden nefret etmelerinin ve Kemalist başarıdan sürekli rahatsızlık duymalarının nedenini açıkladı. Reventlow bu başarıyı "koşullar"la açıklayanlara karşı çıktı, "aktif siyaset"in kusursuz bir örneği olarak gördü ve tek gerçek "ifa siyaseti" –ulusun düşmanlarının değil, ulusun arzularının ifası– dedi. Bu yüzden, daha geniş völkisch çevrelerde de Türk örneği bir rol model olarak kabul edildi. Bununla birlikte, Reventlow'un iki makalesi kaçırılmış şansların özeti gibi okunurken –sürekli şunu vurguladı: Türk rol modeli şu ya da bu şekilde izlenebilirdi ve izlenmeliydi– *Heimatland*'ın yazı dizisi Türk örneğine yeni bir öncelik anlamı kazandırdı.

Altı bölümlük *Heimatland* dizisi, Bağımsızlık Savaşı sırasında Kemalistlerle birlikte askerlik yapan "Hauptmann" Hans Tröbst tarafından yazıldı. 1921'de İtilaf basınında ve Alman basınında emekli Alman askerlerini Kemalistleri desteklemeye gönderme girişimleriyle ilgili iddialar konusunda bir patırtı kopmasına rağmen, bu hiçbir zaman gerçekleşmemişti.[49] On yıllardır ilk kez, bir Türk savaş çabasına yardım eden Alman askeri personeli yoktu –yolu Anadolu'ya düşen Alman bir paralı asker hariç: Hans Tröbst. 1921'den 1923'e kadar Kemalistlere hizmet etti ve 1924'te Hitler Duruşma-

[49] Anlaşılan, tartışma Fransız *Journal des Débats*'da çıkan bir haberle başlamış. Gazete, Alman Dıişleri Bakanlığının Alman askerleri ve subayları Anadolu'daki Kemalist savaşa katılmaya teşvik ettiğini bildirmişti. Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri bu tür iddiaları ne yalanlar ne de doğrular; ama bazı "Alman Osmanlılar"ın böyle bir girişimde bulunmuş olması ihtimal dışı değildir. Krş. "Deutschland und die Kemalisten: Keine Werbungen für die Türkei," *Berliner Tageblatt,* 16 Temmuz 1921; "Unterstützung der kemalistischen Armee?," *Freiheit,* 17 Temmuz 1921; R 78 484, Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

sından kısa süre sonra tekrar Anadolu'ya dönecekti. *Heimatland*'daki yazı dizisi, Tröbst'ün daha sonraki gazetecilik kariyerindeki ilk adımdı. Alman "savaş kahramanı" Erich Ludendorff, Tröbst'ü Ankara ve Kemalistlerle ilgili haftalık Nazi gazetesine yazmaya teşvik etmişti.[50]

Yazı dizisine sevinen ve coşku duyan *Heimatland* editörleri en uzun yazı dizilerini şöyle sundu: "Türkiye'nin kaderi bizimkiyle olağanüstü benzerlikler gösteriyor; Türkiye üzerinden ne yapmamız gerektiğini öğrenebiliriz. Özgür olmak istiyorsak, şu ya da bu şekilde Türk örneğini izlemekten başka şansımız yoktur." Böylece Türk rol modelinin zamanüstü olduğunu başlangıçta açıkça ortaya koydular.

Tröbst'ün kendi yazı dizisini sunma şekli, ruhunu ve içeriğini özetlemekteydi:

> Sevr Antlaşmasının imzalanmasından sonra Türkiye'nin siyasal durumu biliniyor. Bugün, Versailles Antlaşmasının [imzalanmasından] dört yıl sonra Anayurdumuzdaki durumla aynıdır. İmparatorluk batıp İtilaf devletlerinin bir sömürgesi oldu, yaşamsal vilayetleri kalem darbeleriyle koparıldı, ülke içindeki düşman, eli kulağında anarşi ve iç savaş, savunmasız ve onursuz ulus, düşmanın verdiği "hak ve ayrıcalıklar" –tıpkı akıllı bir zenci kabilesine verilebilenler gibi.
> Versailles ve Sevr barış antlaşmalarından bu yana dört yıl geçti, dünyada değişen ne! [bir zamanlar] Ölümcül hasta olan, şimdi güçlü bir biçimde ayağa kalkan Türkiye! Almanya hâlâ haşmetli adamlarla uçuruma doğru gidiyor. Biz boğma antlaşmasının "adilliğini" ya da "adaletsizliğini" tartışarak boşa zaman harcarken, ulusun yarısı bir "Kulturvolk"a tecavüz edilmesini bira masasında "ateşli protesto"

---

50 Gebhardt, *Mir fehlt eben*, 20, 23.

> ederken, diğer yarısı "dünyanın vicdanı"na ve akıl almaz başka şeylere başvururken, olaylar Küçük Asya'da kendi mecrasını buldu. Yeni bir çağın habercisi [olaylar].
> Almanya için Versailles Antlaşması ağırlığından hiçbir şey kaybetmeden devam ederken ve Alman burjuva kendisi dışında herkesten yardım beklerken, çoğu kez acınan hasta adam, neredeyse hiç kimse fark etmeden, kendisine dayatılan antlaşmayı kahramanca bir çabayla yırtıp attı ve böylece ulusal yeniden doğuşun temellerini yarattı. Ama [Türkiye'yi] tanıyanları bile şaşırtan bu sonuç konuşmalarla ve çoğunluk kararlarıyla, ateşli protesto notalarıyla ve sızlanmalarla mümkün olmadı... Hayır! Talihin bu tersine dönüşünün... tek nedeni Bismarck'ın sınanmış ve doğrulanmış kan ve demir reçetesiydi.

Ardından, I. Dünya Savaşındaki yenilgiden ve İtilaf askerlerinin işgalinden sonra Türklerin "kahramanca mücadelesi"ni anlattı. O sırada Türk nüfus derin bir uyuşukluk içindeydi –yine Almanya'yla bir paralellik; ancak "baş düşman" Yunanlar saldırınca bu uyuşukluğun üstesinden gelindi. Çeşitli ulusal örgütler yaratıldıktan sonra, Mustafa Kemal bir "demir pençe" uzattı ve "ulusal hareket yön ve hedef kazandırdı." İlk makalenin son bölümü Mustafa Kemal'in muhalefetle nasıl uğraştığını açıkladı; Tröbst özellikle "özel mahkemeler"e odaklandı ve Türk muhalefetinin ve "pasifizminin" "tomurcuk halindeyken acımasızca ezilmesi"nde sergilenen "demir enerji"yi vurguladı.[51]

Dizinin ikinci makalesi, Türk ulusunun toptan savaşa seferber edilmesine ayrıldı.[52] Burada da Almanya'yla pa-

---

[51] Hauptmann Tröbst, "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (I)," *Heimatland*, 1 Eylül 1923.

[52] Hauptmann Tröbst; "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (II)," *Heimatland*, 9 Eylül 1923.

ralelliklere sürekli vurgu yapıldı. "Sevr Ermenistan'ı" yeni yaratılan Polonya'yla karşılaştırıldı; Türk direniş birimlerine "Freikorps" denildi. Dizinin üçüncü makalesi, Türk Bağımsızlık savaşı anlatısını daha da geliştirdi ve bu meyanda İnönü Savaşını ve Kemalistler için Sovyetler Birliği'nin rolünü değerlendirdi.[53] Diğer gazeteler Türk-Sovyet ittifakını ele almakta zorluk çekerken, Tröbst Türklerin Sovyet desteğini reddettiğini iddia etti (ki doğru değildi).

Üçüncü, dördüncü ve beşinci makaleler büyük ölçüde askeri ayrıntılara ayrıldı (lojistik ya da donanımdan yoksunluk, cephelerle, muharebelerle ilgili ayrıntılar vb) Türklerin başlangıçtaki durumunun ne radar kötü olduğu, Yunanların sayı ve donanım bakımından ne kadar üstün olduğu, Türklerin yine de kazanmayı nasıl becerdikleri defalarca vurgulandı. Zamanın diğer Alman gazetelerinde olduğu gibi, burada da "ulusal irade" anahtar terimdi. Yine İtilaf ve Yunan Golyat'ına karşı Türk Davud vardı. Tröbst buna bir "varlık yokluk" mücadelesi dedi. Türklerin "ünlü Sakarya muharebesi"nde zaferlerini belli etmeleri, metanetlerine bağlandı:

> Muharebenin kaderi gerçekten bir pamuk ipliğine bağlı olduğu için, Türkler soğukkanlılıklarını korudu ve zaferi bu şekilde kazandılar. Dünya Savaşında ve Ruhr mücadelesinde kanıtlanan aynı görüngü. Çünkü ölüm kalım mücadelesinde yalnızca "tehlikeli oyun" oynayanlar ve değerlendirmelerinde ve hesaplarında düşmanın acımasız, soğuk kanlı intikamına odaklananlar kazanır.[54]

Sonunda Mustafa Kemal Ankara meclisinin kısıtlamalarını aşıp sınırsız yetkiler alınca, "imha darbesi berrak

---

53 Hauptmann Tröbst, "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (III)," *Heimatland*, 15 Eylül 1923.

54 Hauptmann Tröbst, "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (IV)," *Heimatland*, 22 Eylül 1923.

gökyüzünden tamamen şaşırmış düşmanın üzerine şimşek gibi indi."[55] Burada, zamanın birçok yayınında olduğu gibi, yalnızca "topyekûn savaş"ın gerekçelerini değil, II. Dünya Savaşında Nazi savaş temalarının işaretlerini de görüyoruz (tehlikeli oyun oynamak ve düşmanın potansiyel intikamına odaklanmak gibi).

Dizinin altıncı ve son makalelerinde anlatı "İzmir'in kurtuluşu"na geldi, sonra Lozan Antlaşmasını tartışmaya geçti –müzakereler altı aylık bir sürüncemeden sonra yeni bir sonuca varmıştı. Tröbst barış görüşmelerinin sonucunu şöyle özetledi: "Türkiye kendi gücüyle kendi 'Versailles Barışı'nı yırtıp attı ve bir dünya düşmana karşı kendi yaşama iradesini dayattı. Tekrar her konuda karar alma mutlak özgürlüğüne sahip bir devlet haline geldi." Makalenin son paragrafları Almanya için "Türk dersleri"nin bir özetine ayrılmıştı. Üç maddelik bir listenin ilk maddesi "yerli bir birleşik cephenin yaratılması"yla ilgiliydi:

> Böyle bir birleşik cephe ilk elde ülkenin belli bir kısmıyla sınırlı olabilir. Ama orada da eldeki bütün araçlarla kurulmalıdır. Böyle bir cephe yaratmak isteyen liderler hayatlarıyla oynadıklarının farkında olmalıdırlar. Bunun farkında olmak onlara, aleyhlerine çalışan herkesi acımasızca ve kesin bir biçimde yok etme yeteneği verecektir... Bu imha nihai ve herkesin görebildiği bir şekil almalıdır. Bu şekilde hareketten önce terör gelir ve bugün yalnızca en bariz biçimiyle terör cesareti kırılmış ve yorgun insanoğlunu etkiler. Bu bakımdan Türkler örnek öğretmendir.

Tröbst'ün özet listesinde bir sonraki konu "ulusal arınma"ydı (*völkische Reinigung*):

55 Hauptmann Tröbst, "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (V)," *Heimatland*, 6 Ekim 1923.

> Ulusal arınma birleşik bir cephenin kurulmasıyla el ele olmalıdır. Bu bakımdan Küçük Asya'daki koşullar buradakiyle aynıydı. Türk ulusal bünyesindeki kan emiciler ve asalaklar Rumlar ve Ermenilerdi. Kökleri kazınmalı [burası koyu yazılı] ve zararsız hale getirilmeliydiler; yoksa bütün özgürlük mücadelesi tehlikeye girerdi. Yumuşak önlemler –tarihin her zaman gösterdiği gibi– bu tür durumlarda işe yaramaz. Sözde "yerleşik" ya da "dürüst" unsurları veya bu tür sloganlar her neyse, göz önüne almak kökten yanlış olurdu; çünkü sonuç uzlaşma getirirdi ve uzlaşma sonun başlangıcıdır... Muharebe alanında geçmişi yabancı olanların (*Fremdstammige*) neredeyse tümü ölmeliydi; sayıları 500.000 kadardır.[56]

Bir sonraki paragrafta Tröbst, bunun neden kesinlikle gerekli (*absolut berechtigt und notwendig*) olduğunu bir kez daha tartıştı. Birincisi Yunan ordusu bir "imha savaşı" yürütmüştü; ikincisi –ve bu, Tröbst için daha önemliymiş gibi görünüyor– "Ermeniler ve Rumlar Türklere göre daha hızlı çoğalmaktaydı, ticaret ve kalkınma yalnızca onlardaydı ve tamamen insaflarına kalmış güçsüz [Türk] nüfusu tüketmenin (*die Auspowerung*) en sinsi yollarını biliyorlardı." Sonra yine, Türklerin "misafirperverliğinin" keyfini süren ve çalışan nüfusu, Türkleri, utanmazca sömüren azınlıkların ihanetini vurguladı. "Kalleş" terimi, zamanın diğer gazetelerinde olduğu gibi, Hıristiyan azınlıkların yaptığı iddia edilen şeyler için kullanılmaktaydı. Tröbst'e göre, Türklerin bundan hangi sonucu çıkarması gerektiği çok açıktı: "Sağlıklı sağduyu, Türkleri, şimdi hazır evlerini temizliyorken, bir kuşak sonra aynısını tekrar yapma gereği duymamak için bunu da yapmak zorunda bırakmıştı."

---

56 Hauptmann Tröbst, "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (VI)," *Heimatland*, 15 Ekim 1923.

Tröbst, Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da kararlaştırılan nüfus mübadelesini de coşkuyla karşıladı; ne var ki, bunu Türklerin Rumları tek taraflı kovması olarak tarif etti. "Ulusal arınma" değerlendirmesini şu cümlelerle bitirdi: "Türkler, bir ulusun yabancı unsurlarından arınmasının büyük ölçekte mümkün olduğunu kanıtladı. Bu kitlesel kovmadan kaynaklanan geçici ekonomik zorluklarla başa çıkamasaydı, [gerçek] bir ulus olmazdı!"

Üçüncü noktada Tröbst Türklerin bir orduyu yoktan nasıl var ettiklerini ve Almanya gibi sanayileşmiş bir ülkenin benzer bir şey yapmasının sorun olmadığını vurguladı. Bununla birlikte, onun için can alıcı olan durum, Türklerin bir gönüllüler ordusuyla savaşmış olmasıydı; bu durumu başarılarının önkoşulu olarak görüyordu. Vardığı nihai sonuçlar şöyleydi:

> Birleşik bir cephe, ulusal arınma ve gerçek bir gönüllüler ordusu, bugün bunlar bir ulusun ulusal yeniden doğuşunun özüdür.
> Birkaç kelimeyle, Türk özgürlük mücadelesinden alabileceğimiz büyük ders budur.
> Ülkemizin kurtarıcısı, günün gereklerini yerine getirecek o kişi ne zaman gelecek?...
> Burada hepimiz "orada Anadolu'da onlar" gibi düşünseydik, o zaman güç güce kafa tutabilir ve hepimiz barışa kavuşurduk.

Bu makalelerin okur üzerindeki etkisini ancak tahmin edebiliriz; ama önde gelen Nazilerin bunları okuduğunu güvenle varsayabiliriz. Bu makalelerin birincisi yayınlandıktan sonra Hitler, Tröbst'ü ve SA liderliğini *Völkischer Beobachter*'in bürosunda Türkiye'yi konuşmaya davet etti. Hitler'in sekreteri Hitler adına Tröbst'e "Türkiye'de tanık olduklarınız, gelecekte özgürleşmemiz için bizim de yapma-

mız gereken şeylerdir," diye yazdı.[57] Tröbst'ün Ankara çözümündeki uzmanlığı revaçtaydı.

Tröbst, Münih'te Türkiye'yi konuşmak için bir davet daha aldı. Nationalverband Deutscher Offiziere'den gelen bu davet, mektupta "kral" denilen veliaht prens Bavyeralı Ruprecht'in de Tröbst'ün bu konudaki konuşmasını dinlemek istediğinden söz ediyordu.[58] "Kral," Alman sorununa farklı bir çözüm bulmak için o sırada diktatörlük yetkileriyle Bavyera *Generalstaatskommissar*'ı olan Gustav Ritter von Kahr'la da dolap çeviriyordu. Ama Tröbst Münih'ten Kuzey Almanya'ya geçmişti. Hitler Darbesi için her şey hazır olduğuna geri dönecek ve "Türk geçmişi"nden ötürü kendisine önemli bir rol verilecekti.[59] Yine de Hitler'in daveti en azından makaleleri okuduğunun ve Türk rol modelinden çok etkilendiğinin bir işaretidir.

Bir kanıt da, Hitler'in yakın arkadaşı Ernst Hanfstaengl'dir. Anılarında, Kasım 1922'de bir Münih birahanesinde Hitler'i ilk kez dinlediğinde, Hitler'in "Mustafa Kemal ve Mussolini örneğinden söz etti"iğini yazar.[60] Bu, *Heimatland*'daki makale dizisinden altı ay önceydi; ama *Völkischer Beobachter* de dahil, Alman medyasının Anadolu'ya gösterdiği genel ilgi göz önüne alındığında, şaşırtıcı değildi. Kasım 1922'de *Vossische Zeitung*'da çıkan "Mussolini und Kemal" başlıklı makale de, Mustafa Kemal'i öven "Münihli milliyetçi hatip"ten söz ediyordu.[61] Hitler'den söz ettiği çok olası görünüyor; ama bunu doğrulamak için Hanfstaengl'ın anılarından fazlasına sahip değiliz.

---

57 "Sekreter Fritz Lauböck'in 7 Eylül 1923 tarihli mektubu," no. 47, klasör C, Tröbst Evrakı, Basın Araştırma Enstitüsü, Bremen Üniversitesi (bundan sonra Tröbst Evrakı olarak anılıyor); ayrıca bkz. Gebhardt, *Mir fehlt eben*, 20.

58 "9 Ekim 1923 tarihli mektup," no. 79, klasör C, Tröbst Evrakı.

59 Hans Tröbst, *Die Ereignisse in München (Hitler-Putsch), Tagebuch-Band 13* (yayınlanmamış, Tröbst Evrakı), 3.

60 Ernst Hanfstaengl, *15 Jahre mit Hitler: Zwischen Weißem und Braunem Haus* (Münih: Piper, 1970), 38.

61 "Mussolini und Kemal," *Vossische Zeitung*, 9 Kasım 1922.

Heimatland

Vaterländisches Wochenblatt — Organ des Deutschen Kampfbundes

4. Jahrgang — München, 27. Oktober 1923 — Folge 44

Zur Beachtung!

Her die Angora-Regierung!

Glossen vom Tage

Resim 2.1. "Bize Bir Ankara Hükümeti Verin!"
Heimatland (27 Ekim 1923)

İki ay boyunca, 1923'te 1 Eylülden 15 Ekime kadar *Heimatland*'a, her hafta her sayının sekizde birini kaplayan Türk konusu egemen oldu. Sonra Ekim 1923'te Reich ile Bavyera arasındaki çatışma, Bavyera'da iktidarı ele geçiren Gustav von Kahr, Otto von Lossow ve Hans von Seisser üçlüsünün yönetimiyle sonuçlandı. Şimdi *Heimatland*, çatışmanın ve Bavyera'da yoğunlaşan yeni iktidarın, Bavyera'da başlamak üzere, Almanya'nın kurtuluşu için kullanılmasını istiyordu. 27 Ekim 1923'te kapak sayfasına egemen olan "Bize Bir Ankara Hükümeti Verin!" ("Her die Angora-Regierung!") başlıklı bir makalede bu yapıldı (Resim 2.1). Bu makale son Alman iç çatışmasını tasvir ediyor ve "bizi kurtarabilecek çıkış yolu"nun tek olduğu sonucuna varıyordu: "Alman sorununun çözülmesi." *Heimatland*, koyu renk harflerle alıntı yaptığı *Frankfurter Zeitung*'la diyalog içindeydi: "Bavyera'da başlayıp bütün Almanya'ya yayılan yeni bir devrim, Bavyera'dan başlamak üzere, karşı-devrimci bir Almanya'nın kurulması –çözüm bu mu?" *Heimatland* karşılık verdi: "Aynen, yapılması gereken budur."[62] Başlığın da gösterdiği gibi, Nazi gazetesi bir İtalyan Roma Yürüyüşü değil, daha çok bir "Türk çözümü"nü savunuyordu; Ankara'nın yerini Münih alıyordu.

Bir buçuk sayfa uzunluğunda olan makale, daha sonra Alman sorununa çözüm getirmenin çeşitli yollarını tartıştı. "Ankara" o kadar ikonik bir ifade haline gelmişti ki –herkes ne anlama geldiğini biliyordu ya da herkesin bilmesi bekleniyordu– "Ankara hükümeti" çağrısına hiçbir açıklama ya da Türkiye ile hiçbir bağlantı verilmedi. Makale Almanya'nın durumunu tartışmaktaydı ve esas olarak girilecek iki yol olduğu sonucuna vardı. Bir yanda, Reichswehr'in Bavyera kısmı bir Bavyera ordusu olarak yeniden yapılandırılabilirdi, sonra Bavyera askeri egemenliği yeniden kurulurdu; ama bu aslında istenir bir şey değildi, çünkü "bir sonraki adım ayrılma" olurdu. *Heimatland*'ın desteklediği çözüm,

62 "Her die Angora-Regierung!," *Heimatland*, 27 Ekim 1923.

Reichswehr'in Bavyera kısmını, "Berlin'i tanımamış ve Alman ruhunun hizmetine girmiş" "müstakbel bir Alman ordusu"nun çekirdeği olarak görmekti. *Heimatland*'ın savunduğu şuydu:

> Ağırlık merkezi Berlin'den Münih'e taşınmalı ve *Frankfurter Zeitung*'un terimlerini kullanırsak, karşı-devrimci bir Almanya Bavyera'dan başlamak üzere kurulmalıydı; tıpkı yabancı denetimine giren İstanbul hükümetine karşı Ankara'da ulusal hükümetini kuran Kemal Paşa'nın yaptığı gibi. Berlin bataklığında her Alman duygusu boğulacaktır. Ancak yabancı egemenliğinden kurtulduktan sonra yeniden Almanya'nın başkenti olabilir. Böyle bir devrimci merkezden Almanya'nın geri kalan kısmına nasıl bir völkisch enerjinin yayılacağını tahmin etmek mümkün değildir.

Ertesi haftanın sayısında, Hitler Darbesinden beş gün önce, bir dizi makale ulusal devrim konusunu ele aldı. "Berlin'den Mektup" sütunundaki yazı, yine Türkiye ile doğrudan bağlantı kurdu. Yazar ulusal devrimde Bavyera'nın öne çıkan rolünü tartışıyordu –"Bavyera herkesin dilinde." Reich ile Bavyera arasındaki çatışma ve Kahr'ın *Generalstaatskommissar* atanması göz önüne alındığında, olanaklar açılıyordu:

> İyi Prusyalıların da içinde olduğu bütün iyi Almanların umudu bugün Bavyera'da cisimleşmektedir... Yine de Bavyera'ya sempati duyanlar, Reich ile Bavyera arasındaki bu çatışmanın daha berbat bir barışla sonuçlanacağına dair korkuyu sarsamaz. Ama bu olmamalı! Kahr, burada Kuzeyde milyonların ondan Almanya'nın kurtuluşunu beklediğini –sağcı ulusal ruha sahip herkesin ondan istediğini–

> bilmelidir: "İkinci bir Kemal Paşa ol ve bizi zafere götür. İkinci bir Kemal Paşa ol ve büyük, birleşik, gururlu bir Almanya [*Germanien*] yarat!"[63]

Makale daha başka çözümler ararken, bir "Rechtskabinett"in olabilirliğini değerlendirdi. Ama yine desteklenen çözüm bir "demir diktatörlük"tü... "Sınırsız yetkiye sahip bir demir yiyen... damarlarında kırmızı kan akan bir delikanlı, kendisine geniş hareket alanı yaratan bir delikanlı... –bir erkek!"

Hitler Darbesi ve Hitler Duruşması

Heimatland'ın bu sayısından beş gün sonra Hitler, darbe için doğru zaman olduğuna karar verdi; Münih'te bir "Almam Kemal Paşa" ve bir Ankara hükümeti çağrılarının onu da etkilemiş olduğunu çıkarsamak kolaydır. Burada Hitler Darbesinin ek bir tarih öncesi olarak saptananlar, 8-9 Kasım 1923'te Münih'te gerçekleşen fiili olayları değiştirmez. Fiilen gerçekleşenleri değil, bağlamı ve arpa planı değiştirir. Darbe sırasında kayıtlara geçmiş görüşmelerde, konuşmalarda ve bildirilerde ne "Roma" ne "Ankara" yer aldı –birahanedeki bir görgü tanığına inanmak gerekirse, sözü edilen yabancı coğrafi adlar, darbenin ilk anlarının teatrallığına karşı protesto çığlıkları olarak "Güney Amerika" ve "Meksika" adlarından ibaretti.[64] Eski Kemalist paralı asker Tröbst de darbeye katıldı; ama Hitler Darbesine ilişkin günlüğü, "Ankara bağlantısı"ndan söz etmez.[65] Ama darbeciler tarafından, Reichstag parlamenterlerini Münih'e gelip darbeyi desteklemeye ve alternatif bir hükümet merkezinin kurulmasına – Ankara düşüncesine ve "Bize Bir Ankara Hükümeti Verin!" makalesine karşılık olarak Otto von Lossow'un yazdığı bir

---

63 "Berliner Brief," *Heimatland*, 3 Kasım 1923.

64 Karl Alexander von Müller, *Im Wandel einer Welt: Erinnerungen, 1919-1932*, cilt 3 (Münih: Süddeutscher Verlag, 1966), 162.

65 Tröbst, *Die Ereignisse in München*.

muhtıraya uygun alarak– yardım etmeye ikna etmek için Berlin'e gönderildi.[66] 1925'te Hitler Darbesiyle bağlantılı, Berlin Reichswehr subaylarının darbeye karışmasıyla ilgili başka bir davada Tröbst'ten tanıklık yapması isteneceği anlaşılınca, Wilhelm Weiss, Tröbst'e şu tavsiyede bulundu: Ludendorff, Weiss ya da Hitler tarafından değil, yalnızca Max Erwin von Scheubner-Richter (o sırada Hitler'in arkadaşı ve danışmanı) tarafından Berlin'e gönderildiğini söyle.[67] O sırada Scheubner-Richter öldüğü için, kolay bir günah keçisiydi ve başka bir darbe davasından potansiyel çıkış yoluydu.

Hitler'in 1923 sonunda Münih'te ulusal devrimini başlatırken kafasında bir "Berlin'e Yürüyüş" olduğu hep varsayılır; ama Atatürk ve Ankara çok uzun süredir Nazilerin imgelemini esir almıştı ve en azından *Heimatland* tarafından, Almanya'ya Mussolini'den daha uygun görülmüştü. Her şeyden önce Mussolini, Hitler'in birahanede yapmaya kalkıştığı gibi, Milano'da "geçici bir hükümet" kurmamıştı. Aşağıdaki değerlendirmede görüleceği gibi, Türkiye ile ilgili Alman sağ ve aşırı sağ basınında geliştirilen konuşma figürleri ve kavramlar Hitler Darbesi etrafındaki söyleme yayıldı. Duruşma sırasında yabancı esinlenmeler fazla tartışılmadı. Yabancı esinlenmelere gönderme yapan esas olarak Hitler'di. Yine de Türk örneğine en az dört doğrudan gönderme yapıldı. Nazilerin 1924'te yayınladığı Hitler Duruşması tutanakları da Türkiye'ye yapılan bu göndermeleri vurguladı.[68] İki örnek, darbe sırasında Reichswehr'in Bavyera başkomutanı olan Otto von Lossow ile Luddendorff arasında oldukça hararetli bir tartışmayla, duruşmanın dördüncü ve on birinci gününde verdikleri ayrı ifadelerle ilgiliydi. Aslında bu tartışma, Ludendorff ile Lossow arasındaki ana çatışmayı yansıtmak-

66 Krş. Gebhardt Tröbst'ün rolünü biraz azaltır: Gebhardt, *Mir fehlt eben*, 22; Tröbst, *Die Ereignisse in München*.
67 "Wilhelm Weiß'ten Tröbst'e, 20 Ocak 1925," no. 63, klasör A, Tröbst Evrakı.
68 *Der Hitler-Prozeß: Auszüge aus den Verhandlungsberichten* (editör adı yok) (Münih: Deutscher Volksverlag, 1924), 57, 263.

taydı: Ludendorff darbenin başırısızlığından Lossow'u sorumlu tuttu. Bu yüzden, Hitler'in kendisine dönmeden önce bu tartışmayı araştırmak gerekir.

Ludendorff, 26 Ekimde ya da kısa bir süre sonra sağcı paramiliter örgüt *Stahlhelm*'in liderlerinden Theodor Duesterberg'i, "Ankara hükümetinden söz eden" Lossow'a gönderdiğini anlatarak tartışmayı başlattı.[69] Şimdi Ludendorff, Lossow'la tartışmanın tamamını özetliyordu –öyle görünüyor ki, duruşmadan önce Lossow, darbeyle arasına mesafe koymak için Ankara projesiyle ilgili muhtırasını kullanmaya kalkışmıştı. Burada Ludendorff'tan uzun bir alıntı yapmaya değer:

> Aynı zamanda *Heimatland*, Bavyera'da bir Ankara hükümeti kurmamız gerektiğini vurgulayan bir makale yayınlamıştı. O zaman Lossow, bu *Heimatland* makalesine karşılık olarak bir deneme yazdı. O makaleden Lossow'un sandığından başka bir şey çıkardığımı kabul etmek zorundayım. General Lossow'la birlikte, Bavyera'da bir Ankara hükümetini, bir ilk adım olarak Bavyera'dan başlamak üzere, Almanya'yı bir iç yenilenmeye zorlayacak bir hükümet olarak anladım. Sonra Lossow şu sonuca varıyor: "Bavyera'nın dışından, Bavyera'daki Ankara hükümetinin öne gelen liderleriyle uyumlu ve birlikte çalışabilecekleri şahsiyetler hükümet oluşumuna dahil edilmelidir." Yani, her şeyden önce, bu, Kuzeyden öncü şahsiyetlerin katılmak zorunda olacakları Bavyera'daki bir Ankara hükümetiyle ilgilidir. Kuzeyli bu öncü şahsiyetlerin [Münih'e gelip] Ankara hükümetine katılmak zorunda olup olmadıklarını ya da Kuzeyde kalıp kalamayacakla-

[69] Lothar Gruchmann vd., ed., *Der Hitler-Prozess 1924*, cilt 1: 1-4 Verhandlungstag (Münih: K. G. Saur, 1997), 274.

> rını açık bırakır. Ama her şeyden önce Ankara hükümeti düşüncesinden söz ediyor! Sonra General von Lossow denemesini şu sözlerle bitirir: "Aynı zamanda kesin başarısızlığa yol açmayan, Türk Ankara hükümetinin tuttuğu yola benzer bir yol bulunmalıydı." Bu denemeyi başkalarına gösterdim. General von Lossow'un şimdi izah ettiği şeyi bulamadılar...
> Yalnızca şunu söyleyebilirim ki, [muhtıranın] son cümlesinden ötürü General Lossow'un Kuzeyli şahsiyetlerle Ankara hükümetinden yana olduğu kanaatindeyim. Bu denemede dikkate değer iki cümle vardır. Bir yanda Lossow siyasal liderlik vasfına sahip şahsiyetlerin yokluğundan, dolayısıyla insan bulmanın zorluğundan söz eder. Diğer yanda, Marksist öğretileri ve benzerlerini kitlelerden uzaklaştırma ve manevi inançları için onlara farklı bir içerik verme gereği[inden söz eder]. Bu içeriğin Hitler'in öğretisinden başka bir şey olmadığından emindim.[70]

Bu önemsiz bir tartışmaymış gibi görünmüyor. Bu cümlelerin çoğuna, özellikle Lossow'un Münih'te bir Ankara hükümeti istediğinden Ludendorff'un emin oluşuyla ilgili olanlara, aynı sözcüklerle anılarında da rastlanır. Ludendorff, Lossow'un ihanetine uğradığını hissetmişti ve anılarında "General Lossow'un ruhunu yoklamak zordu," diye yazmaktaydı.[71] Bununla birlikte, darbe günü Ludendorff, subay arkadaşlarına duyduğu derin saygıya rağmen, daha az gönül alıcı göründü. 9 Kasımda Reichswehr tarafından tutuklandıktan sonra, Ludendorff birlik komutanı subaya seslendi: "Gene-

---

70 A.g.e.

71 Erich Ludendorff, *Vom Feldherrn zum Weltrevolutionär und Wegbereiter Deutscher Volksschöpfung: Meine Lebenserinnerungen von 1919 bis 1925* (Münih: Ludendorffs Verlag, 1940), 300-301, 306-307, 253.

raliniz Lossow'a söyleyin: Yüzüne tükürüyorum! Bunu ona iletin: Yüzüne tükürüyorum! Yüzüne tükürüyorum!"[72]

Lossow duruşma sırasında Hitler'in ve Ludendorff'un girişiminden ve düşüncelerinden uzak durmak için çok çaba harcadı. Duruşmaların on birinci gününde tanıklık yaptığında, bütün Almanya için çözüm olarak "başkanlık" istediğini ve bunun üzerine Ankara sorununu tartışarak bunu ve darbeye muhalefetini "kanıtlama"ya çalıştığını iddia etti. Duesterberg'le yaptığı toplantıdan ve orada "Münih'teki Ankara"dan söz ettiklerinden de bahsetti. Bir nedenle Lossow, Duesterberg'in değil kendisinin muhtırasında *Heimatland* makalesine yanıt verdiği için konuyu gündeme getirdiğini göstermeye hevesliydi. Sonra, *Heimatland*'ın Ankara makalesinin okunup okunmadığını mahkemeye sordu –Lossow'a göre, makale duruşmalar için o kadar önemliydi ki, eksiksiz ve sesli okunmalıydı. Kendisini darbeden kısmen de olsa hiçbir sorumluluğu yokmuş gibi tasvir etmekteydi:

> Evet, bu makale *Heimatland*'da yayınlanmıştı; makalede, tıpkı Türkiye'de, İstanbul'u almak için [üs olarak] Ankara'da bir hükümet kurulduğu gibi, Berlin dışında, yani Bavyera'da bir Ankara hükümeti kurulması ve oradan Berlin'in alınması istenmekteydi. Bu konuda hemen bir muhtıra yazmıştım, [ama] General Ludendorff ya da *Heimatland* için değil. Muhtıra [Bavyera] hükümetinin basın sözcüsü için yazıldı. *Heimatland*'ın çok istediği saçmalıkla ilgili basına bir şeyler ulaştırmak istedim.[73]

Heimatland makalesiyle arasına mesafe koymaya yönelik bu girişim çok inandırıcı değildir; özellikle makalede öne sü-

---

72 Müller, *Im Wandel einer Welt*, 169.

73 Lothar Gruchmann vd., ed., *Der Hitler-Prozess 1924*, cilt 2: 5-11 Verhandlungstag (Münih: K. G. Saur, 1997), 732, 738, 742-743.

rülen bazı düşünceleri muhtırasında eleştirmesine rağmen, aslında böyle bir Ankara hükümetinin başarı koşullarını saptayarak öneriyi düzelttiği ortadadır. Lossow'un kendi muhtırasının değil yalnızca *Heimatland* makalesinin mahkeme huzurunda okunmasını istemesinin nedeni herhalde budur. Bu muhtırayı okuyunca, Ludendorff'a katılmamak mümkün değil: Ankara projesinin reddi gibi değil, daha çok Ankara çözümü *lehine* bir broşür olmasa bile Ankara çözümünün geliştirilmesi gibi okunur. Lossow, insan Türkiye'deki duruma aşina değilse Ankara ile Münih'i karşılaştırabileceğine işaret ederek muhtırasına başladı. Ama sonra Lossow Türk Bağımsızlık Savaşını, son üç dört yıldır milliyetçi Alman basınına egemen olan anlatılara şaşırtıcı ölçüde benzer bir şekilde anlatmaya geçti. İstanbul hükümetinin "İtilaf valilerinin gönüllü bir yürütme organı" olduğunu ve "Ankara hükümeti ve Führeri başından itibaren Türk olan her şeye dayandı"ğını vurguladı. Ayrıca Ankara'yı İstanbul'dan ayıran ve dokunulmaz kılan bin kilometre derinlikte bir şey"den de söz etti (tampon bölge; gerçek uzaklık 450 kilometre civarındadır, Berlin ile Münih arasındaki mesafeden 100 kilometre daha az). Türk Bağımsızlık Savaşıyla ilgili anlatısını şu özetle bitirdi: "Türk özgürlük hareketinin ilk aşaması, şimdi daha küçük bir Türkiye'nin egemenliğinin ve topyekûn ulusal bağımsızlığının yeniden kurulmasını başlattı. Sonraki adım, güç toplamak için gerekli olan belli bir rahatlamadan sonra başlayacaktır."[74]

Lossow, İstanbul'dan farklı olarak Berlin'in İtilaf devletlerince işgal edilmediğine ve bütün Türkiye Ankara'nın arkasında durduğu halde, Alman ulusunun bölündüğüne işaret etti. Ama sonra muhtıranın tonu değişti ve Lossow vardığı sonucu açıklamaya başladı: "Almanya için ihtiyaç duyduğumuz Ankara hükümeti, asla Türk hükümeti gibi geniş temeller üzerinde kurulmayacaktır. Ama şimdiye kadar tartışılan-

---

74 Lossow'un muhtırası, Deuerlein, *Der Hitler-Putsch*, 502-503 içinde yer alır.

dan daha geniş bir temel gereklidir." Sonra, Ludendorff'un mahkeme huzurunda harfi harfine özetlediği şeyi –böyle bir Ankara hükümetinin kurulmasına Bavyera dışından liderlerin dahil edilmesi gerektiğini– vurguladı. Devam etti; "Ordunun çoğunluğunun bu hükümetin arkasında olması garanti edilmelidir. Ancak o zaman başarı mümkündür." Ludendorff'un kendi ifadesinde söylediği gibi, Lossow'un sonuç cümlesi şunu vurgulamıştı: "Kesin başarısızlığa yol açmayan, Türk Ankara hükümetinin tuttuğu yola benzer bir yol bulunmalıydı."[75]

Lossow muhtırasında savunduğu ve "Münih'te Ankara projesi"ne çok uygun olan iktidarı zorla ele geçirmeyi savunmakla arasına mesafe koymak için, küçük taktik farklılıkları abartmaya çalışıyordu. Lossow'un muhtırasının hiçbir yerinde, Ankara yaklaşımın açık bir reddine rastlanmaz. Yine de ifadesinde şunu iddia etti: "Makalem, tek tek cümleleri değil, bir bütün olarak okunursa, Bavyera'da bir Ankara hükümetini ve oradan Reich'in yeniden ele geçirilmesini toptan reddettiğim anlaşılabilir."[76] Ama muhtıra, özellikle bir bütün olarak ele alındığında, Lossow'un genel olarak bir Ankara çözümünü onayladığı, yalnızca uygulanması konusunda bazı farklı düşünceleri olduğu izlenimini güçlü bir biçimde verir. Dahası, metnin amacıyla ilgili iddiasından da kuşkulanmalıyız. Bir darbe ve iç savaş başlatma planlarını Bavyera hükümetine gerçekten sundu mu? Öyle anlaşılıyor ki, muhtıra yaygın çevrelerde dağıtıldı –en azından Ludendorff'ta metnin bir kopyası vardı– ve hedef kitlesi de oymuş gibi görünüyor.[77]

Demek ki, 27 Ekimde yayınlanan "Bize Bir Ankara Hükümeti Verin!" başlıklı *Heimatland* makalesi ve daha önemlisi Münih'te bir Ankara hükümeti kavramı, bu iki önemli şahsiyet için Hitler Darbesini anlamak bakımından merke-

---

[75] A.g.e.
[76] Gruchmann, *Der Hitler-Prozess*, 2:743.
[77] Ludendorff, *Vom Feldherrn*, 300.

zi önemdeymiş. Ludendorff mahkemede, *Heimatland*'daki makale dizisinden ilk elden kendisinin sorumlu olduğunu söylemeyi ihmal etti. O Tröbst'le tanışmış, Türkiye'deki deneyimleriyle ilgili onunla konuşmuş ve bu konuda *Heimatland*'a yazı yazmasını önermişti.[78]

Hitler mahkemede *Heimatland* makalesine doğrudan gönderme yapmamasına rağmen, 14 Aralık 1923'te savcı Ehard'a verdiği ilk ifade, zamanın Alman Ankara söyleminden ne kadar etkilendiğini zaten gösterir: "Ülkenin hasta tarafı, ülkenin bizzat o hasta tarafıyla iyileştirilemez; tedavi ancak dışarıdan gelebilir [ne yazık ki, tutanaklar burada atlıyor; Ehard "aşırı ayrıntılar" notu düşmüş —SI]. Almanya hastaydı, yani ülkenin kuzeyi. Tedavi, Almanya'nın görece sağlıklı bir tarafından gelebilirdi ve bu da Bavyera'ydı."[79] Ne yazık ki, Ehard, Hitler'in ulusal iyileşme sürecinde Münih'in rolüyle ilgili "aşırı ayrıntıları"nı kaydetmemiş. Hitler'in ve onun etrafındakilerin daha önce ifade ettikleri göz önüne alındığında, en azından dolaylı olarak Ankara'ya işaret ettiği varsayılabilir. Ülkenin hasta ve sağlıklı kısımları arasındaki karşıtlık, basında Türk örneğiyle ilgili ayrıntıları hatırlatır. Ehard, Kahr ve Lossow'u ve darbe girişimiyle ilişkilerini sorduğunda, Hitler de, Ankara çözümüyle ilgili tartışmaları tekrarlar. Hitler'in ifadesine göre, Kahr ve Lossow onunla hemfikirdi; yalnızca, bu "Berlin'e Yürüyüş"e başlamadan önce "Kuzeyden daha fazla isim dahil etme" gibi küçük düzeltmelerde ısrar ettiler[80] –Ankara projesine başka bir doğrudan gönderme; ama bu kez, Lossow'un muhtırasında öne sürdüğü, Roma Yürüyüşü modelini de karıştırdığı düzeltmelerine ilişkin olarak.

Bu savcılık ifadesinde Hitler, ihanet suçlamalarının tümünü reddetti. Mahkemede durum değişecekti; mahkeme-

---

78 Gebhardt, *Mir fehlt eben*, 20, 23.

79 "Dokument 5: Bericht des II. Staatsanwalts Dr. Ehard vom 14.12.1923 über die Vernehmung Hitlers am Vortage," Gruchmann, *Der Hitler-Prozess*, 1:299-307 içinde.

80 A.g.e., 302.

nin huzurunda geliştirdiği haklı milli(yetçi) ihanet kavramıyla, kendisini darbenin lideri konumuna itti. Ama ilk kez duruşmanın üçüncü günü ulusal kurtuluşun nereden gelmesi gerektiğinden (yine) söz etti:

> Dünya tarihinde hiçbir ulus, haşere basmış başkentten başlayarak haşereden kurtulmamıştır... İlkçağ tarihinde de aynısını görebilirsiniz. Her zaman iyi bir dalga [dışarıdan] Roma İmparatorluğunun kalbine, Roma'ya taşındı. Rubicon'u geçmenin derin anlamı budur. Bunu Türkiye'de görebilirsiniz. Kurtuluş, çürümüş merkezden, İstanbul'dan gelemezdi. Kent, tıpkı bizde olduğu gibi, artık gerekeni yapamayacak durumda olan demokrat-pasifist, uluslararasılaşmış insanlarla kirlenmişti. [Kurtuluş] ancak çiftçilerin diyarından gelebilirdi... Bunun bir örneğini de Jön Türk Devriminde görebilirsiniz. Enver Paşa İstanbul'un üzerine yürüyüp orada yeni bir devlet kurdu ve tamamen haşere sarmış başkente yeni bir ruh aktı. Nihayet, son, en klasik örnek İtalya'da! Faşist dalga Kuzeyden gelip Roma'yı fethetti.[81]

Hitler bu şekilde iki Türk örneğinden (Mustafa Kemal ve Kemalistler, 1919-1923 ile Enver Paşa ve Jön Türkler, 1908-1909) "en süper" örneği, Alman Reich'in kuruluşunu tartışmaya geçti. Dili yalnızca savcı Ehard'la görüşmesini değil, milliyetçi gazete söylemini de hatırlatmaktaydı.

İlginçtir; Hitler'in İtalyan örneğini anlamasında Türkiye prizma olmuş gibi görünüyor; tersi değil. İtalyan örneğine yalnızca iki kısa cümle layık görüldü. Duruşmanın yirmi dördüncü gününde Hitler'in mahkemede yeni "ulusal ihanet" kavramına odaklanan son konuşmasında da, Türkiye yine benzer bir biçimde yer aldı:

81 Gruchmann, *Der Hitler-Prozess*, 1:196.

> Saygıdeğer beyefendiler, ağır ihanet ne zaman başarıyla taçlandı? [Burada Bismarck'ın Alman Reich'i kurmasından söz etti]... Bugün önümüzde iki yeni darbe [türü] var. Birincisi Türk general Kemal Paşa'nın İstanbul'un egemenliğine başkaldırmasıdır; İslam dininin halifesinin kutsal otoritesini bile reddedecek kadar ileri gidiyor. Kendimize sorarsak: Kemal Paşa'nın yaptığını sonuçta meşrulaştıran neydi? Ulusuna özgürlük kazandırması. Bir hain olabilirdi [sayılabilirdi], ama değildir; çünkü yaptıklarından, Osmanlı ulusuna hayırlı bir şey, özgürlük çıktı. İkinci örneğimiz Mussolini'nin darbesidir. Bu darbeyi meşrulaştıran nedir? İktidarın ele geçirilmesi değil, Mussolini'nin İtalya'da başlattığı muazzam yönetim faaliyetiydi. Roma'ya Yürüyüşün meşrulaşması, bugünün İtalya'sının Roma'dan başlamak üzere, çağdaş yaşamımızın bütün çürümüşlüklerinden temizlendiği gün tamamlanır. Bu, o ağır ihanetin meşrulaşması olacaktır ve ancak o zaman başarılı olacaktır.[82]

Mussolini'den önce Kemal Paşa'dan söz etmesi basit bir anlatı kazası değildir; Hitler'in muhakemesinde bir hiyerarşi vardı. Atatürk'ün ağır ihaneti, ülkesini başarılı bir biçimde özgürleştirmesiyle "anında" haklılaşmıştı; oysa Mussolini, devrimi tamamlanana ve "meşru" olana kadar sıkı çalışmaya devam etmek zorundaydı.[83] Demek ki, Atatürk'ün devrimi Hitler'e göre 1924'te bir bakıma zaten tamamlanmıştı. Atatürk ile Mussolini arasındaki ayrım anlamlıdır. Yalnızca *Führer* ilkesi üzerine kurulu yeni bir yönetim sistemi kurma-

---

82 Lothar Gruchmann vd., ed., *Der Hitler-Prozess 1924*, cilt 4: 19-25 Verhandlungstag (Münih: K. G. Saur, 1997), 1574-1575. Zitelmann bu pasajı ve Atatürk'ün Hitler üzerindeki etkisini önemsemez: *Hitler*, 54.

83 Pese, Hitler'i eksik aktarır ve Hitler, Mussolini'nin işinin bittiğini söylemiş izlenimini veririr.. Pese, "Hitler und Italien, 1920-1926," 123.

nın değil, savaşın ve ülkeyi azınlıklardan ve muhalefetten "temizleme"nin önemini de belirtir. Bunlar, Üçüncü Reich metinlerinin Türkiye prizmasından araştırdığı temalardı.

Hitler'in milliyetçi kaynaklı ağır ihanet savı, ötekilerin düşündüklerine de az çok uygundu. Savcı çok aleni "ağır ihanet" hükmünden caymak için şunu öne sürdü: "Burada eylem değil, failleri cezalandırılmalıdır." Sonra darbecilerin "niyetlerinin temizliği" mahkemenin hafif cezalar vermesine neden oldu.[84]

Alman basını Hitler Duruşması ve Hitler'in Atatürk'e göndermeleri sırasında "Ankara çözümü"yle ilgili tartışmalara büyük ölçüde tepkisiz kaldı. Anlaşılan; Hitler Darbesinin başarısızlığı çeşitli Türk derslerinden duyulan coşkuyu da söndürmüş. 1924 Martının başında geriye dönüp bakan *Berliner Tageblatt*, Almanya'daki Türkiye heyecanının şaşırtıcı bir şey olmayıp, yarı otomatik bir tepki olduğu yorumunda bulundu. Ne var ki, diyordu gazete, bu coşku uygun olmayan Türk çözümlerinin bir uyarlanmasına –Münih'teki olaylara açık bir gönderme– yol açmamalıydı.[85] Ama daha önce aynı *Berliner Tageblatt*, Reventlow'un Türk çözümlerine ve bir Alman Ankara çağrılarına sayfalarında epeyce yer vermişti.[86]

Bununla birlikte, Naziler, Lossow-Ludendorff tartışması ve Ankara çözümü konusunda tutum almayı zorunlu gördü. *Völkischer Beobachter* ve *Meimatland* Hitler Darbesinden sonra kapatılmıştı; aslında Berlin'den gelen *Völkischer Beobachter*'i kapatma emri, Reich ile Bavyera arasında sonunda Hitler Darbesine yol açan çatışmanın tohumlarından biriydi. Meşale başka bir Nazi gazetesine, *Völkisher Kurier*'e geçti; dümene de eski *Heimatland* editörü Wilhelm Weiss

---

84 Krş. Bernd Steger, "Der Hitlerprozeß und Bayerns Verhältnis zum Reich, 1923/24," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 4 (1977): 441-466.

85 "Der deutsch-türkische Vertrag," *Berliner Tageblatt*, 5 Mart 1924.

86 Graf Ernst Reventlow, "Orient und Schlesien," *Berliner Tageblatt*, 19 Haziran 1921.

oturdu. Konuyla ilgili yazı yazan yine Hans Tröbst oldu. "Ankara Hükümeti 'Zırva'sı" başlıklı makalesi, 13 Mart 1924'te kapak sayfasının başyazısı oldu.[87] Bu makaleyle Tröbst Ankara çözümünü savunmaya çalıştı –ve Naziler bu makaleyi yayınlayarak, yeni hareketin desteğini Ankara çözümüne verdiler ve darbenin ana "tasarısı" olarak tanımladılar. Bunun Hitler'in savunma çabasıyla ne kadar eşgüdümlü olduğu ya da makalenin onun isteği üzerine yazılıp yazılmadığı tam olarak anlaşılamaz. Ne olursa olsun, çevresel bir makale değildi; çünkü hâlâ devam eden yargılamada Hitler ve arkadaşlarının algılanma biçimini etkileşim olabilir. Sonra Hitler daha da ileri gidip, Tröbst'ün ifade ettiği duyguları makale yayınlandıktan üç gün sonra yaptığı son konuşmada mahkemenin huzurunda onayladı.

Tröbst "Ankara hükümeti"ni yine Goltz'un II. Abdülhamid'e tavsiyesiyle (bkz. Bölüm 1) açıklayarak anlatısına başladı ve yine Ankara hükümetinin başarılarını, birincisi völkisch bir birleşik cephenin yaratılması, ikincisi völkisch arınma ve üçüncüsü ulusun etkin seferberliği olarak özetledi. Bununla Kemalistler uluslarını kendi başlarına İtilaf baskısından kurtarmıştı. Bunu kimse inkâr edemez, diyordu Tröbst. Devamında, Anadolu'daki olayların Almanya'da hem bir uyarı hem bir umut ışığı olarak algılandığını söyledi. Almanya'da insanlar "Kemal gibi birisi"ni kendilerine vermesi için "kader"e seslenmeye başlamıştı. Tröbst, Lossow'u Münih'te bir Ankara hükümetine tamamen karşı gibi gösteren *Münchner Neueste Nachrichten*'den de söz etti. Tröbst'e göre bu, zırvaydı; çünkü Ankara, ulusal kurtuluşun "birebir örneği"ydi (*Schulbeispiel*). Tröbst yalnızca *Heimatland*'daki makalelerini özetlemekle kalmadı, Hitler'in mahkeme huzurunda kullandığı formülleri de tekrarladı: Mustafa Kemal kanun gözünde bir hain olarak işe başlamıştı; ama aslında ve halkın sesine göre, ülkeyi sefalet-

87 Hans Tröbst, "Der 'Unsinn' der Angora-Regierung," *Völkischer Kurier*, 13 Mart 1924.

ten kurtaran kişiydi. Tröbst, "İtaat etmeyen asılacak" deyişini de Atatürk'e atfetti ve "Bolşeviklerin deneyip kanıtladığı" bu tarz liderliği Almanya için savundu.

Tröbst, sonra Lossow'u, ulusun "başarıyı olduran" bir Führere ihtiyaç duyduğu bir zamanda "başarı hesabı" yapmak istemekle suçladı. Mazlum mitiyle ve Türkler yapabildiyse herkes yapabilir düşüncesiyle devam etti. Bugün Türklerin özgür olduğunu ve Türkiye'nin imarına yardım etmek isteyen dünyanın gözüne girdiğini vurguladı. Tröbst Ankara yanlısı savını şöyle haykırarak bitirdi: "Yeter!! İki ay önce en iyilerimiz, Ankara hükümeti rol modelini (*Vorbild*) izleyerek çaresiz bir ulusa ışık getirmek için ayağa kalktı –'köpekler gibi, sırıtan bir yüzle' vurulup yere serildiler!" Sonra doğrudan Lossow'a seslendi: "Herr General, [Almanya için] 'Ankara hükümeti'nimi reddediyorsunuz? Biz Ankara hükümetine inanıyoruz!"

Bunlar, 1933'e kadar Nazilerin Ankara projesi üzerine son sözleri olacaktı –ama Türkiye üzerine son sözleri değil. Tröbst, *Völkissher Kurier*'de Türkler üzerine yazmaya devam etti. Anadolu'ya döndükten sonra, Weiss *Völkissher Kurier* için ve Alfred Rosenberg yeniden açılan *Völkisher Beobachter* için Türkiye üzerine daha sık yazı yazmasını istedi.[88]

88 "Alfred Rosenberg'den Tröbst'e mektup, 25 Eylül 1925," no. 96, klasör D, Tröbst Evrakı; "Wilhelm Weiss'ten Tröbst'e mektup, 21 Ağustos 1924," klasör A, Tröbst Evrakı. Weiss, Tröbst'ten siyasal, toplumsal ve kültürel konularda daha fazla makalenin yanı sıra, Lossow'un Türk ordusunda eğitmenliğe başlayıp başlamadığını öğrenmesini de istedi. Tröbst sonraki yıllarda Nazi gazetelerine yalnızca birkaç makale yazdı; gazeteci olarak geçimini sağlamaya çalıştığı için daha iyi para veren ulusal basına daha fazla yazdı –*Völkische Kurier* gibi yayınlar makaleleri için para veremiyordu. Krş. Gebhardt, *Mir fehlt eben*, 27-45. *Völkische Kurier*'e yazılan makalelerden birkaçı: "Bleibt Angora Hauptstadt der Türkei? Ein wichtiges Kemal-Pascha-Interview," 31 Mayıs, 1924; "Die unsichtbare Macht (I)," bl. 1, 4 Haziran, bl. 2, 6 Haziran 1924; "Abel Osenburg: Deutsche Abenteurer in der Türkei," 17 Mart 1925; "Hodja und Pfaff," 12 Nisan 1925; "Türkisches Reformfi eber," 29 Kasım 1925. *Völkische Kurier'e* diğer "Nazi konularında"da da yazı yazdı ve "Türkiye hakkında" çok sayıda gazeteye yazı yazdı:

Ne var ki, bir Ankara hükümeti yaratma girişimi sefilce ve küçük düşürücü bir biçimde başarısız olmuştu, Hitler hapisteydi, bazıları kaçmıştı, birkaçı ölmüştü ve Nazi partisi stratejisini yeniden düşünmek zorunda kaldı.

"Alman Osmanlılar"

Erken Nazizmin yalnızca bazı "Türk bağlantıları" yoktu, bütün arka plan atmosferi de bir bakıma "Türkiye" ile doluydu. Liman von Sanders gibi bazı "Alman Osmanlılar" ya da Hans Tröbst gibi "Alman Türkler" burada zaten su yüzüne çıktı; ama Türkiye ile ilgili bir farkındalığın yaratılmasında etkili olan ve Weimar'ın yanı sıra Nazi siyasetinde de etkili olan çok sayıda "Alman Osmanlı" vardı. Ama hiçbir zaman, Nazizmin "Rus bağlantı"sında olduğu gibi,[89] örgütlü bir gücü temsil etmediler. Örgütleri, Asienkampfer Bund bile Türk rol modeli üzerinde konuşan bir güç olarak ortaya çıkmamayı tercih etti.[90] Bununla birlikte, Hitler Darbesine daha ya-

---

Hannoverscher Kurier, Deutsche Allgemeine Zeitung, Deutsche Zeitung München-Augsburger Abendzeitung. Krş. klasör "HT-Artikel," Tröbst Evrakı.

89 Krş. Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

90 Yıllıkları *Zwischen Kaukasus und Sinai*'de Türkiye'ye düzenli olarak yer verildi ve 1924'te Atatürk'ün bir portresiyle süslendi; ama makaleleri esas olarak I. Dünya Savaşının muharebelerini, aktörlerini ve izlemimlerini ele almaktaydı (örneğin bkz. 1921 yıllığı). Bununla birlikte, 1923 yıllığında Türkiye'nin ekonomik ve askeri-siyasal önemiyle ilgili oldukça kafa karıştırıcı bir makale, Bölüm 1'de tartışılan ışık metaforunu tekrarlayan "*Ex oriente lux! Işık Doğudan Gelir!*" cümlesiyle bitiyordu. Von Frankenberg ve Proschlitz, "Vorderasiens handels-und militärpolitische Bedeutung," *Zwischen Kaukasus und Sinai: Jahrbuch des Bundes der Asienkämpfer* (1923): 27-57. Ama yıllık 1924'te Türk Bağımsızlık Savaşına ilişkin büyük özetinde bile Türk rol modelinin açıkça propagandasını yapmadı: Hans H. Mulzer, "Die Wiedergeburt der Türkei: Vom Waffenstillstand von Mudros zum Frieden von Lausanne," *Zwischen Kaukasus und Sinai: Jahrbuch des Bundes der Asienkämpfer* (1924): 7-34.

kından bir bakış, çok sayıda "Alman Osmanlı"nın her tarafta işin içine girdiğini gösterir. Çok sayıda makale yayınlayan Liman von Sanders Münih'te oturuyordu; ama bu çalkantılı zamanlarda Münih'te völkisch ya da milliyetçi çevrelerle herhangi bir ilgisini bilmiyoruz. Aynı şekilde Filistin cephesinde Atatürk'ün komutanı ve Hitler Darbesi sırasında Münih'te garnizon komutanı olan Friedrich Kress von Kressenstein ilişkisi de belirsizliğini koruyor.[91] Thule Derneğinin Nazizm üzerinde önemli bir etkisi oldu. Kurucusu Rudolf Freiherr von Sebottendorf yıllarca Osmanlı İmparatorluğunda yaşamış ve II. Balkan Savaşında Osmanlıların safında savaşmıştı. I. Dünya Savaşından hemen önce, İstanbul'da servet sahibi olduktan sonra bir Osmanlı vatandaşı olarak Münih'e döndü. Türkiye üzerine, ama esas olarak mistisizm üzerine çok yayın yaptı ve 1920'lerde Türkiye'ye geri döndü. 1945'te Almanya teslim olunca, Boğaziçi sularına atlayarak intihar etti.[92]

Hitler Darbesi ve sonraki yargılamayla ilgili anlatımızda bu kadar öne çıkan Lossow da önemli bir "Alman Osmanlı"ydı. 1911'den 1918'e kadar Osmanlı İmparatorluğunda çalışmıştı. Lossow Ermeni soykırımına bir şekilde bulaştı – İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğinde, Hans Humann ile birlikte, Enver Paşa ile Talât Paşa arasında esas arabulucu olmuştu.[93] Hitler Darbesinden sora Lossow Türkiye'ye geri döndü ve Türk ordusunda öğretmen olarak çalıştı.

---

91 Gruchmann, *Der Hitler-Prozess*, 4:1636.

92 Nicholas Goodrick-Clarke, *The Occult Roots of Nazism* (Londra: Tauris Parke, 2011 [1985]), 135-152; Detlev Rose, *Die Thule-Gesellschaft: Legende, Mythos, Wirklichkeit* (Tübingen: Grabert, 1994), 28-31.

93 Christoph Dinkel, "German Officers and the Armenian Genocide," *Armenian Review* 1 (1991): 77-132; Wolfgang Gust, "Einführung und Leitfaden," Wolfgang Gust, ed., *Der Völkermord an den Armeniern: Dokumente aus dem Politischen Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes* (Springe: Zu Klampen, 2005), 17-109 içinde; İsmet İnönü, *Hatıralar* (İstanbul: Bilgi, 2006), 564; Franz Menges, "Lossow, Otto von," *Neue Deutsche Biographie*, cilt 15 (Berlin: Duncker & Humblot, 1987), 204-205 içinde.

Ayrıca Berlin'de, Berlin ile Bavyera arasındaki çatışmada Reichswehr'ın yöneticisi olarak Lossow'un hasmı olan ve Osmanlı İmparatorluğunda çalışmış Hans von Seeck vardı. Seeck 1919'da arkadaşı Enver Paşa'yı, Reichswehr ile Sovyetler Birliği arasında gizli bir işbirliğini görüşmek üzere Moskova'ya gönderdi; bu durum daha sonra Hitler'in savaş çabaları bakımından önemli olacaktı.[94] Merkezi İstanbul'da olan *Osmanischer Lloyd*'un eski baş editörü Wilhelm Feldmann ve eski editör yardımcısı Friedrich Schrader, Osmanlı Şark Ordusunun eski komutanı Ernst Paraquin ve Osmanlı Yüksek Komutasında çevirmen Phillip Rühl gibi çok sayıda "medya uzmanı" vardı.[95] Bu "uzmanların" çoğu Türk örneğinin doğrudan aktarılmasına karşıydı; ama konunun canlı tutulmasına hepsi yardımcı oldu. 1903'ten beri Osmanlı İmparatorluğunda olan *Kreuzzeitung* muhabiri (en azından 1933'te öyleydi) Hans Rabe gibi, Alman gazetelerin Türkiye muhabiri olarak ortaya çıkan birkaç Alman Osmanlı, iki ülke arasındaki bu özel bağlantıyı devam ettirecekti.[96]

Sonra, İzmir'de doğan, Bergama Zeus Sunağı'nı keşfeden ünlü Alman arkeolog Carl Humann'ın oğlu Hans Humann gibi şahsiyetler de vardı. Hans, Kapp Darbesinde yer almış ve Enver Paşa'nın yakın bir arkadaşı olmuştu –Franz von Papen'e göre, "birlikte büyümüşler"di.[97] Von Papen'in kendisi de,

---

94 Vasilis Vourkoutiotis, *Making Common Cause: German Soviet Secret Relations, 1919-1922* (Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2007), özl. 57-61, 63, 71, 90-92, 96-97; John Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power: The German Army in Politics, 1918-1945* (Londra: Macmillan, 1964), 126.

95 Phillip Rühl, "Die neue Entwicklung in der Türkei," *Frankfurter Zeitung*, 2 Şubat 1920.

96 Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933.

97 Franz von Papen, *Der Wahrheit eine Gasse* (Münih: List, 1952), 89; Gust, "Einführung und Leitfaden," 93; ayrıca Margaret Lavinia Anderson, "Who Still Talked about the Extermination of the Armenians? German Talk and German Silences," Ronald Grigor Suny vd., ed., *A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 199-217; Sabine

Wiesbaden'de birlikte okudukları zamandan beri Humann'ın arkadaşıydı.[98] Savaştan önce İstanbul Büyükelçiliğinde çalışmıştı ve yine Enver'in arkadaşı olan Lossow'la birlikte, İstanbul'daki âmiri büyükelçiyi aşarak, Alman İmparatorluğu adına Osmanlı üçlüsüyle doğrudan ilişki kurmuştu.[99] Talât Paşa ile Kapp Darbesi arasındaki bağlantı çok büyük olasılıkla oymuş gibi görünüyor. O darbeden sonra, Hugo Stinnes *Deutsche Allgemeine Zeitung*'u Humann'a devretti ve Humann bu gazetenin yayıncısı (yalnızca editörü değil) oldu.[100] O zamana kadar gazete daha çok sola eğilimliydi; anlaşılan Enver Paşa ve Talât Paşa'yla aynı denizaltıyla İstanbul'dan kaçan sosyal demokrat Friedrich Schrader bu gazetede çalışıyordu.[101] Humann'ın *Deutsche Allgemeine Zeitung*'u, Nazi gazeteleri ve *Kreuzzeitung* ile birlikte, Türkiye'ye en yoğun odaklanan gazetelerden ve "Türk yöntemleri"nin en devamlı savunucularında biriydi. Humann daha sora von Papen'in siyasal danışmanı oldu ve von Papen şansölye olunca önemli görevler üstlendi. Humann ve Lossow, İstanbul'da Alman Büyükelçiliğinde askeri ataşe olarak von Papen'le birlikte çalışmıştı. Karanlık Franz von Papen'in şahsında Almanya'nın yüksek rütbeli bir Osmanlı subayı (bir Osmanlı *Generalmajor*) olan bir başbakana sahip olduğu bugün unutulmuştur.[102] Başka bir Alman Osmanlı, Joachim von Ribbentrop, diğerleriyle birlikte İstanbul'da çalışmıştı ve o zamandan beri von Papen'in arkadaşlarından biriydi. Aracılık yaptı ve evi, 1933'te Hitler'in *Machtergriefung*'uyla sonuçlanan süreçte von Papen ile Hitler'in buluşma yeriydi.[103]

Mangold-Will, *Begrenzte Freundschaft: Deutschland und die Türkei, 1918-1933* (Göttingen: Wallstein, 2013), 320-331.

98 A.g.e., 328.

99 Dinkel, "German Officers," 110-115.

100 Hosfeld, *Operation Nemesis*, 13.

101 "Nachruf auf Friedrich Schrader," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 30 Ağustos 1922.

102 Rudolf Morsey, "Papen, Franz von," *Neue Deutsche Biographie*, cilt 20 (Berlin: Duncker & Humblot, 1987), 46-48 içinde.

103 Michael Bloch, *Ribbentrop* (Londra: Bantam Books, 1994), 19, 26-33;

Diğer önemli Alman Osmanlılar, müstakbel dışişleri bakanı Konstantin von Neurath ve General Bronsart von Schellendorf'tu.[104] Schellendorf, 1925'te kurulan völkisch Tannenbergbund'un başkanıydı. Eskiden Osmanlı Yüksek Komutasında subay olan ve Ermeni soykırımına aktif bir biçimde katılan Otto von Feldmann, DNVP'de ve All-Deutscher Verband'da önde gelen bir politikacı olacak, belki de daha önemlisi, seçim kampanyası sırasında Hindenburg'un siyasal danışmanı ve daha sonra kişisel kurmay başkanı olacakt[105]

Ne var ki, "Münih'teki Ankara" zamanında Hitler'in kendi "siyasal danışmanı" Max Erwin von Scheubner-Richter'in, Nazilerin yakın zaman Türk olaylarıyla ilişkisinde çok daha büyük bir rol oynadı. Daha sonra Nazi hareketinin ilk şehidi olarak anılacaktı; çünkü darbe yürüyüşü ve aslında bütün Hitler Darbesi, Feldherrnhalle önünde aniden son bulunca, bir kurşunla öldürüldü –ölürken, kendisiyle birlikte Hitler'i de aşağı doğru çekti ve ne yazık ki, bunu yaparak onun hayatını kurtardı. Scheubner-Richter Doğu Anadolu'da Alman yardımcı konsolos görevinde bulunmuş ve oradaki Ermeni soykırımına tanık olmuştu. Hitler'in Ermeni soykırımı ve Türkiye ili ilgili birçok şeyi siyasal danışmanından öğrendiği sıkça varsayılır.

Müstakbel Auschwitz komutanı Rudolf Hoess ve onun Osmanlı bağlantısından daha önce söz ettim. Tuhaftır; Heinrich Himmler gibi, I. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunda çalışamayacak kadar genç olan bazı müstakbel Nazilerin bile Anadolu'yla özel bir bağlantısı vardı. 1920'le-

---

Wolfgang Michalka, "Ribbentrop, Joachim von," *Neue Deutsche Biographie*, cilt 21 (Berlin: Duncker & Humblot, 1987), 500-502 içinde.

104 Vahakn N. Dadrian, *German Responsibility in the Armenian Genocide* (Watertown: Blue Crane Books, 1996), 199.

105 Gust, "Einführung und Leitfaden," 95; Wolfram Pyta, "Paul von Hindenburg als charismatischer Führer der deutschen Nation," Frank Möller, ed., *Charismatische Führer der deutschen Nation* (Münih: Oldenbourg, 2004), 109-147 içinde.

rin başında Münih'te okuduktan sonra Himmler bir süre göç etme düşüncesiyle oyalandı. Yeni bir yaşama başlamak için uygun gördüğü yerlerden biri, Atatürk'ün yeni Türkiye'siydi. Daha da tuhafı, Himmler'in orada yapmayı düşündüğü mesleği, Hitler Darbesinden sonra (en azından kısa bir süreliğine) Hans Tröbst yaptı: Batı Anadolu'da bir değirmencilik.[106] Himmler'in üniversiteden Türkiyeli bir arkadaşı vardı; onunla ilişkisini, en azından 1920'lerin başında sürdürdü ve Türkiye'den ve Türkiye ile ilgili haber ve görüşleri ondan aldı. Yazışmalarında Almanya'nın sorunlarına "Türk çözümleri"ni de tartıştılar. Bu mektupların birinde Türk arkadaşı Himmler'e Türk derslerine başlayıp başlamadığını sordu.[107]

Özellikle Weimar basını Türkiye'ye bu kadar özel ilgi gösterdiği ve 1933'e kadar göstermeye de devam ettiği için, iki savaş arası dönemde Türkiye genel olarak Almanya ve özel olarak erken Weimar Cumhuriyeti için uzak bir yer değildi. Gelişen büyük dramanın birçok önemli aktörü için Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu, onlara biyografik olarak yakın ve bağlantılıydı; çünkü orada yaşadılar, çalıştılar, askerlik yaptılar, sevdiler, hatta öldürdüler.

Sonuç

Münih'teki Kasım 1923 olaylarının açıkça Türk, Kemalist bir boyutu vardı. Türkiye, Nazilerin bir darbenin başarılı olabileceğini düşünmelerine uygun bir atmosferin yaratılmasına yardımcı oldu. Hitler'in 1936'daki bir konuşmasında söylediklerine, 1919 ile 1923 arasında sürekli bir darbe düşündüğüne inanırsak,[108] Türkiye'ye de epeyce kafa yor-

---

[106] Gebhardt, *Mir fehlt eben*, 25-28.

[107] Krş. N 1126/17 (özl. Haji Mazar'ın 8 Eylül 1923 tarihli mektubu), "Allgemeine Korrespondenz/Himmler," Bundesarchiv Koblenz; Peter Longerich, *Heinrich Himmler: Biographie* (Münih: Pantheon, 2008), 60-61.

[108] Pese, "Hitler und Italien," 119; Bullock, *Hitler*, 101.

muş olmalı; çünkü orada başarılı bir örnek gerçekleşmişti ve Weimar Cumhuriyeti medyasında tekrar tekrar gösteriliyordu. Bu sırada Mussolini'nin etkisini Hitler'in üzerine sıkça yansıttığımız –Mussolini'nin kendisi için oynadığı rolle ilgili Hitler'in kendi düşüncelerine ilişkin somut belge bulunmadığı için– göz önüne alınırsa, bu yansıtmaya Mustafa Kemal'i de sokmalıyız. Ian Kershaw ve diğerleri, Hitler Duruşmasından sonra, Landsberg Hapishanesine kapatılmadan önce Hitler'in öz-algısında zaten başlamış olan "trampetçi"den Führere geçişin Mussolini'den etkilendiğini tahmin edince, biz de Mustafa Kemal'i o yıllarda Hitler'in üzerinde en önemli olmasa bile önemli bir etki olarak eklemeliyiz.[109] Aslında, Alman gazeteleri 1922'nin sonundaki Roma Yürüyüşünün ardından İtalyan faşistleri ve Mussolini ile ilgili yoğun haber yapmaya başlamadan önce, iki üç yıl boyunca Hitler'in Führer figür olarak Mustafa Kemal Atatürk'e yoğun bir biçimde kafa yorduğunu varsaymalıyız. Bu şekilde Mustafa Kemal Paşa, Hitler'in modern Führerle ilgili ve siyasal bir lider olarak kendisiyle ilgili düşüncelerinin evriminde anahtar bir etki olmuş olmalı. Bu durum, Bölüm 3'te tartışılacak Üçüncü Reich'te Atatürk kültünü de kısmen açıklayabilir.

Hitler Darbesinin Türk boyutu konusunda, *Heimatland*'ın darbe yanlısı bir atmosfer yaratmanın aracı olarak, sonunda "Bize Bir Ankara Hükümeti Verin!" makalesini yayınlayacak kadar "Türkiye"yi kullanması da dikkate değerdir. Mussolini'nin Roma Yürüyüşüne ilişkin haberler Alman gazetelerine ulaştığında Türkiye çoktan o atmosferin bir parçası olmuştu –altı aydır yeni barış antlaşmasının müzakere edildiği Lozan'da Mussolini ilk uluslararası siyasal sahne performansını sergileyince ikisi fiilen iç içe geçti. Ama Türkiye, Roma Yürüyüşü gerçekleştiğinde iç faşist atmosferin

109 Ian Kershaw, "Ideologe und Propagandist: Hitler im Lichte seiner Reden, Schriften und Anordnungen, 1925-1928," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 2 (1992): 263-271; Kershaw, *Hitler*, 180-184; ayrıca bkz. Horn, *Führerideologie und Parteiorganisation*, 30-44, 75-98; Tyrell, *Vom 'Trommler' zum 'Führer,'* 150-165.

de parçasıydı. Yalnızca Mussolini'nin *Il Popolo d'Italia*'sı, *Kreuzzeitung* gibi, Türk Bağımsızlık Savaşını çok sık haber yapmakla kalmadı, Roma Yürüyüşünden önceki aylarda da bunu sürdürdü ve görsel olarak da Türkiye'ye yoğunlaştı; ilk karikatürlerinin çoğu (hepsi ön sayfada) Türk konularıyla ilgiliydi ve Atatürk'ün Avrupa basınında çıkan ilk fotoğraflarından birini bastı (fotoğraf metinsizdi, ama aynı sayıda Türkiye üzerine dokuz makale ve bir karikatür vardı; Günlük Alman gazetelerinin henüz resim basmadığına dikkat edin).[110] Yine Mussolini'nin yayına hazırladığı aylık faşist ve "seçkin dergi" *Gerarchia* da o sırada Türkiye'ye geniş yer verdi. Aslında, Hitler Darbesi ve *Heimatland*'la çarpıcı bir benzerlik içinde, *Gerarchia*'nın Roma Yürüyüşünden önce Eylül 1922'de yayınlanan son sayısının manşeti "Hilal"di (*La Luna crescente*), "Kemal Paşa'nın İzmir'e Yürüyüşü"yle (*la marcia di Kemal su Smirne*) ilgili Mussolini'nin kaleme aldığı bir makale. Burada Mussolini kahince davranıp, "kılıç barışı"nın başarısız olduğu göz önüne alınırsa, Anadolu'daki olayların, şimdiye kadar Wilson ilkeleriyle engellenen gerçek, adil bir barış ihtiyacının işareti olduğunu iddia etti. Alternatif, "Avrupa uygarlığının yıkımı" anlamına gelen yeni bir savaştı.[111] *Gerarchia*'nın bu Roma Yürüyüşü sayısında da, iktidarın ele geçirilmesinden sonraki sayılarda olduğu gibi, Türkiye üzerine bir makale vardı.[112] Roma Yürüyüşünden önce Mussolini'nin kendisine "Milano'nun Ankaralı

---

110 "Mustafa Kemal [resim]," *Il Popolo d'Italia*, 13 Eylül 1922; *Il Popolo d'Italia*'daki bazı karikatürler: "Il becchino," 8 Eylül 1922; "Il capolavoro di Venizelos," 9 Eylül 1922; "Il vaso di Pandora," 12 Eylül 1922; "A quando la vera liberazione?," 13 Eylül 1922; "L'Internazionalizarre dei Dardanelli," 14 Eylül 1922.

111 Benito Mussolini, "La luna crescente," *Gerarchia* 9 (25 Eylül 1922), 477-479 (Edoardo Susmel ve Duilio Susmel, ed., *Benito Mussolini Opera Omnia*, cilt 18 [Rome: La Fenice, 1956], 427'deki bilgiye göre tarihlendi).

112 Alfredo Signoretti, "Da Smirne a Mudania," *Gerarchia* 10 (1922): 546-555; Francesco di Pretoro, "L'Asia Minore e L'Italia attraverso la storia," *Gerarchia* 11 (1922): 605-613.

Mustafa Kemal"i demekten hoşlandığını belirtmeye değer.[113]

Mustafa Kemal ve Bağımsızlık Savaşı yalnızca genel olarak Alman revizyonistleri ve milliyetçileri için değil, özellikle Nasyonal Sosyalistler *ve* İtalyan Faşistleri için de zeitgeist'in parçasıydı. Mussolini'nin Roma Yürüyüşünün, 1923'ün sonunda Münih'teki olayları büyük ölçüde etkilediğinden kuşku duyulamaz. Ama çağdaş tarih yazımının sıkça yaptığı gibi, Hitler Darbesini yalnızca Mussolini örneğine bağlamak tamamen yersiz gibi görünüyor. Burada Roma Yürüyüşünün etsine karşı çıkmak gerekmez; ama Naziler ve völkisch çevreler için hem Mussolini'nin hem Mustafa Kemal'in daha çok bir paket teklif olduğu savı için söylenecek çok şey var. *Heimatland* ikisini açıkça ayırmasına ve Ankara çözümünden yana olmasına rağmen, Britanyalı gazeteci G. Ward Price, Hitler'in 1935'te, kendisine, 1923'te İtalyan örneğini olduğu gibi kopya ettiğini anlattığını iddia eder.[114] Bu açıklama, herhalde, o günün dış politika ihtiyaçlarından etkilenmiştir; Münih komplocularının kafasında nelerin geçtiğini hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Ama Nazi yayınları da dahil, merkez ve aşırı sağ Alman basınının, Alman medyası Benito Mussolini'ye ilgi göstermeden çok önce yıllarca Türk derslerini savunduğunu vurgulamakta yarar var. 1921'in başından itibaren *Völkischer Beobachter*'de yer alan "kahraman Türkiye" ile ilgili makalelerin ve gelecekte Almanya'nın da Türk yöntemlerine başvurmak zorunda kalacağı duyurusunun Hitler'in kendisi tarafından kaleme alınıp alınmadığını bilmiyoruz. Ama Hitler'in *Völkischer Beobachter*'e yazı yazdığı zamanda makalelerin yayınlanmış olması ve Hitler yazmayı bıraktıktan sonra gazetenin Türkiye ile meşguliyetinin çok ani bir biçimde kesilmesi (en azından bir süre) göz önüne alındığında, o makaleleri Hitler'in yazmış olması ihti-

113 John T. Flynn, *As We Go Marting* (New York: Faculty Press, 1973 [1944]), 76.

114 G. Ward Price, *Führer und Duce, wie ich sie kenne* (Berlin: Holle, 1939), 109; Pese, "Hitler und Italien," 123.

mal dışı değil. Her neyse, Nazilerin Türkiye'yle büyüdüğü ve Mussolini gelmeden önce zaten bir süredir Türkiye'yle büyümekte oldukları açıktır. Ayrıca Landsberg hapishanesine girene kadar Hitler'in kamuya açık konuşmalarında bir rol model olarak Mussolini'den söz ettiği belgelenmiş iki konuşmada, Atatürk'ten de söz etmiş olmasını bu bağlamda belirtmek ilginç olur: 1922'nin sonunda ve Hitler Duruşmasında yaptığı konuşmalar.[115]

Böylece Naziler "Türkiye'yle büyüdü." Hitler özellikle hareketin ilk günlerinde, 1920'lerin başında bir gazete kurduydu.[116] Bu bölümde ve Bölüm 1'de gösterildiği gibi, bir konu olarak "Türkiye" hem Weimar Cumhuriyetinin genel basınında hem bizzat Nazi basınında göz ardı edilemedi. Gazetelerde bu konu hep oldu, Almanya'yı ele alan bölümlerle bütünleştirildi ve öne çıkarıldı –çoğu kez birinci sayfa manşetlerinde. Göreceğimiz gibi, Naziler "delikanlılık dönemlerinin" bu bölümünü unutmayacaktı –tam tersine.

---

115 Ancak Pese'nin Hitler'in konuşmalarına ilişkin analizine güvenirsek. Ağustos 1922 konuşması, aktarılan eylül konuşmasıyla (konuşmalarıyla) aynı motife sahipmiş gibi görünüyor. Pese, "Hitler und Italien," 116, 120. Hem Mussolini'den hem Atatürk'ten söze edildiğine Kasım 1922 için Hanfstaengl, yalnızca Atatürk'ten söz edildiğine yukarıda anılan he *Vossische Zeitung* kanıt gösterilir.

116 Kershaw, *Hitler*, 157-158.

3

Hitler'in "Karanlıkta Yıldız"ı

Atatürk'e ve Onun Yeni Türkiye'sine Nazi Hayranlığı

Üçüncü Reich var olduktan çok kısa süre sonra SA'nın başı Ernst Röhm'ün çıktığı gezi oldukça sıradışı ve oldukça simgeseldi. Ne yazık ki, aynı zamanda hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz bir geziydi. Ama gittiği yerler biliniyor ve oldukça çarpıcıdır. Resmi olarak "özel bir gezi"ydi; ama ideolojik anlamı yüksek bir geziydi. Askeri danışmanlık yaptığı Bolivya'dan döndükten sonra Röhm'ün yurtdışına sık çıkmaması, bu önemi daha da belirginleştiriyordu. Neden şimdi? Yanıtı, şaşırtıcı olduğu kadar kolaydır da: Röhm bir hac yolculuğuna çıktı. İlk durak 1933 yazında Mussolini'yle görüştüğü Roma'ydı; ikinci durak, Mustafa Kemal Atatürk'le buluştuğu Ankara'ydı. Röhm kahramanlarına saygılarını sundu ve onlarla ideolojik bağlarını teyit etti. Röhm ile Atatürk arasındaki konuşmayla ilgili pek bir şey bilmiyoruz. Türk tarih yazımı onu Nazi karşıtı olarak tasvir etmesine rağmen ve haklı nedenlerle, Atatürk Röhm'ü sevmiş gibi görünüyor. Bugüne kalan bir belge, Atatürk'ün, Hitler'in 1934'te Röhm'ü ortadan kaldırmasına gerek olmadığına inandığını gösterir –kendisi de birçok eski yoldaşını idam ettirmesine rağmen. Atatürk, Röhm'ün Hitler'e faydalı ve tamamen sadık olacağını düşünüyordu.[1] Röhm ile Ata-

[1] Eleanor Hancock, *Ernst Röhm: Hitler's SA Chief of Staff* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 134, 169; "Stabschef Röhm in Stambul," *Türkische Post*, 8 Haziran 1933.

türk ya da Röhm ile Mussolini ne konuşmuş olursa olsun, Röhm'ün gezisi bir bakıma, Nazilerin Türkiye'yle ilgili ne hissettiklerinin bir işaretidir.

1933'e Kadar Naziler ve Türkiye

Nazilerin Yeni Türkiye ve Atatürk düşkünlüğü başarısız Hitler Darbesiyle ya da Türk Bağımsızlık Savaşının bitmesiyle birlikte sona ermedi. Bununla birlikte, Hitler'in başarısız 1923 darbesindeki rolünden ötürü kapatıldığı Landsberg Hapishanesinde yattıktan sonra, dolayısıyla Nazilerin "yasal" taktik yıllarında, Nazi hareketinin ilk yıllarında olduğu kadar sık Türkiye'den söz edilmedi. Bu anlaşılabilir bir durumdu: Bir rol model olarak Atatürk'ten söz etmek, Versailles güçlerine karşı savaş, iç savaş ve güçlü bir diktatörlüğün kurulması vaadiyle iktidarı zorla ele geçirme özlemlerini kabul etmek anlamına gelirdi. Atatürk'ün Türkiye'si 1923 sonrası dönemde demokratik bir devlete dönüşmemişti. Kapsamlı bir yeniden inşa ve modernleşme programı başlatmıştı, ama devlet sistemi olsa olsa tek partili otokratik bir demokrasiydi; daha çok düpedüz bir diktatörlük hissedildi. Muhalefetin hızla ve acımasızca hakkından gelindi. Bu yüzden Weimar yılları boyunca Türkiye'yi rol model ilan etmek tehlikeliydi.

Ama Türkiye'yle ilgili topyekûn sessizlik de yoktu. Anlaşılan, Hitler ve diğerleri bu yıllarda Türkiye'yle ilgili düşüncelerini değiştirmediler. 1929'da kışkırtıcı bir konuşmasından sonra, Hitler'e karşı yine ihanet davası açılınca, bir savunma konuşması hazırladı. Dava duruşmaya bile gitmeden 1931'de sonlandırılmasına rağmen, konuşma varlığını sürdürüyor. Burada da yine Hitler kendisi ile Atatürk ve kendi hareketi ile Kemalistler arasında paralellikler kuruyor:

> Eğer bugün Reichswehrministerium, Nasyonal Sosyalist hareketi, anavatana en ateşli sevgiyi [besleyen], Marksist ihanetle karşılaştırırsa ve Nasyonal

> Sosyalistlere Komünist gibi davranmak isterse, bu, münasebetsiz milliyetçi Kemal Paşa ve taraftarlarına karşı İstanbul'da eski Türk Harbiye Nâzırının sürgün edilmesine ve tutuklanmasına benzer bir insan hatası olur. Tarih bu takibatları, Almanya'nın en derin gerileme döneminin [örneklerinden] biri olarak yargılayacaktır.[2]

Atatürk'e yapılan bu gönderme, geçmişte yapılan ve gelecekte yapılacak olanlarla birlikte göz önüne alındığında, Hitler'in *Mein Kampf*'ta (1925) Atatürk'ü atlamasını açıklamak hiç de kolay değildir.[3] Belki, o sırada Almanya'da Atatürk ve Kemalizmin Hitler'in yeni "yasallık" çizgisiyle çelişen özgül çağrışımından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Mussolini çok daha makul bir rol modeldir; çünkü yasallık sınırları içinde iktidarı ele geçirmeyi ifade eder. Ama Hitler *Mein Kampf*'ta Mussolini'yi de derinliğine değerlendirmedi.[4]

Mein Kampf'da sözü edilen tek Türkiye "Eski Türkiye"ydi, Hitler'e göre diğer "eski devlet" Habsburg İmparatorluğuna benzeyen Osmanlı İmparatorluğuydu; her iki imparatorluk

---

2 "Stellungnahme zu einem Ermittlungsverfahren wegen Hochverrats," belg. no. 7, Institut für Zeitgeschichte, ed., *Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen, Februar 1925 bis Januar 1933*, cilt 2, bl. 2 (Münih: K. G. Saur, 1992), 72-100 içinde, buradaki 83.

3 Maser geçmişte, Hitler'in kendisini Atatürk ve Mussolini ile karşılaştırdığı el yazısı bir sayfayı, el yazması *Mein Kampf*'ın bir bölümü olarak tanımlamıştı. Ama Jäckel ve Kuhn'nun gösterdiği gibi, aslında 1924 savunma konuşmasının bir parçasıdır. Eberhard Jäckel vd., ed., *Hitler: Sämtliche Aufzeichnungen, 1905-1924*, cilt 21 (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1980), 1196; Werner Maser, *Adolf Hitlers* Mein Kampf: *Geschichte, Auszüge, Kommentare* (Esslingen: Bechtle, 1981 [1966]), 96-97; Maser, ed., *Hitlers Briefe und Notizen: Sein Weltbild in handschriftlichen Dokumenten* (Graz: Leopold Stocker, 2005 [1973]), 141.

4 Bununla birlikte, ondan ve Marksizme karşı savaşından hayranlıkla söz etti. Adolf Hitler, *Mein Kampf*, çev. R. Manheim (Londra: Pimlico, 2001 [1969]), 622.

da, Almanya I. Dünya Savaşında onlarla birleşince "dünya tarihi tarafından emekliye sevk edilmişti." Hitler, II. Balkan Savaşında eski düşmanlarla ittifaklar kurmakla onurlandırdığı Enver Paşa'dan hayranlıkla söz etti. Almanya'nın I. Dünya Savaşından sonra İtilaf devletleri kendi aralarında kavgaya başlayınca bir şey yapamamış olmasını şu olguya bağladı: "Almanya'nın Enver Paşa'sı yoktu, yalnızca bir Şansöyle Cuno'su vardı." Ruhr işgali konusunda Almanya, İtilaf devletlerinin "sonsuz terörü"nden ziyade "anın terörü"nü "üstlenmesi" gerekirdi diye iddia etti. Örtülü bir biçimde, "anın terörü" (yani savaş) aracılığıyla İtilaf devletlerine karşı Mustafa Kemal tarzı silahlı bir ayaklanmaya işaret etmeden önce bir Türk örneğini anması çarpıcıdır. Devamında "aktif direniş"ten söz etti –yine Atatürk'e ve "aktif siyaset"le ilgili erken Weimar söylemine bir gönderme. Almanya, diyordu, yeniden silahlanma fırsatını ele geçirmeliydi; böylece Ruhr bölgesinin geleceğini konferans masasında müzakere etme zamanı gelince, Almanya güçlü bir konumda olurdu –yine Alman basınının defalarca Almanların kafasına çaktığı Türk derslerinden biri.[5] Bu yüzden, doğrudan bir gönderme olmasa bile, Atatürk'e ve İtilaf devletlerine karşı Kemalist mücadeleye en azından güçlü bir dolaylı gönderme söz konusudur.

Türkiye meselesi 1924 ile 1933 arasında başka vesilelerle de yeniden yüzeye çıktı. Aralık 1928'de Nuremberg'de bir NSDAP toplantısında konuşan Hitler, I. Dünya Savaşında ve sonrasında Alman yenilgisini tartıştı. Yine Türkiye'ye Almanya'yla karşılaştırdı. Türkiye, diyordu,

> inanılmaz miktarda kan kaybetti. Sonra devlet açlıktan ve yokluktan ötürü fiilen çöker. Almanya'nınki kadar, yalnızca Türkçeye çevrilmiş devasa bir çöküş. Beş yıl sonra, [çöküş] Sevr Antlaşması-

---

5 A.g.e., 600, 617-619.

> na [burada Lozan Antlaşmasını Sevr Antlaşmasıyla karıştırıyor] yol açtı; bunun sonucunda Türk İmparatorluğu yeniden kurulur ve dünya bu Türk devletinden saygıyla söz eder. İç güç yerinde kalmıştı, halkına büyük geleneğini hatırlatmayı başaran ve onları ileri götüren adam [Atatürk] gelir gelmez bu güç derhal harekete geçti.[6]

Sonra Almanya'nın izlediği farklı yolu ahlaki bir çöküşe bağladı. Hitler devamında, demografi de dahil, Almanya'nın siyasal gelişiminin çeşitli yanlarını ele aldı ve Almanların, Ermenilerin durumuna düşebileceği (yani dağılma ve sonunda yol olma) uyarısında bulundu –Hitler, burada bir şekilde, Türk metaforlarını kaynaştırıyordu. Almanya'yı kurtaracak bir hareketin, ancak geniş kitlelere kök salmışsa şansı olabileceğini de öne sürdü. Diğer seçkin liderlerin aleyhine ve ulusun kendini feda etme isteği hakkında konuşurken, bir kez daha Türkiye'den söz etti: Bugün "Anadolulu bir çiftçi, en yüksek gelire sahip Alman bir kalem erbabından daha değerlidir. Bir ulus idealleri için kendini feda edebilmelidir" –Hitler'in 1922'deki bir konuşmasında da vurguladığı bir nokta.[7] Hitler'e göre, bir ulusun mensupları değerlerini meslekleriyle ya da sınıflarıyla değil, uluslarının varlığı için yaşamları pahasına savaşma isteğiyle kazanırdı. Ulusal fedakârlığa isteklilik konuşmanın geri kalan kısmının temasıydı ve Üçüncü Reich'te Atatürk biyografisi türünün de başlıca teması haline gelecekti.

---

6 "Rede auf NSDAP-Versammlung in Nürnberg," belg. no. 61, 3 Aralık 1928, Institut für Zeitgeschichte, *Hitler*, cilt 2, bl. 1 (Münih: K. G. Saur, 1992), 297-316 içinde, buradaki 298-289. Konuşmanın daktilo metninde şöyle yazar: "Das ist das, was uns Deutsche entscheidet;" bu ne mantık ne gramer açısından bir anlam ifade eder. Metnin nasıl devam ettiği göz önüne alındığında, olasılıkla "unterscheidet" demek istemiş olabilir. Alıntının ilk bölümünde Hitler, birkaç yıl önce *Heimatland*'da yazılanlar çok benzer sözcüklerle tekrarlar: Albrecht Wirth, "Die Weltlage," *Heimatland*, 19 Mayıs 1923, Bölüm 2'de aktarıldığı gibi.

7 Jäckel vd., *Hitler: Sämtliche Aufzeichnungen*, 691.

Nasyonal Sosyalizm ile Atatürk'ün Türkiye'si arasında algılanan paralelliği pekiştiren tek kişi Hitler değildi. 1924'te Karl Klinghardt, Türk Bağımsızlık Savaşıyla ilgili "Ankara ve İstanbul –Mücadele Eden Güçler" başlıklı bir kitap yayınladı.[8] Kitap yazar üzerinden NSDAP ile bağlantılı olmadığı halde, daha sonra Nazilerin tipik Yeni Türkiye görüşü olacak şeyi öne sürdü. Kemalizm ile Nasyonal Sosyalizm arasında çok güçlü karşılaştırma kitapta biraz örtüktü; ama o kadar belliydi ki, Eylül 1932'de *Hamburger Nachrichten*'de çıkan bir makale, bir Kemalizm tarifi olarak "Türk Nasyonal Sosyalizmi" ifadesini, kitapta hiçbir yerde bulunmamasına rağmen, bu kitaba atfetti. Demek ki, paralellik başkaları için de gözle görülür bir düzeydeydi. *Hamburger Nachrichten*'deki bu 1932 tarihli makale, Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm arasında açıkça kurulan bu paralelliği Almanya'yı Hitler konusunda uyarmak ve Nasyonal Sosyalizmin yönetemezliğini vurgulamak için kullanıldı. Gazetenin İstanbul muhabiri tarafından yazılan makale başlangıçta iki hareket arasındaki benzerlikleri vurguladıktan sonra, iş yönetmeye gelince çok basiretli ve ölçülü olması bakımından Kemalizmin farklı olduğunu göstermekteydi –Almanya'yı yönetmeye kalktıklarında Nazilerden beklenmeyecek bir şey. Yakın zamanda Hitler'in Hindenburg'a sözlü saldırıları özellikle eleştirilmekteydi –ama makalenin Atatürk'ten bağlam dışı bir alıntıyla göstermeye çalıştığı gibi, gerçekten Atatürk tarafından değil, gazeteci tarafından.[9]

Bu arada başkaları da, 1919-1923'ün medya abartmasında yaygın olan söylemleri pekiştirmişti. Türk-Alman Derneği 1927'de onuncu yılını kutladığında, baş konuşmacının söyledikleri Münih gazetelerinde aktarıldı: "Bağımsızlık Savaşı sırasında Türkler gerçek bir Alman kaderine katlanmak

---

8 Karl Klinghardt, *Angora: Konstantinopel, Ringende Gewalten* (Frankfurt am Main: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1924).

9 "Deutsche Gegenwart im Spiegel des Auslandes: Türkei und deutscher Nationalsozialismus," *Hamburger Nachrichten*, 22 Eylül 1932.

zorunda kaldı."[10] İki ulusun "Alman" ya da benzer kaderi, 1920'ler ve 1930'lar boyunca Alman medyasının ve yayınlarının sürekli ele aldığı bir temaydı.[11] 1933'te *Völkischer Beobachter*, hem ortak kaderi hem ortak çözümü yeniden vurguladı: "Bu şekilde, genç Almanya'nınkiyle aynı sefalet içinde işe başlayan Türk ulusunun yeni yükselişini görüyoruz. Bu, demir iradeyle ve azalmayan bir kararlılıkla ulusunu bağımsızlığa götüren bir tek adamın işidir: Gazi Mustafa Kemal Paşa."[12] Son cümlede Atatürk'ün adının yerine Hitler'inkinin geçirilmesi, Üçüncü Reich'le ilgili tipik Nazi propagandasının ifadesidir. Beş yıl sonra, Atatürk ölünce, *Freiburger Zeitung*, Türkiye ile Almanya'nın kaderlerinin "son çeyrek yüzyıl"dır esasında aynı olduğunu vurguladı: Önce kaybedilen savaş, sonra İtilaf devletlerinin kurbanı statüsü. Ama, diye devam ediyordu gazete, Ankara'da alternatif bir hükümetin kurması ve Anadolu'da ulusal devrimin başlatılmasıyla, "olayların benzerliği bize, Almanya'nın kurtarıcısı Adolf Hitler'in de hareketini Berlin'de değil, Münih'te başlattığını ve ilk devrimci adımını Münih'te attığını hatırlatır."[13] Demek ki, yalnızca "ortak kader" değil, çare de, 1924 duruşmasında Hitler'in yorumladığı şekliyle Münih'te Ankara düşüncesi, benzerdi ve Alman medyası tarafından unutulmamıştı. Weimar yılları boyunca milliyetçi medya Türkiye ile ilgili kapsamlı haber yapmaya devam edip, diğer şeylerin yanı sıra, yeni devletin völkisch niteliğini, büyük imar çabalarını, reformlarını ve yeniden silahlanmasını vurguladı.[14] Geç

---

10 Aktaran Dietrich Schlegel, "Das Bild der Türkei in der deutschen Presse, 1924-1933," *Erdem* 3 (1987): 393-414, buradaki 414.

11 Örnek bir biçimde: Werner von Lojewski, "Türkei gestern und heute," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Haziran 1941.

12 "Wir und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 10 Ağustos 1933.

13 Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938.

14 Örnek: "Zum Verständnis der Khalifatsfrage," *Kreuzzeitung*, 12 Mart 1924; "Die Türkei am Kreuzwege," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Haziran 1924; "Die republikanische Türkei," *Berliner Tageblatt*, 25 Temmuz 1924; "Erwachen des Morgenlandes," *Der Deutsche*, 26 Ekim

Weimar yıllarının tarih dersi kitapları bile Türk Bağımsızlık Savaşından "ulusal adanmışlığın [aynen böyle geçiyor] harika bir örneği" olarak söz edilmekteydi.[15]

1933'le birlikte değişen şey, Nazilerin artık açıkça Atatürk'e hayran olabilmelerinden ibaret değildi, aynı zamanda Almanya'nın bir devlet olarak Yeni Türkiye ile aynı ideolojik evrende, nihayet doğru yolda olduğu da algılanmaktaydı. 1933'te *Berliner Lokal-Anzeiger*, Atatürk'ün Türkiye'sinin uzun süredir "yeni bir dünya düzeninin simgesi" olduğunu açıkladı. Gazete Türk Cumhuriyetinin ilk on yılı üzerine denemesini bitirirken şunu vurguluyordu: "Biz Almanlar şimdi kendi evimizin efendisi olmuşken ve kendi yasalarımıza göre yaşarken, herhalde Türkiye'yi iki misli daha iyi anlıyoruz."[16]

Rol Model ve "Yıldız" –Küçük Bir Nazi Kültü

Kreuzzeitung'un Kasım 1933'te "Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi ile Türk Kemalizmi yakın akrabadır," diye vurgulaması şaşırtıcı değildir.[17] Özellikle 1933'ün sonun-

---

1924; "Die neue Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 28 Aralık 1924; L. Raschdau, "Die neue Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20 Şubat 1925; "Hindenburgs Wahl und die Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 8 Mayıs 1925; "In der kemalistischen Hauptstadt," *Berliner Tageblatt*, 15 Kasım 1925; "Sonnenaufgang der neuen Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 13 Şubat 1926; "Die Europäisierung der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 3 Mart 1926; "Der politische und wirtschaftliche Wiederaufstieg der Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 25 Ekim 1927; "Kemal Pascha und sein Werk," *Kreuzzeitung*, 9 Temmuz 1928; "Der aufsteigende Halbmond: Die Türkei und ihr Diktator," *Deutsche Zeitung*, 30 Ekim 1928; "Der nationale Aufstieg der Türkei," *Kreuzzeitung*, 14 Aralık 1928; "10 Jahre Angora-Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 31 Mayıs 1929; Wolfgang Ludwig Stein, "Mustafa Kemal und die neue Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 18 Temmuz 1929.

15 Franz Schnabel, *Geschichte der neuesten Zeit, Ausgabe C* (Leipzig: Teubner 1931), 152.

16 Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933.

17 Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933.

da değil, çünkü Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizm arasında algılanan ideolojik akrabalık, *Machtergreifung* (Nazilerin iktidarı ele geçirmesi) yılında birçok kez ifade bulmuştu. Örneğin Mart 1933'te *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Faşizm Araştırmaları Derneğinde sunulan "Türkiye'de Mustafa Kemal'in Milliyetçi Devrimi –Alman Yenilenmesi ve Alman Faşizmiyle İdeolojik-Tarihsel Bir Paralellik" başlıklı konferansını haber yaptı.[18] Konuşmacı Johann von Leers o sırada Goebbels'in yakın çalışma arkadaşı, parti hatibi ve Goebbels'in *Anfriff*'inde gazeteciydi. Leers Üçüncü Reich'te bir dizi akademik görev üstlenecekti; ama herhalde en önemlisi, bir süre NSDAP'nin Führer'in yaşamına ilişkin onaylı anlatımı olan 1932 tarihli Hitler biyografisinin yazarı olmasıydı.[19] Konferansında Leers, Atatürk'ün Türklerin silahsızlandırılmasına direnmeyi nasıl başardığını, Türklerin özgürlüğünü nasıl kazandığını ve "ulusal egemenlik düşüncesi"ne dayalı yeni ulusu nasıl kurduğunu tartıştı. Konuşmasının son bölümünde, Atatürk'ün ve Hitler'in biyografilerinin gerçekte ne kadar birbirine benzediğini göstermeye odaklandı.

Daha da önemlisi, Leers'in Üçüncü Reich'te itibarlı "İnsanlar ve İktidarlar" (*Manner und Machte*) dizisinde birçok kez yayınlanan Hitler biyografisi anlatısına başlama şeklidir. İlk satırlar şöyledir: "Eski dünya çok gençleşmeye başladı. Völkisch gençleşme hareketleri zamanımızı karakterize ediyor." Bu hareketler "yeni bir çağın habercisidir." Kemalizmi yalnızca bu hareketlerden biri olarak değil, öncüsü olarak algıladığı, yedinci cümlede berraklaşır; orada bu hareketleri sıralamaya başlar: "Türkiye'de eski Türk asker ruhunun kahraman temsilcisi Gazi Mustafa Kemal, yaşlı erkeklerin ve çocukların kullandığı derme çatma topların ateşiyle yabancı haşereleri kovar; İtalya'da Mussolini Roma ruhunu yenile-

---

18 "Die Revolution Kemal Paschas," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 25 Mart 1933.

19 Johann von Leers, *Adolf Hitler* (Berlin: R. Kittler, 1934 [1932]).

meyi başarır."[20] Sonra doğrudan Almanya ve Hitler'i değerlendirmeye geçti.

Leers'in yorumlarının resmi çizgiden çok uzak olmadığı bir süre sonra berraklaştı. Röhm'ün Roma ve Ankara'yı ziyareti sırasında Hitler, kendisi için Atatürk'ün rolünü açıkça teyit edip, Nazilerin ve Üçüncü Reich'in Atatürk'ü nasıl algılayacağı konusunda resmi parti ve devlet çizgisini belirledi. Temmuz 1933'te günlük Türk gazetesi *Milliyet*'in editörü Hitler'le röportaj yaptı. Orada Hitler'in söyledikleri yalnızca en ünlü Türk gazetesi ve aynı zamanda Türk parlamentosunun dış ilişkiler komisyonu başkanı da olan editörü için anlamlı değildi. En azından eşit ölçüde Alman kamuoyuna da yönelikti. Röportaj çeşitli Alman gazetelerinde, en önemlisi *Völkischer Beobachter*'in ve *Frankfurter Zeitung* gibi diğer ulusal gazetelerin birinci sayfasında kısmen yayınlandı ve özetlendi.[21] Taşra basınında da yer aldı.[22] Röportajda Hitler, iyi ilişkilerin ötesinde iki rejimi birbirine bağlayan "daha fazla bir şey" –benzer hedeflere ortaklaya koşmaya dayalı anlayış ve sempati– olduğuna işaret etti. Bu röportajda Atatürk'e "yüzyılın en büyük adamı" da demişti.[23] Bununla birlikte, *Völkisher Beobachter*'in seçtiği şekliyle can alıcı ifade, *Kampfzeit* denilen şeyle, "karanlık 1920'ler"le ilgili bir cümleydi: Hitler şöyle demişti: "Gazi'nin [Atatürk] Türkiye'yi yaratmak için öncülük ettiği başarılı kurtuluş mücadelesi, ona [Hitler'e] Nasyonal Sosyalist hareketin de başarılı olacağına dair güveni kazandırmıştı. Bu bakımdan

---

20 A.g.e., 5.

21 "Der Führer über das Verhältnis Deutschlands zur Türkei," *Völkischer Beobachter*, 21 Temmuz 1933. *Frankfurter Zeitung* versiyonunu aktaran Norman H. Baynes, ed., *The Speeches of Hitler, Nisan 1922–August 1939*, cilt 1 (New York: H. Fertig, 1969), 868.

22 "Unterredung des Reichskanzlers mit einem türkischen Politiker," *Freiburger Zeitung*, 21 Temmuz 1933.

23 Ama bu açıklama *Völkischer Beobachter*'deki makalede yer almadı. Ingeborg Böer vd., *Türken in Berlin, 1871-1945: Eine Metropole in den Erinnerungen osmanischer und türkischer Zeitzeugen* (Berlin: Walter de Gruyter, 2002), 366.

Türkiye'nin hareketi [aynen böyle geçiyor!] onun için parlayan bir yıldız olmuştu."[24]

Hitler'in ifadesi, onun ve Naziler için Atatürk'ün ikonik rolünü teyit etmekteydi. Nazileri kendi 1933 öncesi ve aslında 1924 öncesi geleneklerine de yeniden bağlayıp, o "karanlık yıllar"daki Atatürk tasvirlerini doğrudan tekrarlamaktaydı. Örneğin 1922'de *Völkische Beobachter*'in "Mustafa Kemal" başlıklı makalesi şöyle demişti: "O utanç verici onursuz günlerde... son birkaç yıl gerçek bir erkeğin ne yapabildiğini kanıtlayan bir isim parladı. Kendini [sahiden] Alman hisseden herkes, Mustafa Kemal Paşa'nın kahramanca mücadelesini büyük hayranlıkla izledi." Şöyle de bitirdi: "Mustafa Kemal Paşa'nın zaferi bize yeni güç verecek ve kahramanlık ruhunun yenilmezliğine inancımızı pekiştirecektir."[25]

"Karanlıkta yıldız" ifadesinin Temmuz 1933'te Nazi basının bayrak gemisi *Völkischer Beobachter*'in ve diğer gazetelerin birinci sayfasında yayınlanması, Nazilerin buna değer verdiğini gösterir. Gerçekten de bu alıntı Üçüncü Reich'te ikonlaştı ve izleyen yıllarda, özellikle 1938'de Atatürk ölünce, ayrıca Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalanınca –Üçüncü Reich basınının Yeni Türkiye öyküsünü yeniden anlatması ve hayranlığını ifade etmesi için başka bir vesile– defalarca tekrarlandı.[26] Hitler'in "karanlıkta yıl-

---

24 "Der Führer über das Verhältnis Deutschlands zur Türkei," *Völkischer Beobachter*, 21 Temmuz 1933; ayrıca bkz. Jäschke'ın röportaj özeti: Gotthard Jäschke, "Die Türkei in den Jahren 1933 und 1934," *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* 2 (1935): 105-142, buradaki 116.

25 "Mustapha Kemal," *Völkischer Beobachter*, 13 Eylül 1922.

26 İşte birkaç örnek: Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938; "Das Werk Atatürks," *Wiener Zeitung*, 13 Kasım 1938; "Der Führer zum Tod Atatürks," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 11 Kasım 1938; Rıfat Dawut, "Vom Osmanischen Reich zur modernen Türkei," *Völkischer Beobachter*, 30 Ekim 1942; "Neue Wege der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 1 Ağustos 1935; "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 1 Ağustos 1935. Alıntı 11 Kasım 1938'de *Dresdner Neue Nachrichten*'de de yayınlandı; bkz. Nuri M. Çolakoğlu, *Dünya Basınında Atatürk: Kasım 1938* (İstanbul:

dız" alıntısı, Atatürk etrafında oluşan ve çeşitli yayınlarda ve faaliyetlerde açıklanacak "küçük kült"ü de onaylamaktaydı. Hitler'in kendisi de Atatürk'e hayranlığını ifade etmeye devam etti. Hitler'in konuşmalarının ve açıklamalarının editörü Max Domarus da buna dikkat çekip, Hitler'in olası her vesileyle Atatürk'e içten tebrik telgrafları gönderdiğine işaret etti.[27] Telgrafları, *Völkischer Beobachter*'de düzenli olarak yayınlandı. Hitler hayranlığın açıkça dillendirmeye de devam etti. Örneğin 1938'de doğum gününde Türk politikacılardan ve gazetecilerden oluşan bir heyetle görüşürken, Atatürk'ün onun için oynadığı özgün ve temel rolü tekrar doğruladı ve bunu yapmakla, iki savaş arası dönemde Almanya'da Atatürk'e ilişkin pek çok aşırı sağ ve Nazi yorumunun özünün ne olduğunu tam anlamıyla dile getirdi: "Atatürk, bir ülkenin kaybettiği kaynakları harekete geçirmenin ve yeniden canlandırmanın olanaklı olduğunu gösteren ilk kişiydi. Bu bakımdan Atatürk bir öğretmendi; Mussolini onun ilk, ben ikinci öğrencisiydim."[28] Bu, Hitler'in tesadüfen ağzından çıkan bir ifade değildi. Benzer cümleler, var olan medya söyleminin ayrılmaz parçasıydı. Örneğin *Berliner Tageblatt* 1938'de Atatürk konusunda şunları yazdı: "Neredeyse 20 yıl önce [o] hiçbir yenilginin, sağlıklı bir ulusta muzaffer *Volkstum* iddiasına yetecek kuvvet toplanamayacak kadar kötü olamayacağının kanıtını dünyaya sunmuştu."[29] Bir iki

---

Doğan Kitapçılık), 182-184.

27 Max Domarus, ed., *Hitler: Reden und Proklamationen, 1932-1945—Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen,* cilt 1: *Triumph,* bl. 1 (Münih: Süddeutscher Verlag, 1965), 457; Max Domarus, ed., *Hitler—Reden und Proklamationen, 1932-1945,* cilt 2: *Untergang,* bl. 2 (Münih: K. G. Saur, 1965), 1701, ayrıca 2136; Domarus, *Hitler,* cilt 1, bl. 2, 488.

28 Falih Rifki Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), 79; ayrıca biraz hatalı aktaran Halil Gülbeyaz, *Mustafa Kemal Atatürk: Vom Staatsgründer zum Mythos* (Berlin: Parthas, 2003), 228.

29 Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt,* 11 Kasım 1938; benzer şekilde, "Der aufsteigende Halbmond: Die Türkei und ihr Diktator," *Deutsche Zeitung,* 30 Ekim 1928.

cümle sonra, makale, Hitler'in karanlıkta yıldız metaforunu da tekrarladı. Türk politikacılarla ve gazetecilerle yapılan toplantılarda Hitler, Türkiye'nin kendisi için bir rol model olduğunu sıkça dile getirdi. Örneğin Nisan 1939'da, yine doğum gününü kutlayan Türk politikacılardan ve gazetecilerden oluşan bir heyeti kabul ettiğinde, "Türkiye bizim modelimizdi," dedi.[30] Sonra 1939 Eylülünün sonunda Hitler, Atatürk'ün kendi rol modeli olduğunu tekrar doğruladı, ama bu sefer güncel olaylarla doğrudan ilişkili olarak. Polonya'ya karşı savaşın ortasında Hitler, yeni atanan Türk büyükelçi Hüsrev Gerede'ye "Atatürk'ü taklit ettiğini" söyledi: Tıpkı Atatürk'ün Sevr Antlaşmasını ortadan kaldırdığı gibi, o da şimdi Versailles Antlaşmasını yok ediyordu.[31] Burada Hitler herhalde statükoyu düzeltme sürecinde Atatürk'ün Sovyetler Birliği'ni bir müttefik olarak kullanma örneğine işaret ediyordu; kendisi de Polonya'yı Sovyetler Birliği'yle bölüşme sürecindeydi.

Hitler'in Türkiye hayranlığının bir öreği de, 4 Mayıs 1941'de yaptığı konuşmaydı –Hitler'in Reichstag'da (Alman parlamentosu) yaptığı birkaç konuşmadan biri. Konuşmayı Balkan seferi vesilesiyle yaptı. Hitler, açık herhangi bir bağlantı olmadan, Balkanlar'daki mevcut siyasal durumun dışına çıktı: "Türkiye Dünya Savaşında bizim müttefikimizdi. Bu mücadelenin hazin sonucu, bizim kadar bu ülkeye de ağır yük oldu. Jön Türkiye'nin büyük mahir yaratıcısı, o zaman şansın terk ettiği ve kaderin korkunç sillesini yemiş müttefiklerin ayaklanması için harika bir rol model sunan ilk kişiydi."[32]

Türk-Alman Dostluk Antlaşmasının kısa süre sonra imza-

---

30 Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi, 1938-1945* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), 8.

31 R. Hüsrev Gerede, *Harb İçinde Almanya, 1939-1942*, ed. H. Turgut ve S. Y. Cebeci (İstanbul: ABC, 1994), 32.

32 "Sitzungsprotokoll des Reichtag: 6. Sitzung, Sonntag, den 4. Mai 1941," *Verhandlungen des Reichstags (reitchtagsprotokolle.de): 4. Wahlperiode 1939*, 81-92 içinde, buradaki 85.

lanmış olması göz önüne alındığında, bu "rol model" alıntısı, o yaz Türkiye'ye yenilenen medya ilgisine "resmi bir çizgi" sağlamış oldu. Bunun gerçekten Üçüncü Reich için "resmi" ve "bağlayıcı" (*verbindlich*) çizgi olduğu, iki ay sonra bir konuşmada Türk dışişleri bakanı Saraçoğlu tarafından bile kabul edildi.[33] Hitler'in bu cümleleri ilerleyen yıllarda basında yeniden yayınlandı –örneğin 1943 yazında *Frankfurter Zeitung*'da.[34] Üçüncü Reich medyasının Türkiye üzerine geniş yazı yazdığı her seferinde, 1933'ün "karanlıkta yıldız" metaforu da yüzeye çıktı. Dostluk antlaşması imzalandıktan sonra *Völkischer Beobachter*'de çıkan ve Hitler'in Reichstag konuşmasına atıfta bulunduğunu iddia eden bir makale, yine eski ışık metaforunu açımladı: "Kemalist Türkiye'nin kendi kaderini tayin hakkı ve onuru için azimli mücadelesi, en kasvetli günlerimizin karanlığındaki ışıktı (*Flammenschein*) ve Almanya için de özgürlük saatinin geleceğine dair bize güven verdi."[35] Üç gün sonra, dostluk antlaşmasıyla ilgili ilk önemli makale, Hitler'in Reichstag konuşmasının Türkiye'yle ilgili bölümünü doğrudan aktarmıştı.[36]

1941'de Türk-Alman Dostluk Antlaşmasının imzalanması, diğer gazeteler tarafından da, Nazi Almanya'sı için Türkiye'nin rolüne ilişkin bir özet sunmak için vesile olarak kullanıldı. Örneğin *Deutsche Allgemeine Zeitung* okurlarına şunu hatırlattı:

> Führer, modern Türkiye'nin babası Kemal Atatürk'ün kurtuluş kahramanlığının, bizim için Versailles'ın simgelediği uluslararası düzensizliğin zor sistemine karşı ayaklanmak için harika bir rol

---

33 "Deutschland und die Türkei," *Monatshefte für Auswärtige Politik* 2 (Temmuz 1941).

34 "Völkerkameradschaft," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 19 Haziran 1941; "Bewährte Freundschaft," *Frankfurter Zeitung*, 18 Haziran 1943.

35 "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941.

36 "Erneuerte Kameradschaft," *Völkischer Beobachter*, 19 Haziran 1941.

> model olduğunu her zaman düşündü. Her şeyden önce, 1919'un dayatmalarının düzeltilmesini iki kişi hazırlamıştı; Kemal, 1923'te konferans masasına eşit oturmasını sağlayan başarısıyla ve Mussolini, bir yıl önce Faşizm iktidara geldiğinden bu yana eşitsizlik ve tecavüz siyasetine başkaldıran erkekçe sözleriyle.[37]

Diğer gazeteler de, *Frankfurter Zeitung* gibi, Atatürk'ün hareketinin savaştan hemen sonraki yıllarda Almanya'da benzer güçler –açıkça Nazilere işaret edilerek– için bir "umut ışığı" olduğunu 1941'de tekrar vurguladı:

> Ulusal yeniden doğuş rüyasını gerçekleştirebilecek bir Führerden yoksun olan Alman ulusu eksi müttefikini gördü, Kemal Paşa'nın Türk ulusunun düşmanlarını yenip, azgın muharebenin ortasında sahiden modern bir devletin temellerini attığı eşi görülmemiş muzaffer yürüyüşünü sıcak bir kalple izledi. Bu üstün devlet adamı ve askeri liderin inşa etme becerisi, olası en güçlü biçimde Alman kamuoyunu etkiledi.[38]

Türk Cumhuriyetinin Onuncu Yılı

Machtergreifung yılı, 1933, Nazilere rol modelleri Türkiye'yi daha fazla övme fırsatı verdi; çünkü aynı zamanda Türk Cumhuriyetinin kuruluşunun onuncu yılıydı. Alman basının bu yıldönümünü kapsamlı bir biçimde ele aldı. *Völkischer Beobachter* on gün boyunca bu konuya yer verdi; 28 Ekimdeki kutlamalara katılmak için Ankara'ya uçan

---

[37] Max Claus, "Sieg des Vertrauens," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 19 Haziran 1941.

[38] "London möchte bagatelisieren," *Frankfurter Zeitung*, 20 Haziran 1941.

Alman büyükelçiyle ilgili bir haberle başlayıp, 7 Kasımda "Türk Kutlamaların Yankıları" üzerine bir makaleyle biten, beşi resimli dokuz makale ve haber yayınladı.[39] Bu yıldönümü için Berlin'de planlanan kutlamaların ve etkinliklerin kapsamlı bir listesi, Alman Dışişleri Bakanlığı arşivinde buluyor; liste Türk Büyükelçiliğinde resmi resepsiyondan Türk Cumhuriyeti onuruna çay partilerine ve büyükelçilik görevlilerinin yer aldığı bir dizi radyo programına kadar uzanan birçok etkinliği kapsar.[40] Hotel Kaizerhof'da Doğu Gazileri Derneği ile Yurtdışındaki Almanlar Derneğinin ev sahipliği yaptığı çay partisinde, Alfred Rosenberg'in NSDAP Dış Politika Dairesinde ana bölüm müdürü unvanına sahip temsilcisi Werner Daitz, Yeni Türkiye'nin Almanya ve dünya için anlamından uzun uzadıya söz etti. Daitz Kemalizmi, Nazizmi ve Faşizmi aynı şeyin sürümleri olarak görüyordu:

> Kendisini Almanya'da Nasyonal Sosyalizm, Türkiye'de Kemalizm ve İtalya'da Faşizm olarak gösteren günümüzün büyük olayları ve bunları diğer ülkelerde yeni yaşam ve devlet biçimleri olarak izleyecek olaylar, "siyasal sistem değişiklikleri"nden kaynaklanmaz; hepsinin ortak bir kaynağı vardır. Bu, kendi sel dalgasını bütün dünyaya indirecek ve

---

39 "Deutschland und die Zehnjahresfeier der türkischen Republik," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1933; "Zehn Jahre Türkische Republik," *Völkischer Beobachter*, 29 Ekim 1933; "Zur Zehnjahrfeier der erneuerten Türkei" (resimli haber), *Völkischer Beobachter*, 29 Ekim 1933; "Im Zeichen deutsch-türkischer Bundestreue: Die Berliner SA feiert den 10. Jahrestag der neuen Türkei," *Völkischer Beobachter*, 30 Ekim 1933; "Die Feiern in Ankara," *Völkischer Beobachter*, 31 Ekim 1933; "10 Jahre neue Türkei: Stabschef Röhm überbringt dem Berliner türkischen Botschafter die Grüße des neuen Deutschlands," *Völkischer Beobachter*, 31 Ekim 1933; "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter*, 2 Kasım 1933; "Die 10-Jahresfeier der neuen Türkei in Stambul" (resimli haber), *Völkischer Beobachter*, 3 Kasım 1933; "Das Echo der Türkei-Feiern," *Völkischer Beobachter*, 7 Kasım 1933.

40 Belg. III O 3790 (31 Ekim 1933), Konstantinopel/Ankara 441, Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

> diğer halkların kaçamayacağı büyük bir ideolojik atılımdır.
> Nasyonal Sosyalizm, Kemalizm, Faşizm ve diğer ülkelerde başka sürümler halinde bunları izleyecek olanlar, köhnemiş entelektüel kabuğu yeni, için için yanan ve kızgın bir tabakayla, yeni bir ideolojiyle ve [yeni bir] kültürel tabakayla örtecek ilk büyük yanardağ patlamalarıdır.[41]

Başbakan yardımcısı von Papen de bu çay partisinde konuştu. I. Dünya Savaşı sırasında Atatürk'le şahsen tanıştığını vurgulayıp, Türk lideri ve Türklerin başarılarını övdü. Alman başbakan yardımcısı, Türkiye'de başarılanları Almanlardan daha iyi anlayan kimse olmadığını iddia etti. "Tarihsel boyutlarda manevi evrimin" ortasında olan Almanya, Türkiye'nin on yıl önce başarıyla sonuçlandırdığı "özgürlük ve eşitlik savaşını" hâlâ yürütmek zorundaydı. Almanya, völkisch yaşamın temellerinin uluslararası antlaşmalarla devredilemeyeceğini Türkiye'den öğrenmişti. Konuşması boyunca, Almanya'nın özellikle bugün "Türk dersleri"ni uyguladığını ve bunun sonunda mümkün olduğunu vurguladı.[42]

Benzer bir çizgide, *Völkischer Beobachter*'de bir makale

---

41 Aktaran "Aus Not und Hoffnungslosigkeit zu neuem Leben: Vizekanzler v. Papen und Gesandter Daitz zum Zehnjahrestag der Türkei," *Deutsche Zeitung*, 1 Kasım 1933; ayrıcı "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter*, 2 Kasım 1933. Ayrıca krş. Daitz'in *Ayın Tarihi*'ndeki yazısı: Werner Daitz, "Nasyonal sosyalizm, faşizm ve cenubu şarkî mıntakası," *Ayın Tarihi* 4 (1934): 169-171, buradaki 168; ayrıca Werner Daitz, "Deutschland, die Türkei und das europäische Schicksal," Türkische Handelskammer Berlin, ed., *10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası/10 Jahre türkische Handelskammer für Deutschland* (Berlin: Türkische Handelskammer, 1938), 38-49 içinde, özllikle 42-43.

42 Örneğin "Papen an seine Waffenbrüder," *Kölnische Zeitung*, 1 Kasım 1933; "Aus Not und Hoffnungslosigkeit zu neuem Leben," *Deutsche Zeitung*, 1 Kasım 1933.

şunu vurguladı: "Tarihsel boyutlarda manevi bir devrimden geçen [ve] bugün özgürlük ve eşitlik mücadelesini henüz başlatmış olan Alman ulusu, Türkiye'nin tarihsel gelişimine Avrupa ulusları arasında en güçlü yakınlığı duymaktadır."[43] Onuncu yıl üzerine bu haber döngüsünün sonuna doğru *Völkischer Beobachter*'de başka bir makale şöyle bitiyordu:

> [Uluslararası] sempati ifadelerinin nedenleri arasında, Yeni Türkiye'nin barış konularındaki içtenliği ve ulusal plandaki zaferi özellikle önemlidir. Önümüzdeki on yılda daha fazla ilerleme kaydetmek için elimizden geleni yapacağız. 1943'te dünyanın Türkiye'ye güveni ve bizim kendimize inancımız iki katına çıkacaktır.[44]

Türk Cumhuriyetinin onuncu yılı etrafındaki faaliyetler, Türkiye'nin Nazi Almanya'sı için özel rolünü teyit eden yüksek medya ilgisiyle ve retorikle sınırlı değildi. İlginçtir, Dışişleri Bakanlığı evrakındaki kutlama listesi, çok önemli bir olaydan söz etmeyi ihmal eder. Birkaç ay sonra, Nisan 1934'te, *Völkischer Beobachter*'de dönüp geriye bakan başka bir haber, bu olayın kendiliğinden bir sempati göstergesi olduğunu iddia edecekti.[45] Ne var ki, olay özenle planlanmış olmalı. 30 Ekim sabahı SA elemanları, Berlin'de Tiergarten Caddesindeki Türk Büyükelçiliğine yürüdü.[46] Çift sıra SA elemanları, sabah saat 11'den gece yarısına kadar elçiliğin önünde şeref kıtası olarak duracaktı. Öğleye doğru Berlin

---

43 "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter*, 2 Kasım 1933.

44 "Das Echo der Türkei-Feiern," *Völkischer Beobachter*, 7 Kasım 1933.

45 "Der türkische Botschafter in Berlin gestorben," *Völkischer Beobachter*, 17 Nisan 1934.

46 "10 Jahre neue Türkei: Stabschef Röhm überbringt dem Berliner türkischen Botschafter die Grüße des neuen Deutschlands," *Völkischer Beobachter*, 31 Ekim 1933; "Im Zeichen deutsch-türkischer Bundestreue," *Deutsche Zeitung*, 8 Kasım 1933.

Resim 3.1 ve 3.2. Berlin'de Türk Büyükelçiliğinin önünde SA'nın Türk Cumhuriyetinin onuncu yıl kutlaması. Türk büyükelçi, Röhm ve diğer SA liderleriyle birlikte SA şeref kıtasının önünden geçerken. Solda ufuk çizgisinde ve sağda SA elemanlarının arkasında duran izleyicilere dikkat edin.
Bundesarchiv-Bildarchiv, Ullstein Bild

polis komutanı Türk Cumhuriyetine en iyi dileklerini ilettikten sonra, Türk büyükelçi SA tarafından özel olarak onurlandırıldı: SA genel komutanı Röhm, SA lideri Karl Ernst ve Berlin-Bradenburg bölgesi şefi, yaverleriyle birlikte büyükelçiliğe geldi. Berlin'de ilk kez orgeneral üniforması giyen büyükelçi tarafından karşılandılar. Röhm bütün SA'nın, Alman *Frontkampfergeneration*'un (I. Dünya Savaşı gazileri kuşağı) ve "SA'da birleşen Alman gençliği"nin tebriklerini iletti. Röhm sonra büyükelçinin karısına kırmızı kurdeleyle bağlı bir demet çiçek sundu: Kurdelenin bir ucunda gamalı haç, diğer ucunda bir hilal vardı.[47] Büyükelçi, karısı ve Ernst Röhm balkona çıkınca, bir SA bandosu önce Nazi hareketinin şarkısı "Horst Wessel Şarkısı"nı, sonra Türk ve Alman ulusal marşlarını çaldı. Ondan sora büyükelçi, Röhm ve diğer SA ileri gelenleri şeref kıtasının önünden geçti. Bu olayın elde kalan resimleri (Resim 3.1 ve 3.2), SA şeref kıtasının küçük bir SA mangası olmadığını, en az yüz kişiden oluştuğunu gösterir. İkinci resmin ufuk çizgisinde, polisin kordon altına aldığı bir izleyici kalabalığı açıkça fark edilebilir.

SA'nın Türk Büyükelçiliğinde kendi etkinliğini sahneleme inisiyatifini göstermiş olması dikkate değerdir. İlk olarak "Horst Wessel Şarkısı"nın söylenmesi de çarpıcıdır. Bu eser, Nasyonal Sosyalist hareketin şarkısıydı ve o sırada resmi statüye kavuşmuş olmasına rağmen, genellikle Alman ulusal marşından hemen sonra çalınırdı, ondan önce ve diplomatik bir ortamda ilk şarkı olarak değil. Ama etkinlik resmi dış ilişkilerle ilgili değildi; iki hareketin, Kemalizm ile Nazizmin, Röhm'ün buketindeki kurdeleyle ve Röhm'ün o yılın başında Ankara'ya yaptığı geziyle simgelenen yakınlığının ve al-

---

47 "Im Zeichen deutsch-türkischer Bundestreue: Die Berliner SA feiert den 10. Jahrestag der neuen Türkei," *Völkischer Beobachter*, 30 Ekim 1933; "Im Zeichen deutsch-türkischer Bundestreue," *Deutsche Zeitung*, 8 Kasım 1933; "Im Zeichen deutsch-türkischer Bundestreue: Die Berliner SA feiert den 10. Jahrestag der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933.

gılanan ortaklığının kutlanmasıydı. Burada Yeni Türkiye'yi onurlandıran resmi Almanya değil, daha çok Nasyonal Sosyalist hareketti.

30 Ekimde Goebbels'in *Angriff*inde, 28 Ekimde tebriklerini zaten yayınladığını vurgulayan bir makale, Yeni Türkiye'nin ve onuncu yılının anlamını benzer bir biçimde yorumlamıştı:

> Bu şekilde çok derin bir ideolojik dostluk bağı savaşta silah arkadaşlığından, yokluk ve mücadele yıllarından her iki halkın onurlu bir yeniden doğuş şansını, büyük ve eşsiz liderlere sahip olduğu günümüze kadar uzanır. Her iki taraf, buldukları yolun tesadüf olmadığını, tarihin yiğit ve onuruna düşkün uluslara bahşettiği yol olduğunu kabul eder.[48]

Rosenberg'in temsilcisi Daitz de bunu altını çizmişti:

> Türk ve Alman halkı arasında ortak acılı kaderden kaynaklanan yakınlığın bugün ne kadar güçlü olduğunu, 29 Ekimde en yüksek SA liderliğinin ve Alman devriminin muzaffer askerlerinin Türk ulusunun temsilcisi olarak Türk büyükelçi ekselanslarını onurlandırmasıyla herhalde en dolaysız biçimde kanıtlanmıştır.[49]

Völkischer Beobachter'de kutlamalarla ilgili ilk makale, Resmi-diplomatik törenler ile ideolojik törenler arasındaki farkın tamamen farkında alarak şunu vurgulamıştı: "Bütün SA liderleri, o günün ilerleyen saatlerinde diplomatik resep-

---

48 "Zehn Jahre Neue Türkei," *Der Angriff*, 30 Ekim 1933.
49 "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter*, 2 Kasım 1933.

siyona da katılacaktır."[50] Akşam bu resepsiyon gerçekleştiğinde, çift sıra SA şeref kıtası büyükelçiliğin dışında hâlâ bekliyordu. Gazeteci Bella Fromm'un günlüğünde vurguladığı gibi, "Almanlar bayrama katılmaya özellikle istekliydi." Fromm, bunun, Nazi "hödükler"in o zamana kadar katılma şahsı bulamadığı türden muhteşem bir şenlik olmasından kaynaklandığını sandı.[51] Ama bu kadar "çok sayıda kahverengi yetkilinin" katılma nedeni, iki hareketin algılanan ortak tarihi ve geleceği ile algılanan yakınlığı da olabilir. Şenlikle ilgili fazla bir şey bilinmiyor; görünüşe bakılırsa Hitler'in de katılması gerekiyordu.[52] Bilinen; SA mensupları o kadar sarhoş oldu ki, Hitler Darbesi sırasında Lossow'un Reichswehr dümenindeki hasmı olarak tanıştığımız "Alman Osmanlılar"dan Seeck bazılarını kovmak zorunda kaldı. Dahası, Türk Büyükelçiliğindeki bu partide Röhm ile Rosenberg arasındaki kişisel çatışma, Röhm'ün Rosenberg'e hakaretler yağdırmasıyla sonunda açıkça infilak etti.[53]

Protokolle, Irkla ve Heykelle İçine Alma

Nasyonal Sosyalizm ile Kemalizmin algılanan yakınlığı yalnızca özel etkinliklerde, medyada, sayısız yayında, Hitler'in telgraflarıyla, Röhm'ün gezisiyle ve SA etkinliğiyle dışa vurulmadı, Nazi diplomatik protokolünün Yeni Türkiye'ye gösterdiği çok özel ilgiyle de belgelendi. Onuncu yıl kutlamalarından birkaç ay sonra, Berlin'deki Türk büyükelçi Kemalettin Sami Paşa bir araba kazasında öldü. Kemalettin Sami Paşa'yı milliyetçi medya çok sevmişti. *Kre-*

---

50 "Im Zeichen deutsch-türkischer Bundestreue: Die Berliner SA feiert den 10. Jahrestag der neuen Türkei," *Völkischer Beobachter*, 30 Ekim 1933.

51 Bella Fromm, *Blood and Banquets: A Berlin Social Diary* (New York: Citadel Press, 2002 [1943]), 134-135.

52 "Deutschlands Anteilnahme am türkischen Republikfest: Feiern in Berlin," *Türkische Post*, 29 Ekim 1933.

53 Fromm, *Blood and Banquets*, 135-136; Ernst Piper, *Alfred Rosenberg: Hitlers Chefi deologe* (Münih: Pantheon, 2007), 246-247.

uzzeitung, onu "gerçek şövalye ruhlu" diye övdü. Bunun, Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin'deki görevinden iki kez, 1925'te ve 1930'da Doğu Anadolu'daki Kürt ayaklanmalarını bastırmak için aktif göreve geri çağrılmasıyla mı, yoksa savaşta on sekiz kez yaralanmış olmasıyla mı bağlantılı olduğu belli değildir; ama gazetelerin hayranlıkla öne çıkardığı olgular bunlardı. Özel medya ilgisiyle, gazetelerde ölüm ilanlarıyla onurlandırıldı; Alman hükümetinden gelen çeşitli taziye telgrafları yayınlandı, Reichskanzlei, Reichstag ve Alman Dışişleri Bakanlığında bayrakların yarıya indirildi.[54] Daha sonra Kemalettin Sami Paşa'nın yerine atanan büyükelçi de basında özel ilgi görecekti.[55] Kemalettin Sami Paşa'nın tabutu trenle Türkiye'ye götürülecekti ve tren istasyonuna taşınmasını, Üçüncü Reich, Yeni Türkiye'yi bir kez daha övmek için kullandı. Anlaşılan Hitler, özel saygı duyduğu Türk büyükelçi için, Türk bir tanığın daha sonra tarif ettiğine göre, "inanılmaz şenlikli bir tören alayı" emri verdi. Osmanlı İmparatorluğunun son sadrazamlarından birinin torunu ve 1930'larda Berlin'de öğrenci olan Şefik Okday,

---

54 Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933; "Kemal Eddin Sami Pascha," *Rostocker Anzeiger*, 1 Ocak 1925; "Der türkische Botschafter in Berlin gestorben," *Völkischer Beobachter*, 17 Nisan 1934; "Das Beileid des Deutschen Reiches," *Völkischer Beobachter*, 17 Nisan 1934; "Beileid des Reichspräsidenten zum Tod Kemaleddin Sami Paschas," *Völkischer Beobachter*, 17 Nisan 1934; "Trauerfeier für den türkischen Botschafter," *Völkischer Beobachter*, 18 Nisan 1934; "Der türkische Botschafter in Berlin gestorben," *Freiburger Zeitung*, 16 Nisan 1934; "Ein treuer Diener seines Herrn," *Freiburger Zeitung*, 16 Nisan 1934; "Der türkische Botschafter in Berlin gestorben," *Deutsche Zeitung*, 16 Nisan 1934; "Deutschland ehrt Kemaleddin Pascha," *Deutsche Zeitung*, 19 Nisan 1934. Ayrıca krş. Türk basınındaki ölüm yazıları: İsmet Paşa [Inönü], "Kemalettin Sami Paşa," *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Nisan 1934; Ali Riza, "Kemalettin Sami Paşa," *Milliyet*, 18 Nisan 1934.

55 Örneğin *Völkischer Beobachter*: "Interview des 'V.B.' mit dem neuen türkischen Botschafter," 12 Mayıs 1934; "Der neue türkische Botschafter in Berlin," 13 Mayıs 1934; "Der erste türkische Botschafter in Berlin" (resimli haber), 27 Mayıs 1934; "Deutschland und die Türkei: 'Eine harterprobte Freundschaft,'" 27 Mayıs 1934.

Resim 3.3. Merhum Türk büyükelçi için tören alayı,
Berlin, Anhalter Bahnhof yolunda.
Ullstein Bild

Kemalettin Sami Paşa'nın randevusuz Hitler'le görüşmesine izin verilen tek yabancı büyükelçi olduğunu iddia edecek kadar ileri gider.[56]

19 Nisan 1934'te, Führer'in doğum gününden bir gün önce, büyükelçilikte bir törenden sonra Kemalettin Sami Paşa'nın tabutu atların çektiği bir top arabasına konuldu; SA bayrakları indirildi ve Reichswehr'in özel şeref taburu selam durdu. Ullstein Resim Arşivinde bulunan resimler, Tiergarten Caddesindeki büyükelçilikten Anhalter Demiryolu İstasyonuna giden tören alayının önemli bir devlet işi gibi ele alındığını gösterir (Resim 3.3). Yine SA, büyükelçilikten istasyona giden yol boyunca dört noktaya yerleştirilen şeref kıtalarıyla (*letzte Ehrenspaliere*) özel bir rol oynadı. Tabu-

---

[56] Ingeborg Böer vd., *Türken in Berlin, 1871-1945: Eine Metropole in den Erinnerungen osmanischer und türkischer Zeitzeugen* (Berlin: Walter de Gruyter, 2002), 321; Şefik Okday, *Der letzte Grosswesir und seine preußischen Söhne* (Göttingen: Muster-Schmidt, 1991), 142.

tun ön tarafında atlı polis, üç SS bölüğü ve tabutun hemen önünde, merhumun madalyalarını taşıyan ve gösteren üç Reichswehr subayı vardı. Tabutun arkasıda Üçüncü Reich'in yüksek rütbeli memurları vardı –Röhm, Dışişleri Bakanı Neurath, Amiral Erich Raeder, Devlet Bakanı Otto Meissner ve cumhurbaşkanının oğlu Oskar von Hindenburg. Orada olmayan tek önemli kişi Hitler'in kendisiydi. Tören alayının en sonunda daha fazla atlı polis vardı. Resimlerin gösterdiği gibi, caddenin kenarına dizilen kalabalıklar, Türk bayrağına sarılı tabut geçerken Nazi selamıyla selamladı. Tören alayı Anhalter Demiryolu İstasyonuna varınca, dördüncü SA şeref kıtasının önünden geçti; üç el ateş edildi ve tabut istasyonun bekleme salonuna getirildi, salona SS tümeni "Leibstandarte Adolf Hitler" dizilmişti. Sonra, son saygılar yeterince gösterilmemiş gibi, tren Türkiye'ye gitmek üzere yola çıkmadan önce, Berlin polis birliği "General Göring"in özel oluşturulan yüz kişilik bir bölüğü de merhumu onurlandırdı. Göring'in kendisi Bulgaristan başbakanını kabul ediyordu –*Deutsche Zeitung*'un yorumuna göre, yalnızca Türk Büyükelçiliğindeki törene katılmasının nedeni buydu. Tören alayından önce orada bekleyenlerin listesi daha da etkileyiciydi ve tören alayına katılanlar dışında, Başbakan Yardımcısı von Papen, Savunma Bakanı Blomberg, Çalışma Bakanı Seldte, devlet bakanları Lammers, von Bülow ve Körner, Fritsch ve von Rundstedt gibi generaller, SA liderleri ve Berlin polis şefi vardı. Birkaç gün sonra eski büyükelçi İstanbul'da gömüldüğünde, Üçüncü Reich, esas olarak Alman kolonisi aracılığıyla, ciddiyetle temsil edildi; yalnızca Hitler'in ve Hindenburg'un çelenkleriyle değil, Alman büyükelçi von Rosenberg'in ona "sevgi besleyen, hürmet eden ve hayran olan" bir Almanya'dan Kemalettin Sami Paşa'ya veda konuşmasıyla da.[57]

---

[57] Söz konusu askeri ve SS personelin sayısı ve tasviri olayla ilgili iki makalede biraz farklıdır: "Die Totenfeier für Kemaleddin Pascha," *Völkischer Beobachter*, 20 Nisan 1934; "Deutschland ehrt Kemaleddin

Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye'ye özel ilgi ve saygı göstermek, Nazi dünyasının iç çemberine "protokolle Türkiye'yi dahil" etmek, Üçüncü Reich'te olağandı ya da çeşitli arşivlerde o zamandan kalma resimler öyle gösteriyor.[58] Türk büyükelçi, önce Kemalettin Sami Paşa ve 1934'ten itibaren Hamdi Arpag, 1933'te ve 1939'da Reichstag'ın açılışında kordiplomatiğin ön sırasında, 1933'te Avusturya ve İtalya diplomatlarının yanında, 1939'da Japonya, İspanya, İtalya diplomatlarının ve Ribbentrop'un karısının yanında otururken görülebilir. Hitler'in Reich Şansölyeliğindeki her Yeni Yıl resepsiyonunda Türk büyükelçi, her zaman yabancı erkan sırasının en başındaydı. Dahası, Rosenberg'in Dış Politika Dairesinin yıllık yemeğinde Türk büyükelçi her zaman en önemli masada –Rosenberg'in masasında– ve onun yanındaki sandalyede otururdu.

Çeşitli etkinlikler için benzer resimler var. 1936'da Nuremberg Parti Toplantısı sırasında Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg*'inin bir gösteriminde Türk büyükelçi, yine erkanın ön sırasına dahil edildi. Bir fotoğraf, Türk ve Japon büyükelçilerin Hitler'in opera locasının yanında oturduklarını, Hamdi Arpag'ın Hitler'in locasının bitişiğindeki sandalyede oturduğunu gösterir –Hitler'in locasının diğer tarafında oturan "üstad"ın gelini Winifred Wagner'le paylaştığı bir onur (Resim 3.4). Benzer şekilde, 1934'te açılışını Rosenberg'in yaptığı bir sanat sergisinin açılışı ya da 1936'da Nuremberg'de Reichsparteitag'ın (Nuremberg Toplantısı) açılışı gibi çeşitli etkinliklerin fotoğraflarında Türk büyükelçi hep ön sırada görülür. Bugüne kalan arşiv kaynakları daha fazla sonuç çıkarmaya izin vermemesine rağmen, resimler

---

Pascha," *Deutsche Zeitung*, 19 Nisan 1934; Böer, *Türken in Berlin*, 321; ayrıca bkz. "Ayın siyaseti ve iktisadiyatı: İçerde," *Ayın Tarihi* 5 (1934): 2-8, buradaki 4-6; "Die türkischen Beisetzungsfeierlichkeiten für Exzellenz Kemalettin Sami Paşa," *Mitteilungen der türkischen Handelskammer für Deutschland* 9 (5 Mayıs 1934).

58 Krş. Ullstein Arşivi ve Münih'te Staatsbibliothek'te Hoffmann Koleksiyonu.

Resim 3.4. Protokolle dahil etme. Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg*'inin gösteriminde (1936'da Nuremberg'deki Reichsparteitag sırasında) Türk büyükelçi Hamdi Arpag, Hitler'in locasının yanında (soldan üçüncü). Ullstein Bild

Üçüncü Reich'in Türk temsilciye çok özel ilgi gösterdiğini ispatlar. Bu etkinliklerdeki diplomatik protokolün simgeciliği, Yeni Türkiye'nin Nasyonal Sosyalizmle aynı ideolojik evrenin parçası olduğunu –hatta Yeni Türkiye'nin Üçüncü Reich'in müttefiki olmasa bile yakın bir dostu olduğunu– iletir.

Buraya kadar araştırdığımız kanıtlar göz önüne alındığında, Yeni Türkiye'ye Nazi hayranlığının daha fazla dışavurumunu bekleyebiliriz. Ama işlerin daha sorunlu olduğunu tahmin edeceğimiz bir alan var: Irk alanı. Nazi ırk kavramı, Naziler için bile kavranması zordu. "Doğrucu" ve motivasyonlu SA mensubuna "Yahudi" gibi görünen herkes, gerçekte gülünecek, sindirilecek ve karalanacak bir "Yahudi" değildi. Özellikle yabancılara sıra gelince, ırksal dünya görüşü çok kafa karıştırıcı hale geliyordu –o kadar kafa karıştırıcı ki,

SA mensupları tahminlerden çok daha sık "yanlış insan" dövüyor, daha sonra girip özür dilemek zorunda kalıyorlardı. Örneğin Wismar Teknik Üniversitesinde öğrenci olan Enver Celaleddin, "bayrağı selamlamadı"ğı için evinin önünde SA mensuplarınca dövüldü. Sonunda yerel SA liderliği, savcının talimatıyla Enver Celaleddin'e gidip, yerel SA adına özür diledi.[59] Ertesi yıl Berlin'de benzer bir olayda, Gestapo müdahale edip resmi olarak özür dilemeye çağrıldı.[60] Irk ve Yeni Türkiye söz konusu olunca, Nazi ideolojisi, diplomatik mülahazalar ve Yeni Türkiye ile liderine Nazi hayranlığı kesişip şaşırtıcı sonuçlar doğurdu.

Bugün Almanya'da Almanlar ile Türkler arısındaki ilişkilerle ilgili bildiklerimizi yansıtarak şu sonuca atlanabilir: "Irk," Atatürk ve Yeni Türkiye etrafındaki Nazi yarı-kültünün ırksal politikalarla ve inançlarla doğrudan çatışma içine girdiği bir alandı. Ama bugün neo-Nazi eylemler, Üçüncü Reich politikalarına iyi rehberlik etmez. Türklerle ilgili ırk sorusuna resmi yanıt bugün beklenenden çok farklı olmasına rağmen, şimdiye kadar tartışılan her şeyde örtük olarak vardı. Hitler, Almanların mücadelesinin Hindistanlılar ya da Mısırlılar gibi "ikinci derecede ırklar"ın mücadelesiyle karşılaştırılmasını onaylamadığını defalarca ifade etmişti. Ama Türkiye ile karşılaştırmayı onayladı ve defalarca böyle karşılaştırmalar ve yüceltmeler yaptı. O halde ona göre, Türkler "ikinci derecede ırklar"dan biri olamazdı. Türklerin ırksal olarak nasıl sınıflandırılacağı sorunu, "Nuremberg Yasaları" –Almanya'da Yahudileri marjinalleştiren ve haklarından yoksun bırakan kepaze yasalar– 1935'in sonunda yürürlüğe girdikten sonra ivedilik kazandı. 30 Nisan 1936'da, ilgili bakanlıklar ve NSDAP Irk Politikası Dairesi adına bir genelge kararı duyurdu; karar iki ay sonra Türk basınında "Türkler

59 Ankara 539 (30 Nisan 1934), (27 Ağustos 1934), Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

60 Ankara 539, belg. 84-53 23/8 (23 Ağustos 1935), Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

Aridir" manşetiyle özetlendi.[61] Genelgede öne sürülen sav, 21. yüzyılın ilk yıllarında, altmış beş yıl kadar sonra, AB-Türkiye tartışmasında kullanılan bazı savlara rahatsız edici ölçüde benzer; Türk yanlısı savlardan biri şuydu: Türkiye, bu kadar uzun süredir Avrupalı olmak istediği için Avrupalıdır.[62] Başlangıçta genelge Nuremberg Yasalarının yalnızca Reich'in içinde uygulanacağını vurguluyordu, haliyle diğer ülkeler için fazla geçerli değildi. Ama sonra bu bağlamda ilgili sınıflandırmaların "ırksal olarak akraba" ve dolayısıyla "Avrupalı" olduğunu vurguladı. Türkiye de öyleydi; çünkü bir süredir sürekli Avrupalı olmak istiyordu –örneğin İran ya da Mısır için söylenemeyecek bir şey– ve genelgenin daha da vurguladığına göre Almanya, Türkiye'nin Avrupa özlemlerini destekliyordu. Türkiye, kısmen Avrupalı olmak istediği için Avrupalıydı ve bu durum onu, "Ari" ile yarı-eşanlamlı bir kategori içine sokuyordu. Bu esas olarak ulus ve devlet için, dolayısıyla Türkiyeli Türkler için geçerliydi. Diğer yanda Türkiyeli Yahudiler, belgenin de vurguladığı gibi, Üçüncü Reich için yine de Yahudiydi. Genelgeden iki ay sonra, Haziran 1936'da, Propaganda Bakanlığının bir basın talimatı, Macarların, Finlerin ve Türklerin "ırksal olarak akraba" sayıldıklarını Alman basınına hatırlattı.[63]

Daha önemlisi, Türkiye üzerine matbu söylemin çoğunda, kitaplarda ve gazete makalelerinde Türklerin, son on beş

---

61 Örneğin *Akşam*, 17 Haziran 1936, Ankara 539, A 1378/36 (19 Haziran 1936), Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi. Genelge: Ankara 539, belg. 82-35.B 8/4 (30 Nisan 1936), Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

62 Krş. R. Carnevale, S. Ihrig ve C. Weiß, *Europa am Bosporus (er-) finden? Die Diskussionen um den Beitritt der Türkei zur Europäischen Union in den britischen, deutschen, französischen und italienischen Zeitungen* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005); Jochen Walter, *Die Türkei: 'Das Ding auf der Schwelle'* (Wiesbaden: VS Verlag, 2008); Claus Leggewie, ed., *Die Türkei und Europa: Die Positionen* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004).

63 Basın talimatı: ZSg. 102/2b/123/49 (3), 26 Haziran 1936, Hans Bohrmann, ed., *NS-Presseanweisungen der Vorkriegszeit*, cilt 4, bl. 2 (Münih: K. G. Saur, 1993), 677 içinde.

yirmi yılda Türk Bağımsızlık Savaşıyla ve Yeni Türkiye'nin inşasıyla ırksal değerlerini kanıtladıkları algılanmaktaydı. Aslında Türkiye'nin "Avrupalılığı" yalnızca Nazi basınında çeşitli makalelerce vurgulanmadı, aynı zamanda Almanya ile Türkiye'nin benzerliği savının ayrılmaz bir parçasıydı.[64] *London Times*'taki bir makaleyle harekete geçen *Wirtschaftspolitischer Deinst* 1941'de "Türkiye Avrupa'ya Ait midir?" sorusunu ortaya attı ve kuvvetli bir "evet"le yanıt verdi.[65] Üçüncü Reich basınında diğer birçok makalede, Nazilere göre "Avrupa"nın "onların Avrupa'sı"yla ve onların projesiyle eşanlamlı hale geldiği berraklaşır; dolayısıyla Alman yanlısı bir Türkiye, Avrupalı bir Türkiye'ydi.[66]

Nazilerin ve özellikle Hitler'in Atatürk ve Yeni Türkiye hayranlığının bir kanıtı da, "Yeni Türkiye" ile "Yeni Almanya"yı sıkı sıkıya birbirine bağlayan bir alandan gelir: Heykeller. Hitler'in kişisel fotoğrafçısı ve yakın arkadaşı Heinrich Hoffmann anılarının bir paragrafında, Hitler'in

---

64 Örneğin "Die Türkei Vormacht Vorderasiens," *Völkischer Beobachter*, 7 Ocak 1936; "Das Werk des Ghasi," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Temmuz 1933; "Europa im Orient: Der Weg der kemalistischen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 16 Eylül 1941; Otto Welsch, "Die Eisenbahnen der heutigen Türkei und ihre militärische Bedeutung," *Völkischer Beobachter*, 15 Ocak 1935. Ayrıca bkz. Karl Bernhard Ritter, *Fahrt zum Bosporus* (Leipzig: Hegner, 1941), 143-148; Hanns Froembgen, *Kamal Atatürk: Soldat und Führer*, 7. bs. (Stuttgart: Franckhsche Verlagsbuchhandlung, 1935), 222; Antoine Fleury, *La pénétration allemande au Moyen-Oriente, 1919-1939: Le cas de la Turquie, de l'Iran et de l'Afghanistan* (Leiden: A. W. Sijthoff), 85.

65 "Gehört die Türkei zu Europa?," *Wirtschaftspolitischer Dienst*, 9 Ağustos 1941; ayrıca krş. "Europa im Orient: Der Weg der kemalistischen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 16 Eylül 1941.

66 Örneğin "Türkei zu Europa gewendet," *National Zeitung*, 20 Haziran 1941. Öte yandan, Alman karşıtı bir Türkiye Avrupalı değildi: "Ankaras Weg in die Knechtschaft: Der Abbruch diplomatischer Beziehungen zum Deutschen Reich durch die Türkei," *Hamburger Tageblatt*, 3 Ağustos 1944. Daha önce, 1934'te *Kreuzzeitung* Yeni Türkiye'nin yanlış Avrupa'nın parçası olmasından korktu ve Türkiye'deki Fransız demokratik ve devrimci geleneğine ve bunun savunucularına işaret etti: "Die neue Türkei im Kampf der Geisteswelten," *Kreuzzeitung*, 20 Şubat 1934.

yabancı devlet adamları hakkında ne düşündüğünü anlattı: Hitler, Beck ve Pilsudski'yi takdir ederdi; Mussolini'yi açıkça severdi, ama Mussolini'nin kusurlarını da görürdü ve "Mussolini'nin mayolu bir fotoğrafını gördüğü andan itibaren bir devlet adamı olarak ona olan saygısını kaybetti." Balkan devlet adamlarına ya da Hitler'in ifadesiyle "Balkan haydutları"na fazla değer vermezdi. Ama "Atatürk'e büyük hayranlığı vardı ve ünlü heykeltıraş Profesör Thorak'ın yaptığı bir [Atatürk] büstü el üstünde tuttuğu eşyalarından biriydi."[67] Hitler yalnızca bir Atatürk büstü edinmedi, onu "el üstünde" de tuttu ve bu şekilde en azından özel yaşamında, belki açıktan açığa da, Atatürk'le özdeşleşmeye devam etti.

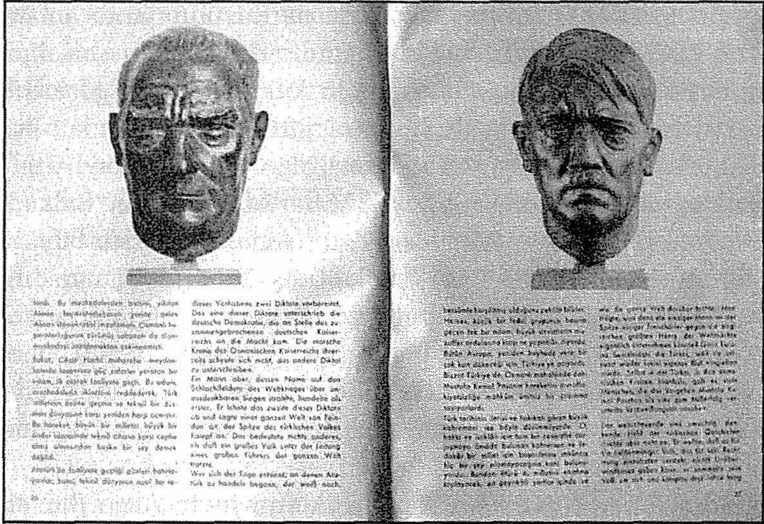
Josef Thorak ünlü bir Nazi heykeltıraşıydı; Arno Breker ile birlikte, özgül Nazi tarzı heykellerden ve Nazi beden imgesinden sorumluydu. Thorak 1930'larda Türkiye'de defalarca çalışan başka bir "Alman Türk"tü; I. Dünya Savaşından önce "avare bir çırak" olarak İstanbul'da bulunmuştu. 1930'larda Eskişehir'de İstiklal Anıtı, Güvenpark Anıtındaki Atatürk heykeli gibi, Türk Cumhuriyeti için merkezi önemde birçok anı ve Atatürk'ün, İnönü'nün, içişleri bakanı ve müstakbel başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, ekonomi bakanı Celal Bayar'ın büstlerini yapmıştı. Thorak Türkiye'de önemli ödüller de kazanmıştı. Büstlerinden biri, 1939'da Fransızca yayınlanan resmi bir "Kemalist Türkiye" tasvirinin üstünü süsledi. Almanya'da yaptığı heykeller arasında, Hitler'in, Mussolini'nin ve diğer "büyük adamlar"ın büstlerinin yanı sıra, "Alman işçi," "Alman çift," vb heykelleri de vardı.[68]

Hitler'in sahip olduğu dışında, Thorak Üçüncü Reich döneminde çok sayıda başka Atatürk büstü üretti (Resim 3.5). Tam olarak kaç tane Atatürk büstü ve bunları kime yaptığını

---

67 Heinrich Hoffmann, *Hitler Was My Friend* (Londra: Burke, 1955), 88.

68 Ad yok, *Josef Thorak* (Duisburg: WVAS, 1998), 5, 10-12; La Direction Générale de la Presse à la Présidence du Conseil, ed., *La Turquie kemaliste, La Turquie kemaliste*'nin özel sayısı, no. 31, İstanbul, 1939.

Resim 3.5. Thorak ve iki Führer. Almanya'da Türk Ticaret Odasının onuncu yılını kutlayan kitapta Atatürk ve Hitler'in büstlerinin yer aldığı "İki Büyük Erkek" bölümünden resim.
Türkische Handelskammer Berlin, ed. *10 Yıl Almanya'da Türk Ticaret Odası/10 Jahre türkische Handelskammer für Deutschland* (Berlin 1938).

saptamak zordur. Yaptığı Atatürk büstlerinden biri, 1935'te Münih'te Alman Sanat Evindeki Alman Sanat Sergisinde yer aldı ve anlaşılan, 1937 sergisi için de bir tane yapmış.[69] Bu büstlerden biri, "tipik" Alman erkek heykellerinin sergilendiği bir salona konuldu. Bu yerleştirme, Atatürk'ün bir tür "tipik erkek," belki "tipik bir Führer" olarak görüldüğünü en azından örtük olarak gösterir. Yoksa Atatürk'ün büstü, yığınlarca kaslı erkek heykelinin arasına konulurdu. 1937'de Hitler Goebbels'i, ünlü boksör Max Schmeling'i ve Heinrich Hoffmann'ı da yanına alarak Thorak'ın Münih atölyesini ziyaret etti. Hoffmann'ın çektiği resimler, Adolf Hitler'i iki farklı Atatürk büstünün yanında öylesine durup konuşurken, belki de söylenirken gösterir (Resim 3.6). Alman Füh-

69 Belg. 339738 ve belg. 339748, Haus der Deutschen Kunst Arşivi, Münih.

rer, ölümsüzleştirilmiş Türk Führer'in yanında –Hoffmann böyle bir dizi fotoğraf çekmişti ve bunların on biri savaştan kurtulmuştur.[70] Burada resmedilen büst, sergi büstlerinden çok daha büyüktür. Akıbeti bilinmiyor.

Plastik sanat, iki hareketi birbirine bağlayan ve algılanan benzerliklerini teyit eden bir alandı. Nazi basını Thorak'ın Türkiye'deki anıtlarını öne çıkararak Türkiye'yi Üçüncü Reich'le aynı ideolojik alana yerleştirmek için Thorak'ın Almanya'daki ününden yararlandı.[71] Onun yaptığı Atatürk büstleri ve Türkiye'deki anıtlarının resimleri Atatürk üzerine gazete makalelerinde ve kitaplarda yer aldı (Resim 3.7).[72] 1938'de Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı olunca, Thorak'ın yaptığı bir İsmet İnönü büstü gazetelerde yer aldı.[73] Elbette Türkiye'de onun dışında çalışan çok sayıda sanatçı ve mimar vardı; ama hiçbiri Üçüncü Reich için Thorak kadar önemli değildi. Faşist heykel üslubu ve kişilik kültü iki ülkeyi birleştirmekteydi. Yeni Türkiye'nin 1936'da İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisinin müdürlüğü için Alman bir sanatçı istemesi şaşırtıcı değildi. Üçüncü Reich'in en ünlü heykeltıraşı Arno Breker'i oraya hoca olarak yerleştirmeye çalışması herhalde daha şaşırtıcıdır.[74] Onun yerine Rudolf Belling gidecekti. 1942'de *Deutsche Allgemeine Zeitung* Türk Cumhuriyetinin çeşitli üniversitelerini anan bir denemeyi, Belling'in İsmet

---

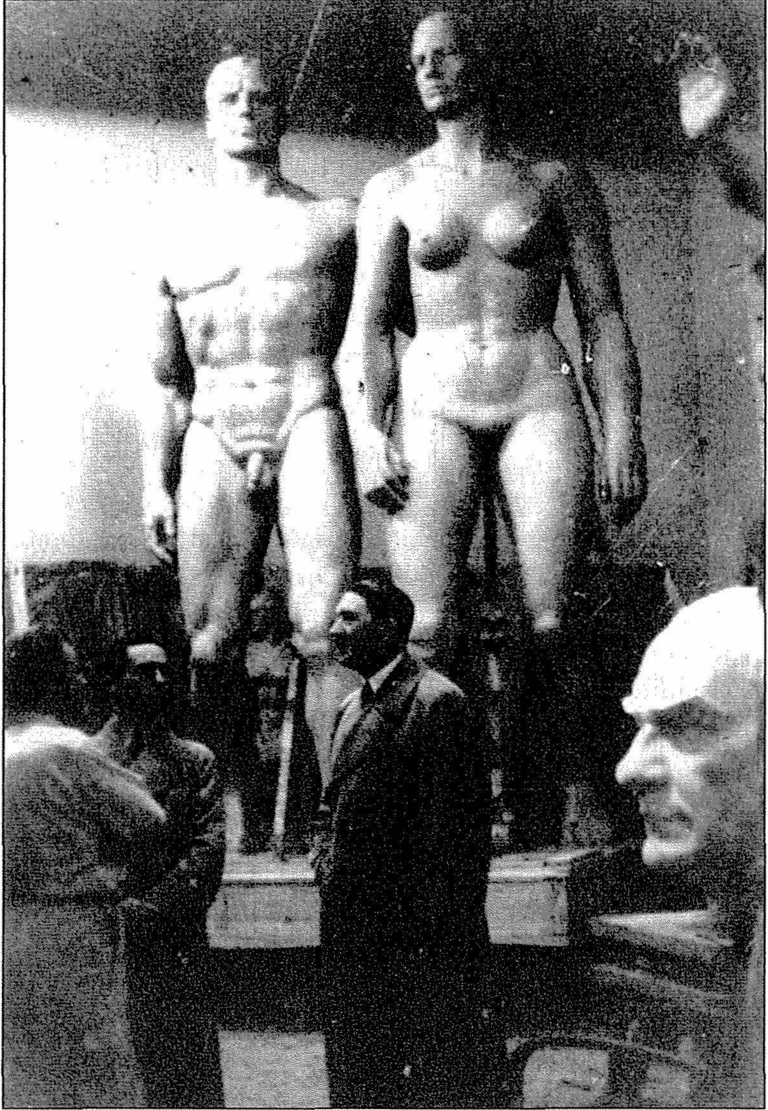
70 Resimler: hoff-14789, hoff-14790, hoff-14793, hoff-14795, hoff-14796, hoff-14800, hoff-14801, hoff-14802, hoff-14803, hoff-14807, hoff-14808, Hoffmann Koleksiyonu, Staatsbibliothek, Münih.

71 Egon Heymann, "Ankara: Herz und Hirn der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 15 Ağustos 1936.

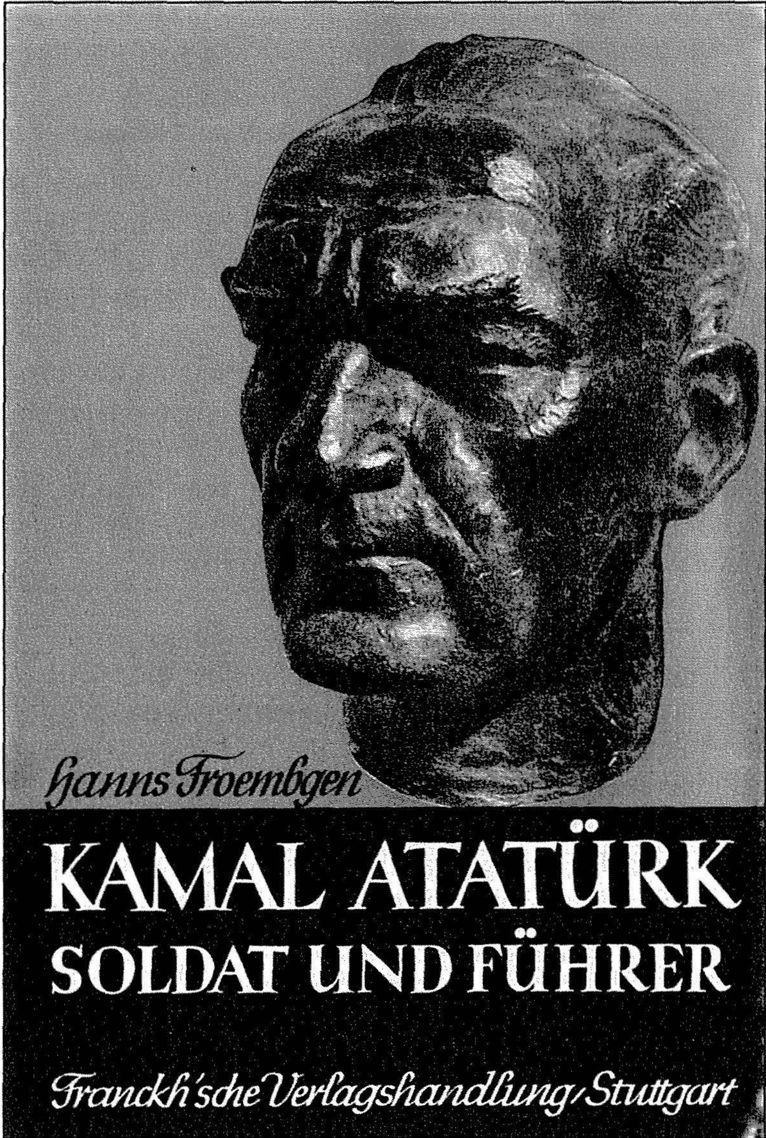
72 Örneğin W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938; Herbert Melzig, *Kamâl Atatürk: Untergang und Aufstieg der Türkei* (Frankfurt am Main: Societäts-Verlag, 1937), 240-241; Froembgen, *Kamal Atatürk* (kapak).

73 Örneğin "Inönü türkischer Staatspräsident," *Münchner Neueste Nachrichten*, 12 Kasım 1938.

74 "Abschrift zu Kult W 6922, Preussische Akademie der Künste," 21 Eylül 1936, Ankara 728, Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

Resim 3.6. Hitler Thorak'ın atölyesinde. Hitler, arkasında Atatürk büstüyle Thorak'ın Münih atölyesini ziyaret ederken, 10 Şubat 1937 (solda Goebbels ve Thorak; arkada, 1937 Paris Dünya Sergisinde Alman pavyonunun parçası olan "Aile" heykeli).
Fotograf: Heinrich Hoffmann; Hoffmann Collection, Staatsbibliothek Munchen

Resim 3. 7. Hanns Froembgen'in Atatürk biyografisinin kapağında Thorak'ın yaptığı bir Atatürk büstü.
Hanns Froembgen, *Kemal Atatürk: Soldat und Führer*, 7. bs. (Stuttgart, 1935).

İnönü'yü onurlandıran yeni bir anıttan sorumlu olması etrafında yapılandırdı.[75]

Nazi Basınında ve Yayınlarında Yeni Türkiye

Medyanın ve bir sürü yayının (Atatürk biyografileri, ülke araştırmaları, akademik yazılar ve benzeri) Üçüncü Reich ve Naziler için Atatürk'ün ve Yeni Türkiye'nin özel rolünü sürekli teyit etmesi, büstlerden ya da diplomatların oturma düzeninden çok daha merkezi önemdeydi. Çağdaş Führerler ve yeni dünya düzeni üzerine kitaplarda Atatürk öne çıkarıldı. Atatürk, Hitler ve Mussolini ile aynı seviyeye konuldu. 1933'ün sonunda *Hamburgischer Correspontent*'te "Modern Türkiye'nin Yüzü" başlıklı bir makale Yeni Türkiye'nin, özellikle Üçüncü Reich'in "uçuşa geçtiği" yıl, Nazi dünya görüşüne ne kadar uygun olduğunu ifade etti:

> Türkiye'nin son on yılda kat ettiği yol sert ve zor, muhalefetle ve fedakârlıkla dolu oldu; ama Türk Führer'in ifadesiyle, büyük bir millet için ölmek, ot gibi onursuz yaşamaktan iyidir. Bugün biz Almanların çok iyi anladığı bir devlet felsefesi; aynı şekilde genel olarak modern Türkiye'nin yüzü, belki biraz daha çarpıcı özellikleriyle, Almanya'nın şimdiki görüntüsüyle epeyce benzerlik taşır.[76]

Almanya ile Türkiye benzerdi; ama Türkiye, völkisch yeniden doğuş yolunda biraz daha ilerdeydi –modern Türkiye'nin yüzünün Almanya'nınkinden daha çarpıcı özellikleri vardı. Hâlâ Türkiye'den öğrenilecek şeyler vardı. Türkiye'den öğrenmenin ve "Türk dersleri"ni uygulamanın

---

75 Martin Bethke, "Die Türkei und ihr Präsident," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 29 Ekim 1942.

76 "Das Gesicht der modernen Türkei," *Hamburgischer Correspondent*, 1 Aralık 1933.

zamanı olduğunu söyleyen bu mantığa uyan Üçüncü Reich basını, Atatürk ve Türkiye üzerine makalelerle doldu. 1933'ten 1938'e kadar olan dönemde Nazi basının bayrak gemisi *Völkischer Beobachter*, Türkiye üzerine yüzlerce makale yayınladı. Özellikle gazetenin "resimli haberler" bölümü, Atatürk'ün devletinin modernliğini sürekli vurguladı. *Völkischer Beobachter*'in ve Yeni Türkiye'yi yeni völkisch modernliğin parçası olarak savunmasının özel anlamı vardı. Yalnızca Goebbels'in Propaganda Bakanlığı temsilcilerinin başkanlık ettiği günlük basın toplantılarında çıkarılan bir sürü günlük talimatla değil, *Völkischer Beobachter*'deki tartışmalarla ve savunulan konularla da Üçüncü Reich basını kontrol edildi ve kamuoyu şekillendirildi. Basından her zaman *Völkischer Beobachter*'deki eğilimleri ve belirlenen gündemi izlemesi beklenirdi. Propaganda, tüketicinin belli konularda *ne düşündüğünü* değil, daha çok *hangi konuları* düşündüğünü etkilerse başarılı olur –"eşik bekçisi etkisi." Naziler, özellikle Goebbels ve Hitler, bunun farkındaydı ve propaganda araçlarını genellikle buna uygun kullandılar.[77]

Yeni Türkiye'nin özel rolünü yalnızca makale sayısı değil, bu makalelerin içeriği de göstermekteydi. 1938'de ve 1940'da Nazilerin esas olarak yazılı Türk medyası üzerindeki "Yahudi" ve "yabancı" etkisine bağladığı küçük ve kısa

---

[77] Doris Kohlmann-Viand, *NS-Pressepolitik im Zweiten Weltkrieg: Die "vertraulichen Informationen" als Mittel der Presselenkung* (Münih: K. G. Saur, 1991), 68-116; Emil Dovifat ve Jürgen Wilke, *Zeitungslehre I: Theoretische und rechtliche Grundlagen, Nachricht und Meinung, Sprache und Form* (Berlin: De Gruyter, 1976), 84; Margarete Plewnia, "Völkischer Beobachter, 1887-1945," Heinz-Dietrich Fischer, ed., *Deutsche Zeitungen des 17. bis 20. Jahrhunderts* (Pullach: Verlag Dokumentation, 1972), 381-390 içinde; David Welch, *The Third Reich: Politics and Propaganda* (Londra: Routledge, 2002), 8-57; Lars Jockheck, *Der Völkische Beobachter über Polen 1932-1934: Eine Fallstudie zum Übergang vom "Kampfblatt" zur "Regierungszeitung"* (Münster: LIT Verlag, 1999), özellikle 4-27; ayrıca bkz. Konrad Dussel, "Wie erfolgreich war die nationalsozialistische Presselenkung?," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 4 (2010): 543-561.

süreli "gazete savaşları" hariç, yayınlar açıkça olumluydu ve Türkiye'nin Nazilerin arzuladığı ve kendilerini bir parçası saydıkları modernliğin bir unsuru olduğunu onaylıyorlardı.[78] Türk örneğinden düzenli olarak yararlanan tartışma konuları içinde, Führer ve Führer ilkesi, Türkiye'nin "modern bir devlet" olarak genel niteliği ve "azınlık sorunlarını" hallediş şekli vardı. Türkiye eski ve yeni revizyonizmin örneği olarak da kullanıldı. Türkiye, Üçüncü Reich'in yazılı basınında şu ya da bu şekilde sürekli yer aldı. Nazi basını Atatürk'ün devriminin ulusal bir devrim ve Naziler için rol model olduğunu onaylayıp, Türkiye ile Almanya arasındaki benzerliği vurguladı.[79] Basında yer alan Türkiye o kadar olumluydu ki, Propaganda Bakanlığı Türk basınındaki Alman karşıtı eğilimlerden ötürü Türkiye'yi "cezalandırmak" istediğinde olumluluğun tonunu düşürmekte zorlandı.[80] Bir

---

78 "Gazete savaşları" konusunda krş. 1940'da *Völkischer Beobachter*'in tonu: "Neue Märchen aus tausendundeiner Nacht: Eine plumpe türkische Fälschung," *Völkischer Beobachter*, 9 Temmuz 1940; "Blödes Geschwätz aus İstanbul," *Völkischer Beobachter*, 10 Temmuz 1940; "Starker türkischer Tobak," *Völkischer Beobachter*, 22 Temmuz 1940; "Der 'VB' schreibt: Mißtöne aus der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 28 Nisan 1938. Bu çatışmaların arkasındaki sözde Yahudi kontrolü konusunda: Gotthard Jäschke, *Türkei* (Berlin: Junker & Dünnhaupt, 1941), 30; "Juden und Kommunisten im Hintergrund: Hintergründe einer türkischen Pressefehde gegen das nationalsozialistische Deutschland," *Völkischer Beobachter*, 21 Ekim 1937; "Unfreundliche Töne vom Bosporus," *Hamburger Tageblatt*, 14 Mart 1939; "Gefälschte 'Pogrom'-Bilder zur Hetze gegen Deutschland: So treiben es die internationalen Brunnenvergifter!," *Völkische Beobachter*, 30 Temmuz 1935.

79 Örneğin "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937. Ayrıca bkz. "Völkerkameradschaft," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 19 Haziran 1941; Werner von Lojewski, "Türkei gestern und heute," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Haziran 1941; "'Die Türkei der Gegenwart': Ein Vortrag von Professor Dr. Hartmann im Orient-Verein," *Völkischer Beobachter*, 6 Kasım 1933.

80 Krş. basın talimatları: ZSg. 101/9/477/No. 818 (26 Haziran 1937) ve ZSg. 102/5/405/67 (3) (26 Haziran 1937), Hans Bohrmann, ed., *NSPresseanweisungen der Vorkriegszeit*, cilt 5, bl. 2 (Münih: K. G. Saur, 1998), 529 içinde.

noktada, Haziran 1937'de, Propaganda Bakanlığının temsilcisi günlük basın toplantısında, basında yer alan Türkiye'nin "katlanılmaz" derecede olumlu olduğunu haykırmak zorunda kaldı.[81] Öyle anlaşılıyor ki, bu Nazi hayranlığı yalnızca uyumlu bir propaganda çabasının parçası değildi, çok daha yaygındı, "kökleşmiş" bir görüngüydü. Ama Ian Kershaw'ın ifadesiyle, Almanların aşırı gayretle Führer çıkarmaya çalışmasının başka bir örneği olarak tanımlamak da isteyebiliriz.

1941 yazında, emekli Topçu Generali Paul Hesse, Alman işgalindeki Belçika'da *Brüsseler Zeitung*'da çıkan bir yorumda Türkiye'nin rolünü yeni düzenin öncüsü olarak vurguladı.[82] Hasse, Atatürk'ü kast ederek "bu büyük Führer sayesinde, Türkiye Dünya Savaşında yenilip kendi gücüyle ayağa kalkan ve bağımsızlığıyla birlikte ulusal gururunu geri alan ilk ülke oldu"ğunu vurguladı. Alman basını ister Goebbels'in *Angriff*'inde Türk büyükelçiyle bir röportaj, ister Ankara'ya bir Macar diplomatik ziyareti olsun, Türkiye'nin öncü rolünü vurgulamak için neredeyse her olası vesileyi kullandı; hatta okullarda ders kitapları bile Türkiye'nin öncü rolüne vurgu yaptı.[83] 1938'in başında *Völkischer Beobachter* bunu

---

81 Basın talimatı: ZSg. 102/5/405/67 (3), 26 Haziran 1937, a.g.e., 529 içinde.

82 Paul Hasse, "Und die Türken?," *Brüsseler Zeitung*, 22 Eylül 1941.

83 Örneğin "'Grüßen Sie die brave SA vom Türkengeneral': Bedeutsame Unterredung mit dem türkischen Botschafter in Berlin," *Der Angriff*, 8 Mayıs 1933; "Der ungarische Besuch in Ankara," *Völkischer Beobachter*, 25 Ekim 1933; ayrıca bkz. "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 2 Ağustos 1935; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937; Reinhard Hüber, *Die Türkei: Ein Weg nach Europa* (Berlin: Verlag Volk und Reich, 1942), 18; Felix Guse, *Die Türkei* (Leipzig: Koehler & Amelang, 1943), 103; Georg Roedenbeck, *Das Türkische Reich: Ein Brennpunkt politischen Geschehens* (Berlin: Otto Stollberg, 1939), 35; Reinhold Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk: Erwachendes Turan* (Berlin: Nationaler Bücher-Dienst, 1936), 31; Walther Gehl, *Geschichte: Von Bismarck bis zur Gegenwart: 8. Klasse: Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform* (Breslau: F. Hirt, 1940), 178-179. Ayrıca bkz. the timeline in a German history schoolbook: Walther Gehl, *Geschichte: Von der Wiederaufrichtung des Reiches durch Bismarck bis zur Gegenwart: 5. Klasse: Oberschulen,*

özetledi: "Lozan Antlaşmasından beri Alman basını her zaman, Anadolu'nun yeni güce, kudrete ve üne büyük ve cesur yükselişini hayranlık duyan bir sempatiyle izleyen Alman ulusunun sözcüsü gibi davrandı. Kemal Atatürk, Nasyonal Sosyalist Almanya'da günümüzün en fazla hayranlık duyulan devlet adamlarından ve ulusal Führerlerden biridir."[84] Gazeteler benzer özetleri defalarca yayınlayacaktı. 1941'de *Volkischer Beobachter* 1920'lerle ilgili şanları yazdı: "Ülkemiz ve ulusumuz Yahudi-krasinin yerli paralı askerlerince istismar edildiği ve yabancı efendilerce incitildiği sırada, Türk ulusuna ve büyük Führeri Atatürk'e gıpta ederdik."[85]

1933'ün sonunda bir kitapla ilgili tartışma patlak verdiğinde, Üçüncü Reich'te Türkiye'nin ne kadar olumlu görüldüğü konusunda Türkiye'de fazla bir şey bilinmiyordu. Söz konusu kitap Üçüncü Reich'le ilgiliydi ve Türkiye'de yayınlanmak üzereydi. Gereğinden fazla Nazi yanlısı ve gereğinden fazla güler yüzlü olarak algılandı. Türk gazeteci Peyami Safa, *Cumhuriyet* gazetesindeki makalesinde "Türk ulusuna ya da ırkına" açık övgülerle dolu benzer bir kitabın Almanya'da yayınlanmasına Hitler'in izin verip vermeyeceğini sordu. Daha da ileri gidip, Hitler'in ve Nazilerin, "dünyadaki diğer bütün halkların [bu] kendinden menkul düşmanları"nın başka bir halka hayran olup olamayacaklarını sordu. Peyami Safa, Hitler'in Türklerle ilgili duyguların fazla bilmiyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Nazilerin Türkiye hayranlığı esas olarak Alman tüketimi içindi ve aslında Türkiye'ye ulaşmamış. Sonrasında olanları Peyami Safa pek beklemiş olamaz. Yalnızca birkaç gün sonra *Cumhuriyet*, beklenmeyen bir kişinin –bizzat Hitler'in– Safa'nın sorularına verdiği yanıtları yayınladı. Hitler yanıtlarını İstanbul'daki Alman maslahatgüzar aracı-

Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform, 2nd ed. (Breslau: F. Hirt, 1942), Z 10 and Z 11.

84 "Der 'VB' schreibt: Mißtöne aus der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 28 Nisan 1938.

85 "Erneuerte Kameradschaft." *Völkischer Beobachter*, 19 Haziran 1941.

lığıyla gazeteye aktarmıştı. Yanıtında, Almanya'da son iki yılda yayınlanan Türkiye üzerine epeyce kitap ve makalenin Türkiye'nin völkisch başarılarını takdir edip övdüğünü söyledi. Özellikle Cumhuriyetin onuncu yılıyla ilgili çeşitli Almanca yayınlar bunun kanıtıydı ve aslında bu konuyla ilgili Nazi görüşünü temsil etmekteydi. Türkiye'ye övgülerle dolu kitapları onaylayıp onaylamayacağı sorulsa, yanıtı kuvvetli bir "evet" olurdu! Hitler, Türk ulusunun destansı mücadelesini yıllarca takip ettiğini ve Mustafa Kemal'in dehasının ve enerjisinin, NSDAP muhalefette olduğu yıllarda kendisine yol gösterdiğini de ifade etti.[86]

Bu şekilde Hitler kendisi için Atatürk'ün rolünü yeniden onaylamakla kalmadı, Alman basınındaki Türkiye imgesinin yakın geçmişte ve şimdi nasıl olduğuna ve gelecekte nasıl olması gerektiğine ilişkin düşüncesini de doğruladı. Bu konuda yalan söylemek zorunda değildi. Bütün Alman basınını temsil eden Üçüncü Reich örgütünün başkanı Wilhelm Weiss de, 1935'te Türk basınından bir heyetle konuşurken, Almanya'nın on yıldan fazla bir süre önce Türk bağımsızlık mücadelesini ne kadar yakından izlediğini vurguladığında yalan söylemek zorunda değildi.[87] Her şeyden önce Weiss, *Heimatland*'ın editörü olarak Türkiye'yi o kadar çok haber konusu yapmış, Almanya için Türk derslerini ve çözümlerini saldırganca savunmuştu. *Heimatland* onun editörlüğünde, 1923'te Hans Tröbst'ün Mustafa Kemal'le ilgili yazı dizisini ve Hitler Darbesinden hemen önce "Bize Bir Ankara Hükümeti Verin!" makalesini yayınlamıştı.

Yeni Türkiye'ye ve Atatürk'e ilişkin Nazi görüşünün çeşitli söylemsel içerikleri Bölüm 4 ve 5'te tartışılacak; ama medya ilgisinin bir yanı, kurucu söylemsel parçalarının toplamından daha fazla tuttu ve Atatürk'e son büyük Nazi saygısını oluşturdu: Kasım 1938'de ölümü üzerine oluşan Nazi

---

86 Fleury, *La pénétration allemande*, 82-83.

87 "Die türkischen Pressevertreter im Haus der deutschen Presse," *Völkischer Beobachter*, 4 Mayıs 1935.

medya olayı. Atatürk'ün sağlığı 1938 baharından beri kötüleşmekteydi –Atatürk "mumu her iki ucundan yakmıştı," diyen Goebbels için sürpriz değildi. Goebbels Atarürk'ün sağlık durumunu düzenli olarak günlüğüne kaydetti; ona göre, "ölümü, yeri doldurulamaz bir kayıp olacaktı." Goebbels'in Atatürk'ün sağlığı konusuna verdiği önem, günlüğünde yer alan bu tür ifadeler bağlamında görülebilir. 21 Ekimde Atatürk'ün sağlığıyla ilgili günlüğe yaptığı giriş, Hitler ve Çekoslovakya üzerene bir paragraftan hemen sonraydı. Tarih, Münih Antlaşmasından üç hafta sonra ve Hitler'in Çekoslovakya'nın nihai "parçalanması"na hazırlanma emrini verdiği gündü –ve Goebbels, Atatürk'ün sağlığını düşünüyordu. 1938 Ekiminin sonunda Goebbels hâlâ umut doluydu: "Atatürk'ün hastalığı çok ciddidir. Ana onun ayı doğası, bu noktada erken bir ölümü savuşturmasına yardım eder." Goebbels'in iyimserliği, birkaç gün sonra yerini tevekküle bırakır: "Atatürk'ün hastalığı tedavi edilemez... Ecel yakında gelecek."[88] Alman basını da Atatürk'ün ölümüne büyük ilgi gösterdi. Örneğin *Völkischer Beobachter* bu konuda sürekli yayın yapıp, Alman kamuoyunu en son gelişmelerden haberdar etti.[89] Aslında, Alman basını Atatürk'ün ölümüne o kadar çok ilgi gösterdi ki, Propaganda Bakanlığı bir basın talimatında ihtiyat talebinde bulunmak zorunda kaldı. Atatürk'ün ölümüyle ilgili haberlerin, bir Türk propaganda kampanyasının parçası olmasından korktu.[90] Ölümü duyu-

---

88 Joseph Goebbels, *Die Tagebücher*, ed. Elke Fröhlich, cilt 1, bl. 6 (Münih: K. G. Saur, 1998), 170 (3 Kasım 1938); 152, 155 (19 Ekim 1938); 164 (29 Ekim 1938); 170 (3 Kasım 1938); ayrıca bkz. 19 Ekim (152), 21 Ekim (155) ve 3 Kasım (170) girişleri.

89 Örneğin "Kemal Atatürk schwer krank," *Völkischer Beobachter*, 18 Mayıs 1938; "Atatürks Befi nden verschlimmert," *Völkischer Beobachter*, 18 Ekim 1938; "Leichte Besserung in Atatürks Befi nden," *Völkischer Beobachter*, 19 Ekim 1938; "Befi nden Atatürks weiterhin ernst," *Völkischer Beobachter*, 21 Ekim 1938; "Befi nden Atatürks gebessert," *Völkischer Beobachter*, 23 Ekim 1938.

90 Basın talimatı: ZSg. 102/10/130/39 (3) (20 Mayıs 1938), Hans Bohrmann, ed., *NS-Presseanweisungen der Vorkriegszeit*, cilt 6, bl. 2 (Mü-

rulmadan bir gün önce, birçok gazete sağlığıyla ilgili son haberleri verdi, hatta bazıları resimlerini bile yayınladı.[91]

11 Kasım 1938'de Goebbels günlüğüne şunları yazdı: "Kemal Atatürk öldü. Büyük bir adam gitti."[92] Bu sözler dört ay sonra, Nisan 1939'da Goebbels İstanbul'da Dolmabahçe Sarayının önünden geçerken tekrarlandı: "Atatürk burada öldü. Büyük bir adamdı."[93] Atatürk öldükten sonraki günün resmi basın talimatı çok sıradandı: "Atatürk'ün ölümü iyi ve kapsamlı [bir biçimde] haberleştirilebilir."[94] Bu, gazetelerin haber yapmak *zorunda olduklarına* dair bir talimat olmadığı halde, Alman basınının Atatürk'ün ölümüne tepkisi çok büyüktü: Söyleyebileceğim kadarıyla, ulusal gazetelerden yerel gazetelere kadar bütün günlük gazetelerde Atatürk, yaşamı, halefi İsmet İnönü ve Yeni Türkiye üzerine denemeler ve açıklamalar yer aldı –ve gazetelerin pek çoğu günlerce art arda bunu yaptı. Atatürk'ün ölümü, büyük bir Nazi medya olayına dönüştü.[95]

Atatürk 10 Kasımda öldü ve birçok gazetenin akşam baskısı ölüm haberini o akşam verdi, pek çoğunda ön sayfaya egemen oldu. Atatürk'ün ölümünün bir medya olayına dönüşmesi, o gün Naziler için "sıradan bir gün" olmadığı için de

---

nih: K. G. Saur, 1999) içinde.

91 "Kemal Atatürk schwer krank," *(Österreichische) Volks-Zeitung*, 10 Kasım 1938; ayrıca bkz. "Atatürks Zustand ernst," *Germania*, 10 Kasım 1938; "Besorgnis um Atatürk," *Berliner Tageblatt*, 10 Kasım 1938.

92 Goebbels, *Tagebücher*, cilt 6, 182 (11 Kasım 1938).

93 Goebbels, *Tagebücher*, cilt 6, 315-316 (14 Nisan 1939); ayrıca krş. Goebbels'in siyaretiyle ilgili Türk basınındaki haberler: "Dr. Goebbels bugün geliyor," *Yeni Sabah*, 12 Nisan 1939; "Alman Propaganda Nâzırı şehrimizde," *Yeni Sabah*, 13 Nisan 1939; "Dr. Goebbels şehrimize geldi," *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1939; "Alman Propaganda Nâzırı geldi," *Tan*, 13 Nisan 1939; "Alman Nâzırı Göbels [aynen böyle geçiyor] bugün müzeleri geziyor," *Son Posta*, 13 Nisan 1939; ayrıca bkz. Goebbels'in gezisiyle ilgili rapor, R 99006, Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi içinde.

94 Talimat ZSg. 102/13/18/22 (1) (10 Kasım 1938), Hans Bohrmann, ed., *NS-Presseanweisungen der Vorkriegszeit*, cilt 6, bl. 3 (Münih: K. G. Saur, 1999), 1059-1060 içinde.

95 Aşağıda anılan makaleler ek olarak bkz. R 901/ 58758, *Bundesarchiv* (Berlin-Lichterfelde) içindeki belgeler.

dikkate değerdi. 10 Kasım 1938 "Kristal Gece"den (*Reichskristallnacht* olarak da bilinir) sonraki gündü. Alman gazeteleri "Yahudilere" karşı ciddi bir propaganda savaşının içindeydi ve aynı zamanda önceki gece pogromunun acımasızlığını önemsizleştirmeye ve daha fazla anti-semitik önleme zemin hazırlamak için fırsat kollamaya çalışıyorlardı. Kısacası, bir ön sayfanın sağladığı küçük yere olayları "köpürtmek" için ihtiyaç vardı ve Atatürk'ün ölümü gibi dış konulara ayrılması düşünülmezdi. *Wiener Neueste Nachrichten*'in akşam baskısının ön sayfası bunu kusursuzca gösterir –burada "Reichskristallnacht" fırıldağı ile Atatürk'ün ölümü, birinci sayfaya egemen olmak için yarışır.[96] Ama Atatürk Üçüncü Reich'te marjinal bir figür değildi ve o günlerde başka pek çok ön sayfaya Atatürk'ün ölümü egemendi (Resim 3.8 ve 3.9), çoğunun 10 Kasımda zaten öyleydi.[97] Dahası, ön sayfanın Hitler Darbesinin on beşinci yıldönümüne ayrılmasını isteyen bir basın talimatına rağmen (9 Kasım), pek çok gazetede Atatürk, Nazi tarihinin bu önemli bölümüyle ilgili resim ve başlıkları ön sayfadan ikinci ya da üçüncü sayfaya itti (10 ve 11 Kasımda).[98] Bütün bunlar, bütün büyük gazeteler Türk Cumhuriyetinin on beşinci yılını kutlayan denemelere ve haberlere yer verdikten iki hafta sonra oldu.[99] *Berliner Tageblatt* gibi

---

96 Benzer şekilde, *Berliner Volks-Zeitung*'un 11 Kasım sabah baskısı: "Die Türkei trauert um ihren Retter," *Berliner Volks-Zeitung*, 11 Kasım 1938.

97 Örneğin "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; "Adin Terim interimistischer Staatspräsident der Türkei," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; "Die Türkei betrauert Kemal Atatürk," *Berliner Morgenpost*, 10 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938.

98 Krş. *Vorarlberger Tagblatt*, 11 Kasım 1938: birinci sayfaya "Kemal Atatürk gestorben" ve "Atatürk, der Vater der Türkenheit: Aus dem Leben und Wirken eines Staatsgründer" yazıları egemendir.

99 Örneğin Karl Viererbl, "Von Konstantinopel nach Ankara: Zum türkischen Nationalfeiertag," *Völkischer Beobachter*, 29 Ekim 1938; "Ke-

bazı gazeteler, o sırada Yeni Türkiye ve Atatürk üzerine iki denemeye zaten yer vermişti.[100] Atatürk'ün sağlık sorunlarıyla, İskenderun Sancağının Türkiye'ye iadesiyle, Boğazlar'ın yeniden askerileştirilmesiyle ve Türk Cumhuriyetinin on beşinci yıldönümüyle 1938, Türkiye'yle bağlantılı olarak özellikle hareketli bir medya yılı olmuştu. Ayrıca *Völkischer Beobachter*, Yeni Türkiye'den uzun bir gezi izlenimleri dizisini de yıl boyunca yayınlamıştı.[101]

Basın talimatı, Atatürk'ün ölüm haberinin nasıl verileceği konusunda oldukça muğlaktı –yalnızca kapıları açtı. Ama basını hizaya sokup kontrol etmenin diğer aracı *Völkischer Beobachter* izlenecek oldukça geniş bir yol çizdi. On beş günlük bir sürede, Atatürk'ün ölümünün ilk duyulduğu andan tabutu Ankara'ya varıp gömülene kadar en az yirmi haber ve deneme yayınladı.[102] *Völkischer Beobachter*'de

mal Atatürk: 15 Jahre Präsident," *Hamburger Fremdenblatt*, 29 Ekim 1938.

100 Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus: Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "Atatürks Erneuerungswerk," *Berliner Tageblatt*, 2 Kasım 1938.

101 Hans Friedrich Blunck, "Am Goldenen Horn," *Völkischer Beobachter*, 25 Ocak 1938; Hans Friedrich Blunck, "Anatolien," *Völkischer Beobachter*, 11 Mart 1938; "Türkische Reiseeindrücke der Taurus-Expedition," *Völkischer Beobachter*, 15 Ekim 1938.

102 Kasım 1938'de *Völkischer Beobachter*'deki haber döngüsü: "Kemal Atatürk gestorben," 11 Kasım; "Atatürk tot," Kasım 11; Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," 11 Kasım; Franz Caucig, "Kemal Atatürk: Zum Tode des Schöpfers der neuen Türkei," 11 Kasım; "Ismet Inönü Nachfolger Atatürks," 12 Kasım; "Des Führers Beileid zum Tode Atatürks," 12 Kasım; "Neuer türkischer Außenminister," 13 Kasım; "Glückwunschtele gramme des Führers an Präsident Inönü," 15 Kasım; "Politische Erklärung des neuen türkischen Staatspräsidenten," 15 Kasım; Gustav Goes, "Der militärische Zusammenbruch der alten Türkei," 15 Kasım; "Die Deutsche Abordnung für Atatürks Beisetzung," 19 Kasım; "Kemal Atatürks letzter Weg," 20 Kasım; "Ein Volk beweint seinen 'Vater'," 20 Kasım; "Die Leiche Kemal Atatürks in Ankara feierlich aufgebahrt," 21 Kasım; "Kemal Atatürk feierlich beigesetzt," 22 Kasım; Wilhelm Koppen, "Atatürks Erbe," 22 Kasım; "Atatürks letzter Weg," 23 Kasım; "Politische Erklärung des neuen türkischen Staatspräsidenten," 24 Kasım; "Atatürk in seiner Hauptstadt," 25 Kasım; "Die Beisetzung des 'Vaters der Türken,'" 26 Kasım.

National Zeitung

Organ der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei

Freitag, 11. November 1938

Jahrgang 9 / Nummer 309

Mustapha Kamal Atatürk †

Ein Volk trauert um seinen Retter

Vater der Türken

Gesetze geben die endgültige Antwort

Spontane Kundgebungen

Jeglicher Waffenbesitz für Juden verboten

Trauerfeier in der deutschen Botschaft

Resim 3. 8. 11 Kasım 1938'de *National Zeitung*'un ön sayfasına egemen olan Atatürk'ün ölüm haberi.

Berlin Freitag, 11. November

Germania

Zeitung für das deutsche Volk

Tiefe Trauer in der Türkei

Heute Wahl des Nachfolgers Atatürks durch das Parlament

Kemal Atatürk

Das deutsche Beileid

Der neue amerikanische Kongreß

Großer Wahlsieg der Republikaner — Paris befürchtet außenpolitische Folgen

Ein Aufruf Dr. Goebbels'

Resim 3.9. 11 Kasım 1938'de *Germania*'nın ön sayfasına egemen olan Atatürk'ün ölüm haberi.

Atatürk'ün ölümü üzerine bu "haber döngüsü," daha kısa makaleler dışında, yirmi resim, üç deneme ve Atatürk'ün halefi İnönü üzerine uzun bir makaleyi de kapsamaktaydı. "Hitler'in sesi"nde o kadar geniş yer verildi ki, Atatürk bir bakıma "iki kez gömüldü" –ya da başlıklar öyle diyordu (22 ve 26 Kasım).[103] Cenaze töreniyle ilgili ilk haberde resim yoktu. Dört gün sonra haber tekrar yayınlandı, bu kez büyük resimlerle. Öne çıkan denemeler Atatürk, mirası ve 1918'de "Eski Türkiye"nin askeri çöküşü üzerineydi.

Üçüncü Reich basınının *Völkischer Beobachter* örneğini izlemesi beklenmesine rağmen ve bütün gazeteler Atatürk'ün ölümüne geniş yer verdiği halde, hepsi konuya ilişkin kendi yaklaşımını kullandı.[104] Gazeteler, ifade tarzları, temalar ve kullanılan resimler bakımından epeyce farklıydı. Örneğin *Berliner Tageblatt* resimsiz on makale yayınladı ve dizisini, 25 Kasımda Alman heyetinin Ankara'dan ayrılışı üzerine bir haberle bitirdi.[105] Bir makale, yalnızca Atatürk'ün yıllar içinde taşıdığı adları (Mustafa, Kemal, Paşa, Gazi, Atatürk) açıklamaya odaklandı.[106] 10 Kasımda Atatürk'ün ölüm haberini veren *Wiener Neueste Nachrichten* 11 Kasım sayısının

103 Detlef Mühlberger, *Hitler's Voice: The Völkischer Beobachter, 1920-1933*, 2 cilt (Oxford: Peter Lang, 2004); "Kemal Atatürk feierlich beigesetzt," *Völkischer Beobachter*, 22 Kasım 1938; "Die Beisetzung des 'Vaters der Türken,'" *Völkischer Beobachter*, 26 Kasım 1938.

104 Dolayısıyla Norbert Frei ve Johannes Schmitz'in, *Journalismus im Dritten Reich* (Münih: C. H. Beck, 1989), 35 içinde aktardığı gibi, Goebbels'in Üçüncü Reich için tasarladıklarına eksiksiz uydular ("Die Presse soll monoform im Willen und polyform in der Ausgestaltung des Willens sein"). Ayrıca bkz. benzer bir Goebbels alıntısı ("in hundert und mehr Variationen dem Leser ... einzuhämmern und aufzuzwingen"): Plewnia, "Völkischer Beobachter," 383.

105 *Berliner Tageblatt*'taki haber döngüsü: "Die Türkei trauert um Atatürk," 11 Kasım 1938; Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," 11 Kasım; "Inönü als Nachfolger Atatürks," 12 Kasım; "Der Führer zum Tode Atatürks," 12 Kasım; "Die sieben Namen Atatürks," 15 Kasım; "Im Geiste Kemal Paschas," 18 Kasım; "Von Atatürk zu Inönü," 20 Kasım; "Kemal Atatürks letzte Fahrt," 20 Kasım; "Atatürks feierliche Beisetzung," 22 Kasım; "Abreise von Ankara," 25 Kasım.

106 "Die sieben Namen Atatürks," *Berliner Tageblatt*, 15 Kasım, 1938.

ilk dört sayfasının her birinde bir haber, bir resim ya da bir deneme yayınladı.[107] *Neuigkeits-Welt-Blatt* 11 ve 12 Kasımda Atatürk'ün yaşam öyküsünü anlatan iki anma yazısı basmayı tercih etti.[108] En kapsamlı "haber paketi," devlet malı ve dolayısıyla resmi Üçüncü Reich gazetesi olan *Wiener Zeitung*'undu. Bu paket, bu haber döngüsünün potansiyel derinliğini ve genişliğini de gösterir. *Weiner Zeitung* Atatürk, İnönü ve Atatürk'ün "başarıları" üzerine birer deneme; Hitler'in ve Ribbentrop'un taziyeleri üzerine haberler; Türkiye'deki yas, dünyanın Türklere sempatisi, Hitler'in İnönü'yü tebriki, yeni lider yönetiminde politikaların devamlılığı, Atatürk'ün İstanbul'dan Ankara'ya son yolculuğu, bir yas etkinliği sırasında izdiham nedeniyle ölenler ve cenaze törenine giden Alman heyeti üzerine çok sayıda haber; defin ve Atatürk'ün son vasiyetinin açılması üzerine çok uzun bir haber –en az yirmi dört makale ve haber– yayınladı. *Weiner Zeitung*, Atatürk'ün cenaze törenindeki Alman heyetinin iddia edilen önemini –Alman gemisi *Emden*'in tayfasının öne çıkan rolü ve SS üniforması içinde Alman temsilcileri– ve gamalı haçla süslü ek bir çelengin Ankara'daki Atatürk anıtına konulması ve tabutunun eski Alman Panzerkreuzer *Goeben*'le [*Yavuz Zırhlısı*] taşınması gibi olayları vurgulayarak, bu defin töreninin çok uzaktaki Ankara'da gerçekleşse bile çok fazla bir Alman işi olduğu izlenimini verdi.[109]

---

[107] 10 ve 11 Kasımda *Wiener Neueste Nachrichten:* "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der neuen Türkei ist nicht mehr," 10 Kasım, 1938; "Ismet Inönü: Nachfolger Atatürks," 11 Kasım; "Beisetzung Atatürks in Ankara," 11 Kasım; "Kemal Atatürk gestorben" (resimli haber), 11 Kasım; "Staatspräsident Ismet Inönü," 11 Kasım.

[108] Dagobert von Mikusch, "Der Retter und Reformator der Türkei," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Kasım, 1938; "Atatürk," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 12 Kasım 1938.

[109] Kasım 1938'de *Wiener Zeitung*'dan bazı örnekler: "Atatürk gestorben," 11 Kasım; "Die Persönlichkeit des Dahingegangenen," 11 Kasım; "Des Führers Beileid," 11 Kasım; "Beileidsbesuch des diplomatischen Korps," 11 Kasım; "Das türkische Volk trauert," 11 Kasım; "Ismet Inönü: Nachfolger Atatürks," 12 Kasım; "Formaler Kabinettsrücktritt in

Pek çok gazete yalnızca Hitler'in taziyesini haber vermekle kalmadı, Hitler'in, Ribbentrop'un ve von Papen'in telgraflarının tam metnini de yayınladı.[110] Hitler'in telgrafı "onun ve Alman halkının" Atatürk'ün ölümünden duyduğu "derin üzüntü"den söz ediyor ve Atatürk'e "büyük bir asker, dahi bir devlet adamı ve tarihi bir şahsiyet" diyordu. Dahası, pek çok gazete Hitler'in "karanlıkta yıldız" alıntısına da yer verdi.[111] Atatürk'ün ölümünden sonraki basın talimatı basına 1933'teki *Milliyet* röportajını hatırlattı ve ona işaret etmelerini söyledi.[112] Ulusal ve yerel bütün Alman gazeteleri Führer'in Prasidialkanzlei'sinde, Reich Şansölyeliğinde, Dışişleri Bakanlığında ve Reichstag'ta o gün ve ertesi gün

---

Ankara," 12 Kasım; "Das Werk Atatürks," 13 Kasım; "Glückwunschtelegramın des Führers an Präsidenten Inönü," 15 Kasım; "Keine Änderung der türkischen Politik," 18 Kasım; "Die deutsche Abordnung bei der Trauerfeier für Atatürk," 19 Kasım; "Kemal Atatürks letzte Fahrt," 20 Kasım; "Die Leiche Atatürks in Ankara feierlich aufgebahrt," 21 Kasım; "Das Staatsbegräbnis Atatürks," 22 Kasım; "Grundsätze Atatürks weiter verbindlich," 24 Kasım; "Das Testament Atatürks eröffnet," 30 Kasım. Compare also August E. Teiber, "Die Leichenfeier in İstanbul: Atatürk's letzte Fahrt," *Neue Freie Presse*, 20 Kasım 1938; "Kemal Atatürks letzte Fahrt," *Berliner Tageblatt*, 20 Kasım 1938.

110 Birkaç örnek: "Des Führers Beileid zum Tode Atatürks," *Völkischer Beobachter*, 12 Kasım 1938; "Tiefe Trauer um Atatürk," *Der Angriff*, 11 Kasım 1938; "Des Führers Beileid zum Tode von Kemal Atatürk," *Vorarlberger Tagblatt*, 12 Kasım 1938; "Das Beileid des Führers," *(Linzer) Tages-Post*, 11 Kasım 1938; "Der Führer über Kemal," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938; "Des Führers Beileid," *(Österreichische) Volks-Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Des Führers Beileid," *Wiener Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Des Führers Beileid zum Tode von Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Der Führer zum Tod Atatürks," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 11 Kasım 1938; "Das türkische Volk trauert um Kemal Atatürk: Das deutsche Beileid," *Märkische Volks-Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Das deutsche Beileid," *Germania*, 10 Kasım 1938.

111 Örneğin Franz Caucig, "Kemal Atatürk: Zum Tode des Schöpfers der neuen Türkei," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938; "Adolf Hitler über die Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 11 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Kemal Atatürk," *Germania*, 11 Kasım 1938.

112 Basın talimatı ZSg. 110/10/112, (10 Kasım 1938), Bohrmann, *NS-Presseanweisungen*, cilt 6, bl. 3, 1059-1060 içinde.

bayrakların yarıya indirileceğine işaret etti. Atatürk'ün ölümü bir dizi Nazi diplomatik faaliyetine neden oldu. Yarıya indirilen bayraklar, Hitler'in telgrafı ve Ribbentrop'un Türk meslektaşına telgrafı vardı. Cumhurbaşkanı ve Fühırer Dairesinin başında bulunan Otto Meissner, Hitler'in taziyesini iletmek üzere Türk büyükelçiye gönderildi; Ribbentrop yurtdışında olduğu için Dışişleri Bakanlığından da bir heyet gitti. Bütün bunların üzerine, Hitler'den İnönü'ye cumhurbaşkanlığına atanmasını kutlayan telgrafı geldi. Faşist İtalya'da Atatürk'ün ölümüne gösterilen tepkiyle karşılaştırın: Mussolini de Türkiye'ye başsağlığı telgrafı göndermişti, ama kendi bayrak gemisi *Il Popolo d'Italia*'da yayınlatmayı tercih etmemişti. ama Hitler'in taziye telgrafını yayınlayıp, Mussolini'den bir mektubun yokluğunu daha da belirginleştirdi.[113]

Diğer hiçbir Alman gazetesi *Völkischer Beobachter* örneğini izleyip, 1918'de "İkinci Reich'in," yani Osmanlı İmparatorluğunun sonu üzerine bir makale yayınlamadı; ama hepsi Atatürk'ün yaşamı üzerine denemelere yer verdi. Genel olarak çok uzun anma denemeleri ve Atatürk, İnönü ve modern Türkiye üzerine makaleler –pek çoğunda her birinden bir tane vardı– gazeteden gazeteye büyük değişiklik göstermekteydi. Bu tür uyumlu medya içeriği durumlarında Propaganda Bakanlığının verdiği türden açık bir çizgiyi saptamak bile zordu. Dahası, Atatürk ve Yeni Türkiye üzerine kitapların yazarları dahil, bir dizi yazar Atatürk için anma yazıları yazmaya davet edildi.[114] Ama Alman gazetelerin –*Neuigkeits-Welt-Blatt* gibi tabloidlerden daha denemeci *Nationalsozialistische Landpost*'a kadar uzanan– kendi me-

---

113 "Mussolini, tele gram" (11 Kasım 1938), Turchia, b. 24/1, Archivio Diplomatico Storico, İtalyan Dışişleri Bakanlığı. "Le condoglianze di Hitler per la morte di Ataturk," *Il Popolo d'Italia*, 11 Kasım 1938.

114 Örneğin Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; Dagobert von Mikusch, "Der Retter und Reformator der Türkei," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Kasım 1938.

tinlerine yer vermesi ve aleni bir ortak yapıya uyulmaması, Atatürk biyografisinin tamamen sahiplenildiğini ve Üçüncü Reich'te sıradan bir içerik olduğunu gösterir.[115] Alman medyasının yirmi yıl boyunca Atatürk'ün yaşamını bu kadar yakından izlemesi göz önüne alındığında, bu durum çok da şaşırtıcı değildir. Yine de bu denemelerdeki konu ve tema çeşitliliği şaşırtıcıdır. Örneğin *Deutsche Allgemeine Zeitung*'daki ölüm yazısı son yıllarda Türk Führer'in artan yalnızlığına odaklandı –o sırada biyografik metinlerde nadiren vurgulanan bir şey.[116] *Hamburger Nachrichten* yalnızca 8 ve 9 Temmuz 1919 olaylarına odaklanan "Kemal Atatürk Özgürlük Mücadelesine Nasıl Başladı?" başlıklı tarihsel bir anlatıya yer verdi.[117] Bazıları bir Paris barış antlaşmasının üstesinden gelme kahramanlığına yoğunlaştı; bazıları din ile devletin ayrılmasını vurguladı; bazıları da Führer ilkesine, Atatürk'ün dış politikasına ya da Türkiye'nin yeniden inşasına odaklandı. Hepsi Atatürk'ün tarih panteonundaki yerini ve Türkiye'nin Nazilerin çağdaş modernliğindeki yerini teyit etti. Anlaşılan, Atatürk için en ufak adlandırma "savaş sonrası dönemin en önemli liderlerinden biri" adlandırmasıydı.[118] Yelpazenin diğer ucunda sınır yoktu. Dahası, haftalık haber filmi *Wochenschau*'da geniş yer almış olmalı. Bu, o sırada on yaşında olan bir çocuk için bile unutulmaz bir "film olayı"ydı –daha sora ailesiyle birlikte Türkiye'ye göçen Cornelius Bischoff'un on yıllar sonra bir röportajda anlattığı gibi.[119]

---

[115] "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost*, 12 Kasım 1938.

[116] "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938.

[117] Konradjoachim Schaub, "Wie Kemal Atatürk seinen Freiheitskampf begann," *Hamburger Nachrichten*, 15 Kasım 1938.

[118] "Der Retter der Türkei: Neuwahl am Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938.

[119] Hatice Kurt, "Atatürk, Das Erwachen einer Nation: Eine neue Sendereihe über den großen Staatsmann Atatürk," *TRT-Deutsch*, http:// www.

Sonuç

Hitler ve Naziler, Atatürk ve Yeni Türkiye'nin *Kampfzeit*'te onlar için oynadığı model rolünü unutmamıştı. Bu konuda Hitler'in onayları –"karanlıkta yıldız" alıntısı ve Türkiye'yi rol model olarak tanımladığı 1941 alıntısı– Türkiye konusunda resmi çizgi haline geldi. Atatürk, Atatürk'ün öğrencisi olduğunu da ileri sürmüştü. Bununla birlikte, Hitler için Atatürk'ün temel rolü, yalnızca Üçüncü Reich tarafından doğrulanmadı. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1936'da *Life* dergisi, Hitler'in "resimli biyografi"sini bastı.[120] 15 numaralı resmin altındaki metin, Hitler Duruşmasıyla ilgiliydi ve şöyle diyordu: "İhanet suçlamacıyla bir Münih mahkemesinin huzuruna çıktı... Kendisini Bismarck, Mussolini ve Atatürk'le karşılaştırdı. Landsberg Kalesinde 5 yıl hapse mahkum edildi." Ardından, 3 Ekim 1938'de Münih Antlaşmasından birkaç gün sonra *Life*, Avrupa'nın sınırlarının yeniden çizilmesiyle ilgili "haritalı bir haber" yayınladı; Almanların sınırları değiştirmeyi amaçlayan çabalarını özetlemeden önce dikkat çeker bir biçimde Atatürk'ün Sevr Antlaşmasını düzeltmesinden bahsetti.[121]

Atatürk ve Yeni Türkiye, Naziler için kendi biyografilerinin bir parçası olarak, kusursuz Führer öyküsünün bir örneği olarak ve çeşitli açılardan –o kadar çeşitli ki, Türkiye'nin "bizden biri" olduğuna ilişkin sahici bir inanç ve sahici bir hayranlık olduğu varsayılabilir– völkisch "iyi pratik" örnekleri olarak değişmez referans noktalarıydı. Örneğin von Papen 1939'da büyükelçi olarak Türkiye'ye gönderildiğinde, *Völkischer Beobachter*, onun gönderilmesinin "Führer'in genç Reich ile Jön Türkiye arasında devam eden dostluk

---

trt deutsch.com /trtworld /de /newsdetail.aspx /de /newsDetail.aspx ?Haber Kodu=80442291 -7ea6 -498d -9367 -531893d41794.

120 "Biography of a Dictator: Adolf Hitler ...," *Life*, 7 Aralık 1936, 24-25, buradaki 24.

121 "*Life* Charts the Mart of History from the Last War to the Threat of the Next One," *Life*, 3 Ekim 1938, 20-23, buradaki 22.

ilişkilerine verdiği değeri vurgular," diye yazdı.[122] Her ikisinde de "genç" sözcüğü koyu yazılıp, iki devletin ve ideolojilerinin ideolojik benzerliği vurgulandı. Türkiye'nin bir model ve öncü olarak rolü çeşitli alanlarda ifade edildi ve 1924 öncesi dönemi ilişkin olarak, defalarca teyit edildi. Rol model niteliği çeşitli alt-temaları ya da söylemsel *yapı taşlarını* içermekteydi; ama en önemlisi, Yeni Türkiye'nin ve Atatürk'ün, İtalya ve Almanya'nın daha sonra izleyeceği bir yolda yürümeye başlamış olmasıydı –ve bir Paris barış antlaşmasının üstesinden gelmiş olması. Naziler için Türkiye sahiden modern, völkisch bir devlet kurmuş ve Führer düşüncesini modern bir bağlamda uygulamış ilk ülkeydi. Bu değişik temalar ilerleyen bölümlerde tartışılacak. Naziler için Türk rol modeline genel hayranlık ve sürekli onayın, Üçüncü Reich'in kamusal alanının parçası olduğunu vurgulamak gerekir. Propaganda ya da dış politika kaygılarıyla da açıklanamayan bir şeydi. Bu bölümde belgelenenler, Atatürk ve Yeni Türkiye'ye, bu açıklamalarda ve tezahürlerde ifade edildiği şekliyle her ikisinin Nazizmin biyografisinde oynağı role sahici bir ideolojik hayranlıkla açıklanabilir.

Nazi yayınları, Almanlar Atatürk'ün yönetiminde Türklerin yeniden doğuşuna hayran oldukları için Almanya'da Türk ulusuna yaygın bir sempati duyulduğunu da defalarca vurguladı.[123] *National Zeitung*'un 1941'de yaptığı yoruma göre, Almanya'da "binlerce ateşli yürek" Türk mucizesini izlemişti ve dünyanın hiçbir yerinde "Atatürk görüntüsü" Almanya'da olduğu kadar hayranlık üretmemişti.[124] Basın, Almanya'nın Atatürk'ün "harika başkaldırısının"nın görgü tanığı olduğunu[125] ve Türkiye'de başarılanları "hiç kim-

[122] *Völkischer Beobachter*, 19 Nisan 1939, aktaran Domarus, *Hitler*, cilt 2, bl. 1, 1140.

[123] Fritz von Globig, "Die Welt der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 21 Haziran 1941.

[124] "Türkei zu Europa gewendet," *National Zeitung*, 20 Haziran 1941.

[125] Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938.

senin Almanya'dan" ve Nasyonal Sosyalistlerden "daha iyi" anlayamadığını da sürekli yeniden doğruladı.[126] *Völkischer Beobachter*'e göre, bütün dünyada Atatürk'ün yaptıklarına "saygı ve hayranlıkla bakanlar" Alman Nasyonal Sosyalistlerdi.[127] Almanya'nın Türkiye büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin *Völkischer Beobachter*'de aktarılan ifadesine göre, "bir Führer'in kahramanca iradesinin bu olağanüstü başarısına böylesine ortak sempati ve en içten empati duyanların kesinlikle Alman ulusu olduğu ortadaydı."[128]

Atatürk'ün ölümü, Üçüncü Reich'in Atatürk'ün ve Yeni Türkiye'nin rol model niteliğini yeniden doğruladığı ve formüle ettiği bir uğraktı. Büyük bir medya olayı oldu ve Türk Führer'e son bir Nazi saygısı gösterildi. Atatürk üzerine üçüncü makalesinde *Wiener Zeitung* da, dünyada hiç kimsenin Atatürk'ün yaptıklarını Almanlardan daha iyi anlamadığını tekrarladı. Şöyle bitirdi: "Alman ulusu modern Türkiye'nin ölümsüz yaratıcısında, tarihsel başarıları kalıcı bir rol model ve aynı zamanda özgürlüğe âşık bütün halklar için bir uyarı olacak büyük şahsiyetlerden birini görür."[129] Bir "rol model ve bir uyarı" olarak Atatürk, izleyen bölümde göreceğimiz gibi, Üçüncü Reich'te Atatürk üzerine neredeyse bütün biyografik metinlerin merkezi ilkesiydi. Atatürk ve Yeni Türkiye etrafındaki Nazi kültü, Nazilerin kendi biyografilerini yeniden doğruluyordu; nereden geldiklerini vurguluyordu. Ama bu kültün ideolojik yapıtaşları, gitmek istedikleri yeri vurgulayan propaganda ve politika araçları da sundu.

---

126 Aktarılan makalelere ek olarak bkz. "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter*, 2 Kasım 1933; Fritz Rößler, "Die Außenpolitik der türkischen Republik," *Der Reichswart*, 31 Ekim 1936; "Atatürks Erneuerungswerk," *Berliner Tageblatt*, 2 Kasım 1938.

127 "Den türkischen Journalisten zum Gruß," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 24 Nisan 1935.

128 "Deutschland und die Zehnjahresfeier der türkischen Republik," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1933.

129 "Das Werk Atatürks," *Wiener Zeitung*, 13 Kasım 1938.

4

"Türk Führer"

Nazi Hagiyolojisi ve Ulusal Eğitim

Aralık 1938'de *Hamburger Tageblatt* "Führer ve Ulus" başlıklı bir deneme yayınladı. Yazar kusursuz Führer, yönetme biçimi ve ulus hakkında düşünceler geliştirdi. Sonra kendi kişisel içgörülerini de paylaştı: "Ülkesinin ve ulusunun refahından çok kendini düşünen kişi," diyordu yazar, "ikinci sınıf bir insandır... Ancak kendisine ve etrafındakilere aldırmadan gelecek için çalışan kişi, kendi ulusunun müstakbel mutluluğunun ve ilerlemesinin temellerini atabilir." Bütün bunlar liderlik ve ulusla ilgili Nazi düşüncelerine uygun olduğu halde, yazar Führer'in nasıl çok basiretli olması gerektiğini tartışmaya geçti. Denemenin yarısından fazlasında, Führer'in kendi ulusunun refahı uğruna dünyada barışı ilerletmesi gerektiğini vurguladı. Burada yazar, Führer ilkesi ve dış politika konusunda Nazi düşüncelerden sapmıştı. Tuhaf ama yazar kendisinden ya da daha doğrusu Nazilerin onu nasıl gördüğünden ve tasvir ettiğinden habersizdi: Çünkü yazar, çok yakın zamanda vefat eden Mustafa Kemal Atatürk'ten başkası değildi.[1]

Aslında Atatürk'ün Almanya'da Führer düşüncesine katkıda bulunmak için bir makale yazmasına gerek yoktu. Son yirmi yıldır onun yaşam öyküsü Führer siyaseti konusunda

---

1 Kemal Atatürk, "Führer und Volk," *Hamburger Tageblatt*, 10 Aralık 1938.

bir örnek olay olarak Alman yazarlara, gazetecilere ve politikacılara sıkça, sürekli olarak ve çok kapsamlı bir biçimde sunulmaktaydı. Ama bu deneme siyasal vasiyetinin bir parçasıydı ve Almanya için özel önemi vardı. Mesajı, bir bakıma, Almanya'da onun şahsı etrafında yaratılan Führer kültünde bir düzeltmeydi. Aksi takdirde Türk olan her şeye ve Atatürk'le alakalı her şeye atlayan Alman basınının bu denemeyi büyük ölçüde germezden gelmeyi tercih etmiş olması şaşırtıcı değildir; görünüşe bakılırsa yalnızca *Hamburger Tageblatt* yer vermiş. Türk Führer'in Üçüncü Reich'te tam tersi yorumlanış şekli göz önüne alındığında, Atatürk'ün denemesini yayınlamak fiilen Hitler'e açık bir direniş anlamına gelirdi.

Atatürk ve Yeni Türkiye'si Üçüncü Reich'te yalnızca "bizden biri" olarak değil, yeni bir völkisch modernlik türünün habercisi olarak da anlaşılmaktaydı. Atatürk, bu "Türk Sezar," bu "volkanik" şahsiyet, Yeni Türkiye'ye ilişkin Nazi algısının ve büyülenmiş Almanların gözleri önünde cereyan eden iki bölümlü mucizenin –önce Türk Bağımsızlık Savaşı ve ardından yeni, modern ve völkisch Türkiye'nin kesintisiz yükselişi– ayrılmaz bir parçasıydı. Her iki mucizeyi anlatmak ve açıklamak için Atatürk'ün biyografisi kullanıldı; Naziler ve Üçüncü Reich, Yeni Türkiye'yi onun prizmasından bakarak algıladı.[2] Üçüncü Reich'te marjinal bir öykü değildi; tam tersine. Ders kitapları da dahil, dü-

2 Örneğin bkz. Atatürk'ün yaşam öyküsünü tartıştığını iddia eden, ama aslında Türk *Aufbau*'nun (inşa) öyküsünü anlatan bir makale: "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937. "Mucize" terimi literatürde *sıkça kullanıldı*, *Frankfurter Zeitung*'deki bir makalenin de vurguladığı gibi: "Das deutsch-türkische Einvernehmen," *Frankfurter Zeitung*, 23 Haziran 1941; ayrıca krş. "Um die Befestigung der Dardanellen," *Völkischer Beobachter*, 24 Mayıs 1935; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934; Reinhard Hüber, *Die Türkei: Ein Weg nach Europa* (Berlin: Verlag Volk und Reich, 1942), 14; Herbert Melzig, *Kamâl Atatürk: Untergang und Aufstieg der Türkei* (Frankfurt am Main: Societäts-Verlag, 1937), 213-214; Felix Guse, *Die Türkei* (Leipzig: Koehler & Amelang, 1943), 106.

zinelerce kitap ve binlerce makale onun öyküsünü hayranlık duyarak anlattı –Alman imgelemi üzerinde sıkı bir hâkimiyet kurmaya devam etti.[3] Rosenberg'in özel temsilcisi Daitz, onuncu yıl kutlamalarındaki konuşmasında bunu vurgulamıştı: "Türkiye'nin prangalarından kurtulma gayreti, mücadeleleri, devrimi ve dikkate değer [bütün] çabaları hep birlikte, dünya tarihinin ilerlemesi ve insanoğlunun düşünceleri bakımından serpintileri olacak olağanüstü bir başarıyı oluşturur. Türk devrimi, bir halkın ırksal değeri bakımından dünya-tarihsel bir örnektir."[4] Üçüncü Reich bu "dünya tarihsel örnek"ten çok yararlandı. Atatürk'ün öyküsü, Üçüncü Reich yazarları için kusursuz Führer öyküsüydü. Hitler, şu ya da bu şekilde Atatürk'ün öğrenci olduğunu defalarca vurgulamıştı. Üçüncü Reich'te Atatürk'ün öyküsü aşırı ve sürekli yeniden anlatıldığı için, şimdi Almanların, bir Führer'in peşinden gitmenin ne anlama geldiğini Türk örneğinden öğrenmeleri isteniyordu.

Kusursuz Führer –Nasyonal Sosyalist Atatürk Hagiyolojisi

İki mucizeden ilki, Türk Bağımsızlık Savaşı, Üçüncü Reich'in başlangıcında on yıl geride kalmıştı ya da von Papen'in ifadesiyle, "tarih kitaplarına girmişti."[5] Benzer şekilde, Atatürk'ün biyografisinin anlamı üzerine müca-

---

3 Örneğin Walther Gehl, *Geschichte: Von der Wiederaufrichtung des Reiches durch Bismarck bis zur Gegenwart: 5. Klasse: Oberschulen, Gymnasien und Oberschulen in Aufbauform,* 2. bs. (Breslau: F. Hirt, 1942), 148-149.

4 "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter,* 2 Kasım 1933.

5 "Papen an seine Waffenbrüder: Eine Rede zum Jubelfest der Türkei," *Kölnische Zeitung,* 1 Kasım 1933. Konuşmanın benzer figürleri için bkz. "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung,* 11 Kasım 1938; "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los...!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost,* 12 Kasım 1938.

dele, Nazizm iktidara gelmeden çok önce yürütülmüştü.[6] Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında muhalif siyasal taraflar Atatürk'ün rolünü oldukça farklı yorumlamıştı. "Goebbels'in öğretmeni" Friedrich Hussong gibi kişiler için Atatürk, tarihin büyük insanlar tarafından yapıldığının kanıtını temsil ediyordu. Büyüklüğün yolunu yalnızca bir Führer açardı, ne "kitleler" ne demokrasi. Diğerleri –aşırı basitleştirmeye kendimizi kaptırırsak, demokratlar– yalnızca falan lider figürünün değil, genel koşulların Türk başarısını olanaklı kıldığını vurguladı. Völkisch milliyetçiler ve genel olarak anti-demokrat inançları olanlar için Hussong'un yorumu, anlamlıydı. İki savaş arası dönemde Almanya'da "tarihi yapanın" kitleler değil bireyler olduğunu kanıtlamak için Atatürk'ün öyküsü defalarca kullanıldı.[7] Tesadüfen ya da belki de tesadüf değil, Hussong'un makalesi *Berliner Lokal-Anzeiger*'de yayınlandıktan neredeyse tam yirmi bir yıl sonra, aynı gazetede başka bir uzun makale aynı şeyi savundu: "Tarihi insanlar yapar;" Atatürk ve Yeni Türkiye bunu kanıtlamıştı.[8]

Anlam üzerine bu erken mücadele, bunun sonucunda ortaya çıkan açıkça karşıt çizgiler, milliyetçi Alman basınının daha 1919'un başında Atatürk'ü ve yaptıklarını azizleştirmeye başlaması, bunların hepsi, iki savaş arası dönemde Almanya'da Atatürk biyografisiyle ilgili bariz bir tek tip söylemle sonuçlandı. Hussong'un Atatürk okumasına genel olarak karşı çıkanlar Atatürk'ün şahsına odaklanmayı bıraktı ve bu söyleme anlamlı bir katkıda bulunmadı. İster Weimar yıllarında, ister Üçüncü Reich'te yazılmış olsun, diğer bütün biyografik metinler şaşırtıcı bir biçimde benzerdi. Ama Na-

---

6 Bu bölümde tartışılan temaların çoğunu bir ceviz kabuğunda sunan aşağıdaki makaleyi düşünün: "Mustafa Kemals 'Geheimnis,'" *Deutsche Tageszeitung*, 14 Eylül 1922.

7 Örneğin bkz. "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934; Fritz Rössler, "Die Außenpolitik der türkischen Republik," *Der Reichswart*, 31 Ekim 1936; Guse, *Die Türkei*, 103.

8 "Das Werk Kemal Atatürks: Zwei Jahrzehnte Türkische Republik," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 29 Ekim 1943.

ziler Atatürk biyografisini yorumlamanın bu sağcı ve aşırı sağcı geleneğini yalnızca sürdürmekle kalmadı; onu sahiplendi de. Üçüncü Reich'te yayınlanan bir Atatürk biyografisinin yazarlarından biri, Fritz Rössler, Weimar Cumhuriyetinin "kölelik siyaseti"nin takipçisi, "Führer düşüncesinin düşmanı" ve "muğlak demokrasi kavramının taraftarı" olan yöneticilerinin Atatürk gibi bir şahsiyetten iğrendiklerini vurguladı. Onların dünya görüşünde Atatürk'ün yeri yoktu. Rössler'e göre Mustafa Kemal, Weimar seçkinlerinin savunduğu kitlesel devlet kavramının anti-tezidir; çünkü o, "kitlelerin üstüne çıkıp dünya tarihini yapan" birkaç adamdan biriydi.[9] Dayatılan bir barışın başarıyla üstesinden gelen devrimci Türkiye, dünyayı değiştirmişti. Bu yüzden, diyordu 1937 *Kreuzzeitung*, Türkiye'nin sistemi ve ilerlemesi çok özel bir ilgiyi hak etti.[10] Özellikle "yeni devrimler"in ilki olduğu için, Türkiye'nin, ulusal devrimin rol modeli olması, bu metinlerde sürekli vurgulandı.[11]

Almanya, özellikle sağ ve aşırı sağ, yalnızca 1919 ile 1923 arasındaki medya abartısı yıllarında değil, daha sonra da Atatürk biyografisine epeyce özel ilgi zaten göstermişti. 1924'te Türk Bağımsızlık Savaşının ve Yeni Türkiye'nin Almanca ilk tarihi Almanya'da yayınlandı: Klinghardt, *Ankara ve İstanbul*.[12] 1925'te, Nazi olan Kemalist paralı asker Hans Tröbst anılarını yayınladı: *Askerlerin Kanı: Baltık'tan Kemal Paşa'ya*.[13] Ernst Jünger'in I. Dünya Savaşı anıları *In Stahlgewittern*'in başarısıyla aşık atmaya heveslenmiş ve

---

9 Fritz Rössler, *Kemal Pascha* (Berlin: R. Kittler, 1934), 9.

10 "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937.

11 Örneğin Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus—Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 2 Ağustos 1935.

12 Karl Klinghardt, *Angora: Konstantinopel, Ringende Gewalten* (Frankfurt am Main: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1924).

13 Hans Tröbst, *Soldatenblut: Vom Baltikum zu Kemal Pascha* (Leipzig: Koehler, 1925).

edebiyat kahramanından öğüt almak için Jünger'le mektuplaşmıştı. Yine de Tröbst'ün kitabı başarısız oldu.[14] Ama bu, Türkiye üzerine kitapların piyasasının olmadığı anlamına gelmiyordu. Osmanlı İmparatorluğunda Dünya Savaşı üzerine sayısız anı ve kitap, ayrıca Atatürk'ün 36 saatlik anıtsal konuşması (*Nutuk*) yayınlandı. *Nutuk*, Atatürk'ün Türk Bağımsızlık Savaşı ve Yeni Türkiye yorumunu özetledi ve Türk tarih yazımının birçok temel ilkesinin temelini attı. Almanya'da bu ünlü konuşmaya gösterilen dolaysız tepki burada yeniden inşa edilemez; ama Üçüncü Reich'te gazeteler, okurun Atatürk'ün *Nutuk*'unu bildiğini, açıklamaya gerek olmadığını varsaymaktaydı.[15] Konuşma ilk önce 1928'de Leipzig'de Tröbst'ün kitabını da yayınlamış olan Koehler yayınevi tarafından Almanca yayınlandı; daha sonra yine Koehler tarafından İngilizce ve Fransızca olarak da yayınlandı.[16] Almanya, Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında olduğu gibi, iki savaş arası dönemde de bazı bakımlardan Kemalistlerin Avrupa halkla ilişkiler ajansı olarak kaldı. Almanları özellikle Atatürk'ün yaşamı büyüledi; iki savaş arası dönemde Almanya'da en az dört Atatürk biyografisinin yayınlanması bunun kanıtıdır. Bu biyografilerden birini, Goebbels'in Propaganda Bakanlığının bir çalışanı çıkardı; biri, Üçüncü Reich'in anahtar "oyuncularını" yüceltmeyi amaçlayan ve Goebbels, NSDAP, Wehrmacht ve Mussolini üzerine araştırmalar ve biyografilerin yanı sıra, Johann von Leers'in Hit-

---

14 "Jünger'e Mektup, 1 Ağustos 1925," no. 2, klasör C, Bremen Üniversitesi, Basın Araştırma Enstitüsünde Tröbsl Evrakı

15 Krş. Paul Holzinger, "Von Atatürk zu Inönü," *Berliner Tageblatt*, 20 Kasım 1938; benzer şekilde, 1933'ten önce, O. Welsch, "Führer zur türkischen Freiheit: Eine deutsche Biographie Mustafa Kemals," *Deutsche Tageszeitung*, 25 Mart 1929.

16 Gasi Mustafa Kemal Pascha, *Die neue Türkei: Der Weg zur Freiheit*, 2 cilt (Leipzig: Koehler, 1928); bkz. *Kreuzzeitung*'da iki ciltle ilgili yorum: "Kemal Pascha und sein Werk," *Kreuzzeitung*, 9 Temmuz 1928; "Der nationale Aufstieg der Türkei," *Kreuzzeitung*, 14 Aralık 1928; ayrıca bkz. Wolfgang Ludwig Stein, "Mustafa Kemal und die neue Türkei," *Deutsche Tageszeitung*, 18 Temmuz 1929.

ler biyografisini de kapsayan itibarlı "İnsanlar ve İktidarlar" (*Manner und Machte*) dizisi içinde yayınlandı.[17] Ayrıca "Yeni Türkiye" gibi başlıklar taşıyan çok sayıda ülke araştırması yayınlandı. Yine bunlar da Atatürk'ün yaşamına odaklandı ve lider-önderliğinde tarih ve ulusal kader mantığına uygundu. Bu kitaplar da başarılı olmuş gibi görünüyor. İlk kez 1929'da yayınlanan Dagobert von Mikusch'un Atatürk biyografisi Üçüncü Reich döneminde yeniden yayınlandı ve 1935'te onuncu baskıya ulaştı.[18] Hanns Froembgen'in Atatürk biyografisi –kitabın tozlu kapağının üzerinde yer alan *Kulnische Zeitung*'un övgü yazısı "gerçek bir halk kitabı!" diye haykırıyordu– yayınlandığı yıl (1935) içinde yedinci baskıya ulaştı.[19] Türkiye hariç, dünyanın hiçbir yerinde Atatürk ve Yeni Türkiye üzerine, iki savaş arası dönemde Almanya'da olduğu kadar çok kitap yayınlanmamıştır. 1929'da *Deutsche Tageszeitung*'da Mikusch'un biyografisiyle ilgili bir tanıtım yazısı, şimdiye kadar yazılmış ilk Atatürk biyografisi olduğunu bile iddia etti.[20]

Demek ki, iki savaş arası dönemde Almanya'da Atatürk biyografisi marjinal bir öykü değildi. Türk Kurtuluş Savaşı etrafında oluşan bir medya çılgınlığının parçası değildi; iki savaş arası dönem boyunca önemini koruyacaktı. 1938'de Atatürk'ün ölümüne gösterilen medya ilgisi göz önüne alındığında, iki savaş arası dönemde Almanya'da Atatürk üzerine binlerce biyografik deneme yayınlandığı güvenle varsayılabilir. *Hamburger Nachrichten*'deki ölüm yazısının

---

17 Melzig, *Kamâl Atatürk;* Rössler, *Kemal Pascha.* Dikkat edin, aynı dizinin Mussolini biyografisi, yalnızca İngilizce bir kitabın çevirisiydi: Charles Petrie, *Mussolini* (Leipzig: R. Kittler, 1933).

18 Dagobert von Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal: Zwischen Europa und Asien,* 10. bs. (Leipzig: List, 1935 [1929]). Krş. Mikusch'un kitabının onuncu baskısına ilişkin değerlendirme: *Berliner Tageblatt,* 14 Nisan 1935; "Bibliografya," *Ayın Tarihi* 17 (1935), 410 içinde yeniden basıldı.

19 Hanns Froembgen, *Kamal Atatürk: Soldat und Führer,* 7. bs. (Stuttgart: Franckhsche Verlagsbuchhandlung, 1935).

20 O. Welsch, "Führer zur türkischen Freiheit: Eine deutsche Biographie Mustafa Kemals," *Deutsche Tageszeitung,* 25 Mart 1929.

vurguladığı gibi, Atatürk'ün "askeri lider, devlet adamı ve diplomat olarak üstün kişiliği" geçmiş yıllarda Almanya'da en müthiş kabulü görmüştü.[21] Bölüm 3'te gördüğümüz gibi, 1938'de Atatürk öldüğü zaman bütün gazeteler Atatürk ve Yeni Türkiye üzerine bir ya da daha fazla denemeyi zorluk çekmeden yayınlayabildi. Melzig'in Atatürk biyografisi 1937'de yayınlandığında, *Frankfurter Zeitung*'da çıkan tanıtım yazısı keyifsizdi. Eleştirmen, Atatürk'le ilgili daha fazla yeni şey öğrenmediği için hayal kırıklığına uğramıştı: Atatürk'ün öyküsü "geçmiş yıllarda defalarca anlatıldı"ğı için, Almanya'da zaten "çok iyi bilinmekte"ydi.[22]

Çarpıcı olan, Atatürk'ün öyküsüne ilişkin Alman yorumlarının özelliklerinin her zaman az çok aynı olmasıdır –gazete makalelerinde, akademik denemelerde, biyografi gibi popülist biçimlerde, okul kitaplarında, konuşmalarda ve röportajlarda. Atatürk biyografileri ve ülke incelemeleri, Atatürk ve Yeni Türkiye hakkında milliyetçi basında yazılanlara uygun olduğu gibi, birçok gazete bu biyografiler üzerine kendi kitap eleştirilerini kullanarak Atatürk'ün öyküsünü uzun uzadıya yeniden anlattı, Atatürk biyografisi yazarlarını Atatürk için ölüm yazıları yazmaya davet etti, bu kitaplardan uzun alıntıları kullanıp Türkiye üzerine denemeleri tanıttı.[23] Diğer toplu kitaplar gibi, *Dünya Siyasetinin Beyinleri* (*Köpfe der Weltpolitik*, 1934) kitabı da giriş bölümünde, değerlendirilen liderlerden yalnızca Mustafa Kemal'in yeni düzen panteonunda Hitler ve Mussolini'nin yanında

---

21 "Der Retter der Türkei: Neuwahl anı Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938.

22 "Kemal Atatürk," *Frankfurter Zeitung*, 12 Aralık 1937.

23 Örneğin Dagobert von Mikusch, "Der Retter und Reformator der Türkei," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Kasım 1938; Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; Froembgen'in biyografisine ilişkin çok uzun bir değerlendirme: W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938.

bir yere sahip olduğunu açıkladı.[24] Kitabın Atatürk'le ilgili bölümünün kısaltılmış bir versiyonu, *Münchner Neueste Nachrichten*'de bir gazete makalesi olarak yayınlandı.[25] Dahası, Atatürk'ün yaşamına ilişkin bu çeşitli Üçüncü Reich anlatıları Hitler'in Atatürk yorumuna da uygundu –Münih birahanelerindeki ilk konuşmalarının ve II. Dünya Savaşı sırasında karargâhındaki "sofra sohbetleri"nin kanıtladığı gibi.[26] Türkiye'yle ilgili söylemler söz konusu olunca, Üçüncü Reich'te fazla "Gleichschaltung"a (zoraki koordinasyon) gerek yoktu.

Atatürk'ün yaşam öyküsünün okurlar üzerinde ne tür bir etki yarattığını fazla bilmiyoruz. Bununla birlikte, bir Üçüncü Reich Atatürk biyografisini okuyup izlenimlerini bize bırakan bir okur var. Bu okur Haziran 1937'de günlüğüne şunları yazmış: "Öğleden sonra çalışmasında... esas olarak belgeler incelendi. Kemal Paşa'nın maceralı yaşamını okumaya devam." Bir hafta sonra: "Güzel bir uçuş. Gezerken Atatürk'le ilgili kitabı okuyup bitirdim. Gururlu bir kahramanın yaşamı. Tamamen hayranlık verici. Mutluyum!"[27] Olasılıkla Melzig'in Atatürk biyografisinin bu mutlu okuru, Joseph Goebbels'ten başkası değildi.

Goebbels'in Almanca Atatürk biyografilerinden birini okuyunca heyecanlanması şaşırtıcı değildir; bu biyografiler, güçlü bir Führer figürüne odaklanan sahiden destansı öykülerdi. Tesadüf değil; bu metinlerin dili, genellikle Weimar Al-

---

24 Giselher Wirsing, "Zur Einführung," Giselher Wirsing, ed., *Köpfe der Weltpolitik* (Münih: Knorr & Hirth, 1934), 5-18 içinde, buradaki 10. Ayrıca bkz. Edmund Schopen, *Weltentscheidung im Mittelmeer* (Leipzig: Goldmann, 1937), 51.

25 H. von Engelmann, "Köpfe der Weltpolitik: Ghasi Mustafa Kemal Pascha," *Münchner Neueste Nachrichten*, 18 Ocak 1934.

26 Ernst Hanfstaengl, *15 Jahre mit Hitler: Zwischen Weißem und Braunem Haus* (Münih: Piper, 1970), 38; Henry Picker, ed., *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier: Hitler wie er wirklich war* (Stuttgart: Busse-Seewald, 1977 [1963]), 237.

27 Joseph Goebbels, *Die Tagebücher*, ed. Elke Fröhlich, cilt 1, bl. 4 (Münih: K. G. Saur, 2000), 188, 199.

manya'sında Batı cephesi deneyimini tarif etmek için kullanılan dili yansıtmaktaydı. Örneğin Froembgen Gelibolu'daki bir muharebe sahnesini, Jünger'in *In Stahlgewittern*'ine çok benzer bir biçimde tasvir etti: "Tabyanın üzerinde bir demir kasırgası patladı. Muazzam bir toplu mezar. Yer yarılıyor ve her şeyi yutuyor."[28] Türk Führer öyküsünün iç mantığının merkezinde yalnızca savaş yoktu; Türk Bağımsızlık Savaşı da destansı bir olay, "devasa bir mücadele" olarak algılandı. Çeşitli Üçüncü Reich yazarlarının ifadesiyle: "Dünya tarihinde en büyük özgürlük mücadelelerinden biri," "dünya tarihinin bildiği en şanlı zaferlerden biri" ve "zamanımızın en önemli tarihsel olaylarından biri." Üçüncü Reich basını fırsat bulduğu her seferinde, bu destansı savaşın öyküsünü defalarca anlattı.[29] Bu metinler, destansı ve son derece büyüleyici bir öykü için gerekli bütün anlatısal özellikleri ve teknikleri içermekteydi. Erken Weimar Cumhuriyeti basınında olduğu gibi burada da Osmanlı İmparatorluğunun durumu, I. Dünya Savaşının sonunda tamamen perişan halde tasvir edildi. Atatürk, her zaman doğuştan lider olarak sunulur-

---

28 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 14.

29 Helmuth Scheel ("Zwei Kernfragen der türkischen Revolution," *Der Neue Orient* 1 [1934]: 12-15, buradaki 12), aktaran Ekkehard Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus, 1933-45* (Edingen-Neckarhausen: Deux mondes, 2006), 400; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 95; "Das Werk des Ghasi," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Temmuz 1933; August von Kral, *Das Land Kamal Atatürks: Der Werdegang der modernen Türkei* (Viyana: Wilhelm Braumüller, 1935), 5. 1933'te Yunan Dışişleri Bakanının Ankara ziyareti vesilesiyle, Türk Bağımsızlık Savaşı üzerine yazılan çok uzun bir makale başka bir örnektir: "Die griechisch-türkischen Beziehungen," *Völkischer Beobachter*, 14 Eylül 1933. Anlaşıldığı gibi, Atatürk'ün halefi İsmet İnönü ve yaşam öyküsü de bu destansı mücadelenin yeniden anlatılması için ortaya atıldı: Richard Peters, "Ismet Inönü," *Rheinisch-Westfälische Zeitung*, 23 Mart 1944. Ayrıca bkz. Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933; Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934; Rıfat Dawut, "Vom Osmanischen Reich zur modernen Türkei," *Völkischer Beobachter*, 30 Ekim 1942.

ken, "meçhul askerden devlet adamına" geçişi sağlamak zorunda kalan kişi olarak tasvir edildi –Hitler'in kariyeri için sıkça yapıldığı gibi. Yine söz konusu olan, bütün aksiliklere rağmen savaşıp kazanan Türk mazlumun destansı öyküsüydü; ama şimdi 1920'lerin başında olduğundan daha fazla Atatürk'e odaklanmaktaydı. Her şeyden önce, *Vorarlberger Tagblatt*'ın ifadesiyle, "her yüzyıl onun gibi az sayıda insan çıkarır. Başarılı olanların sayısı ise daha da azdır."[30]

Bütün Üçüncü Reich metinleri, 1920'lerin başında sıkça yapıldığı gibi, Atatürk'e basitçe "Türk Führer," "büyük Führer" ya da çoğu kez yalnızca "Führer" deme eğilimindeydi.[31]

---

30 "Nach dem Tode Atatürks," *Vorarlberger Tagblatt*, 12 Kasım 1938; başka örnekler: Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938; "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938; Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938.

31 Atatürk'e "Führer" diye ("herhangi bir Führer" anlamında değil, Almanya'daki Hitler gibi, Türk ulusu ve tarihi içinde mutlak bir Führer anlamında) işaret eden metinlerden –biyografiler, ülke araştırmaları, okul kitapları ve gazete makaleleri– örnekler: Klinghardt, *Angora*, 63, 154; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 157, 179; Norbert von Bischoff, *Ankara: Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei* (Viyana: Holzhausens Nachfolger, 1935), 108; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 22, 31, 116, 124, 137, 145, 166, 222; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 176-178, 190, 195; Rössler, *Kemal Pascha*, 48, 102; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 25, 28, 164; Georg Roedenbeck, *Das Türkische Reich: Ein Brennpunkt politischen Geschehens* (Berlin: Otto Stollberg, 1939), 5, 17, 34; Reinhold Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk: Erwachendes Turan* (Berlin: Nationaler Bücher-Dienst, 1936), 31; Walter Hohmann, *Deutsche Geschichte vom Wiener Kongreß bis zur Gegenwart: Lehrbuch der Geschichte für höhere Schulen*, cilt 3 (Frankfurt am Main: Diesterweg, 1937), 36; Gehl, *Geschichte*, 149; Eugen Kaier vd., *Von 1815 bis zur Gegenwart: Lehrbuch der Geschichte für höhere Schulen*, cilt 4, 9. bs. (Frankfurt am Main: Diesterweg, 1937), 160; Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933; Roland Strunk, "Vor den Toren des Abendlandes," *Völkischer Beobachter*, 20 Ağustos 1935; "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941; Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus— Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "Atatürk, der Vater der Türkenheit: Aus dem Leben und Wirken eines Staatsgründer," *Vorarlberger Tagblatt*, 11 Kasım 1938; "Atatürk

1938'de öldüğünde, Atatürk genellikle "savaş sonrası yılların" ebediyen hatırlanacak "en büyük Führer şahsiyetlerden biri" –"ebedi Führer"– olarak övüldü.[32] Ya da 1942'de geri dönülüp bakılınca: "Atatürk'ün, benzerleri bir ulusa nadiren nasip olmuş tarihsel önemde bir Führer, bir şahsiyet olduğundan kuşku duyulamaz."[33] Daha önemlisi, bütün bu metinler bizzat Führer düşüncesini paylaşmaktaydı; tek adam Türkiye'yi kurtarmış ve Türk ulusunu yaratmıştı, aslında ulus ile adam eşanlamlı olmuştu: "Onun kişiliği, Yeni Türkiye'yi cisimleştirdi."[34] Melzig'in Atatürk biyografisiyle ilgili *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da çıkan tanıtım yazısının vurguladığı gibi, Atatürk'ün öyküsü, zor zamanlarda, insanlığı hesapsız felaketlerden kurtarmak gerektiğinde, ulusların liderliğinin öne çıkan Führer şahsiyetlerin eline geçtiğini gösterdi.[35] Aynı gazetenin Atatürk'ün ölümünden sonra iddia ettiği gibi, meslek yaşamı bir tek hatayla bile lekelenmemişti.[36] Anlaşılan, Üçüncü Reich yazarlarına göre o kusursuz Führer'di ve bu nedenle "dahi" olarak nitelenmesi, Atatürk üzerine Almanca metinlerin düzenli bir öğesiydi.[37] Bu Türk

---

gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934; "Das Werk des Ghasi," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Temmuz 1933; "Die türkischen Meerengen und ihre Geschichte," *Der Reichswart*, 25 Nisan 1936; ayrıca krş. çeşitli Oryantalist yazarlar, Ellinger, *Deutsche Orientalistik*, 400-401 içinde; ayrıca bkz.1933 öncesi söylem: O. Welsch, "Führer zur türkischen Freiheit: Eine deutsche Biographie Mustafa Kemals," *Deutsche Tageszeitung*, 25 Mart 1929.

32 "Kemal Atatürk," *Germania*, 11 Kasım 1938; Hüber, *Die Türkei*, 20; "Europa im Orient: Der Weg der kemalistischen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 16 Eylül 1941.

33 "Dem Gedächtnis Atatürks," *National Zeitung*, 12 Kasım 1943.

34 "Das Werk des Befreiers," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938.

35 Heinz Büchsenschütz, "Atatürks Werdegang," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 5 Ocak 1938.

36 "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938.

37 Birkaç örnek: "Deutschland und die Zehnjahresfeier der türkischen Republik," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1933; "Wiedergefunden," *Hamburger Fremdenblatt*, 19 Haziran 1941; "Der Umbau einer Nation:

Führer'e Nazi dalkavukluğunun sınırı yoktu. "Sahiden harikalar yaratmış" Atatürk'ün bilge liderliğinden söz eden büyükelçi Nadolny'nin sözleri *Völkischer Beobachter*'de yayınlandı.[38] Dikkat çekici olan, Alman Atatürk kültünün o sırada Türk Cumhuriyetindekiyle birçok bakımdan aynı çizgide olmasıydı. Atatürk üzerine araştırmasında Şükrü M. Hanioğlu 1920'lerde ve 1930'larda Atatürk'ü yüceltmek için kullanılan "büyük," "dahi," "kurtarıcı," "halaskâr" ve "yaratıcı" gibi çok sayıda terim sıralar.[39] Aynı dönemde Atatürk'le ilgili Almanca metinleri de aynı söz dağarcığını kullandı.[40] Elbette, Nazi metinler de Hitler'i yüceltmek için aynı dili kullandı.

Bu metinlerde tipik olarak Atatürk, öncülük edeceği kimse olmadan çok önce "Führer"di; kader, kısmet, hatta Tanrı/tanrılar onu seçmişti: doğuştan ve doğuştan gelen hak gereği bir lider.[41] Örneğin bir biyografi yazarı şunları yazdı:

---

10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933; Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933; Fritz von Globig, "Die Welt der Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 21 Haziran 1941; "Dem Gedächtnis Atatürks," *National Zeitung*, 12 Kasım 1943; "Türkische Portraits," *Völkischer Beobachter*, 14 Ocak 1944; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 282; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 179; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 5.

38 "Deutschland und die Zehnjahresfeier der türkischen Republik," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1933.

39 Şükrü M. Hanioğlu, *Atatürk: An Intellectual Biography* (Princeton: Princeton University Press, 2011), 187.

40 Krş. Alman basınında Atatürk için kullanılan "yaratıcı" nitelemesinin bazı örnekleri: "Schaffung einer türkischen Nationalsprache," *Deutsche Zeitung*, 31 Ağustos 1934; "Die neue Türkei: Eröffnung der 5. Türkischen Nationalversammlung," *Völkischer Beobachter*, 1 Mart 1935; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937; "Türkei zu Europa gewendet," *National Zeitung*, 20 Haziran 1941; "Tod Kemal Atatürks im Alter von 59 Jahren," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938; W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938; "Kemal Atatürk," *Germania*, 11 Kasım 1938; Martin Bethke, "Die Türkei und ihr Präsident," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 29 Ekim 1942.

41 Örneğin (biyografik kitaplara ek olarak): "Atatürk gestorben," *Wiener Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*,

"Böyle gözlerle, insan büyük bir şey için doğar... Doğuştan bir efendiydi."[42] Bazıları, Atatürk'ün genç yaşında bile "bozkurt" (Türklerin ulusal/mistik hayvanı) ruhunu, ebedi Türklüğün, içinde uyanan kanın ruhunu hissedebildiğini iddia etti. Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunu kontrol eden "daha aşağı ırklar" (Rumlara, Ermenileri ve Levantenlere işaret ediyor) karşısında hissedebildiği "kan farkı"ndan "esinlendi."[43] Bazıları, "kan bağı bakımından Anadolulu. Yani çekirdekten Türk" (*Kerntürke*) dedi.[44] Atatürk'ün mavi gözlü ve sarı saçlı bir çocuk olması, bütün yazarlar için çok anlamlıydı: Gerçekten bir Ari olmalı –ve açıkça Hitler de öyleydi. Bu sözde Ari kökler, o zamanın tipik döngüsel muhakemesinde, onun eylemine yansıdı ve o eylemleri olanaklı kıldı.[45] Ama saf "Ari" özellikler dışında, genel fiziksel görünüşü de Führer statüsünü belirginleştirmekteydi: "Asker yüzü, tunç kalıba dökülmüş gibidir... Esrarengiz, büyüleyici bir güce sahip, savaşçı benzeri, güneş yanığı kahverengi yüzünde gözlerinin çelik renkli parlaklığı öne çıkar. Gözlerinde Turan bozkurdunun esnek gücü ve amansız iradesi ışıldar."[46] İster Ari, ister Turan, hatta Moğol ya da Prusyalı olsun –anlatılarda Atatürk 1917'de Kaiser'le, Hindenburg'la ve Ludendorff'la karşılaştığında– görünüşü ve eylemleri, "ırkın" uyanışını ve "zaferini" yeniden doğruladı. Schopen şu sonuca vardı:

> Bütün savaşçı ulusların vücut bulmasından farksızdır. Onun ahlaki niteliklerinde Türk, dünyanın en iyi askerlerinden biridir. Ona göre, muzaffer as-

---

10 Kasım 1938; Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938.

42 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 36.

43 A.g.e., 47.

44 Edmund Schopen, *Die neue Türkei* (Leipzig: Goldmann, 1938), 62.

45 Picker, *Hitlers Tischgespräche*, 88; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 14-15; Rössler, *Kemal Pascha*, 13, 23.

46 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 23.

> keri Führer her şeyin üstündedir. Matematikçi ve baba tarafından asker kanı taşıyan Mustafa Kemal bir stratejik düşünce dahisiydi.[47]

Bu metinlerin pek çoğuna göre, Atatürk nihai savaşçıydı –"savaş onun doğasıydı."[48] Froembgen onu "insana dönüşen boran" olarak tarif etti.[49] Melzig Atatürk biyografisinde şunları söyledi: "Onda bir kahramanlık ruhu, binlerce yıllık derinlikten günışığına çıkar."[50] Froembgen, "O, benzeri nadiren bulunan bir askerdir," de dedi.[51] Atatürk'ün muharebedeki yiğitliği sürekli vurgulandı: "Askerler ölüm yağmuruna atılmakta tereddüt etti. Mustafa Kemal, burada emrin yeterli olmayacağını, bir rol model, bir Führer olmak gerektiğini bilir."[52] Herkes için –savaşta, model çiftliğiyle Türk çiftçisi için; ama davranışta, giyimde ve aslında her şeyde sıradan Türk için– bir rol model olarak Führer, bu metinlerin değişmez temasıydı.[53]

Atatürk'ün aurasına ilişkin tasvirler onu Mesih düzeyine yükseltti. I. Dünya Savaşında Gelibolu'daki başarılarıyla birlikte Atatürk, bu anlatılarda yalnızca İstanbul'un kurtarıcısı olarak değil, aşkın bir "kurtarıcı" olarak ortaya çıkar. Bazı metinler "kurtarıcı ve Führer" formülü sıkça öne çıkardı. Bazıları, onun huzurunda özel bir aura, "sihirli bir hale" hissedilebildiğini vurguladı –o, "seçilmiş biri"ydi. Bazıları, İsa'yla paralellikler kurdu. Froembgen'in anlatısı anıtsal Sakarya Savaşına –Bağımsızlık Savaşında belki de en kri-

---

47 Schopen, *Die neue Türkei*, 62, 93-4; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 70; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 27. Ayrıca krş. René Marchand, *Le réveil d'une race: Dans la Turquie de Mustafa Kemal* (Paris, 1927).

48 "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938.

49 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 19.

50 Melzig, *Kamâl Atatürk*, 293.

51 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 21.

52 A.g.e., 30.

53 Örneğin "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los...!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost*, 12 Kasım 1938; Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk*, 27.

tik an– gelince, Mustafa Kemal'in etrafı "parayla tutulmuş suikastçılarla, casuslarla ve Yehuda-payını almak isteyen hainlerle çevrildi."[54] Konuşmanın birçok figürü, ölümlü insanlar arasında yürüyen tanrı-benzeri bir Atatürk'ü gösterir. Froembgen'in kitabında nihai zaferden sonra tasvir edilen bir sahnede, yaralılardan oluşan bir kalabalık onunla göz göze gelmek, hatta belki elini öpmek için Atatürk'ün etrafını sardı. Sürekli "Bin yıl yaşa Gazi! Halaskâr, Allah'ın elçisi! Kurtarıcının ömrüne bereket!" diye bağırdılar.[55] Bu mesihvâri aura, savaşta yenilmezlik mitleriyle tamamlandı. I. Dünya Savaşında vücuduna bir kurşun isabet etti, ama cep saati sayesinde yaralanmadı bile. Birliğinin önünde düşmanın üzerine hücum ederken olduğu gibi, korkusuz yiğitliklerinin hepsinden zarar görmeden çıktı. Bir kaburgasının kırılması bile Bağımsızlık Savaşının önemli bir muharebesini kazanmasına engel olamadı. Bu yenilmezlik "kanıtları" Weimar günlerinden bire vurgulanmaktaydı; Friedrich Hussong'un 1922 tarihli denemesi "İnsan ve Kitleler"de özellikle öne çıkarıldı.[56] Bunlar, gerçek bir Führer'in, yüce bir güç tarafından, hak eden bir ulusa bahşedildiğini göstermeye çalışan

---

54 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 22, 149, 195; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 141. "Kurtarıcı" olarak Atatürk örnekleri: W. von Engelmann, "Ghasi Mustafa Kemal Pascha," Wirsing, *Köpfe der Weltpolitik*, 35-48 içinde, buradaki 48; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 125; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 5, 18, 40; Hohmann, *Deutsche Geschichte*, 36; Fritz Rößler, "Die Außenpolitik der türkischen Republik," *Der Reichswart*, 31 Ekim 1936; "Der Retter der Türkei: Neuwahl am Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Gazi Mustafa Kemal Atatürk," *Hamburger Fremdenblatt*, 11 Kasım 1938; "Die Türkei trauert um Atatürk," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938; "Das Werk des Befreiers," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938; "Türkei hat den Retter und Vater verloren," *(Österreichische) Volks-Zeitung*, 11 Kasım 1938; Dagobert von Mikusch, "Der Retter und Reformator der Türkei," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Kasım 1938; "Die Türkei trauert um ihren Retter," *Berliner Volks-Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Mustapha Kamal Atatürk: Ein Volk trauert um seinen Retter," *National Zeitung*, 11 Kasım 1938.

55 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 187.

56 Friedrich Hussong, "Mann und Masse," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 1 Ekim 1922.

bu öykülerin önemli anlatısal bileşeni haline geldi.

"Gerçek Führer" ulusun cisimleşmesiydi, ne yapacağını ve ulusun ne istediğini ulus bilmeden bilirdi –Alman gazetelerin Türk Führer'e atfetmekten hoşlandıkları bir formül.[57] *Völkischer Beobachter*'deki ölüm yazısının ifade ettiği gibi: "Atatürk, ulusun vahim durumda olduğu zamanlarda kalıtsal hareket geçme emrini yerine getiren ve bunu yaparken ulusunun kaderinin, kısmetinin ve iradesinin uygulayıcısı haline gelen eylem adamlarından biridir."[58] Bu tür temalar aracılığıyla Hitler ve Atatürk yalnızca modern Führerler olarak değil, benzer biyografilerle de birbiriyle ilişkilendirildi. Vizyona ve bu vizyonu gerçekleştirme iradesine sahip olmak Atatürk'ü yerleşik iktidarla karşı karşıya getirdi; Atatürk, sıkça denildiği gibi "onurlu bir asi" oldu.[59] Bu terim, Hitler'in kendisiyle, 1923 darbesiyle ve Atatürk'le ilgili düşüncesine yansıtmaktaydı. Benzer şeklide, bazı metinler Atatürk'ün –merhum Osmanlı İmparatorluğunda ve savaştan hemen sonraki dönemde tek gerçek milliyetçi– ulus için istediği şeyin, yönetici seçkinler tarafından "ağır ihanet" olarak algılandığını vurguladı. Yine Hitler'le ve Münih'teki başarışıs 1923 darbesiyle bir paralellik. Atatürk "tek başına umudunu kaybetmedi."[60] Ya da *National Zeitung*'un ifade ettiği gibi: "O zor zamanlarda yalnızca bir kişi ayakta kaldı: Mustafa Kemal."[61]

---

57 Örneğin Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus— Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938.

58 Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938.

59 Örneğin Rössler, *Kemal Pascha*, 53.

60 Krş. Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933. Ayrıca bkz. Torwik, "Kemal Atatürk gestorben: Der Erneuerer seines Volkes und Staates," *Das kleine Blatt*, 11 Kasım 1938; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 12; Theodor Böttiger, *Führer der Völker* (Berlin: Junge Generation, 1935), 73-75.

61 "Vater der Türken," *National Zeitung*, 11 Kasım 1938; benzer şekilde, Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 10.

Bu metinlerde Atatürk biyografisi ile Hitler arasında gerçek, tesadüfi ve uydurma paralellikler vardı. Her ikisinin de ulusun çeperinden geldiği –Atatürk'e diğer şeylerin yanı sıra "sınır çocuğu" (*Grenzlandsohn*) da denilmekteydi– ve daha önemlisi, geçmişleri mütevazı olan ikisinin de gümrük memuru oğlu olduğu sürekli vurgulandı.[62] Ama Almanya ile Türkiye'yi, aşırı sağı ve Nazileri Türkiye ile ve iki Führeri ilişkilendirmede, savaş deneyimi ve askerlik ruhu daha önemliydi. Bu yeni liderler çağında, "sıradan asker" olarak başlayıp sonunda ulusun öncüsü olanlar topluluğu vardı –Mussolini'nin 1917'deki ifadesiyle "siperlerin aristokrasisi" (*trincerocrazia/l'aristocrazia della trincea*).[63] *Dünya Siyasetinin Beyinleri* kitabı bu topluluğu tanımlamakla ve Hitler, Mussolini ve Atatürk'ün, yanı sıra Pilsudski ve Rıza Şah Pehlevi'nin "meçhul bir askerden devrimciliğe ve sonunda kendi ulusunun Führerine... giden yoldan geçti"ğini vurgulayarak anlatısına başladı.[64] "Askerden devlet adamına" güçlü bir motifti, Froembgen'in biyografisinin başlığında, *Kemal Atatürk: Asker ve Führer*, olduğu gibi, Atatürk'ü açıklamak ve tasvir etmek için defalarca kullanıldı. Bu motif Atatürk'ün Hitler'e paralelliğini kurmakta ve onu bütün *Frontkampfer* (I. Dünya Savaşı gazileri) kuşağıyla ilişkilendirmekteydi. Hitler'in tam tersine Atatürk'ün –1917'deki karşılaşmalarına Hindenburg'un söylediği şekliyle "Anafarta-

---

62 Örneğin Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938; "Der Retter der Türkei: Neuwahl am Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938; "Tod Kemal Atatürks im Alter von 59 Jahren," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938; "Atatürk, der Begründer der neuen Türkei, gestorben," *Neue Warte am Inn*, 16 Kasım 1938; Martin Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs: Beobachtungen und Streifl ichter aus der Türkei* (Berlin: Deutscher Verlag, 1944), 204.

63 Benito Mussolini, "Trincerocrazia," *Il Popolo d'Italia*, 15 Aralık 1917, Marco Tarchi, ed., *Il Popolo d'Italia, 1914-1917* (Firenze: L. Landi, 1982), 599-601 içinde yeniden basıldı.

64 Wirsing, "Zur Einführung," 10.

lar kahramanı"– I. Dünya Savaşında "meçhul" olmaktan çok uzak olması gerçeği, genel paralelliği engellememek için çok kez görmezden gelindi. Atatürk'ü Hitler'le ve Hitler üzerinden bütün *Frontkampfergeneration*'la karşılaştırmak için kullanılan bir formül de şuydu: "Atatürk, daha savaş meydanındayken [Osmanlıların] teslim olmasına şaşırmıştı."[65] Hitler de, bir hastanedeyken I. Dünya Savaşının sona ermesine şaşırdığının propagandasının çok yapmıştı.

Atatürk başka yerleşik Alman referans noktalarıyla da ilişkilendirildi; yalnızca yeni Führer'le değil, çok iyi bilinen eski önderlik öyküleriyle de paralellikler vardı. Çoğu kez Ankara, Sparta'yla; İstanbul, zayıf ve yozlaşmış Atina'yla; Çanakkale Savaşı, Truva Savaşıyla ve nihayet Atatürk, Caesar'la karşılaştırıldı.[66] Çanakkale'de Atatürk, her zaman astlarının arasında, muharebede onlara önderlik ederken tasvir edilmekteydi. Melzig'in sözleriyle, Mustafa Kemal, tıpkı "Büyük Friedrich gibi askerlerine ölüme meydan okumanın ve kahramanca cesaretin en büyük örneğini verdi."[67] Yüzyılın en büyük askeri liderlerinden biri olarak tasvir edilmesine rağmen, Atatürk'ün sıradan bir asker gibi davrandığı ve askerlerine subay arkadaşlarından daha yakın olduğu sürekli vurgulandı.[68] Dahası ve Hitler'in kendini tasvirine uygun olarak Atatürk çok sade bir hayat yaşayan biri olarak tasvir edildi: "Kendi ulusunun hakiki ve gerçek bir evladı olarak Kemal hiçbir zaman lüks bir hayat yaşamadı, hep basit bir yaşamı oldu."[69] Şaşırtıcı değil; bu metinlerde

---

65 Örneğin Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938; Johann von Leers, *Adolf Hitler* (Berlin: R. Kittler, 1934 [1932]), 27-28.

66 Örneğin bkz. Klinghardt, *Angora*, 146; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 73, 119; Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933.

67 Melzig, *Kamâl Atatürk*, 52-53.

68 Torwik, "Kemal Atatürk gestorben: Der Erneuerer seines Volkes und Staates," *Das kleine Blatt*, 11 Kasım 1938.

69 Rössler, *Kemal Pascha*, 26; ayrıca bkz. "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938.

"öteki Atatürk," içkici ve çapkın Atatürk yoktu. 1922'deki denemesinde Friedrich Hussong, Atatürk'ün özel yaşamıyla ilgili bu tür iddiaları doğrudan ele alıp çürütmeye çalışan Führer-yönelimli son Alman yazardı.

Türk Bir Yaşamdan Alman Dersleri

Hagiyogloji –yüceltme ve ululaştırma– Atatürk'ün yaşamına ilişkin Üçüncü Reich anlatılarının yalnızca bir boyutuydu. Bu metinlerde, Atatürk'ün her daim yüceltilmesi ve Hitler'le algılanan paralellik dışında, çok köklü bir didaktik nitelik de vardı. Atatürk'ün öyküsü, mutlu sonla biten kusursuz Führer öyküsüydü. Bu Führer ulaşmak istediğine ve daha fazlasına ulaşmıştı. Bu durum, Hitler'in 1924'teki savunma konuşmasında işaret ettiği gibi, Atatürk'ü Mussolini'den ayırt etmekteydi. Üçüncü Reich Führer mitini ve ilkesini desteklemek için başka birçok büyük lideri de azizleştirmiş olmasına rağmen, Türk örnek "mutlu son"a –tam bağımsızlık– ulaşmış olduğu için hepsinden üstündü. Modernliğinden ve çağdaşlığından ötürü, tarihsel Führer öykülerinden de üstündü. Üçüncü Reich yazarlarına ve bizzat Hitler'e göre, Türk Bağımsızlık Savaşının başarılı sonucu, Führer ilkesini evrensel bir biçimde zaten kanıtlamıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra *Kleine Blatt*'ta bir makale şöyle dedi: "Kemal Atatürk'ün ortaya çıkmasıyla birlikte dünya tarihi, şimdiki zamanda da bir imparatorluğun kurulmasının ve gençleşmesinin ulusal bir temelde gerçekleşebildiğinin ve üstün bir Führer gerektirdiğinin kanıtını bir kez daha sundu."[70] Şaşırtıcı değil, "yeni ruh üstün geldi" cümlesi, Üçüncü Reich'te Atatürk'ün öyküsünün bir bakıma ikonik cümlesiydi."[71] Üçüncü Reich'in Türkiye büyükelçi olarak

---

70 Torwik, "Kemal Atatürk gestorben: Der Erneuerer seines Volkes und Staates," *Das kleine Blatt*, 11 Kasım 1938; benzer şekide, Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938.

71 Örneğin "Vom Rebell zum "Vater der Türken,"" *Hamburger Tageblatt*, 10 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938.

von Papen de Türk örneğine, Führer ilkesinin ve yeni ruhun kanıtı olarak işaret etti.[72]Türk Bağımsızlık Savaşı zaten yeterli kanıttı ve mutlu bir son, ikinci Türk mucizesi –hızlı ve kesintisiz modernleşme– Führer ilkesinin gidilecek tek yol olduğunun ek bir kanıtını vermekteydi. Dahası, bu değişik yazarlar için Atatürk ilginç birçok bağlamda ve müşterek politika alanlarında rol-model niteliklerine sahip modern, çağdaş bir Führer'den ibaret değildi; aynı zamanda "völkisch düşüncenin [ilk] savunucuları"ndan biriydi. Bir yazarın ifadesiyle, Atatürk 20. yüzyılın devrimci düşüncesini cisimleştirdi. Bu okumaya göre, Türk Bağımsızlık Savaşı aynı zamanda "völkisch düşüncesinin zaferi"ydi de.[73]Bütün bunlar Atatürk örneğini benzersiz yapmaktaydı. Türk Führer ve kusursuz Führer'le bağlantılı, savaşçı bir karakter ve sadelik gibi birçok nitelik ve tarifle birlikte, bütün metinlerin çok özel bir önem verdiği iki "eğitsel" alan vardı: "Nihai savaş"ın anlamı ve Führer siyaseti.

En temel ders çok açık ve basitti: Führer düşüncesi ve Führer'in peşinden gitmek, ne olursa olsun, sonunda karşılığını verecekti. Rössler kitabını şunları diyerek bitirdi: "Biz Almanlar... bir ulus hayatta ve ölümde özgürlük ve onur [yolunda] Führer'in peşinden giderse, ona inancını hep sürdürürse ve yalnızca onur, özgürlük ve ulusal kudret yasasını izlerse kaybolmayacağını yakın zaman Türk tarihinden öğrenebiliriz." Rössler'in giriş satırlarının vurguladığı gibi, Atatürk'ün öyküsü bu şekilde bir "rol model ve uyarı"ydı:

> Özellikle şimdi [1934] Alman ulusu sonunda kendine gelip, Adolf Hitler'in öncülük ettiği onur ve

72 Örneğin İzmir'deki bir konuşmadı, 13 Ekim 1941: "Deutschland und die Türkei," *Monatshefte für Auswärtige Politik* 11 (Kasım 1941).

73 Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 141; ayrıca bkz. "Vater der Türken," *National Zeitung*, 11 Kasım 1938; Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933.

> özgürlük mücadelesinde önemli bir noktaya ulaşmışken, on yıl önce iç ve dış düşmanlara karşı muzaffer olan ulusu ve savaşçıyı anmak gerekir...
> Bu kitap aynı zamanda Alman halkına bir uyarıdır: Nasıl ki Gazi Mustafa Kemal ulusunun onur ve özgürlük savaşını büyük bir zaferle taçlandırmak için halkından en inanılmaz fedakârlıkları isteyebildiyse, bir Almanlar da –tıpkı Türkler gibi– asla umudumuzu yitirmemeli ve büyük Führer'imize sadık kalmalıyız. Bizden fedakârlık istediğinde, Türk ulusunun yaptığı gibi, neşeyle fedakârlık yapmayan hiçbir Alman olmamalıdır.
> Çünkü ulusun onurunu ve özgürlüğünü korumak gerektiğinde hiçbir fedakârlık çok büyük değildir; çünkü onur ve özgürlük bir ulusun sahip olabildiği en yüce üründür.[74]

"Neşeyle inanılmaz fedakârlıklar yapmak," Atatürk ve Yeni Türkiye ile ilgili bütün bu metinlerin anahtar mesajıydı. Bunun yakın gelecekte Almanlardan da bekleneceğini örtük ya da açık bir biçimde belli ediyorlardı.[75] Fedakârlık yapma iradesinin ve Führer'i sorgusuz sualsiz izlemenin başarabileceği şeyler defalarca vurgulandı: "Hırpalanmış bir ulusla [ve] silahsızlandırılmış bir orduyla Mustafa Kemal Paşa yeni bir çağın doğuşu için mücadeleye başladı ve maneviyat gücünün bütün dünyevi silahları etkisizleştirdiği ve küçük bir ulusun fedakârlık yapma iradesinin Büyük Güçlerin hilelerinden daha güçlü olduğu deyişinin doğruluğunu kanıtladı."[76] Tayin edici savaşta neredeyse imkânsız bir zafer için kaynakları seferber etme –Hitler de Atatürk örneğinden

---

74 Rössler, *Kemal Pascha*, 122, 9-10.

75 Krş. Dagobert von Mikusch, "Der Retter und Reformator der Türkei," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Kasım 1938.

76 Melzig, *Kamâl Atatürk*, 127; krş. "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934.

bunu anlamıştı. 1938'deki röportajda, bir ülkenin özgürlüğü uğruna savaşmak için kaybettiği kaynakları nasıl geri alabildiğini Mustafa Kemal'in göstermiş olduğunu vurguladı –ve Hitler bu bakımdan onun öğrencisiydi.[77] 1928 Nuremberg konuşmasında da "ulusal değer"in fedakârlık yapma iradesiyle belirlendiğini ve Türk örneğinin bunu gösterdiğini vurguladı.

İki savaş arası dönemde Atatürk'ün yaşamıyla ilgili Almanca kitaplara yüzeysel bir bakış, anlatılarında savaşın merkezi bir yer tuttuğunu gösterir: Bütün kitaplar anlatının yüzde 10 ila 15'ini Atatürk'ün çocukluğuna ve savaş öncesi yaşamına ve en fazla üçte birini 1923'ten sonra "devlet kurucusu" olarak rolüne (ne zaman yayınlandıkları dikkate alınmadan) ayırdı; ama hepsi, anlatının üçte ikisini savaştaki deneyimine ve rolüne (1911-1923) adadı. Her şeyden önce bu metinler, Yeni Türkiye'nin savaşta biçimlendiğini göstermekten hiç bıkmadı. Bağımsızlık Savaşı çok önemliydi; çünkü Türk ulusu için "nihai savaş"tı, tam ve nihai ulusal kurtuluş ile ulusal özgürlük vaat ediyordu. Bu savaş ulusun hayatta kalıp kalmamasını, "Türklerin köle mi, yoksa özgür bir halk mı olacağını" kararlaştırmıştı. Bu metinler, Atatürk'ün büyük bir millet için ölmek ot gibi onursuz yaşamaktan iyidir yorumunu da nakarat gibi tekrarladı. Savaş, Türklerin uluslar masasına eşit bir taraf olarak yerinden oturmasını sağlamıştı. Dahası, başka bir yerde değil, savaşta "yeni bir çağ mücadelesi" kazanılmıştı.[78] Melzig, Türklerin yalnızca savaş ve zafer yoluyla "tekrar Türk oldu"klarını coşkuyla yazdı; Bischoff'un ifadesiyle, "Asker bir Osmanlı olarak savaşa girdi [ve] bir Türk olarak çıktı." Türk ulusunu ilk

---

77 Falih Rifki Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), 79.

78 "Die neue Türkei," *Magdeburger Zeitung*, 14 Nisan 1935; benzer şekilde, Max Maurenbrecher, "Was lehren uns die Türken?," *Deutsche Zeitung*, 23 Eylül 1922; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 117; "Das Gesicht der modernen Türkei," *Hamburgischer Correspondent*, 1 Aralık 1933; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 212.

elde savaş "meydana getirdi" ve aynı zamanda gençleştirdi. Kral şunu vurguladı: "1911'den 1922'ye kadar neredeyse kesintisiz devam eden savaş okulu, esas olarak da katlanmak zorunda kaldığı yokluk ve acılarıyla Kurtuluş Savaşı, Türk ulusunu yeni yolunda benzer durumdaki uluslardan daha hızlı ve daha ileriye götürdü."[79]

Ama Türk ulusu böyle bir Führer'e sahip olduğu, onu o şekilde kabul ettiği ve koşulsuz peşinden gittiği için savaşı kazanmak olanaklı oldu. Türk ulusu kaderini Führer'in eline bıraktı.[80] "Onurlu asi" olduğu zaman onu kabul etti ve "asilikten devlet adamına" terfi ettiğinde –bu anlatıların sıkça tekrarlanan başka bir teması– kabul etmeye devam etti.[81] Nietzscheci mutlak irade ya da "granit kadar sert irade" bu öykünün temel bileşeni olarak, hem Führer hem bir bütün olarak ulus için sürekli teşvik edildi.[82] Bu anlatılar bu şe-

---

79 Bischoff, *Ankara*, 104-105; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 208, 278; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 14, 20; "Atatürk gestorben," *Wiener Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933; Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933; "Der Weg der Türkei: Seit zehn Jahren ein neues Volk, ein neuer Staat," *Deutsche Zeitung*, 8 Kasım 1933; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 164.

80 Krş. "Der Retter der Türkei: Neuwahl am Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Gazi Mustafa Kemal Atatürk," *Hamburger Fremdenblatt*, 11 Kasım 1938; Paul Rohrbach, *Balkan, Türkei: Eine Schicksalszone Europas* (Hamburg: Hoffmann & Campe, 1941), 121-122.

81 Örneğin "Vom Rebell zum 'Vater der Türken,'" *Hamburger Tageblatt*, 10 Kasım 1938; "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938; Konradjoachim Schaub, "Wie Kemal Atatürk seinen Freiheitskampf begann," *Hamburger Nachrichten*, 15 Kasım 1938; "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941; "Das Werk Atatürks," *Wiener Zeitung*, 13 Kasım 1938; W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938; Rohrbach, *Balkan, Türkei*, 55.

82 "Vom Rebell zum 'Vater der Türken,'" *Hamburger Tageblatt*, 10 Kasım 1938; "Der Retter der Türkei: Neuwahl am Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938; Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938; "Kemal Atatürk ges-

kilde "topyekun savaş"ın çeşitli boyutlarını araştırdı. *Magdeburger Zeitung* 1935'te bunu şöyle ifade etti: Yeni Türkiye bir "halk savaşı"nda "eşi görülmemiş fedakârlıklarla" doğmuştu; Bağımsızlık Savaşı sırasında, "Türk mazlum" başarı şansına sahip olmak için, her şeyi ve herkesi seferber etmek zorunda kalmıştı: Yaşlıları, kadınları, hatta çocukları –"son kişi ve son demir parçası harekete geçirilmeliydi."[83] Hitler biyografisinde Leers, Atatürk'ün başarısının "yaşlıların ve çocukların kullandığı toplar"la sağlandığını vurgulamıştı.[84] Fedakârlık ve sıkıntı, topyekûn ve nihai savaş, başarılı Führer öyküsünün temel bileşenleriydi. Ayrıca ulusun bir "ölüm kalım savaşı topluluğu" (*Kampfgemeinschaft*) içinde biçimlenmesi gerektiği, bu anlatılarda başarılı bir Führer öyküsünün temel koşulu olarak ortaya çıktı.[85] *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz* 1933'te Türkiye üzerine denemesinde parti vefakârlarına, bu "savaş topluluğu"nun "Führer'e inançla ve anayurt sevgisiyle" birbirine bağlı olması gerektiğini anlattı.[86] Halkın üzerindeki çaputlardan başka bir şeyi kalmamış olsa bile, ulus gerekirse yerin altına girip ölümüne savaşmalıydı.[87]

---

torben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Wiener Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Das Werk Atatürks," *Wiener Zeitung*, 13 Kasım 1938; Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; Paul Hasse, "Und die Türken?," *Brüsseler Zeitung*, 22 Eylül 1941; "Türkische Politik: Das Land des Atatürk von heute und morgen," *Berliner Börsenzeitung*, 7 Nisan 1942; Bischoff, *Ankara*, 116.

83 "Die neue Türkei," *Magdeburger Zeitung*, 14 Nisan 1935; ayrıca bkz. Bischoff, *Ankara*, 108.

84 Leers, *Adolf Hitler*, 5.

85 Heinz Mundhenke, "Grundriss der türkischen Aussenpolitik," ad yok., ed., *Die neue Türkei* (İstanbul: Universum, 1936), 35-40 içinde, buradaki 38.

86 "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934.

87 Dagobert von Mikusch, "Der Retter und Reformator der Türkei," *Neuigkeits-Welt-Blatt*, 11 Kasım 1938; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 153.

Bu şekilde Atatürk biyografisi ya da daha doğrusu buna ilişkin Alman ve özellikle Nazi yorumları, nihai Alman savaşına hazırlanmada da rol oynadı. Bu bağlamda *Endsieg* (nihai zafer) terimi de sıkça kullanıldı; Melzig'in Atatürk biyografisinde bu başlıkla bir bölüm vardı.[88] Türk ulusunun sürekli milliyetçi inancı ve seferberliği, "topyekûn konuşlanma" olarak nitelendi.[89] Ama Atatürk'ün öyküsü, daha sonra Hitler'in savaşında çok ihtiyaç duyulacak bir örnek daha veriyordu. Birçok metin, Enver Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğunu Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşına sokma kararına Atatürk'ün karşı çıktığına, yine de büyük bir sadakatle savaştığına işaret etti. Gerçek asker ve yurtsever, bu şekilde, liderlerin tercihlerini yanlış bulsa bile ulus için savaştı.[90]

Bu metinlerde "Führer'i sorgusuz sualsiz izleme" özdeyişi, iç ve dış politika konuları gibi değişik alanları da kapsayacak şekilde genişletildi. Bu tema, bu söylemlerin asli mantığına dayanmaktaydı: Führer her zaman haklıydı. Atatürk örneğinde bu mantık, matematik yeteneğinden kaynaklanan büyük bir taktikçi ve diplomat olarak nitelenmesinden de türetildi.[91] Atatürk bir bakıma modern liderler arasındaki taktikçiydi, "bir diplomasi ustası"ydı.[92] Bir ölüm

---

88 Melzig bütün bir bölüme "Endsieg" başlığnı koydu: Melzig, *Kamâl Atatürk*, 195-214.

89 "Die Türkei holt auf," *Nationalsozialistische Rheinfront*, 19 Mayıs 1937; krş. Guse, *Die Türkei*, 83.

90 Örneğin: "Das Werk des Befreiers," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938; Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk*.

91 *Völkischer Beobachter*'deki ölüm yazısı bu olguyu üç kez vurguladı: Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938. Ayrıca bkz. Froembgen: *Kamal Atatürk*, 213; "Der Retter der Türkei: Neuwahl am Freitag," *Hamburger Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Gazi Mustafa Kemal Atatürk," *Hamburger Fremdenblatt*, 11 Kasım 1938; Guse, *Die Türkei*, 55-56, 103; Böttiger, *Führer der Völker*, 75. Bu, Hitler'in büyük liderlere ilişkin görüşlerine de uygundur. Krş. Ian Kershaw, *Hitler, 1889-1936: Hubris* (Londra: Penguin, 2001 [1998]), 251-253.

92 Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1938; Fritz Rößler, "Die Außenpolitik der türkischen Republik," *Der Reichswart*, 31 Ekim 1936; "20 Jahre Neue Türkei," *Völ-*

yazısı onu "Türk, matematikçi, asker" olarak özetledi.[93] Bu açıdan Atatürk'ün İslamla ve Bolşevizmle girdiği taktik ittifak, birçok Alman yazar için özel önemdeydi.[94] Bugünün bakış açısından bu ittifaklar ve bunlarla ilgili Alman bakış açısı, çağdaş okur için olduğundan daha açıklayıcı gibi görünebilir; ama bu anlatılarda bu temaların sayısız kez araştırıldığını ve tekrarlandığını vurgulamak gerekir. Atatürk üzerine bir Üçüncü Reich metnini okuyan ve savaştan hemen sonraki yılların gazetelerini okuyacak kadar yaşlı olan her okur, gazetelerin Anadolu'da olup bitenleri anlamak için ne kadar mücadele ettiğini hatırlar. Bazıları başlangıçta bir İslam ayaklanmasına tanık olduklarını sandı. Ancak savaşın başarıyla sonuçlanması ve Türk Cumhuriyetinin kurulmasıyla Atatürk dinle ittifakına son verdi ve yalnızca hilafeti ve saltanatı kaldırmakla kalmadı, Yeni Türkiye'yi tamamen laikleştirdi de. Neredeyse bütün metinler bu taktik "hile"ye en derin sempatisini ifade etti ve ayrıntılı gerekçeler geliştirdi. Bir yazar, Bağımsızlık Savaşı sırasında Atatürk'ün "mülayim olmak"tan başka şansı olmadığını vurguladı.[95]

Kemalistlerin diğer taktik ittifakını anlamak daha zor oldu. 1920'lerin başından beri, Nezi *Völkische Beobachter*

---

kischer Beobachter, 28 Ekim 1943; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934.

93 Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; benzer şekilde, Bethke, *Im Lande İsmet Inönüs*, 204.

94 Türkiye ve Sovyetler Birliği konusunda bkz. Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye* (İstanbul: Agora, 2006 [1997]); Osman Özarslan, *Kemalizm, Sovyetler, Sosyalizm* (İstanbul: Ceylan, 2008); Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (İstanbul: Tüstav, 2008 [2002]).

95 Hüber, *Die Türkei*, 16; ayrıca bkz. "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 156; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 213; Gotthard Jäschke, "Nationalismus und Religion im türkischen Befreiungskriege," *Die Welt des Islams* 18 (1936): 54-69; ayrıca Richard Hartmann, "Die neue Türkei," Ausschuß zur Förderung des Ausslandsstudiums an der Universität Königsberg, ed., *Der vordere Orient* (Königsberg: Gräfe & Unzer, 1929), 88-115 içinde, buradaki 104.

de aralarında olmak üzere, pek çok Alman gazetesi Sovyetler Birliği ile Kemalist ittifakın taktik bir ittifak olduğunu ve ideolojik bir içerimi olmadığını vurgulamıştı. Birçok gazete, çok gerekli ve anlaşılabilir bir ittifak olduğunu da belirtmişti. Bazıları gözü karartıp, benzer bir "kimsesizler ittifakı"nın Almanya'nın güneşteki yerini yeniden alması için de bir seçenek olduğunu öne sürdü –Nazi parti aktivisti Gregor Strasser'in başka bağlamlarda yaptığı gibi.[96] Türk-Bolşevik ittifakını 1920'lerin başında formüle edildiği gibi yalnızca anlaşılabilir değil, aynı zamanda çok sağlam ve akıllıca bir şey olarak okumak, Üçüncü Reich'in basınında, kitaplarında, hatta okul kitaplarında tekrarlandı. Böyle bir ittifak ideolojiyle ilgili değil, kıçını kollamakla ilgiliydi.[97] Aslında, *Völkischer Beobachter*'in Türk-Sovyet işbirliği üzerine uzun

---

96 Örneğin "Die Türkei und Moskau," *Völkischer Beobachter*, 22 Şubat 1921; "Vorbereitungen zur Weltrevolution IV: Die Revolutionierung des Ostens/Das Eurasische kontinental-Problem [sic]," *Heimatland*, 4 Haziran 1921; "Die nationale Selbsthilfe des 'kranken Mannes' (II)," *Heimatland*, 25 Haziran 1921; "Der Stand der Orientfrage," *Heimatland*, 4 Mart 1922; Graf Ernst Reventlow, "Der Freiheitskampf des Orients und der Bolschewismus," *Deutsche Tageszeitung*, 6 Temmuz 1921. Krş. Dorothée Guillemarre-Acet, *Impérialisme et nationalisme L'Allemagne, l'Empire Ottoman et la Turquie, 1908-1933* (Würzburg: Ergon Verlag, 2009), 258-260. Strasser için bkz. Ernst Piper, *Alfred Rosenberg: Hitlers Chefideologe* (Münih: Pantheon, 2007), 146.

97 Örneğin "Die Außenpolitik der türkischen Republik," *Der Reichswart*, 31 Ekim 1936; "Ein Mitstreiter geht," *Der Angriff*, 27 Eylül 1937; Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938; Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; "Russland und die Türkei: Die Partner im Osten," *Völkischer Beobachter*, 19 Kasım 1933; "Moskau und Ankara," *Nationalsozialistische Rheinfront*, 28 Aralık 1939; "Die neue Türkei," *Magdeburger Zeitung*, 14 Nisan 1935; "Die Stellung der neuen Türkei," *Hamburger Tageblatt*, 5 Mayıs 1935; Bischoff, *Ankara*, 105-106; Rohrbach, *Balkan, Türkei*, 55; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 163-164, 172-174, 177; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 224-226; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 165-166; Gotthard Jäschke, *Türkei* (Berlin: Junker & Dünnhaupt, 1941), 27; ayrıca bkz. 1923 coğrafya kitabı: Walther Vogel, *Das neue Europa und seine historischgeographischen Grundlagen* (Bonn: K. Schroeder, 1923), 240.

bir yazıda vurguladığı gibi, bu ittifaka rağmen, her iki devletin ideolojisi, özellikle Ankara'nın eylemleriyle, ibretlik bir biçimde ayrı olmuştu.[98] Daha sonraki Nazi-Sovyet ittifakı ve bunun için olası ideolojik hazırlıkların rolü konusunda ne düşünülürse düşünülsün, "yeniden doğuş"a ve "kurtuluş"a ulaşmak için büyük ölçüde Sovyet desteğine yaslanan ama ideolojik açıdan kirlenmeyen Türk völkisch başarı öyküsüne ilişkin kapsamlı tartışmalar, kısa süreli Alman-Sovyet ittifakını daha kabul edilebilir hale getirmesine ve daha makul görünmesine kesinlikle katkıda bulunmuş olmalı. Atatürk'ün biyografisine ilişkin değerlendirmelerin orantısız ölçüde Türk-Sovyet ilişkilerine odaklanması, 1938'in başında *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da Melzig'in yazdığı biyografiye ilişkin değerlendirmenin yaptığı gibi, Atatürk'ün başarısının bu boyutunun Alman okura özellikle uygun olduğu düşünüldü.[99]

Yeni Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ittifak yüzünden ideolojik olarak "kirlenmemiş" olmasının nedeni, Atatürk'ün başka bir can alıcı niteliğinde bulundu: Ulus söz konusu olduğunda ödünsüz tutumu. Atatürk'ü başarılı kılan, yalnızca bir vizyona, "içinde bir Türk davası ateşi"ne ve ölünceye kadar savaşma iradesine sahip olması değil, aynı zamanda yaşamsal hiçbir konuda ödün vermek istememesiydi. Bu ödünsüz tutum, bu metinlerde modern Führer'in temel ayırt edici niteliği düzeyine çıkarıldı:

> Bu Yeni Türkiye Kemal Atatürk'ün eseridir. Ülke içindeki ve dışındaki bütün direnişe rağmen, kendi kampındaki bütün kuşkulara ve isyanlara rağmen, zaferi eski güçlere bırakmadan ve taviz vermenin

98 "Rußland und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 19 Kasım 1933; benzer şekilde, "Notwendigkeit und Ansatz deutscher Aussenpolitik," *Der Reichswart*, 16 Nisan 1933.

99 Heinz Büchsenschütz, "Atatürks Werdegang," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 5 Ocak 1938.

> pis sularında manevra yapmadan düşüncelerini gerçekleştirebildi. Bir devlet adamının gerçek büyüklüğü böyle ölçülür.[100]

Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz 1933'te Türkiye ile ilgili bir makalede şunu yazdı: "Ulus meselelerinde ödün olamaz," Atatürk bunu biliyordu ve buna uygun davrandı.[101]

Türk Führer'in ödünsüz tutumu, iç politika için de geçerliydi. Birçok metin, Atatürk'ün muhalefete ne kadar sert davrandığını yalnızca tartışmakla kalmadı, övdü de.[102] Metinler onun devlet adamına dönüşen asker olduğunu vurguladığı kadar, her zaman bir asker, "ulusunun bir askeri" olarak kaldığını vurguladı.[103] Dolayısıyla muhalefete de "askere yakışır tarzda" davranıldı. Aslında, onu asker ve devlet adamı olarak tarif eden metaforlar, siyaseti savaşın bir biçimi olarak yürütmek gerektiğini açıkça önermekteydi. Atatürk'ün otokrat ya da diktatörce üslubu ve yalnızca askerlerinden değil, ulusundan da istediği topyekûn itaat, pek çok metin için eşit ölçüde mantıklıydı. Bu, Türk ulusu-

---

100 "Gazi Mustafa Kemal Atatürk," *Hamburger Fremdenblatt,* 11 Kasım 1938; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal,* 177, 340.

101 "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz,* 28 Ekim 1933.

102 Örneğin "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung,* 10 Kasım 1938; W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier,* 1 Aralık 1938; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal,* 216, 314-318; Schopen, *Die neue Türkei,* 101; Melzig, *Kamâl Atatürk,* 258; Guse, *Die Türkei,* 114; Froembgen, *Kamal Atatürk,* 221; Rössler, *Kemal Pascha,* 95-100; Roedenbeck, *Das Türkische Reich,* 17. Benzer şekilde Alman okulları için bir tarih kitabında: Gehl, *Geschichte,* 149.

103 Karl Viererbl, "Atatürk: Soldat und Staatsmann," *Völkischer Beobachter,* 11 Kasım 1938; "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung,* 11 Kasım 1938; "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los...!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost,* 12 Kasım 1938; "Kemal Atatürk," *Germania,* 11 Kasım 1938; Paul Hasse, "Und die Türken?," *Brüsseler Zeitung,* 22 Eylül 1941; Froembgen, *Kamal Atatürk,* 219; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal,* 73; Rössler, *Kemal Pascha,* 88-89.

nun genel karakterine de uygundu: "Asker ruhu, Türklerin gerçek ruhudur."[104] Bu metinlerin hepsi, siyasal muhalefetin aslen hain olan niteliğini vurgulamaktaydı. Lider, onun gücünü sorgulayanlardan ve onu iktidardan düşürmek isteyenlerden sakınmalıydı. Ona karşı çıkanlar ya "Yahudi" ya "farmason" olarak nitelendi ve sonunda asılmaları, bu metinlerin anlatıları içinde mantıklı ve iyi bir "çözüm" gibi görünmekteydi.[105] Atatürk'ün muhalefete yönelik sert ve hızlı tutumu daha Weimar yıllarında büyük ilgi uyandırmıştı –o kadar büyük ki, o zaman Anadolu'da bir gazeteci olan Hans Tröbst, 1926'da Atatürk'e suikast girişiminden sonraki "göstermelik duruşmalar"la ilgili Alman gazetelere yazı yazınca, yazılar çok aşırı sayıldı ve Türk yetkililer Tröbst'ten ülkeyi terk etmesini istedi.[106]

Modern, völkisch bir Türkiye'nin kurulması, bütün metinlerin göstermeye çalıştığı gibi, kolay değildi. Tek güvence, gerekli görüş berraklığına sahip olan Führer'di. Başarılan her şey, devam eden bir mücadelenin sonucuydu.[107] Bu anlatılarda muhalefet bir engeldi, ama bir endişe kaynağı değildi – gerçek lider, bu durumda Atatürk, ulusun kendisi bile farkında varmadan ulusun neye ihtiyacı olduğunu ve ne istediğini biliyordu.[108] Bu nedenle, deniliyordu, ulus lideri sorgusuz sualsiz peşinden gitmeli ve lideri yoluna tereddüt-

---

104 W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938; ayrıca bkz. "Maschinen siegen in Kurdistan," *Völkischer Beobachter*, 26 Temmuz 1934; "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938; Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 48.

105 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 197, 210.

106 Hartwig Gebhardt, *Mir fehlt eben ein anständiger Beruf: Leben und Arbeit des Auslandskorrespondenten Hans Tröbst, 1891-1939* (Bremen: Edition lumière, 2007), 40-42; ayrıca bkz. Konstantinopel/Ankara 680, Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi.

107 Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus: Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938.

108 "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938.

süz devam etmeliydi.[109] Bu okumaya göre Atatürk'ün, ulusu yabancı düşmanlardan ve geçmişin zincirlerinden kurtarmak için olası bütün sertlikle ve acımasızlıkla yoluna devam etmekten başka seçeneği yoktu.[110] 1943'te *Berliner Lokal-Anzeiger*'in, Hussong'un 1922'deki "tarihi insanlar yapar" savını yeniden formüle eden uzun bir makalede iki Führer'i ilişkilendirirken altını çizdiği gibi, Hitler de aynısını yaptı.[111]

Türk devletine ve siyasal sistemine ilişkin değerlendirmeler de, Führer mantığıyla bağlantılıydı; Nazi metinlerine ve yorumcularına göre, Yeni Türkiye dört dörtlük bir Führer devletiydi.[112] Atatürk'ün ana yönetim aracı, kendi Halk Partisiydi (*Volkspartei* olarak Almancaya çevrildi).[113] Türkiye başarılı bir Führer devletinin ve völkisch bir ortamda tek parti yönetiminin örneğiydi; *Völkischer Beobachter*'in hayranlıkla vurguladığı gibi, topyekun bir "parti ve devlet *Gleichschaltung*"uydu.[114] Tek parti otoriter ruhun doğal bir dışavurumuydu ve örgütlenmesi "tamamen völkisch"ti. Yukarıdan aşağıya "askeri çizgide, sıkı" örgütlenmiş parti ve hareket olarak tarif edilmekteydi. Froembgen'in ifade ettiği gibi: "Devletin canlı bir garantisi olarak [Atatürk'ün] başkanı

---

109 Örneğin Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus: Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938.

110 Örneğin bkz. Werner von Lojewski, "Türkei gestern und heute," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Haziran 1941; Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933.

111 "Das Werk Kemal Atatürks: Zwei Jahrzehnte Türkische Republik," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 29 Ekim 1943.

112 Wilhelm Koppen, "Atatürks Erbe," *Völkischer Beobachter*, 22 Kasım 1938; ayrıca Jäschke, *Türkei*, 26.

113 "Kemal Atatürk und seine Volks-Partei," *Berliner Tageblatt*, 27 Haziran 1935; Rössler, *Kemal Pascha*, 102; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 21.

114 "Die neue Türkei: Eröffnung der 5. Türkischen Nationalversammlung," *Völkischer Beobachter*, 1 Mart 1935; ayrıca bkz. "Das Gesicht der modernen Türkei," *Hamburgischer Correspondent*, 1 Aralık 1933; "Die nationale Bewegung in der Türkei: Kemalismus— Nationalismus," *Berliner Illustrierte Nachtausgabe*, 31 Kasım 1933; Bischoff, *Ankara*, 214; Schopen, *Die neue Türkei*, 104-105; Rössler, *Kemal Pascha*, 101-102; benzer şekilde bir okul kitabında: Gehl, *Geschichte*, 149.

olduğu Halk Partisi vardır. Devlet ile parti özdeştir. Partinin örgütlenmesi askeridir ve otorite ilkesine dayanır."[115] Führer mantığına göre, bu yolla ulus olası en iyi şekilde temsil edilmekteydi. Bu nedenle, Kemalizmin bir rejim ya da bir ideoloji değil, bir hareket olduğu, "bir devlet teorisi değil, istisnasız 18 milyon Türkün canlı bir bilinci" olduğu sıkça vurgulandı.[116] Türkiye'de kurulan, "gerçek ulusal demokrasi"ydi. O sırada Halk Partisi genel sekreteri olan Recep Peker'den alıntı yapan *Berliner Tageblatt*, "demokrasi[nin] somut bir şey değil, bir kafa yapısı" olduğunu kabul etmekteydi.[117]

Yine Hitler ve onun Atatürk rejimine ilişkin değerlendirmesi anılabilir. 1942'nin başında müstakbel Romanya diktatörü Ion Antonescu'yu değerlendiren Hitler şu yorumu yaptı: "Antonescu halka gitmenin yolunu bulmazsa, kaybeder. Yürütmeye bağımlı olursa, hayatta kalamaz. Atatürk, Halk Partisi aracılığıyla iktidarını sağlama aldı. İtalya da öyledir."[118] 1943 yazının sonunda İtalya'da, iktidardan düştükten sonra hapse atılan Mussolini, onu esaretten kurtaran SS subayı Otto Skorzeny'nin bulduğu el yazmasına Wilhelm Hoettl'ın verdiği adla "Bir Diktatörün Derin Düşünceleri"ni kaleme aldı. Mussolini'nin 50. derin düşüncesi şöyleydi: "1918'den beri kurulan sözde 'totaliter' devletlerden en sağlam kurulanı Türk Devleti gibi görünüyor. Türkiye'de tek parti, Halk Partisi vardır ve lideri cumhurbaşkanıdır." Tesadüfen, Mussolini, liberal demokrat muhalifi Kont Sforza'nın 1931'de yazdıklarını neredeyse kelimesi kelimesine kabul etmekteydi: "Savaş sonrası diktatörlükler arasında" Mustafa Kemal'in rejimi "en başarılı olan"ıydı.[119]

---

115 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 195, 220.
116 Hüber, *Die Türkei*, 22.
117 "Kemal Atatürk und seine Volks-Partei," *Berliner Tageblatt*, 27 Haziran 1935.
118 Picker, *Hitlers Tischgespräche*, 83.
119 Wilhelm Hoettl, *The Secret Front: The Inside Story of Nazi Political Espionage* (Londra: Phoenix, 2000 [1953]), 257; Carlo Sforza, *Europäische Diktaturen* (Berlin, 1932: S. Fischer [1931]), 178; benzer

Sonuç

Nazilerin Atatürk'ün öyküsünden yararlanmış olmaları şaşırtıcı değildir. Her şeyden önce, bir yazarın vurguladığı gibi, Yeni Türkiye ile birlikte Atatürk, "Avrupa'da giderek olağanlaşan otoriter rejim türünün yolunu açan kişi ve öncü" olmuştu.[120] Naziler tarafından öncü ve iki kat başarıyla tamamlanmış bir Führer öyküsü olarak kabul edilen Atatürk öyküsünü Naziler, "Führer ve ulus" temasıyla bağlantılı bir dizi konuyu araştırmak için kullandı: Führer düşüncesi, topyekûn seferberlik ve nihai savaş, azınlıklar, muhalefet, din ve benzeri konuları. Ayrıca Türk örneği propaganda bakımından görece güvenliydi; çünkü bu yorumların büyük çoğunluğu Weimar yıllarında geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştı. Üçüncü Reich'te sahiplenilen ve daha geliştirilen, Führer mitini, Führer devletini ve nihai savaş fikirlerini destekleyen hazır bir söylemdi. Bu metinlerde araştırılan ve doğrulanan temalar ve düşünceler, Nazi rejiminin kendi kendini tasvirine uygundu.[121] Dahası, Nazilerin Atatürk hayranlığı yalnızca propaganda makinesinin parçası değildi; aynı zamanda çeşitli yazarlar için, modern ve çağdaş zamanın kusursuz Führer öyküsüydü. Bu anlamda Nasyonal Sosyalist Atatürk hagiyolojisi ikili bir amaca hizmet etti: Bir rol modele saygı sunmak ve bu öykünün açık ve doğrusal yorumlarını sunup, Almanya'nın durumuyla paralel tasvir ederek çok ince ve güçlü bir mesaj vermek. Bu öykü, bir Führer'in ve ulusunun neyi başarabildiğini göstermekteydi. Bu metinler Atatürk'ü tam olarak yüceltti ve onun etrafında, Alman Führer'in etrafındaki kültü "tehdit etmeden" bir kült inşa edebildi. Aslında Atatürk övgüsünü kullanıp, Hitler'i Atatürk'e paralel, hat-

şekilde, Sforza, *Gestalten und Gestalter des heutigen Europa* (Berlin, 1931: S. Fischer [1930]), 377-396 içinde Atatürk üzerine bölüm.

120 Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 28.

121 Krş. David Welch, *The Third Reich: Politics and Propaganda* (Londra: Routledge, 2002), 107-116.

ta onun bir öğrencisi gibi göstererek, Hitler'in etrafındaki kültü doğrulayıp genişletebildiler.

Askerlik ruhuna ve iradenin önceliğine vurgu da dahil olmak üzere, Türk Führer'i tasvir etmek için kullanılan dil, Üçüncü Reich yayınlarında Üçüncü Reich'i ve Hitler'i tasvir etmek için kullanılan dille aynıydı.[122] Üçüncü Reich Hitler'le ilgili olarak dinsel metaforlar kullandığı gibi, Atatürk için de kullandı. Üçüncü Reich metinlerinde her ikisi de kurtarıcı, yaratıcı, peygamber, kaderin seçtiği kişi olarak tasvir edildi.[123] Atatürk için sıkça yapıldığı gibi, Hitler biyografisinde Leers de Hitler'i doğuştan Führer, önderlik yapmaya hazır bir çocuk olarak tasvir etti.[124] İkisi de ulusu simgelemekteydi –aslında ulustu ve partileriyle eşanlamlıydılar. Son olarak ikisinin de benzer geçmişi vardı (asker, gümrük memuru oğlu, ulusun çeperinden gelme); her birinin kendi öyküsü ve ulusunun öyküsü, "iradenin zaferi"ydi.[125]

Bu açıdan, Atatürk'ün öyküsünün sürekli yeniden anlatılması, belirgin bir didaktik nitelik de kazandı; bir Führer'in peşinden gitmenin ne anlama geldiği konusunda Almanları eğitti. Aslında Üçüncü Reich'te Atatürk'ün öyküsü, modern öncesi zamanlardaki *Fürstenspiegel*'e (hükümdar aynası) benzer bir rol oynadı. *Fürstenspiegel*'de, hükümdara ya da krala, tarihsel olarak uzak, şimdiki bir duruma ya da ça-

---

122 Krş. Örneğin Leers, *Hitler*, 11, 25-28; bir okul kitabı: Paul Malthan, *Volk und Führer: Deutsche Geschichte für Schulen. Klasse 8: Der Weg zum Großdeutschen Reich* (Frankfurt anı Main: Diesterweg, 1941), 212, 216; ayrıca bkz. Ian Kershaw, *The "Hitler Myth": Image and Reality in the Third Reich* (Oxford: Oxford University Press, 2001 [1987]), özellikle 13-82, 105-120; Kershaw, *Hitler*, 223-224; Welch, *The Third Reich*, 107-116. Dilsel paralelliğe vurgu için bkz. Dominik J. Schaller, "Die Rezeption des Völkermordes an den Armeniern in Deutschland, 1915-1945," Hans-Lukas Kieser and Dominik J. Schaller, ed., *Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah* (Zürich: Chronos, 2002), 517-555 içinde, buradaki 541.

123 Örneğin Leers, *Adolf Hitler*, 59; Kershaw, *The "Hitler Myth,"* 13-47.

124 Leers, *Adolf Hitler*, 11.

125 Krş. Kershaw, *The "Hitler Myth,"* 48-82, özellikle 48, 69-70; Richard J. Evans, *The Third Reich in Power* (Londra: Penguin, 2005), 120-126.

tışmaya az çok benzer bir öykü anlatılırdı. Öykü, zamanın ve mekânın uzaklığının gizlediği olası eylem çizgilerini ya da stratejileri gösterirdi.[126] Atatürk'ün öyküsü benzer bir işlev gördü; ama öncelikle potansiyel bir Führer yerine, esas olarak Alman ulusuna seslendi. *Fürstenspiegel*'in "modern" bir versiyonuydu; modern kitle toplumu için bir *Führerspiegel*. Bu metinler, özellikle Weimar zamanından kalanlar, potansiyel bir Führer'e de seslenmesine rağmen, en önemli mesajlar büyük ölçüde ulusla, özellikle topyekûn itaatin, muhalefete acımasız davranmanın ve topyekûn seferberliğin gerekçeleriyle ilgiliydi. Aslında, topyekûn ulusal savaşın, nihai savaşta zafere giden yolun başarılı bir modelini sunarak topyekûn savaş retoriğine hazırlık yaptılar. Bütün bu metinler savaş ve muhalefeti ele alırken, lider olarak Hitler'in rolünü ve kararlarını –"Uzun Bıçaklar Gecesi"nden sonra Carl Schmitt'ten Goebbels'in Sportpalast'taki "topyekun savaş" konuşmasına kadar– haklılaştıran yerli Alman söylemleri tamamladı. Bu metinlerin *Führerspiegel* niteliği salt yorum değildir; bu metinlerin içinde açıkça vardır. 1935'te Mikusch on baskı yapan Atatürk biyografisinin altıncı baskısına önsözünde, kitap 1929'da ilk yayınlandığında umudun bir ifadesi ve Almanya'ya sessiz bir uyarı olduğunu yazdı.[127] Bir Führer umudu gerçekleşince, mesajdan geriye "uyarı" kaldı –özellikle ulusun önündeki nihai sınavda, nihai savaşta sorgusuz sualsiz Führer'in peşinden gitmek.

Atatürk ve Yeni Türkiye üzerine Üçüncü Reich metinleri okununca, bir şey daha çok berraklaşır: Atatürk'ün karizması söz konusu olunca, 1930'lardaki Alman görüşü ile

---

126 Krş. ortaçağ ve erken modern zamanlarda *Fürstenspiegel* üzerine daha geniş araştırmalar: Wilhelm Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters* (Stuttgart: Hiersemann, 1952 [1938]); Hans Hubert Anton, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006); Barbara Maigler-Loeser, *Historie und Exemplum im Fürstenspiegel* (Neuried: Ars et unitas, 2004).

127 Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 3-4.

bugünkü tarih yazımında egemen olana görüşler arasında bundan daha büyük bir karşıtlık olamaz. Son on yıllarda yazarlar Atatürk'ün Türkiye'sini Almanya'nın ve İtalya'nın faşist rejimleriyle karşılaştırmaya çalışınca, Türkiye'nin farklı olduğunu ve bu faşist rejimlerle hiçbir şekilde karşılaştırılabilir olmadığını düzenli olarak vurguladılar; çünkü Türkiye'de çok önemli olan "karizmatik yönetim" ve kitlesel seferberlik bileşenleri yoktu; Anadolu'da Nuremberg toplantıları olmadı.[128] Üçüncü Reich yorumcuları ve Weimar Cumhuriyetinde birçok kişi için durum tam tersiydi: Atatürk'ün daha fazla seferberliğe ihtiyacı yoktu, Bağımsızlık Savaşı sırasında bütün Türk ulusunu beklentilerin ötesinde, aslında eşi görülmemiş ölçüde seferber etmişti.[129] Sonraki liderlik konumu o kadar tartışmasızdı ki, yapmak istediği her şeyi yapabilmişti –o kadar tartışmasız ki, diğer diktatörler onun güvenli liderlik konumuna gıpta etmekteydi. Üçüncü Reich metinlerine göre Atatürk, yaşayan bir "ulusal kahraman"dı (*Nationalheld/Volksheros*). Halkın gerçek lideri olarak Atatürk'ten ve onun kitleler üzerindeki çekim gücünden söz ediyorlardı. Bu metinlere göre, o bir "belagat ustası"ydı; ulusu kendi düşüncelerine o kadar inandırıyordu ki, ulus o düşüncelerin kendi istekleri ve ihtiyaçları olduğunu hissediyordu. Bağımsızlık Savaşı sırasındaki seferberlik ve başarısı, ayrıca sonraki reformlar, rahatlıkla ve topyekûn Türk Führer'in emrinde bir Türk ulusuna yol açtı.[130] Benzer biçimde Fa-

128 Krş. Klaus Kreiser, *Atatürk: Eine Biographie* (Münih, 2008); bu yaklaşıma ilişkin değerlendirmem: Stefan Ihrig, "Review of K. Kreiser 'Atatürk,'" *New Perspectives on Turkey* 41 (2009), 270-273. Atatürk konusunda farklı bir görüş için bkz. Dankwart A. Rustow, "Atatürk as Founder of a State," Rustow, ed., *Philosophers and Kings: Studies in Leadership* (New York: George Braziller, 1970), 208-247 içinde.

129 Örneğin Bischoff, *Ankara*, 105, 117-118; Schopen, *Die neue Türkei*, 92-103.

130 Krş. "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der neuen Türkei ist nicht mehr," *Wiener Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Was geht in der Türkei vor?," *Berliner Börsen-Courier*, 13 Temmuz 1929; Paul

şist İtalya'da Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano, Atatürk'ün ölümünden iki hafta önce İspanya İç Savaşını kazandığında Franco'nun ne olacağını anlamlandırmak için Atatürk örneğini kullandı: "Franco askeri olarak kazanırsa, Kemal Paşa'nın ülkeyi silahla kurtarmış olmanın verdiği tartışmasız hakla yirmi yıl boyunca yaşadığı gibi, yönetmek için gerekli itibara sahip olacaktır."[131] Karizma ve kitlesel seferberlik ya da bunlardan yoksunluk, faşist yorumcular için sorun değildi. Üçüncü Reich yazarları karşılaştırmalı bir faşizm tarihi yazsalardı, Türkiye'yi "onlardan biri" kabul ederdi ve aslında, bu kitapta tartışıldığı gibi, düzenli olarak da öyle yaptılar. Ne var ki, bu durum, Kemalizmin aslında faşist olduğu anlamına gelmez. Yalnızca bir yanda Nazilerin Türkiye vizyonunun ne kadar seçici ve önbelirlenimli olduğunu, diğer yanda Kemalist projenin bu tür algılamaları "besleyebilecek" kadar muğlak olduğunu gösterir.[132] Kemalizmin, 1947'de serbest seçimler yapılıp[卐] çok partili "gerçek demokrasi" kurulduktan sonra geriye dönülüp bakıldığında "eğitsel diktatörlük" etiketini hak ettiği öne sürülebilir. Ama o zaman bile, Avrupa'da otoriterliğin yenilgiye uğramasında ve gayrımeşrulaşmasında II. Dünya Savaşının rolüne ilişkin değerlendirmesinde Dimitris Keridis'in belirttiği gibi, Türkiye'nin siyasal ideolo-

---

Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus: Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los...!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost*, 12 Kasım 1938; "Kemal Atatürk," *Germania*, 11 Kasım 1938.

131 Kont Galeazzo Ciano, *Diary, 1937-1943* (Londra: Phoenix, 2002 [1947]), 147 (25 Ekim 1938).

132 Kemalist projenin muğlaklığı konusunda bkz. Attila İlhan, *Hangi Atatürk?* (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2009 [1981]); Feroz Ahmad, "The Search for Ideology in Kemalist Turkey, 1919-1939," Ahmad, *From Empire to Republic: Essays on the Late Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 1 (İstanbul: Bilgi University Press, 2008), 173-193 içinde.

卐 Türkiye'nin uzun bir Tek Parti Yönetiminin ardından yeniden demokratik seçimlere başvurduğu tarih, yazarın belirttiğinden iki yıl öncesi, yani 1945'tir –ed.n.

jisi "savaş sonrası bir dönemde iki savaş arası dönemin bir ideolojisi" olarak kaldı.[133]

Açıkçası, Üçüncü Reich'in kendi Führer devletini desteklemek için kullandığı tek Führer figürü Atatürk değildi. Bir tabu tarihsel ve çağdaş yabancı liderden yararlandı –Büyük Friedrich'ten Mussolini'ye ve Roosevelt'e kadar.[134] Ama Atatürk'ün öyküsü mutlu bir sonla taçlandığı, paralel olarak tasvir edilen bir durumda gerçekleştiği ve ayrıca çağdaş olduğu için, nitelik olarak diğerlerinden üstündü. Açıkçası, Hitler'e benzer ve paralel, kusursuz bir Führer olarak Atatürk okuması, Üçüncü Reich'te oldukça seçici bir okumaydı. Ama daha önemlisi, Nazi yorumcuların dikkatini çekmeyen önemli dersler de vardı. Dikkat çekmeyen bu derslerden biri, dünya barışı konusunda Atatürk'ün "Führer ve Ulus" denemesinde iletmeye çalıştığı noktaydı. Birçok hagiyolojik Nazi metni Atatürk'ün "yurtta barış, dünyada barış" özdeyişinin Hitler ve Mussolini için de geçerli olduğunu göstermeye çalışmasına rağmen, bunun arkasındaki düşünceyi anlamamışlardı.[135] Bununla bağlantılı dikkat çekmeyen bir ders de, Enver Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki karşıtlıkla ilgiliydi. Birçok metin, Türkler için Atatürk'ün pragmatizmi ile Enver'in idealizmi arasında bir ya/ya da tercihi varmış gibi bu karşıtlığa odaklandı: "Enver, fantastik büyük bir düşünceye sahip hırslı bir adamdır. Mustafa, kan ve topraktan [oluşmuş] dahiden farksızdır."[136] Enver Paşa I. Dünya Savaşı

---

133 Dimitris Keridis, "Turkey and the Identity of Europe: Contemporary Identity Politics on the European Frontier," Constantine Arvanitopoulos, ed., *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy* (Heidelberg: Springer, 2009), 147-158 içinde, buradaki 152.

134 Örneğin bkz. Helmut Magers, *Roosevelt: Ein Revolutionär aus common sense* (Leipzig: R. Kittler, 1934).

135 Ayrıca krş. Daitz'in konuşması, "Aus Not und Hoffnungslosigkeit zu neuem Leben," *Deutsche Zeitung*, 1 Kasım 1933; ayrıca "Interview des 'V.B.' mit dem neuen türkischen Botschafter," *Völkischer Beobachter*, 12 Mayıs 1934.

136 Schopen, *Die neue Türkei*, 65. Ayrıca bkz. Schopen, *Die neue Türkei*, 61-71, 136; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 90-91; Froembgen, *Kamal Atatürk*,

sırasında Pan-Türk, Turancı bir imparatorluk hayali kormuş ve bu hayal uğruna Osmanlı İmparatorluğunun varlığını tehlikeye atmıştı; bu metinlerde Napoléon'un Rusya macerasıyla karşılaştırılan Enver'in Kafkasya seferi ve bunun ardından gelen Sarıkamış felaketi, Osmanlı savaş gücünün büyük bir bölümünü fiilen yok etmişti; en az 10.000 Osmanlı askeri, çatışmaya bile giremeden soğuktan öldü.[137] Diğer yanda Mustafa Kemal daha gerçekçi, Anadolu'da çekirdek Türk topraklarına odaklanan bir "küçük-Türk" ulusal planıyla yola çıktı. Alman metinler yirmi yıldan fazla bir süre boyunca yüzlerce, belki binlerce metinde "diğer seçenek"i, Enver Paşa'yı, bu "Türk Napoléon"u kötülemişti. Yine de Alman ordusu Moskova kapılarına dayandı ve Enver Paşa'nın Sarıkamış'taki askerleri gibi, çok sayıda Alman askeri Rus kışında donarak öldü. Anlaşıldığı gibi, Almanlar aslında "Enveriye"yi hiç terk etmemişti. Bu, Nazilerin öğrenmek ya da anlamak istemediği bir Türk dersiydi. Bu yüzden, II. Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa'nın itibarını iade etme girişimlerinin olması –Enver Paşa'nın neredeyse bütün siyasal projelerinde başarısız olması göz önüne alındığında kolay bir çaba değil– şaşırtıcı değildir. 1943'te Alman ordusunun

---

24-25, 59-67, 73, 211; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 12, 202; Böttiger, *Führer der Völker*, 72; "Gazi Mustafa Kemal Atatürk," *Hamburger Fremdenblatt*, 11 Kasım 1938; "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938; Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933; Bronsart von Schellendorf, "Ankara und Enver Pascha," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20 Mart 1936.

137 Enver Paşa'nın Napoléon'la karşılaştırılması konusunda bkz. Emil Ludwig, "Unterredung mit Enver Pascha," *Berliner Tageblatt*, 18 Eylül 1915; Mustafa Çolak, *Enver Paşa: Osmanlı-Alman İttifakı* (İstanbul: Yeditepe, 2008), 9; Sarıkamış konusunda bkz. Albay Arif Baytın, *Sessiz Ölüm: Sarıkamış Günlüğü* (İstanbul: Yeditepe, 2007). Ayrıca bkz. Enver'in savaş alanındaki generalinin anıları: Sami Önal, ed., *Sarıkamış'tan Esarete, 1915-1920: Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları* (İstanbul: Remzi, 2006).

yayınevi Verlag Die Wehrmacht'ın yayınladığı kısa bir biyografi, bu "Türk Napoléon"un itibarını iade etmeye yönelik böyle bir girişimdi.[138] Yine de bu biyografinin alt başlığı, *Türkistan'da Mücadele ve Ölüm*, bunun izlenecek o kadar da iyi bir rol model olmadığını ifşa eder.

[138] Egon von Bahder, *Enver Pascha: Kampf und Tod in Turkistan* (Berlin: Verlag Die Wehrmacht, 1943). Bahder'in Enver biyografisi oldukça dikkate değerdir; çünkü yakın zamana kadar Türkçede yalnızca bir tane doğru dürüst Enver Paşa biyografisi vardı: Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa* (İstanbul: Remzi, 2007 [1970]). Enver'in itibarının iadesine ilişkin diğer girişimler: Kurt Okay, *Enver Pascha: Der große Freund Deutschlands* (Berlin: Verlag für Kulturpolitik, 1935); Bronsart von Schellendorf, "Ankara und Enver Pascha," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 20 Mart 1936; Guse, *Die Türkei*, 47; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 202, 229-232.

5

Yeni Türkiye

Modern Bir Völkisch Devlete İlişkin Nazi Vizyonları

Reventlow'un *Reichswart*'ı 1933'te şöyle yazdı: "Nasıl ki Adolf Hitler yeni Almanya'yı ve Mussolini yeni İtalya'yı yarattıysa, modern Türkiye de yalnızca Mustafa Kemal'in eseridir ve aynı zamanda üstün bir Führer kişiliğinin bir ülkeden ve bir ulustan ne anlayabildiğinin kanıtıdır."[1] Bu cümle, Nazilerin Yeni Türkiye algısının neredeyse her boyutunu özetler. Yaratılmasının ve hedeflerinin Hitler'inkine ve Mussolini'nkine paralel, Führer ilkesinin kanıtı olması ve Bölüm 4'te gördüğümüz gibi, Atatürk'ün bir model Führer sayılması göz önüne alındığında, Nazilerin Yeni Türkiye tasvirlerinin son derece olumlu olmasını bekleriz. Gerçekten de, Atatürk'ün devletine ilişkin Nazi görüşü hayal kırıklığı yaratmaz: Froembgen 1935'te Atatürk'le ilgili kitabında "Türkiye 20. yüzyılın en modern devletidir," diye haykırdı.[2] Kemalizm çoğu kez "ulusal-devrimci bir ideoloji" olarak nitelendi. Yönetici ve kurucu parti, Nazi yorumcuların gördüğü şekliyle, "cumhuriyetçi, milliyetçi, völkisch, laik"ti.[3] Bu, aynı zamanda son derece devrimci

---

1 Süleyman Zeki ve Ludwig Fritz, "Zehn Jahre neue Türkei," *Der Reichswart*, 5 Kasım 1933.

2 Hanns Froembgen, *Kamal Atatürk: Soldat und Führer*, 7. bs. (Stuttgart: Franckhsche Verlagsbuchhandlung, 1935) 212; benzer şekilde, Fritz Rössler, *Kemal Pascha* (Berlin: R. Kittler, 1934), 101-102.

3 Örneğin Norbert von Bischoff, *Ankara: Eine Deutung des neuen Werdens in der Türkei* (Wien: Holzhausens Nachfolger, 1935), 212;

olan "modern, otoriter bir cumhuriyet"ti.[4] 1920'lerin başında Ankara'nın "en genç cumhuriyet" olarak nitelenmesine benzer şekilde, Üçüncü Reich'te de Yeni Türkiye hâlâ en devrimci devlet olarak görülmekteydi; orada –Nietzscheci etki barizdir– gerçekleşmekte olan şey, "bütün değerlerin yeniden değerlendirilmesi"nden ya da "topyekûn bir devrim"den farksızdı. Devrimin cisimleşmesiydi: "Devrimci bir eylemle devlet doğdu, eşit ölçüde devrimci bir eylemle uygarlaştırıldı."[5] Benzer şekilde Atatürk biyografisinde Mikusch şunları vurguladı:

> Çağdaş biçimiyle Türkiye, sayısız Batı kurumunu benimsemekle Avrupa'nın ya da Avrupa neye benziyorsa onun basit bir kopyası değildir... Ulusun en eski gelenekleriyle yeniden bağ kurulduğu için, ruhu saf Türktür; bununla birlikte yeni devletin şekli, kurucusunun yarattığı şekliyle, eski Avrupa'nın ötesine, 20. yüzyılın gelecek zamanına işaret eder.[6]

Bu Türkiye nitelemeleri, önceki bölümlerde gördüklerimiz düşünüldüğünde, şaşırtıcı olmayabilir. Ama 1930'larda Türkiye'nin bütün standartlara göre hâlâ geri bir ülke olduğunu unutmamalıyız –hızlı gelişiyordu, ama sanayileşmiş Batılı ülkelerle karşılaştırılamazdı. Bu nedenle Yeni Türkiye

---

Froembgen, *Kamal Atatürk*, 218; "Kemal Atatürk und seine Volks-Partei," *Berliner Tageblatt*, 27 Haziran 1935.

4 "Ein Mitstreiter geht," *Der Angriff*, 27 Eylül 1937; "20 Jahre Neue Türkei," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1943; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938.

5 Egon Heymann, "Ankara: Herz und Hirn der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 15 Ağustos 1936; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 212.

6 Dagobert von Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal: Zwischen Europa und Asien*, 10. bs. (Leipzig: List, 1935 [1929]), 340.

ile ilgili Nazi algıları "nesnel" olmaktan uzaktı ve mevcut durumla ilgili değildi. Onlar için Türkiye ideolojisinden, siyasal araçlarından ve hedeflerinden ötürü en modern ülkeydi. Nasyonal Sosyalist Almanya ve Faşist İtalya gibi, devam eden bir işti. Açıkçası Nazi Almanya'sı Türkiye'de görmek istediğini gördü. Bu nedenle Üçüncü Reich'te Türkiye imgesi, Nasyonal Sosyalist modernlikle bağlantılı Nazi öz-imgesi hakkında sonuçlar çıkarmamıza da izin verir.[7] Bu durum, Nazi Almanya'sının bu devrimci ve hızlı gelişen ülkeyle ilgili imgesinin paradoksal bir biçimde oldukça statik olmasının nedenini de açıklar. İster 1933'te, ister II. Dünya Savaşının ortasında olsun, tanımlamalar çok fazla değişmez. Bu hipergerçek, yüceltilmiş Yeni Türkiye vizyonu, yalnızca birkaç örneği burada anılan yüzlerce, belki binlerce gazete makalesinde, denemede, kitapta, hatta okul kitaplarında vardı.

Yeni Türkiye'ye ilişkin Nazi vizyonu birçok konuyu ve temayı kapsamaktaydı. Nihai savaşta ulusuna başarıyla öncülük etmiş kusursuz Führer olarak Atatürk düşüncesiyle yakından bağlantılı bu Yeni Türkiye şimdi canlı, başarılı ve şaşırtıcı olmalıydı. Yoksa völkisch Führer başarısına ilişkin bu Nazi öyküleri kendi amacını suya düşürürdü. Bu sürekli başarı öyküsünün ana bileşenlerinden ikisi, Führer dışında, Eski Türkiye'nin yıkılmasını gerektirmekteydi: Anadolu'nun etnik temizliği ve dinin toplum üzerindeki gücünün ortadan kaldırılması. Önce Yeni Türkiye'ye ilişkin genel Nazi vizyonu içinde bunların nasıl algılandığına ve anlaşıldığına bakacağız; ardından Nazilerin Türk modernliği tasvirlerini araştıracağız. Odak noktalarından biri, Nazilerin torba terim *Aufbau* altında topladığı yeniden inşa çabaları olacak. Diğeri, aralıksız revizyonist bir ülke olarak Türkiye temasını araştırır.

---

7 Bkz. aşağıdaki değerlendirme ve Riccardo Bavaj'ın özetlediği tartışmalar: *Die Ambivalenz der Moderne im Nationalsozialismus: Eine Bilanz der Forschung* (München: Oldenbourg, 2003).

Eski Türkiye'den Yeni Türkiye'ye

Azınlık Sorunları

Bütün bu temaların arka planında Nazilerin "Eski Türkiye" vizyonu vardı. Osmanlı İmparatorluğu iyi ya da völkisch olan her şeyin zıddıydı ve eski oryantalizmlerin üzerinde yaşamasına izin verilen tek söylemsel alan, Osmanlı İmparatorluğu tasviriydi. Üçüncü Reich yorumcularının görüşüne göre Eski Türkiye, herhangi bir yönelimden ya da völkisch hedeflerden yoksun olduğu gibi, "sağlıklı, sürdürülebilir ya da völkisch temel"den de yoksundu. "Halka yabancı bir sistem"di ve ideolojisi "kozmopolitanizm"di. Atatürk'ün gelecekteki başarılarının altını çizmek için, 1918 öncesi Osmanlı İmparatorluğu en kasvetli terimlerle tasvir edildi. "Geriliği" ve ekonomik gelişmemişliği özellikle öne çıkarıldı. "Ortaçağ," yaygın kullanılan bir Eski Türkiye tanımlamasıydı.[8] Bu devletin –Hitler'in *Mein Kampf*'ta Osmanlı İmparatorluğuna verdiği adla "tarihin emekliye ayırdığı" devlet– uzun süredir ölmekte olduğu sıkça belirtildi.[9]

---

8 Örneğin "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933; "Die nationale Bewegung in der Türkei: Kemalismus—Nationalismus," *Berliner Illustrierte Nachtausgabe*, 31 Kasım 1933; "Türkische Politik: Das Land des Atatürk von heute und morgen," *Berliner Börsenzeitung*, 7 Nisan 1942; Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933; Martin Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs: Beobachtungen und Streifl ichter aus der Türkei* (Berlin: Deutscher Verlag, 1944), 38; "Kemal Atatürk: 15 Jahre Präsident," *Hamburger Fremdenblatt*, 29 Ekim 1938; "'Ein sinkendes Reich': Die Türkei von 1877 bis 1879," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 12 Ekim 1933; Reinhard Hüber, *Die Türkei: Ein Weg nach Europa* (Berlin: Volk & Reich, 1942), 12.

9 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, çev. R. Manheim (Londra: Pimlico, 2001 [1969]), 600. Domarus, bunu Hitler'in Yeni Türkiye'yle ilgili görüşü zanneder. Max Domarus, ed., *Hitler: Reden und Proklamationen, 1932-1945*, cilt 2: *Untergang*, bl. 2 (Münih: Süddeutscher Verlag, 1965), 1137, 1140.

Bu değişik metinlerin arasında geniş bir konsensüs vardı: Osmanlı İmparatorluğunun vahim durumunun nedenleri, Türklerin ve ırksal karakterlerinin dışındaydı. Bu durumun genellikle üç nedeni saptanmaktaydı: genel olarak imparatorluğun çok-etnisiteli niteliği, "yabancı unsurlar"ın etkisi, hatta yönetimi ve İslamın geciktirici karakteri.

Völkisch ya da Üçüncü Reich yazarlarının çok-etnisiteli imparatorlukları reddetmeleri konusunda ayrıntıya girmeye gerek yok. Onlara göre "Türk asla hasta değildi, ama boş yere bir arada tutmaya çalıştığı cansız bir imparatorluğun inanılmaz ağırlığını taşımak zorundaydı."[10] Burada "yabancı [unsur] desteklendi, kollandı, yükseltildi; yabancı [unsur] yürüttü, yönlendirdi, yönetti. Yabancı [unsur] halka karşı sultanların direği ve ajanıydı."[11] "Bu yüzden," Froembgen'in sözleriyle, "Türklük yavaş yavaş ölüyordu; ama boyun eğdirilmiş ırksal ıvır zıvır halklardan boşalan zehirden, Akdeniz kıyısındaki halkların, Levantenlerin, Rumların, Ermenilerin ve dirençli yabani otlar gibi [her] yeri kaplayan Yahudilerin o ünlü tükürüğünden" ölüyordu.[12]

Üçüncü Reich başladığı sırada Türkiye'de "azınlık sorunu" esas olarak "çözülmüş"tü. Anadolu Ermenilerinin çok büyük bölümü ya Ermeni Soykırımında yok olmuş ya da daha sonra ülkeyi terk etmişti. Rumlar, Türk Bağımsızlık Savaşında geri çekilen Yunan ordusunun ardından ülkeye terk etmişti; geride kalanlar ise, Lozan Antlaşmasından sonra Yunanistan'la "mübadele" edilmişti. Özellikle İstanbul'da bir miktar gayrı-Müslim azınlık (Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve diğerleri) kaldı; ama Nazilerin Yeni Türkiye vizyonunda fazla önem taşımadı: Nazilere göre, Yeni Türkiye "ırksal olarak" homojen

10 Rössler, *Kemal Pascha*, 11; benzer şekilde, W. von Engelmann, "Ghasi Mustafa Kemal Pascha," Giselher Wirsing, ed., *Köpfe der Weltpolitik* (Münih: Knorr & Hirth, 1934), 35-48 içinde, buradaki 35.

11 Herbert Melzig, *Kamâl Atatürk: Untergang und Aufstieg der Türkei* (Frankfurt am Main: Societäts Verlag, 1937), 18.

12 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 46; ayrıca krş. "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937.

bir devletti. Doğu Anadolu'da görece büyük bir azınlık grup olan Kürtler de Nazileri fazla ilgilendirmedi. Aslında pek çok gazete makalesinde ve denemede Nazi yazarları, etnik açıdan homojen, völkisch başarı öyküsü resmini bozmasın diye, bu sinir bozucu grubu görmezden gelmeyi tercih etti.

Olasılıkla beklendiği gibi, Naziler için Osmanlı Ermenilerinin öldürülmesi, bu canlı, yeni völkisch devletin ana temellerinden biriydi. Ne yazık ki, Ermeni Soykırımına, aslında bu soykırımın Naziler üzerindeki etkisine ilişkin uygun bir çözümleme ve bağlamsallaştırma bu kitabın kapsamını çok aşar; ayrı ve daha derin bir ilgiyi hak eder.[13] Bununla birlikte, Nazilerin modern Türkiye'ye ilişkin görüşünün yeniden inşasını tamamlamak için, Ermenilerle ilgili tartışmalara kısaca göz atmak gerekir. Ermeni Soykırımıyla ve Hitler'in "Bugün Ermenilerin imhasından kim söz ediyor?" diye haykırmasıyla ilgili devam eden bir tartışma vardır.[14] Bir Ermeni Soykırımını fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini burada tartışmanın bir anlamı yok; ama Hitler alıntısının, bu bağlamda hem soykırımı doğrulamak hem inkar etmek için kullanıldığını belirtmek ilginç olur.[15] Hitler'den "Ermenilerin ortadan kaldırılması"na işaret ede bir alıntı daha vardır; ama her iki Hitler alıntısı, oldukça tartışmalı kaynaklardan gelir.[16] Bu alıntıların kaynağı, bu soykırımın Naziler üze-

[13] Bkz. bu konuda çıkacak kitabım: *Justifying Genocide: Germany, the Armenian Genocide, and the Long Road to Auschwitz* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

[14] Louis P. Lochner, *What About Germany?* (Londra: Hodder and Stoughton, 1943), 12; ayrıca bkz. "Document L-3,," Office of the United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality [Amerika Birleşik Devletleri Mihver Suçlarını Kovuşturma Başsavacılığı Dairesi], ed., *Nazi Conspiracy and Aggression*, cilt 7 (Washington: Government Printing Office, 1946), 753 içinde.

[15] Krş. Kevork B. Bardakjian, *Hitler and the Armenian Genocide* (Cambridge: Zoryan Institute, 1985); Heath W. Lowry, "The US Congress and Adolf Hitler on the Armenians," *Political Communication and Persuasion* 2 (1985), www.ataa.org /reference /hitler-lowry.html.

[16] Bkz. Winfried Baumgart, "Zur Ansprache Hitlers vor den Führern der Wehrmacht am 22. August 1939: Eine quellenkritische

rindeki etkisini anlamanın önünde bir engel oldu. Ama ne olursa olsun, Nazilerin Ermeni Soykırımından etkilendiklerini göstermek için iki alıntıya da ihtiyaç yoktur. Aslında, Nazilerin Ermeni Soykırımını bilip bilmediklerini sormak, çok yanlış bir yoldur; Almanların 1933 ya da 1939'da unuttuklarını varsaymak şöyle dursun, bilmediklerini varsaymak için hiçbir neden yoktur.[17] Çünkü Naziler Türkiye ve Türk Bağımsızlık Savaşıyla büyüdükleri kadar, Ermeni Soykırımıyla da büyüdüler.

I. Dünya Savaşı sırasında Alman kamuoyu Anadolu'da olup bitenleri çok az biliyordu; ama savaş bittikten sonraki yıllarda Ermeni Soykırımı Alman medyasının temel konusu haline geldi. Savaş sonrasında savaş suçları, savaş suçluları ve barış antlaşmalarıyla ilgili tartışmaların ayrılmaz bir parçasıydı. Konu Almanya'yı da doğrudan ilgilendiriyordu; çünkü İtilaf devletleri, Almanya'nın durumu sadece bilmekle kalmayıp, kışkırttığını da iddia ettiler. Almanya'nın bu "Ermeni Dehşeti"yle bağlantılı suçunu örtbas etmek için Alman Dışişleri Bakanlığı, Almanya'nın Ermenilere yardım etmek için elinden gelen her şeyi yaptığını göstereceğini iddia ettiği diplomatik belgeleri yayınladı. Ne var ki, Johannes Lepsius'un –yirmi yıldır Ermeni davasının baş savunucularından biriydi– yayına hazırladığı bu belgeler, savaş sırasında Anadolu'da fiilen olup bitenlerin korkunçluğunu da

---

Untersuchung," *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 2 (1968): 120-149; Bardakjian, *Hitler and the Armenian Genocide*, 28; Dominik J. Schaller, "Der Völkermord an den Armeniern und der Holocaust: Grenzen und Möglichkeiten eines Vergleichs," Ischchan Tschiftdschjan, ed., *Stimmen aus Deutschland: Zum 90. Gedenkjahr des Völkermordes an den Armeniern, 1915-2005* (Antelias: Press of the Armenian Catholicos of Cilicia, 2005), 196-201 içinde, buradaki 200.

17 Krş. Örneğin Margaret Lavinia Anderson, "Who Still Talked about the Extermination of the Armenians? German Talk and German Silences," Ronald Grigor Suny vd., ed., *A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 199-217; Norman M. Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001), 57-58.

gösterdi.[18] 1919 yazında yayınlanan kitap Alman medyasında yaygın bir biçimde değerlendirildi ve tartışıldı. Hızla iki eğilim ortaya çıktı: Özellikle sol eğilimli gazeteler olanları hemen soykırım olarak tanımladı –"bir halkın yıkımı" ya da "imhası" gibi terimler kullanarak. Diğer yanda milliyetçi gazeteler olup bitenleri önemsiz gösterdi ve Türklerin bu "disiplin önlemleri"nin gerekçelerini öne sürdü.[19] Tartışma, Mart 1921'de, eski Osmanlı sadrazamı ve içişleri bakanı Talât Paşa Berlin'de bir Ermeni tarafından suikastla öldürülene kadar aralıklarla devam etti. Osmanlı İmparatorluğundaki Alman çıkarlarının eski bir baş müttefikinin öldürülmesi ve ardından onu öldüren Soğomon Tehliryan'ın yargılanması büyük bir medya ilgisi yarattı.[20] Suikast Haziran 1921'de görkemli bir duruşmada bir Berlin jürisi tarafından aklandığı için ilgi daha da arttı. Sonrasında sürüp giden denemeler ve gazeteler arası tartışmalar suikasttan çok Ermeni Soykırımına odaklandı. Sağ ila aşırı sağ yelpaze, Ermenilerin savaş

18 Johannes Lepsius, ed., *Deutschland und Armenien, 1914-1918: Sammlung diplomatischer Aktenstücke* (Potsdam: Tempelverlag, 1919).

19 Ermeni Soykırımıyla ilgili tartışmalardan birkaç erken örnek: "Die Probleme des näheren Orients," *Weimarsche Zeitung*, 4 Mart 1919; "Kiamil Pascha gehängt," *Rote Fahne*, 17 Nisan 1919; "Die Akten über die Armenierfrage," *Vorwärts*, 11 Haziran 1919; "Die Akten über die armenische Frage," *Vorwärts*, 20 Haziran 1919; "Die Ausrottung der Armenier," *Vossische Zeitung*, 20 Temmuz 1919; "Der Massenmord am Armeniervolk," *Kölnische Volkszeitung*, 2 Ağustos 1919; "Die Ausrottung der Armenier: Eine Entgegnung," *Vossische Zeitung*, 7 Ağustos 1919; "Ein Dokument jungtürkischer Schande, *Braunschweiger Landeszeitung*, 29 Temmuz 1919; "Die armenische Frage," *Kreuzzeitung*, 2 Ocak 1920; "Stichproben," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 5 Şubat 1920; "Armenien und Amritsar," *Kreuzzeitung*, 28 Şubat 1920.

20 1921'de *Kreuzzeitung*'dan bazı örnekler: "Talaat Pascha ermordet," Mart 15; "Talaat Pascha," Mart 16; "Die Ermordung Talaat Paschas," Mart 16; "Trauerfeier für Talaat Pascha," Mart 20; "Die Ermordung Talaat Paschas," Haziran 2; "Die Ermordung Talaat Paschas," Haziran 3; "Die Ermordung Talaat Paschas: Das Plädoyer des Staatsanwalts," Haziran 3.

sırasında "Türkleri arkadan hançerledi"ğini ve Ermenilerin çok sinsi, asalak ve değersiz bir halk olduğunu öne sürerek "Ermeni Dehşeti"ni haklı gösterdi.[21]

Bu tartışmalar, Berlin'de iki Jön Türkün daha Ermeniler tarafından suikastla öldürüldüğü 1922'de yeniden alevlendi ve Lozan Antlaşması imzalanana kadar (1923) devam etti.[22] Savaş sonrası bu tartışmalar, geç 19. yüzyılın modern antisemitizm aynı kökleri paylaşan Alman anti-Ermeniciliğinin bereketli toprağına ekildi. Aslında, Alman anti-Ermeniciliği, Ermenileri "Doğunun Yahudileri" (gerçek) olarak sundu.[23] Anti-Ermenicilik klişeleri I. Dünya Savaşından önce bütün Avrupa'ya yayılmış olmasına rağmen, Almanya'da özellikle önemliydiler –her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'ya sömürgecilik güneşinde yerini almanın bir yolunu vaat edecek gibi görünüyordu. Osmanlı İmparatorluğu üzerine bir sürü yayın arasında Karl May'in Doğu Döngüsü romanları –iki savaş arası dönemde Almanya'da yaygın okunan, May'in en önemli eseri olarak gördüğü ve 1920'lerde bazıları filme dönüştürülen– anti-Ermenicilik klişeleri yeniden üretti.[24] Hitler iştahlı bir Karl May okuruydu ve

---

21 Krş. örneğin "Die Armeniergreuel: Ein Versuch der Ehrenrettung Talaat Paschas," *Kreuzzeitung*, 24 Haziran 1921; "Teilirian," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 8 Haziran 1921; "Zum Talaat-Prozeß," *Weser Zeitung*, 4 Temmuz 1921.

22 Örneğin "Der Türkenmord in Berlin," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 18 Nisan 1922; "Wieder eine politische Mordtat: Zwei Türken huete nacht erschossen," *Vossische Zeitung*, 18 Nisan 1922; "Die Türkenmorde," *Kreuzzeitung*, 20 Nisan 1922.

23 Krş. Schaller, "Der Völkermord an den Armeniern," 198; Hans-Walter Schmuhl, "Friedrich Naumann und die 'armenische Frage': Die deutsche Öffentlichkeit und die Verfolgung der Armenier vor 1915," Hans-Lukas Kieser ve Dominik J. Schaller, ed., *Der Völkermord an den Armeniern und die Shoah* (Zürih: Chronos, 2002), 503-516 içinde, buradaki 506-514.

24 Krş. Schmuhl, "Friedrich Naumann"; Dominik Melzig, *Der "kranke Mann" und sein Freund: Karl Mays Ste reo typen als Beitrag zum Orientalismus* (Husum: Hansa, 2003), 70-79; Nina Berman, *Orientalismus, Kolonialismus und Moderne: Zum Bild des Orients in der deutschsprachigen Kultur um 1900* (Stuttgart: M & P, 1997).

söylendiğine göre, Almanya'yı yönettiği sırada bütün eserlerini yeniden okudu.[25] Liberal politikacı ve rahip Friedrich Naumann'ın bir gazete makalesini intihal eden May'in *Im Reiche des silbernen Löwen*'inden bir pasajı anmaya değer.[26] Bu romanlarda May'ın başkahramanı Kara Ben Nemsi'ydi (May'in icat ettiği dilde Karl, Almanların Oğlu demekti); Karl May'in Vahşi Batı'daki Doğu'sunda ya da Eski Shatterhand'inde de adı buydu –aynı başkahraman, 1960'ların başarılı filmlerinde oyuncu Lex Barker tarafından sevimli bir şekilde canlandırıldı. Bir noktada Kara Ben Nemsi, geç 19. yüzyıldaki Ermeni katliamlarını yorumlar. Aşağıda söylenenlerin kendi kanaatini çok iyi ifade ettiğini söyler ve aslında Naumann'a ait olan metinden alıntı yapar:

> Ben bir Hıristiyanım ve "Komşunu sev" buyruğuna uyarım ve diyorum ki, Türkler Ermenileri öldüresiye dövdüklerinde doğru iş yaptılar. Türkün Ermeniden korunmak için başka yolu yoktur... Ermeni dünyadaki en kötü tiptir. Karısını, genç kızını satar, kardeşinden çalar. Bütün İstanbul, Ermeniler tarafından ahlaki olarak zehirlenmektedir. Saldırıyı başlatan Türkler değil, Ermenilerdir... Ermenilerden korunmanın muntazam bir yolu yoktur. Türk kendini savunmak için hareket ediyor... Ermeni, İngilizlerin Sultanı devirmek için kullandığı bir devrimcidir.[27]

Anti-Ermenicilik klişeler ve kalıplar yalnızca Karl May'in Doğu Döngüsü romanlarına değil, Osmanlı İmparatorluğu

---

25 Joachim Fest, *Speer: Eine Biographie* (Berlin: Alexander Fest, 1999), 77; ayrıca krş. Ian Kershaw, *Hitler, 1889-1936: Hubris* (Londra: Penguin, 2001 [1998]), 15.

26 Schmuhl, "Friedrich Naumann," 503.

27 Karl May, *Im Reiche des silbernen Löwen*, cilt 2 (Radebeul: Karl May Verlag, 1897), 476-478; ayrıca bkz. Melzig, *Der "kranke Mann,"* 76-77; Schmuhl, "Friedrich Naumann," 503.

üzerine bir sürü milliyetçi ve emperyalist Almanca yayına da nüfuz etti.[28] Karl May'in kısa bir romanından başka bir örnek, Hans-Walter Schmuhl'un gösterdiği gibi, geç Kaiserreich'in anti-Ermeniciliğinin işaretidir ve Ermenilerin, Hıristiyan olmalarına rağmen, bu ırkçı klişelerde Hıristiyanlığın dışında nasıl tutulduklarını gösterir: "Bir Yahudi on Hıristiyanı kandırır, bir Yankee elli Yahudiyi oyuna getirir, ama bir Ermeni yüz Yankee'yi kandırır... Nerede bir kötülük, bir ihanet planlanıyorsa, Ermeninin şahin burnu mutlaka içindedir. Vicdansız Yunan bile bir hainlik yapmak istemediğinde, günahtan para kazanmak isteyen bir Ermeni kesinlikle bulunur."[29] Dolayısıyla en kötü anti-semitik klişeler Ermenilerin üzerine aktarılınca, onları "asalak" ve "veba" olarak tanımlamak yaygınlaştı. Ermenilere ilişkin bu tür olumsuz klişeler II. Dünya Savaşına kadar basında ve yayınlarda dolaşmaya devam etti; Kemalizm öncesi eski Türkiye tasvirlerinin ayrılmaz bir parçasıydılar.[30]

Orta Avrupalı Yahudiler ile Osmanlı Ermenileri arasında algılanan paralellik, Ermeni Soykırımına aşırı sağ ve Nazi ilgisini daha da pekiştirdi. Hans Tröbst, 1923'te *Heimatland*'taki altı bölümlük yazı dizisinde, Bölüm 3'te tartışıldığı gibi, Kemalist başarıdan bir dizi ders formüle etmişti. Bu temel derslerden biri, ülkenin "etnik temizliği"ydi.[31]

---

[28] Krş. Schmuhl, "Friedrich Naumann"; Hans-Walter Schmuhl, "Deutschland, Armenien und die Türkei: Anregungen zu einem kritischen Trialog unter Historikern," Tschiftdschjan, *Stimmen aus Deutschland*, 158-166 içinde, buradaki 161-162; Margaret Lavinia Anderson, "'Down in Turkey, Far Away': Human Rights, the Armenian Massacres, and Orientalism in Wilhelmine Germany," *Journal of Contemporary History* 1 (2007): 80-113.

[29] Karl May, *Der Kys-Kaptschiji* (1896), aktaran Schmuhl, "Friedrich Naumann," 508; bu "sözler," örneğin "Summarische 'Lösungen,'" *Germania*, 13 Aralık 1922 içinde tekrarlandı.

[30] Krş. aşağıdaki değerlendirmem ve Schmuhl, "Deutschland, Armenien und die Türkei"; Schaller, "Die Rezeption"; Rolf Hosfeld, *Operation Nemesis: Die Türkei, Deutschland und der Völkermord an den Armeniern* (Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2005).

[31] Hauptmann Tröbst, "Mustafa Kemal Pascha und sein Werk (VI)," *Heimatland*, 15 Ekim 1923.

Hitler Duruşması sırasında (1924) o sırada ana Nazi gazetesi olan *Völkischer Kurier*'in ilk sayfasında yayınlanan bir makalede Tröbst, Ermenilerin başına gelenlerin müstakbel bir Almanya'da Yahudilerin başına da gelebileceğini açıkça belirtti.[32] 1921'de *Völkischer Beobachter* müstakbel Almanya'da bir noktada "Türk yöntemleri"ne başvurmaktan başka çare olmayabileceği ve olmayacağı uyarısında bulunduğunda, "azınlık sorununun" Türk "çözümü"ne de işaret edip etmediği merak konusudur.[33]

Talât Paşa suikastı davası görülürken, Tehliryan savunmasının, Ermeni Soykırımı üzerine gereğinden fazla tartışma yapıldığı için mahkeme huzurunda konuşmasına izin verilmeyen tanıklarından biri, daha önce tanıştığımız Alman Osmanlılardan Max Erwin von Scheubner-Richter'di. I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'da konsolos yardımcılığı yapmıştı. Scheubner-Richter yalnızca soykırımın bir tanığı değildi; aynı zamanda Jön Türklerin aldığı önlemlere karşı çıkan ve örneğin yiyecek dağıtarak zulme uğrayan Ermenilere yardım eden birkaç Almandan biriydi. Ama paradoksal bir biçimde, Scheubner-Richter aynı zamanda bir Nazi ve Hitler'in yakın arkadaşıydı; Tehliryan duruşması sırasında, Hitler'in siyasal danışmanı deniliyordu. 1923'te Hitler Darbesi Münih polisinin kurşunlarıyla durdurulduğunda, vurularak öldü. Vurulup yere düşerken, Hitler'i de kendisiyle birlikte aşağı çekerek hayatını kurtardı. Hitler ona Nazi davasının yeri doldurulamaz şehidi dedi ve o şekilde andı.[34]

Scheubner-Richter'in Osmanlı İmparatorluğu, Kemalistler ve Ermeniler, özellikle Ermeni Soykırımı hakkında Hitler'e ne anlattığını ancak tahmin edebiliriz. Hitler'in Os-

---

32 Hans Tröbst, "Der 'Unsinn' der Angora-Regierung," *Völkischer Kurier*, 13 Mart 1924.

33 "Die Türkei: Der Vorkämpfer," *Völkischer Beobachter*, 6 Şubat 1921.

34 Mike Joseph, "Max Erwin von Scheubner-Richter: The personal link from genocide to Hitler," Hans-Lukas Kieser ve Elmar Plozza, ed., *Der Völkermord an den Armeniern, die Türkei und Europa* (Zürich: Chronoes, 2006), 147-165 içinde, burada 150.

manlı İmparatorluğundan söz ettiği çeşitli vesileler, Türk tarihi hakkında epeyce bilgili olduğunu gösterir. Scheubner-Richter'in Türkiye'yi ve Ermenileri Hitler'le tartışmamış olması hiç olası değildir. İkisinin Ermeni Soykırımı konusunda fikir alışverişinde bulunduklarını varsaymanın bir nedeni şudur: Scheubner-Richter, Tehliryan duruşmasında tanıklık yapmak için Berlin'e Hitler'le birlikte gitmiş gibi görünüyor. Scheubner-Richter Wedding'de mahkeme salonunda otururken Hitler'in Berlin'de geçirdiği zamanı Alman sanayicileri Nazi davasına kazanmak için kullandığı varsayılır.[35] Sonuçta Hitler'in kaynakları ne olursa olsun, istekli bir gazete okuru olduğu için, bilgi kaynakları arasında gazetelerin de bulunduğunu kestirebiliriz. Duruşmanın medya olayı haline gelmesi göz önüne alındığında, Hitler'in konuyla ilgili epeyce bilgili olması olası görünüyor. Yine vurgulamak gerekir; duruşmaya gösterilen medya ilgisi, suikasttan çok daha fazla soykırıma yoğunlaşmıştı.

1920'ler boyunca Hitler, konuşmalarında Ermenileri "aşağı bir ırkın" örneği olarak sıkça kullandı. 1927 yazında Münih'te genel bir parti toplantısında Yahudilerin nasıl ticaret yaptığına ve ekonomiye nasıl hakim olabildiklerine ilişkin düşüncelerini ortaya koydu. Şöyle sonuçlandırdı:

> Yahudi olmayan birinin Yahudi bir [iş] alanında Yahudilerle uzun süre rekabet etmesi olanaksızdır. En azından Ariler için olanaksızdır. Yunanlar ve Ermeniler gibi bunu yapabilen halklar vardır. Kuşkusuz bu halklar, Yahudileri bile ekonomik olarak yenilgiye uğratabilecek noktaya gelmiştir. Ne var ki, bunu yapmakla kendileri de Yahudileşmiştir. Yahudilerde lanetlediğimiz o özgül, rezil karakteristiklere sahiptirler.[36]

---

35 A.g.e., 153.

36 "Rede auf Generalmitgliederversammlung der NSDAP/NSDAV e.V. in München," belge no. 159 (30 Temmuz 1927), Institut für Zeitgeschich-

1928 Nuremberg konuşmasında, kurtuluşları ve daha yüksek nüfus artışı için bir şey yapılmazsa –aksi takdirde "yavaş yavaş bir Ermeni ulusu haline geliriz"– Almanları kasvetli bir völkisch gelecek konusunda uyardı.[37] 1929'da *Illustrierter Beobachter*'de bir makalede Hitler Yahudilere verip veriştirdi ve Yahudilerle aynı niteliklere sahip iki halkın, "Ermenilerin ve Yunanların" bulunduğu bir bölgede, Filistin'de Yahudilerin neler yapabildiğini sordu.[38]

Bir ay sonra bir makalede Hitler, yine köle bir ulus durumuna düşmüş kasvetli bir Alman ulusu tablosu çizdi ve Ermenileri böyle bir sürecin örneği olarak kullandı.[39] Alman ulusunun ve politikacılarının Spa ateşkesinden beri kabul ettiği çeşitli dayatmaları tekrar anlattıktan sonra, okurlarına İtilaf devletlerinin Almanlardan Jön Türk planını kabul etmelerini beklemesinin sürpriz olup olmayacağını sordu:

> Hayır, bu tamamen tutarlı bir gelişmedir. İnsan onurundan ve özgürlüğünden vazgeçti mi, giderek köle olmaya alışır. Ulusal utanç duygusu yavaş yavaş kaybolur ve düşman böyle bir ulusun içinde oturuyorsa, ulusun aleyhine çalışıyorsa, bütün ulusal gelenekleri, hatta sağlıklı bir ulusal kültür duygusunu bile ortadan kaldırırsa, o zaman eskiden kahraman olan bir ulus yirmi yıl içinde sefil bir Ermeninin

---

te, ed., *Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen, Februar 1925 bis Januar 1933*, cilt 2, bl. 2 (Münih: K. G. Saur, 1992), 429 içinde.

37 "Rede auf NSDAP-Versammlung in Nürnberg," belge no. 61 (3 Aralık 1928), Institut für Zeitgeschichte, *Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen*, cilt 2, bl. 1 (Münih: K.G. Saur, 1992), 297-316 içinde, buradaki 310.

38 Adolf Hitler, "Politik der Woche," *Illustrierter Beobachter*, 7 Eylül 1929; Institut für Zeitgeschichte, *Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen*, cilt 2, bl. 1, 374-378 içinde yeniden basıldı, buradaki 378.

39 Adolf Hitler, "'Young Plan' und Parlamentswirtschaft," *Illustrierter Beobachter*, 5 Ekim 1929, Institut für Zeitgeschichte, *Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen*, cilt 2, bl. 1, 395-399 içinde yeniden basıldı, buradaki 397.

> durumuna düşerse kimse şaşırmamalıdır. Domuz, yoz, çıkarcı, vicdansız, dilenci gibi, teslimiyetçi, hatta köpek gibi.

Dört ay sonra başka bir makalede Hitler, Alman hayranlığına layık olmayan aşağı halkların kaderiyle özdeşleşme eğilimine karşı çıktı. (Modern) Yunanlara duyulan "yanlış" Alman sempatisiyle birlikte, "sürüp giden 'Ermeni Dehşeti' tasvirleri"yle üretilen Ermeni acılarına duyulan Alman sempatisini öne çıkardı.[40] Ama Hitler 1928-1930'da "aşağı bir ırk" olarak Ermenilere fazla hayranlık duymamasına rağmen, Üçüncü Reich'te Ermenilerden çok sık açıkça söz edilmedi. Aleni açıklamalarda Ermenilerden söz etme isteksizliği, Alman kamuoyunun, özellikle 1920'lerin başında Almanya'daki tartışmaları hatırlayacak kadar yaşlı olanların yeterince bilgi sahibi olmasından kaynaklanmış olabilir. Yine de Hitler Ermenileri Yahudilerle birlikte aşığı bir ırk örneği olarak kullanmaya devam etti.[41]

Bununla birlikte, Hitler'in Ermenilerle ilgili bu birkaç sözü (Rosenberg'den de benzer alıntılar vardır), Üçüncü Reich'te Yeni Türkiye ile ilgili daha geniş söylem içinde Ermenilere verilen rolün karşısında sönük kalır.[42] Ermeniler ve başlarına gelenler, Türkiye üzerine Üçüncü Reich metinleri tarafından unutulmadı.[43] Yeni Türkiye ile ilgili bü-

---

40 Adolf Hitler, "Politik der Woche," *Illustrierter Beobachter*, 24 Mayıs 1930; Institut für Zeitgeschichte, *Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen*, cilt 2, bl. 1, 202-206 içinde yeniden basıldı, buradaki 203.

41 Bardakjian, *Hitler and the Armenian Genocide*, 30.

42 Örneğin Talât Paşa duruşması konusunda Rosenberg: Alfred Rosenberg, "Mörder und Mörderschutz," *Der Weltkampf*, Temmuz 1926, aktaran Schaller, "Die Rezeption," 537, 552; Bardakjian, *Hitler and the Armenian Genocide*, 30.

43 Krş. örneğin W. V. Lojewski, *Aufmarsch im Orient* (Leipzig: Goldmann, 1941), 118; Bischoff, *Ankara*, 33, 95-6, 124, 155-6; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 71-72, 93-94, 210; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 101-102; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 72, 80-81, 156, 272, 311; August von Kral, *Das Land Kamal Atatürks: Der Werdegang der modernen Türkei*

tün tartışmalarda Ermenilerin önemli bir rolleri vardı; çünkü Atatürk'ün başarısıyla ilgili Nazi görüşünde ırk sorunu merkezi önemdeydi. Yeni Türkiye'ye "völkisch" niteliğinin sıkça atfedilmesi tesadüf değildi. "Halklar karışımından völkisch saflığa, canlı ve güçlü bir devlete," Yeni Türkiye'ye ilişkin bütün Nazi anlatılarının künyesi olmuş olabilir. Eski Türkiye'nin diğer veçheleri gibi, 1923 öncesi İstanbul da, Osmanlı İmparatorluğunda yanlış olan her şeyin vücut bulmasıydı. Burada İstanbul, hiçbir zaman bir Türk kenti olmayan ve 1923'ten sonra bile Ankara karşıtı ve dolayısıyla völkisch olmayan siyasetin odağı olmaya devam eden arketip çok-etnisiteli metropol olarak canlandırıldı.[44] Bu anlatılarda Atatürk'ün 1919 öncesi İstanbul'u, "Hitler'in Viyana'sı"nın Alman lider için oynadığı role çok benzer bir rol üstlendi.[45]

Örneğin Froembgen'in Atatürk'le ilgili kitabı, İstanbul'da "pazarlık yapan Ermenilerin, Levantenlerin, Rumların ve Yahudilerin boğuk, heyecanlı bağırışları"yla anlatısına başladı. Türk bir jandarma yanlarından geçince, anlık aciz ve uysal tavırları "zehirli bir yüz ekşitme"ye dönüştü. Froembgen'in metni kurgusal bir doğrudan konuşmayla devam ediyordu: "İngilizler İstanbul'a gelince, Türklerin boğazını keseceğiz."[46] Bu, İtilaf devletlerinin davranışı ve "kölelik antlaşması" Sevr'le birlikte, Froembgen'in ve diğer birçok anlatının kurgusudur; en azından bu Alman yazarların kafasında, Atatürk bağımsız-

(Wien: Wilhelm Braumüller, 1935), 173; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 60, 93, 169-173; ayrıca bkz. tahmini 1.400.000 kurbanı olan "Ermeni olayı"na tam bir bölüm ayıran Scheubner-Richter'in biyografisi: Paul Leverkuehn, *Posten auf ewiger Wache: Aus dem abenteuerreichen Leben des Max von Scheubner-Richter* (Essen: Essener Verlagsanstalt, 1938), 31-46.

44 Örneğin "Ankara: Herz und Hirn der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 15 Ağustos 1936; ayrıca bkz. Karl Klinghardt, *Türkün Jordu: Der Türken Heimatland— Eine geographisch-politische Landesschilderung* (Hamburg: Friederichsen, 1925), 158.

45 Brigitte Hamann, *Hitlers Wien: Lehrjahre eines Diktators* (Münih: Piper, 1997).

46 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 9.

lık mücadelesine başladığında karşı karşıya bulunduğu şeyi tasvir etmekteydi. Ulusal Ankara'nın kozmopolit İstanbul'a tercih edilmesinin de (Üçüncü Reich metinlerinin sıkça övdüğü bir tercih), açık etnik alt-tonları vardı.[47] Bu bağlamda Ankara "en genç cumhuriyet" olarak da farklı bir anlam kazanır.

Nazi ve Üçüncü Reich metinlerinin tanımladığı şekliyle Atatürk'ün başarısının bir önkoşulu, Mikusch'un Atatürk biyografisindeki ifadesiyle "Ermenilerin imhası" –"zorlayıcı bir gereklilik"– olmuştu.[48] Ermenileri "asimile edilemez yabancı bir bünye" olarak algılayan Mikusch şöyle bağladı: "İnsani tarafı bir yana bırakılırsa, Ermenilerin Yeni Türkiye için devletlerinden kovulması, Amerika'da Beyazlar için Kızılderililerin imhası kadar zorlayıcı bir gereklilikti –önkoşullarda belli farklılıklar olmakla birlikte."[49] Atatürk biyografisinde Fritz Rössler, Hıristiyanlara zulüm değil, "yaşamı tehdit eden yabancı bünyelerin etkisizleştirilmesi"nin söz konusu olduğunu vurguladı. Onun kitabında da, "Can Sıkıcı Ermenistan'ın Tasfiyesi" başlıklı bir bölüm vardı.[50] Çeşitli yazarların vurguladığına göre, Ermeniler orada oldukları sürece Türkler için ebedi bir tehditti: "Ve her seferinde Ermenilerin kalpleri ve silahları, düşman safında bulundu."[51] Üçüncü Reich'in kimi savaş anlatılarında Ermeniler, Türk Bağımsızlık Savaşında büyük bir tehdit olarak –hatta Türklere karşı katliamların failleri olarak– da tanımlandı.[52] Söyle-

47 "Kamal Atatürk," *DresdnerNeuesteNachrichten,* 10 Kasım 1938 içinde çok açık; Hüber, *Die Türkei,* 37; Heinz Mundhenke, "Die türkische Hauptstadt: Einst und jetzt," ad yok, ed., *Die neue Türkei* (İstanbul: Universum, 1936), 1-3.

48 Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal,* 81.

49 A.g.e.; benzer şekilde Bischoff, *Ankara,* 225.

50 Rössler, *Kemal Pascha,* 78-80; benzer şekilde Bischoff, *Ankara,* 63, 106.

51 Klinghardt, *Türkün Jordu,* 29; ayrıca: Froembgen, *Kamal Atatürk,* 100; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs,* 145; Felix Guse, *Die Türkei* (Leipzig: Koehler & Amelang, 1943), 108-109.

52 Örneğin Froembgen, *KamalAtatürk,* 100-101, 142, 155; Rössler, *Kemal Pascha,* 79; Kral, *Das Land Kamal Atatürks,* 5; Gotthard Jäschke,

meye gerek yok; daha önce var olan anti-Ermenicilik klişeleri kullanılmaya devam edildi ve Üçüncü Reich yayınlarında da teyit edildi.[53] Aslında, anti-Ermenicilik eski klişelerin devam etmesi, Ermenilerin "Doğunun Yahudileri" olarak algılanması, Nazi yayınlarında ve basınında o kadar güçlüydü ki, Propaganda Bakanlığı 1936'da Ermenilerin gerçekte Yahudi olmadığını vurgulayan bir talimat çıkarma gereği duydu.[54]

Ama Anadolu'nun Ermenilerden "temizlenmesi," Nazi görüşüne göre, Yeni Türkiye'nin doğuşunun başlangıcıydı. *Hamburger Tageblatt*'ın 1935'te vurguladığı gibi, Türkiye "ulusal ve yalnızca ulusal" bir devlet olmadan önce, genellikle neredeyse Ermeniler kadar olumsuz tasvir edilen diğer gruptan da kurtulmak zorundaydı: Rumlardan.[55] 1922'de

Türkei (Berlin: Junker & Dünnhaupt, 1941), 27; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 193, 201, 206, 218; Guse, *Die Türkei*, 55-56, 74-75; Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933; Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934; "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937; Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938; W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938.

53 Krş. Bischoff, *Ankara*, 63, 72, 95-96, 202; Hartmann, "Die neue Türkei," 102; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 94, 149; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 9-10, 16, 66, 87-92, 100-101, 107-109, 137-142; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 9, 22-24, 63-4, 80-81; Rössler, *Kemal Pascha*, 61, 78-79; Jäschke, *Türkei*, 39; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 60, 169, 172-173; Georg Roedenbeck, *Das Türkische Reich; Ein Brennpunkt politischen Geschebens* (Berlin: Otto Stollberg, 1939), 57; Guse, *Die Türkei*, 50-51, 142.

54 Basın talimatı ZSg. 101/7/83/No. 119 (4 Şubat 1936), Hans Bohrmann, ed., *NS-Presseanweisungen der Vorkriegszeit*, cilt 4, bl. 1 (Münih: K. G. Saur, 1993), 114 içinde.

55 "Die Stellung der neuen Türkei," *Hamburger Tageblatt*, 5 Mayıs 1935; ayrıca bkz. "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938; H. von Engelmann, "Köpfe der Weltpolitik: Ghasi Mustafa Kemal Pascha," *Münchner Neueste Nachrichten*, 18 Ocak 1934; Rössler, *Kemal Pascha*, 104; Schaller, "Die Rezeption," 539.

milliyetçi bazı gazeteler Lozan'da önerilen Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesinin, Orta Avrupa'daki Alman azınlıklar için tehlikeli bir emsal olabileceğine dair korkuyu ifade etmişti;[56] ama Üçüncü Reich metinleri bu mübadeleyi "azınlık sorununu çözmenin tamamen yeni bir yolu" olarak övdü.[57] *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz* 1933'te şunları yazdı: "Askeri siyaset ve nüfus bilimi alanında sahiden benzersiz bir şey başarıldı: Yabancı uyrukların anayurtlarına yeniden yerleştirilmesi ve Türk uyrukların Anadolu'ya dönüşü."[58] Bu şekilde, diyordu gazete, gelecekte potansiyel çatışma tohumları yok edildi ve Türkiye komşularıyla barış içinde yaşayabilirdi. *Völkischer Beobachter*'in iddiasına göre, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesiyle başarılan şey, nüfusların "uyumlulaştırılması" ya da "standartlaştırılması"ndan farksızdı.[59] Bazı yazarlar, Lozan mübadelesinin aslında zaten gerçekleşmiş bir şeyin resmileştirilmesinden ibaret olduğunu kabul etti: "Anadolu'da azınlık zorunu çok basit bir biçimde çözüldü; kaçan Yunan birlikleri Anadolu'nun Hıristiyan nüfusunu da birlikte götürmüştü! Küçük Asya'da bir Ermeni ya da Rum sorunu artık yoktu."[60] Yeni Türkiye üzerine 1925'in bir kitabı, "Rum unsuru denize döken" bu "devasa süpürge hareketi"ni zaten kutlamıştı.[61] Pek çok Üçüncü Reich yazarına göre, Anadolu'nun bu çifte "etnik temizliği," Yeni Türkiye'nin başarısının önko-

---

56 "Lausanne und wir," *Deutsch Allgemeine Zeitung*, 19 Aralık 1922; "Summarische 'Lösungen,'" *Germania*, 13 Aralık 1922.

57 Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 338; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 170; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 169-170, 220.

58 "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933.

59 "Die griechisch-türkischen Beziehungen," *Völkischer Beobachter*, 14 Eylül 1933; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 26; Fritz Rössler, "Die Außenpolitik der türkischen Republik," *Der Reichswart*, 31 Ekim 1936.

60 Melzig, *Kamâl Atatürk*, 210.

61 Klinghardt, *Türkün Jordu*, 114; ayrıca bkz. Froembgen, *Kamal Atatürk*, 189-191.

şuluydu.[62] Bir yazar bu noktayı birçok kez tekrarladı: "Ancak Anadolu'da Rum ve Ermeni kabilelerin imhasıyla ulusal bir Türk devleti yaratıldı ve olası bir devlet içinde kusursuz bir Türk toplum yapısı oluşturuldu."[63]

Joseph B. Schechtmann'ın Nazi Avrupa'sında nüfus mübadelelerine ilişkin 1946 tarihli araştırmasında işaret ettiği gibi, Lozan'daki Türk-Yunan nüfus mübadelesi anlaşması, dünyada olduğu gibi, Almanya'da da epeyce dikkat çekmişti. "Alman azınlığın Güney Tirol'den transferiyle ilgili Alman-İtalyan anlaşmasının (Üçüncü Reich'in kapsamlı transfer programını başlatan) modeli olarak açıkça [ona] işaret edildi."[64] Hitler için de bir model olduğu yaygın bir biçimde kabul edilir.[65] Türk-Yunan mübadelesi Nazi nüfus hareketleri için bir model işlevi gördüğü gibi, Orta ve Doğu Avrupa'daki "Alman sorunu"nun –1920'lerin başında milliyetçi

62 Örneğin Bischoff, *Ankara*, 155; Hüber, *Die Türkei*, 11; Jäschke, *Türkei*, 12; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 22-25; Bethke'nin kitabında, "Çözülmüş Sorun" başlıklı bir bölüm bile vardı: Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 169-173, ayrıca 60; "Papen an seine Waffenbrüder," *Kölnische Zeitung*, 1 Kasım 1933; Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933; Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933; "Das Werk des Befreiers," *Neues Wiener Journal*, 11 Kasım 1938.

63 Bischoff, *Ankara*, 157, ayrıca 155, 159-160, 225; benzer şekilde Paul Rohrbach, *Balkan, Türkei: Eine Schicksalszone Europas* (Hamburg: Hoffmann & Campe, 1941), 54.

64 Joseph B. Schechtmann, *European Population Transfers*, 1939-1945 (New York: Russell & Russell, 1946), 22.

65 Holm Sundhaussen, "Lausanner Konferenz," Detlef Brandes vd., ed., *Lexikon der Vertreibungen: Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts* (Viyana: Böhlau, 2010), 387-388 içinde, buradaki 388; ayrıca, Michael Barutciski, "Lausanne Revisited: Population Exchanges in International Law and Policy," Renée Hirschon, ed., *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey* (New York: Berghahn, 2004), 23-37 içinde, buradaki 25; Eric D. Weitz, *A Century of Genocide* (Princeton: Princeton University Press, 2005), 51; ayrıca bkz. Richard J. Evans, *The Third Reich at War, 1939-1945* (Londra: Allen Lane, 2008), 28.

Alman gazetelerinin korktuğu gibi– çözümü için de bir model işlevi gördü. 1943'te Franklin D. Roosevelt'ten Anthony Eden'e bir notu şunu vurguluyordu: Müttefikler "Rumların Türkiye'den taşınması gibi, Prusyalıları Doğu Prusya'dan taşımak için bazı düzenlemeler yapmalıdır; sert bir yöntemdir, ama barışı sürdürmenin tek yoludur."[66]

"Türk Kilisesi"

Osmanlı İmparatorluğunda Nazilerin çok-etnisite kâbusu olarak tasvir etkileri şeyle birlikte İslam da rol oynadı. Aslında, Osmanlı İmparatorluğuyla ilgili neredeyse her şey "ulusa yabancı" olarak kategorileştirildi: (yüksek) Fars-Arap kültüründen, Padişah düşüncesinden bizzat İslama kadar her şey.[67] İslami kurumlar için Batılı ve özel olarak Katolik terimler kullanılarak, Almanya'daki "kilise sorunu"yla paralellik hazırlandı ve gösterildi –İslam için "kilise," Müslüman din adamları ve tasavvuf tarikatları için "papazlık" (*Priesterschaft*), "manastır tarikatları" (*Mönchsorden*) ve "manastırlar" (*Klöster*) terimleri ve "halifenin papalık yetkisi" kullanılarak. Türkiye'de Ortodoks Hıristiyanlık da dahil, bütün dinlerin uluslarüstü bağlantılarından kopmuş olmaları sürekli övüldü; çünkü Türk devleti artık kendi vatandaşlarını uluslarüstü dindaşların fanatizminden koruyabilirdi –bu, Katolikliğe yönelik Nazi tiksintisini yansıtmaktaydı.[68]

---

66 Aktaran Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece* (Londra: Hurst, 2002 [1962]), 240.

67 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 46; Edmund Schopen, *Die neue Türkei* (Leipzig: Goldmann, 1938), 49-56; ayrıca bkz. Melzig, *Kamâl Atatürk*, 83; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 38-39; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937.

68 Krş. birkaç örnek: "Kirche und Staat: Die religiösen Probleme und ibre Bedeutung in andern Ländern: 'Die Türkei,'" *Kölnische Zeitung*, 15 Ağustos 1935; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 53, 150, 200; Melzig, *Kamâl Atatürk*, 19-21, 216, 247-250, 258; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 76, 83, 213, 227, 292, 305, 312, 319; Rössler, *Kemal Pascha*, 105; Bischoff, *Ankara*, 180-182; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 9, 36; Schopen, *Die*

İslam yalnızca "yabancı-doğuşlu" ve uluslarüstü bir din olarak değil, Eski Türkiye'nin ana sorunu olarak da tasvir edildi. İslam, "her ilerlemeyi önleyen büyük geciktirici"ydi. Böyle bir ifade, akademik metinlerden *Völkischer Beobachter*'deki makalelere kadar Yeni Türkiye üzerine neredeyse bütün metinlerde farklı ifadelerle de olsa bulunabilir.[69] İslam, bu büyük geciktirici, Eski Türkiye'nin "zamanın gelişmelerinin ve ilerlemesinin dokunmadığı Ortadoğu'ya kısmen" saplanıp kalmasından sorumluydu.[70] Din ve "kilise" "bir saçmalık" halini almış ve Türkleri "düşük bir ruh durumu"nda tutmuştu." "Bir kâbus gibi, Osmanlı İmparator-

---

neue Türkei, 106-113; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 33-34, 41-42; Reinhold Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk: Erwachendes Turan* (Berlin: Nationaler Bücher-Dienst, 1936), 24, 27-28; Rohrbach, *Balkan, Türkei*, 55-56; Guse, *Die Türkei*, 107; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 20, 39, 205; H. von Engelmann, "Köpfe der Weltpolitik: Ghasi Mustafa Kemal Pascha," *Münchner Neueste Nachrichten*, 18 Ocak 1934; "Das Gesicht der modernen Türkei," *Hamburgischer Correspondent*, 1 Aralık 1933; "Die Türkei holt auf," *Nationalsozialistische Rheinfront*, 19 Mayıs 1937; Heinz Büchsenschütz, "Atatürks Werdegang," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 5 Ocak 1938; "Kemal Atatürk: 15 Jahre Präsident," *Hamburger Fremdenblatt*, 29 Ekim 1938; Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933; krş. Ian Kershaw, *The "Hitler Myth": Image and Reality in the Third Reich* (Oxford: Oxford University Press, 2001 [1987]), 105-120.

69 Örneğin "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937; Schopen, *Die neue Türkei*, 113; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 21-22; Theodor Böttiger, *Führer der Völker* (Berlin: Junge Generation, 1935), 83-84; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 46; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 33, 40; Wilhelm Koppen, "Atatürks Erbe," *Völkischer Beobachter*, 22 Kasım 1938. Başka bağlamlarda, özellikle Araplar söz konusu olduğunda, Üçüncü Reich basınının, propagandasının ve siyasetinin çok farklı İslam görüşleri sunduğunu belirtmek gerekir. Bkz. David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War* (Cambridge, MA: Belknap Press/Harvard University Press) [*İslam ve Naziler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015].

70 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 23; ayrıca krş. "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "20 Jahre Neue Türkei," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1943; Hartmann, "Die neue Türkei," 88; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 38, 48; Guse, *Die Türkei*, 107; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 23, 34, 41.

luğunda genç yaşamın gelişmesini olanaksızlaştırdı." *Völkischer Beobachter*'in dediğine göre, "Türk ulusal gücünün uyanması"nı engelledi; Katolik Hıristiyanlığa paralel olduğu algılanan bir etki: "İslam yalnızsa zamana uyarlanmayı önlemedi; en içsel varlığı bakımından ulusal düşünceye aykırıydı, tıpkı Avrupa'nın evrensel ortaçağ kilisesinin doğası gereği devletlerin ulusal sınırlarının çizilmesine aykırı olması gibi."[71] Dahası, "kilise" ve "din adamları" Atatürk'ün reformları da dahil, ilerlemenin geciktiricisi ve muhalifi olmanın yanı sıra, bu Nazi metinler tarafından, I. Dünya Savaşından hemen önceki yıllarda İtilaf devletlerinin ana işbirlikçisi olmakla da suçlandı.[72]

Eski Türkiye'ye ve gerilemesine ilişkin tasvirlerde dinin merkezi yeri göz önüne alındığında, Atatürk'ün laik reformlarının Üçüncü Reich'in en fazla ilgisini çekmiş olması ve sahiden völkisch bir devlet kurma yönünde can alıcı adımlar olarak algılanması şaşırtıcı değildir. *Völkischer Beobachter* Türkiye'deki "İslami kilise sorunu"nu (*Islamikische Kirchenfrage*) kapsamlı bir biçimde tartıştı ve Yeni Türkiye'de "kilise ile devletin" tamamen ayrıldığını, dinin artık yalnızca özel bir mesele olduğunu hayranlıkla vurguladı. "Kilisenin" artık siyasal konulardan tamamen uzak kalmak zorunda olması,

---

71 "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los...!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost*, 12 Kasım 1938; "'Vater der Türken,'" *Berliner Morgenpost*, 10 Kasım 1938; Wilhelm Koppen, "Atatürks Erbe," *Völkischer Beobachter*, 22 Kasım 1938; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934; "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; Engelmann, "Ghasi Mustafa Kemal Pascha," 35, 38; Rössler, *Kemal Pascha*, 12; Mikusch. *Gasi Mustafa Kemal*, 83.

72 Örneğin "Zehn Jahre Türkische Republik," *Völkischer Beobachter*, 29 Ekim 1933; "Scharfes Vorgehen gegen staatsfeindliche Geistliche in der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 31 Temmuz 1935; "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938; Rudolf Dammert, "Ghasi Kemal Atatürk," *Freiburger Zeitung*, 10 Kasım 1938; "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 21-22; Bischoff, *Ankara*, 180-181; Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk*, 24.

Nazi basını ve yayınları tarafından örtük ve açık bir biçimde övüldü.[73] Birçok metin için İslamın yabancı, bir "Arap icadı" olması, Yeni Türkiye'nin ulusal yaşamı üzerinde dinin etkisini ortadan kaldırması için yeterli nedendi.[74] Bazıları düşmanlığını, ulusla beslenen "asalaklar"la karşılaştırılan "din adamları"nın rolüne yoğunlaştırdı. Bu "derviş ve dilenci sıkıntısı" ortadan kalkınca, ulusun rahat bir nefes aldığı iddia edildi. "Kilise" mallarının ulusallaştırılmasıyla, bu eski "asalaklar" esnaflığı ve zanaatkârlığı öğrenmek zorunda kaldı ve şimdi ulusun üretken mensupları olarak çalışıyorlardı; çalışmak istemeyenler de, diyordu *Berliner Börsenzeitung*, "yok olmuştu."[75] "Kilise"nin nüfuzunu ortadan kaldırılması ve "manastırlar"ın kapatılması, Türk ulusunun gerçek kurtuluşu yolunda bir sonraki mantıksal adım olarak tasvir edildi.[76] "Atatürk'ün Mirası" başlıklı *Völkischer Beobachter* denemesi, Kemalist devrimin en tipik özetini sundu: Türkiye, İslami derisini atmakla ve Müslüman dünya üzerinde halifelik unvanında asli olarak var olan bütün liderlik haklarından vazgeçmekle gerçek bir ulusal devlet oldu. Makale bu konuyu şöyle bağladı: "Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunu yıpratıp tüketen bütün zayıflatıcı etkilerden kurtulabildi."[77]

Bu zayıflatıcı etkiler azınlıkları da kapsamasına rağmen,

---

73 "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 2 Ağustos 1935; ayrıca bkz. Jäschke, *Türkei*, 33; Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus: Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937; Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938.

74 Tipik bir biçimde, "Kemal Atatürk," *Germania*, 11 Kasım 1938.

75 "Atatürk gestorben," *Berliner Börsenzeitung*, 10 Kasım 1938; ayrıca bkz. "Atatürk, der Begründer der neuen Türkei, gestorben," *Neue Warte am Inn*, 16 Kasım 1938; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 214.

76 Örneğin "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934.

77 Wilhelm Koppen, "Atatürks Erbe," *Völkischer Beobachter*, 22 Kasım 1938.

Alman basını çoğu kez orantısız ölçüde ve hayranlıkla Türkiye'deki "kilise sorunu"na odaklandı. Yeni Türkiye, din siyaseti alanında rol model gibi bir şey olarak sunuldu. Bu bağlamda açıkça ifade edilmemesine rağmen, bu völkisch devrimde "kilise ile devletin" ayrılmasını tasvir eden neredeyse bütün metinlerde örtük olarak vardı. *Münchner Neueste Nachrichten*'de çok uzun bir makale, bunu diğer pek çoğundan daha açık ortaya koydu.[78] Türklere neredeyse "Ari" ile eşanlamlı olan "kültürün taşıyıcıları" (*Kulturtrager*) unvanını da verdi. Kemalist devrimi ve modernleşmeyi kusursuz bir völkisch devrim olarak tarif etti ve Yeni Türkiye için "Üçüncü Türkiye" (*dritte Türkei*) terimini uydurmaya kalkıştı. Burada devlet ile "kilise"nin ayrılması ve dinin siyasal nüfuzunun yok edilmesi, böyle bir völkisch devrimin ayrılmaz ve mantıksal bir parçası olarak sunuldu. Diğer örnekler arasında, Melzig'in Atatürk biyografisine ilişkin *Frankfurter Zeitung* ve *Deutsche Allgemeine Zeitung*'da yayınlanan iki kitap eleştirisi de var; bu yazılar orantısız ölçüde Atatürk'ün dine karşı mücadelesine odaklandı ve bunu, daha fazla sonuç çıkarılabilecek –Almanya için– bir alan olarak öne çıkardı.[79]

Türkiye'ye ilişkin Üçüncü Reich metinlerinde dine ve dinin bastırılmasına bakış, Johann von Leers Hitler biyografisinde (1932) din konusunda Hitler'in Mustafa Kemal kadar radikal olmadığını iddia etmesine rağmen, Hitler'in din ve Türkiye konusundaki görüşüne uygundu. Leers, Hitler'in Atatürk'e benzer bir şey planlamadığını göstermeye çok çalıştı.[80] Ama Hitler'in kendi görüşü farklıymış gibi görünüyor. Hitler, Atatürk'ün "kilise"ye karşı savaştaki kararlılığına hayrandı. "Sofra Sohbetleri"nde, Nisan 1942'de şunu söylediği kaydedilir: "Kemal Atatürk Türkiye'de dervişlerin faaliyetle-

---

78 "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938.

79 "Kemal Atatürk," *Frankfurter Zeitung*, 12 Aralık 1937; Heinz Büchsenschütz, "Atatürks Werdegang," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 5 Ocak 1938.

80 Johann von Leers, *Adolf Hitler* (Berlin: R. Kittler, 1934 [1932]), 79.

rini yasakladığı halde, burada [Almanya'da] Katolik Kilisenin kanatları altında hâlâ çoğalıyorlar."[81] 1936'da Goebbels günlüğüne Hitler'le bir konuşmasını kaydetmişti: "Führer'in öğle yemeğinde... Dış politika. Kemal Paşa. Kısmen ruhban karşıtlığından ötürü Ruslara bu kadar yakındır. Papazlar siyasetin kanseridir."[82] Daha sonra, Ağustos 1942'de Hitler şu açıklamayı yaptı: "Kemal Atatürk'ün kendi papazlarını bu kadar hızlı halletmesi, [tarihin] en şaşırtıcı bölümlerinden biridir. Bir seferde 39'unu idam etti. Köklerini tamamen kazıdı. İstanbul'daki Ayasofya [artık] bir müzedir! 1934'te Venedik'te Duçe bana söyledi: 'Papa bir gün İtalya'yı terk edecek, burada iki efendi olamaz!'"[83] Savaş boyunca Hitler, Katolik Kilisesinin kırılmadan devam eden gücünden ötürü Franco'nun İspanya'sını ve Mussolini'nin İtalya'sını şiddetle eleştirmeye devam etti.[84] Yine Türkiye bir rol modeldi, yine İtalya'dan "daha kusursuz" bir örnekti ve yine medya, Führer'in görüşleriyle aynı çizgideydi.

Aufbau –Völkisch Canlanışın Zindeliği ve Gücü

Azınlıklardan ve örgütlü dinden kurtulmak, Yeni Türkiye'nin, Nazi metinlerinin olmasını istediği modele dönüşmesi için yeterli değildi. Yeni Türkiye, toplumun bütün alanlarında yaptığı reformlardan ötürü devrimci ve "en modern" devletti. Odaklanılacak bir dizi reform olmasına rağmen, Yeni Türkiye'ye ilişkin Nazi görüşü oldukça seçiciydi –konu edilmeyen bir sürü başlık vardı. Dil reformları ve kadınların yeni rolü, Yeni Türkiye ile ilgili Nazi söyleminde

---

[81] Henry Picker, ed., *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier: Hitler wie er wirklich war* (Stuttgart: Busse-Seewald, 1977 [1963]), 237.

[82] Joseph Goebbels, *Die Tagebücher*, ed, Elke Fröhlich, cilt 1, bl. 3/2 (Münih: K. G. Saur, 2001), 254 (17 Kasım 1936).

[83] Werner Jochmann, ed., *Adolf Hitler: Monologe im Führerhauptquartier, 1941-1944* (Münih: Orbis, 2000 [1980]), 322.

[84] Rainer Zitelmann, *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs* (Hamburg: Berg, 1987), 448-452.

ele alınmayan iki önemli başlıktı. Bu metinlerde genellikle sıralanarak sunuldu; anlamlı ölçüde pek araştırılmadı.[85] Propaganda da böyle bir konu başlığıydı. Kemalistlerin Bağımsızlık Savaşı sırasında tarihte ilk "propaganda bakanlığı"nı yaratmalarına çok önem veren Weimar basınından farklı olarak Nazilerin bu konuda söyleyecek fazla sözü yoktu. Özel Kemalist propaganda ve eğitim kurumu halkevleri bile çok fazla ilgi çekmedi.[86] Benzer şekilde, gençlik örgütleri ya da daha doğrusu faşist gençlik örgütüne benzer bir örgütten yoksunluk, anlaşılan Nazi basınını ve yorumcularını o kadar kızdırdı ki, bu konuyu büyük ölçüde görmezlikten gelmeyi tercih ettiler.[87]

Bununla birlikte, bazı reform alanlarını biraz ilgisizlik, Nazi

---

85 Örneğin H. von Engelmann, "Köpfe der Weltpolitik: Ghasi Mustafa Kemal Pascha," *Münchner Neueste Nachrichten*, 18 Ocak 1934; Wilhelm Koppen, "Atatürks Erbe," *Völkischer Beobachter*, 22 Kasım 1938; benzer şekilde bir ders kitabında, Gehl, *Geschichte*, 149; ayrıca bkz. "Ein Volk lernt schreiben," *Hamburger Fremdenblatt*, 19 Şubat 1937; "Schaffung einer türkischen Nationalsprache," *Deutsche Zeitung*, 31 Ağustos 1934.

86 Halk evleri konusunda bkz. "Die nationale Bewegung in der Türkei: Kemalismus— Nationalismus," *Berliner Illustrierte Nachtausgabe*, 31 Kasım 1933; "Kemal Atatürk und seine Volks-Partei," *Berliner Tageblatt*, 27 Haziran 1935; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938. Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 45, *Kraft-durch-Freude* programıyal bile karşılaştırır. Propaganda konusunda krş. "Rundschau im Auslande: Ein 'Presseminister' in Angora," *Kreuzzeitung*, 28 Aralık 1921. Ama Jäschke, örneğin gazetelere ve enformasyona verilen yüksek değeri vurguladı ve Atatürk'e bir propaganda ve belagat "ustası" dedi, aktaran Ekkehard Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus, 1933-45* (Edingen-Neckarhausen: Deux mondes, 2006), 401; Jäschke, *Türkei*, 37.

87 Krş. "Kemal Atatürk und seine Volks-Partei," *Berliner Tageblatt*, 27 Haziran 1935; "Türkische Jugend," *Berliner Börsenzeitung*, 1 Haziran 1942; "'Wir wünschen dem Deutschland Hitlers Glück auf den Weg,"' *Völkischer Beobachter*, 14 Mart 1934; "Reise nach Kleinasien: Stabsführer Nabersberg in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 22 Mart 1934; "Die Grüße der türkischen Jugend an die Hitler-Jugend," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 21 Mayıs 1935; "Die Türkei holt auf," *Nationalsozialistische Rheinfront*, 19 Mayıs 1937.

basınının Yeni Türkiye konusunda kendin geçmediği –1937'de Propaganda Bakanlığı temsilcisinin ağzından kaçırdığı gibi, "katlanılmaz derecede" kendinden geçmediği– anlamına gelmez. Nazi Almanya'sı Yeni Türkiye'de reform, yeniden inşa ve modernleşme sürecini oldukça holistik bir biçimde algıladı. Burada anahtar terim, yetersiz bir biçimde "inşa" olarak çevrilen *Aufbau* terimiydi. Bu terim yalnızca savaşın harap ettiği bir ülkeyi ve ekonomiyi yeniden inşa etmeyi ve "etnik temizliği," yalnızca Türkiye'nin modernleşmesini anlatmıyordu, her şey demekti –ve Yeni Almanya için de aynı terim kullanılmaktaydı. "Yeniden inşa etme iradesi" (*Aufbauwille*), gazetelerin yorumuna göre, kendi Führer'lerinin yönetiminde her iki ülkeyi karakterize eden şeydi.[88] Aufbau, çoğu kez Kemalist reformların bütün kültürel ve toplumsal yanlarını kapsamaktaydı; ama "iç yenilenme"yle de eşanlamlıydı.[89] Modern bir völkisch devlete dönüşmekle ilgiliydi. Bu yüzden Aufbau, Yeni Türkiye'nin tasvirinde merkezi anahtar sözcüktü ve ikinci Türk mucizesini oluşturan bu "güçlü Aufbau'ydu."[90] Türkiye, Aufbau'nun "ne-

---

[88] Örneğin "Deutsch-türkische Beziehungen," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 3 Mayıs 1935; "Abreise des türkischen Arbeitsministers," *Frankfurter Zeitung*, 9 Ağustos 1937; "Türkei: Pressestimmen zum Besuch des Reichswirtschaftsministers," *Nachrichten für den Außenhandel*, 11 Ekim 1938.

[89] Krş. "Wir und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 10 Ağustos 1933; Torwik, "Kemal Atatürk gestorben: Der Erneuerer seines Volkes und Staates," *Das kleine Blatt*, 11 Kasım 1938.

[90] Daha aşığıda anılanlar dışında birkaç örnek: "Die Türkei im Aufbau," *Wirtschaftspolitischer Dienst*, 29 Aralık 1934; "Am Rande der Sowjetunion: Die Aufbauleistung der neuen Türkei nach dem Weltkrieg," *Wirtschaftspolitischer Dienst*, 11 Eylül 1935; "Der Wirtschaftsaufbau der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 13 Mart 1936; "Die Türkei baut auf," *Der Angriff*, 21 Eylül 1936; "Ankaras Aufbauprogramm," *Völkischer Beobachter*, 2 Temmuz 1938; "Das Werk des Ghasi," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Temmuz 1933; Werner von Lojewski, "Türkei gestern und heute," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Haziran 1941; "Der Aufbau der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 29 Ağustos 1942; "Gehört die Türkei zu Europa?," *Wirtschaftspolitischer Dienst*, 9 Ağustos 1941; "20 Jahre Neue Türkei," *Völkischer Beobachter*, 28 Ekim 1943; "Das Werk Kemal Atatürks: Zwei Jahrzehnte Türkische

fes kesici" bir hızla gerçekleştiği bir "ilerleme ülkesi" olarak da tasvir edildi.[91] *Deutsche Allgemeine Zeitung*'un vurguladığına göre, 1938'de bile ekonomi bakanı Walther Funk gibi ziyaretçiler daha fazla Aufbau ve ilerleme için hâlâ enerji ve cesaret bulunduğunu görebiliyordu. Yeni Türkiye, canlanışı söz konusu olduğunda kuvvetli ve "tez canlı"ydı.[92] Dahası, Yeni Türkiye'yi tasvir etmek için kullanılan dil Atatürk'ü tasvir etmek için kullanılan kadar övücü olduğu gibi, bazı yorumcular Atatürk'ün "taktikçi" ve "matematikçi" gibi bazı niteliklerini bütün Türkiye'ye aktardı. Dolayısıyla ülke, soğukkanlı, ayık ve olgusal bir tarzda yeniden inşa ediliyordu; Yeni Türkiye "berraklık ve sonuç"la ilgiliydi. Bir sorun saptandı ve sonra halledildi. *Völkischer Beobachter*'de bir makalenin koyu harflerle vurguladığı gibi, aynı zamanda "ödünsüz" bir Aufbau'ydu. Ama sonuçta, Aufbau aktivizmi "fantastik sınıra dayanan" Türk Führer'in eseriydi.[93]

Yeni Türkiye'nin zindeliğini ve gücünü vurgulamak için Anadolu sık sık Amerika'yla karşılaştırıldı.[94] Türk Aufbau

---

Republik," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 29 Ekim 1943; Richard Peters, "Ismet Inönü," *Rheinisch-Westfälische Zeitung*, 23 Mart 1944; Bischoff, *Ankara*, 149-192; Böttiger, *Führer der Völker*, 83; Guse, *Die Türkei*, 127-51; Roedenbeck, *Das Türkische Reich*, 23-74; Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk;* ayrıca bkz. Lutz Koch, *Reise durch den Balkan* (Berlin: Deutsche Verlagsgesellschaft, 1941), 77, 79-82; ve bir ders kitabı, Walter Hohmann, *Deutsche Geschichte vom Wiener Kongreß bis zur Gegenwart* (Frankfurt am Main: Diesterweg, 1937), 36-37.

91 "Kemal Atatürk gestorben," *Frankfurter Zeitung*, 11 Kasım 1938; "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941; Wilhelm Renner, "Der Vater der Türken," *Berliner Tageblatt*, 11 Kasım 1938.

92 "Das Werk Atatürks," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 3 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938.

93 "Aufbauwille der Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 17 Mart 1937; "Die Türkei Vormacht Vorderasiens," *Völkischer Beobachter*, 7 Ocak 1936; "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 2 Ağustos 1935; "Mustafa Kemal und der moderne Orient," *Deutsche Zeitung*, 27 Eylül 1934.

94 Üçüncü Reich'te Amerika Birleşik Devletleri'nin imajı konusunda bkz. Klaus P. Fischer, *Hitler and America* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011); Philipp Gassert, *Amerika im Dritten Reich:*

o kadar başarılı sayıldı ki, bazı yazarlar Yeni Türkiye'nin gelecekte bir süre birçok ülkenin ilerisinde olacağı gibi, en az ikinci bir Amerika'nın gerçekleşeceğini de tahmin etti –"Amerika örneği fiilen tekrarlanacak." Benzer bir çizgide *Kreuzzeitung*'da: "Yalnızca on yıl içinde Anadolu'nun kalbinde ikinci bir Amerika oluştu." Ama aynı zamanda Atatürk, "Amerikalılaşma"nın tuzaklarını önleyecekti. "Uygarlık," diyordu Froembgen, "*Volkstum* bir temel üzerinde kurulmaz, ruhun yaşamsal özsuyu verilmezse mekanik, ölü, sıkıcı bir şeydir."[95] Dahası, Hjalmar Schacht 1936'da dördüncü kez Reichsbank'ın başkanı olarak Ankara'yı ziyaret ettiğinde, Ankara'nın "Türk ruhunun en büyük eserlerinden biri" olduğunu belirtti ve tek benzerini, Amerikan kentlerinin inşasında buldu.[96] Kent inşası alanında bu benzetme, *Völkischer Beobachter*'in "İki Yeni Kent Oluştu: ABD'de Boulder City ve Türkiye'de Sinop" başlıklı resimli haberde de vardı.[97]

Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında Kemalist başkent Ankara, Almanya'da ikonik bir statüye zaten ulaşmıştı. Sağ ve aşırı sağ Münih'te Ankara'dan söz ediyordu, Kemalistler Ankara-Türkleri olarak da biliniyordu ve her okurdan Ankara sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmesi beklenirdi. Ankara'nın ikonlaştırılması 1920'lerde ve Üçüncü Reich süresince devam etti. Ankara, yeni bir kent türü, "Ankara mucizesi" (Resim 5.1) olarak övüldü. Aslında Ankara yeni ülkeydi: "Ağırbaşlı, olgusal 20. yüzyıldır ve aynı zaman-

---

Ideologie, Propaganda und Volksmeinung, 1933-1945 (Stuttgart: F. Steiner, 1997); Zitelmann, *Hitler*, 316-324.

95 Froembgen, *Kamal Atatürk*, 213; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937.

96 "Dr. Schachts Besprechungen in Ankara," *Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger*, 19 Kasım 1936; Guse, *Die Türkei*, 109; "Der Weg der Türkei: Seit zehn Jahren ein neues Volk, ein neuer Staat," *Deutsche Zeitung*, 8 Kasım 1933.

97 "Zwei neue Städte sind entstanden: Boulder City in USA und Sinop in der Türkei" (resimli haber), *Völkischer Beobachter*, 12 Nisan 1935.

da tuhaf bir biçimde geçmiş bir çağı, Türk göçebelerin ordugâhlarını hatırlatır." Ankara, Yeni Türkiye'nin "kalbi ve beyni," "simgesi ve atölyesi"ydi.[98] Muazzam dönüşüm kapasitesi, Ankara'da ve diğer kent inşası projelerinde kendini dışa vuran bu völkisch kuvvet, Berlin'in yeniden inşasına zemin hazırlamak için propaganda amaçlı olarak övüldü. 1 Ekim 1933'te *Völkischer Beobachter*'de "Kemal Paşa'ya Bir Kent" başlıklı uzun bir makale yer aldı. Bu makale öyle düzenlenmişti ki, aynı sayfada çerçeve içinde "Berlin'in Bulvar Rüyası" başlıklı bir makale daha vardı. "Kendi Führer'ine" bir kent inşa eden Yeni Türkiye ile Alman Führer'in Berlin için istediği şey arasındaki bağlantı açıktır.[99]

Hitler'in kişisel fotoğrafçısı ve yakın arkadaşı Heinrich Hoffmann'ın Münih'te Staatsbibliothek'de bulunan fotoğraf dizisi (Resim 5.2-5.5), Yeni Türkiye'ye ilişkin Nazi görüşünü çok iyi yakalar. Ankara'yı, Yeni Türkiye'nin bu cisimleşmesini, geniş bulvarları, modern fabrikaları, okulları ve propaganda marşlarıyla modern, yeni bir 20. yüzyıl kenti olarak gösterir. Yeni Türkiye söz konusu olduğunda Nazi gözünün ne kadar seçici olduğunu da gösterir. Önde gelen Nazi yayınevi Volk und Reich'in 1942'de çıkardığı *Yeni Türkiye* başlıklı ve Hoffmann'ın bazı resimlerine yer veren resimli kitabı da hiper-modern bir Türkiye izlenimi verir. Alman basını ve kitapları, özellikle *Völkischer Beobachter*, Yeni Türkiye'nin modernliğini ve Aufbau'sunu vurgulamak için yaygın bir biçimde fotoğraf kullandı. *Völkischer Beobachter*, çeşitli Türk başarılarına ve sanayi sergileri, askeri manevralar, spor, "kadınların eşitliği" ve kadınların toplumdaki yeni rolleri, propaganda, siyaset, yeni binalar ve altyapı projeleri

98 Hüber, *Die Türkei*, 26; Koch, *Reise durch den Balkan*, 81; Egon Heymann, "Ankara: Herz und Hirn der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 15 Ağustos 1936; "Kemal Atatürk," *Germania*, 11 Kasım 1938; Froembgen, *Kamal Atatürk*, 210.

99 Her ikisi de *Völkischer Beobachter*'in 1 Ekim 1933 tarihli sayısında: "Eine Stadt für Kemal Pascha" ve "Berlins Traum von einer Triumphstrasse."

gibi Türkiye'nin völkisch modernliğinin işaretlerine ilişkin fotoğraflı haberlere yer verdi.[100]

Türk Aufbau mucizesinin temel bileşenlerinden biri ekonomiydi. Almanya'da Türk Ticaret Odasının başkan yardımcısının *Berliner Börsenzeitung*'da dillendirdiği gibi, burada "ulusal *Führertum* yönetiminde ekonomik kalkınma"ya tanık olunabilir.[101] Üçüncü Reich metinlerinin sunduğu şekliyle Türkiye'nin ekonomik yineden inşasının sonuçları şaşırtıcıydı: Türkiye dünyada en fazla gelişen devletlerden biri olduğunu kanıtlamıştı ve işsizliği fiilen ortada kaldırmıştı.[102] O sırada diğer Avrupalı faşist yorumcular Yeni Türkiye'nin "korporatist" boyutlarına odaklanırken, Nazi basını ve yayınlar bu tür boyutları, yeni devletin ekonomik bağımsızlığının ve çiftçinin önemi olarak vurguladı.[103] *Völkischer Beobachter* ve *Deutsche Allgemeine Zeitung* bütün bunları akla uygun buldu: Ekonomi "bir kale" olmalıydı, sahiden ulusal bir eko-

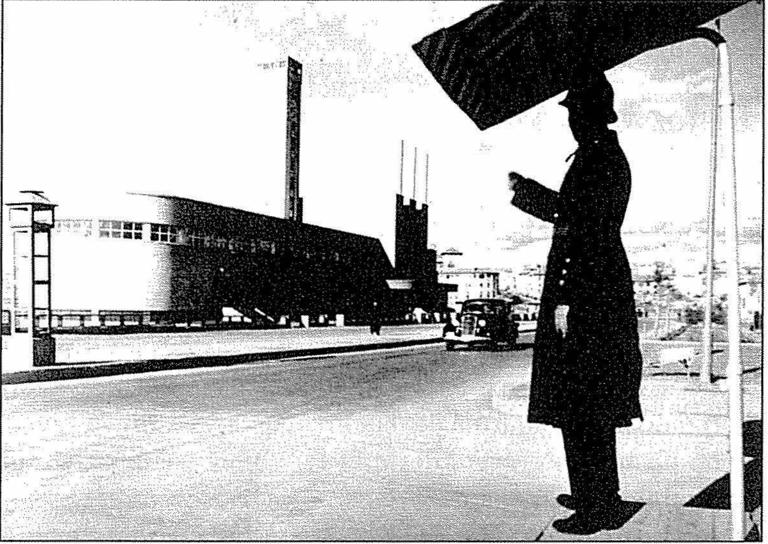
---

100 Krş. *Völkischer Beobachter*'de Türkiye üzerine birkaç "resimli haber": "Erste türkische Industrieausstellung," 23 Kasım 1934; "Großes Herbstmanöver auch in der Türkei," 3 Eylül 1935; "Parademarsch türkischer Marinetruppen in İstanbul," 5 Kasım 1936; "Junge Fahnenträgerin führt an dem türkischen 'Tag des Kindes' die Turnerinnen in das Stambuler Stadion," 9 Mayıs 1935; "Das größte Sportfest im Lande Atatürks," 18 Haziran 1937; "Zur Zehnjahrfeier der erneuerten Türkei," 29 Ekim 1933; "An dem internationalen Frauenkongress in İstanbul," 24 Nisan 1935; "Propaganda-Unzüge in den Straßen Stambuls," 27 Şubat 1935; "Aktivität in der Türkei," 23 Mart 1935; "Kemal Atatürk: Der türkische Präsident nimmt in Ankara am türkischen Nationalfeiertag die große Parade ab," 7 Kasım 1935; "Die Türkei feierte ihren 12. Nationalfeiertag," 5 Kasım 1936; "Zwei neue Städte sind entstanden: Boulder City in USA und Sinop in der Türkei," 12 Nisan 1935; "Eine Talsperre bei Ankara," 3 Aralık 1936; "Regierungsviertel in Ankara," 14 Ocak 1937.

101 Mümtaz Fazıl Bey: "Wirtschaftsentwicklung unter nationalem Führertum," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933.

102 Rössler, *Kemal Pascha*, 121.

103 Bkz. "korporatizmin [Romanyalı] babası": Mihail Manoilescu, *Mussolini, Hitler, Kemal* (Braila: Tipografi a Românească, 1934); ayrıca Mihail Manoilescu, *Le siècle du corporatisme: Doctrine du corporatisme intégral et pur* (Paris: Alcan, 1934).

Resim %.2, 5.3, 5.4 ve 5.5. Nazilerin gözünde Ankara ve Yeni Türkiye: Hoffmann Koleksiyonundan fotoğraflar. Hoffman Koleksiyonu, Staatsbibliothek Munchen.

nomi olmalıydı.[104] Değişik metinlerin tümü, Atatürk'ün başlangıçta neredeyse hiçbir şeyi olmadığını, tamamen harabeye dönmüş bir ülke dışında sanayisi, parası olmadığını vurguladı.[105] Yüzlerce makalede yeni fabrikaların, bir altyapının, mesleki eğitim ve araştırma tesislerinin inşasına ve ülkenin elektrifikasyonuna yer verildi. Bunların büyük çoğunluğu çeşitli sanayi ve altyapı projelerini çok ayrıntılı bir biçimde tartıştı. "Ekonomik cephe"de büyük bir savaş söz konusuydu ve Türkiye açıkça kazanıyordu.[106] Aslında 1933'te *Berliner Lokal-Anzeiger* ve *Kreuzzeitung*'daki makalelerin vurguladığı gibi, Yeni Türkiye'nin reformlar ve yeniden inşa alanındaki başarısı o kadar büyüktü ki, bütün bunların bir gazete makalesinde ana hatlarını çizmek bile olanaksızdı.[107]

1934'te *Hamburger Tageblatt*'da bir başlık "Türk Beş Yıllık Planından Haberdar mısınız?" sorusunu sorup, birçok metnin bu hızlı ekonomik Aufbau'nun merkezi âleti olarak tanımladığı şeyi aydınlattı.[108] Türk hükümetinin 1933'teki beş yıllık planında Bolşevik iktisat kokusu olmasına rağmen, basın tarafından özellikle Türkiye bağlamında, ama küresel olarak da ekonomiyi ele almanın doğru olarak övüldü

---

[104] "Wir und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 10 Ağustos 1933; "Die Leistungen der neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 18 Kasım 1934.

[105] Krş. "Der Gazi formte ein Volk und eine Wirtschaft," *Hamburger Tageblatt*, 11 Kasım 1938; "Ein Volk lernt schreiben," *Hamburger Fremdenblatt*, 19 Şubat 1937.

[106] Örneğin "Die Eisenbahnen der heutigen Türkei und ihre militärische Bedeutung," *Völkischer Beobachter*, 15 Ocak 1935; "Die Türkei in neuem Gewande," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 19 Aralık 1935; "Die Türkei auf dem Wege zur industriellen Selbstversorgung: Zwischenbilanz der Industrialisierungspläne," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 30 Nisan 1937; Paul Holzinger, "Die Türkei feiert: Fünfzehn Jahre Kemalismus: Atatürks Werk," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938.

[107] Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933; Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933.

[108] "Kennen Sie den türkischen Fünfjahresplan?," *Hamburger Tageblatt*, 24 Nisan 1934.

–Üçüncü Reich 1936'da dört yıllık bir plan hazırlayacaktı. Pek çok makale, bu tür beş yıllık planların Bolşevik çağrışımlarının sözünü bile etmedi, bunun dünyada en normal ekonomik araç olduğunu öne sürdü. Pek çok metne göre devlet-yönetiminde bir ekonomi, völkisch ekonomik canlanmayı başarmanın en iyi yoluydu.[109] Planlı bir ekonomi, Türk kaynakların neredeyse ideal kullanımını kolaylaştıran şeydi ve sınıf çatışmaları en alt düzeyde tutulmaktaydı; bazı metinler, Türkiye'de geleneksel anlamda sınıflar (artık) olmadığını bile öne sürdü.[110] Bu metinlerin vurguladığına göre, bütün ekonomik reformlarıyla Türkiye gerçek bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşuyordu.[111]

Yeni Türkiye'nin başarı öyküsünün çoğu kez öne çıkarılan bir yanı da "Türk çiftçisine," "Türkiye'nin varlık temeli" olan tarım ekonomisine yoğunlaşmasıydı.[112] Bu, algılanan ulusal ruhun da ayrılmaz bir parçasıydı; Türk ulusu çoğu

---

[109] Örneğin "Wir und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 10 Ağustos 1933; "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 2 Ağustos 1935; "Der türkische Fünfjahresplan," *Kreuzzeitung*, 6 Ekim 1934; "Die Türkei in neuem Gewande," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 19 Aralık 1935; "Die Türkei auf dem Wege zur industriellen Selbstversorgung," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 30 Nisan 1937; "Aufbauwille der Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 17 Mart 1937; Egon Heymann, "Ankara: Herz und Hirn der neuen Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 15 Ağustos 1936; Paul Holzinger, "Die Türkei feiert," *Berliner Tageblatt*, 27 Ekim 1938; "Kamal Atatürk," *(Linzer) Tages-Post*, 10 Kasım 1938; "Ismet Inönü," *(Österreichische) Volks-Zeitung*, 12 Kasım 1938; Bischoff, *Ankara*, 186-192; Schopen, *Die neue Türkei*, 143-149; Rohrbach, *Balkan, Türkei*, 55-59; Mikusch, *Gasi Mustafa Kemal*, 327-328, 337; Kral, *Das Land Kamal Atatürks*, 94-102; Jäschke, *Türkei*, 43-44.

[110] Krş. Fritz von Globig, "Türkische Gesellschaftsordnung," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 25 Ocak 1941.

[111] Tipik bir biçimde, "Neue Wege der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 2 Ağustos 1935.

[112] Örneğin "Der Gazi formte ein Volk und eine Wirtschaft," *Hamburger Tageblatt*, 11 Kasım 1938; "'Nun, die Steuerpächter seid ihr los...!': Kemal Atatürk, der Befreier des türkischen Bauern," *Nationalsozialistische Landpost*, 12 Kasım 1938; "Die Türkei holt auf," *Nationalsozialistische Rheinfront*, 19 Mayıs 1937; "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933.

kez "Anadolulu çiftçilerin ulusu" olarak tarif edildi.[113] Bazı metinler çiftçi kültünü Türklerin savaşçı olarak nitelenmeleriyle ilişkilendirdi ve "Türk subayın ve Türk çiftçinin" iç asaletinden söz etti.[114] Atatürk'ün Türk çiftçilere "efendi" dediği aktarıldı.[115] Yine de "Türk çiftçisi" konusu, çok verimli bir haber alanı değildi. Ama ulus için "çiftçi"nin yüksek değeri Kemalist Türkiye ile Üçüncü Reich'i, en azından söylemsel alanda ilişkilendirdi.[116] Bu yüzden, örneğin Atatürk'ün cenaze töreniyle ilgili basın haberleri, "Türk çiftçiler"in Atatürk'ün tabutuna gelip çiçek bıraktıklarını vurguladı.[117]

Yeniden Revizyonizm –Model Dış Politika

Elbette Yeni Türkiye yalnızca iç politika söz konusu olduğunda model bir völkisch devlet değildi. Bu devrimci, völkisch devletin çeşitli nitelikleri dış politikaya da uzanmaktaydı. Örneğin Rössler, Yeni Türkiye'nin herhangi bir duygusallıktan etkilenmediğini –örneğin Nazilerin ve aşırı sağın gözünde Weimar Almanya'sı gibi– vurguladı.[118] Yine Yeni Türkiye, anlaşılan, bütün yanlış sonuçları çıkarmaya uygundu. 1935'te *Hamburger Tageblatt*'ta bir yorum, bütün ülkelerin Türkiye'ye saygı ve sevgi duyduğunu ve Türkiye'nin bu noktaya gelmek için iç

---

113 Egon Heymann, "Zehn Jahre neue Türkei," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933.

114 Hans Rabe, "30 Jahre Freund der Türkei: Ein Nachwort zum türkischen Jubiläum," *Kreuzzeitung*, 1 Kasım 1933.

115 Mümtaz Fazıl Bey: "Wirtschaftsentwicklung unter nationalem Führertum," *Berliner Börsenzeitung*, 28 Ekim 1933; "'Herr der Türkei ist der Bauer,'" *Nationalsozialistische Landpost*, 6 Kasım 1936; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 211.

116 "Die deutsch-türkische Verbundenheit," *Völkischer Beobachter*, 2 Kasım 1933.

117 "Die Leiche Atatürks in Ankara feierlich aufgebahrt," *Wiener Zeitung*, 21 Kasım 1938.

118 Rössler, *Kemal Pascha*, 113; "Die Stellung der neuen Türkei," *Hamburger Tageblatt*, 5 Mayıs 1935; "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938.

ve dış politika konularında kendi refahına bakmaktan başka bir şey yapmak zorunda kalmadığını belirtti.[119]

Bir Paris barış antlaşmasını toptan revize etmekle Kemalist Türkiye, iki savaş arasında Avrupa'da tam anlamıyla revizyonist bir devlet sayılabilirdi. Ama Lozan Antlaşması, Türk devleti için iki sorunu çözmeden bırakmıştı: Boğazların askersizleştirilmesi ve İskenderun sancağının geleceği. Atatürk Sevr "kölelik antlaşması"nın bu iki kalıntısını halletmeye başlayınca, Alman basınının Yeni Türkiye'yi "bizden biri" olarak yücelteceği bir konusu daha oldu. Dolayısıyla 1936'da Boğazlar'ı Türkiye'nin yeniden askerileştirmesine Almanya'da çok büyük sempatiyle bakıldı ve Alman basınında geniş yer verildi. *Völkischer Beobachter* bu konuda bir buçuk yıl içinde otuzdan fazla makale yayınladı.[120] Taşra basınında ayrılan yer daha da genişti, örneğin *Freiburger Zeitung*, Boğazlar'ın yeniden askerileştirilmesine giden üç ay içinde bu konuya kırktan fazla makale ayırdı.[121]

---

119 "Die Stellung der neuen Türkei," *Hamburger Tageblatt*, 5 Mayıs 1935.

120 Krş. *Völkischer Beobachter*'de Boğazlar sorunu üzerine birkaç makale: "Um die Befestigung der Dardanellen," 24 Mayıs 1935; "Die Dardanellenfrage und die griechischen Inseln," 2 Temmuz 1935; "Türkei denkt an die Meerengenfrage," 7 Kasım 1935; "Die Türkei zum Völkerbundskrieg bereit?," 22 Aralık 1935; "Türkei verlangt Dardanellen-Befestigung," 26 Mart 1936; "Tschanak Kalé: Der diplomatische Kampf um die Dardanellen," 22 Nisan 1938; "Dardanellen-Konferenz anberaumt," 13 Mayıs 1936; "Der Schlüssel zum Bosporus," 23 Haziran 1936; "Moskauer Spiegelfechtereien gegen Ankara," 4 Temmuz 1936; "Ankara mahnt: Nicht abhängig von Montreux!," 9 Temmuz 1936; "Türkische Warnung an die Adresse von Montreux," 11 Temmuz 1936; "Am Montag Besetzung der Dardanellen durch die Türkei," 19 Temmuz 1936; "Dardanellenbesetzung unter Sirenengeheul," 22 Temmuz 1936. Boğazların yeniden askerileştirilmesi konusunda bkz. Süleyman Seydi, *The Turkish Straits and the Great Powers: From the Montreux Convention to the Early Cold War, 1936-1947* (İstanbul: Isis Press, 2003), 31-74; Montreux Sözleşmesine uluslararası tepkiler konusunda bkz. Ö. Andaç Uğurlu, ed., *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi, 1923-1938* (İstanbul: Örgün, 2003), 340-378.

121 1936'da Mayıs ortasından Temmuz ortasına kadar *Freiburger Zeitung*'daki yazılardan örnekler: "Verstimmung zwischen Moskau und Ankara," 15 Mayıs 1936; "Die Meerengenkonferenz in Montreux

Bu durum, Propaganda Bakanlığının isteğine de uygundu: Örneğin Nisan 1936'da bu yeni revizyonizmin Almanların çeşitli hedeflerine paralel olduğunu göstermek için Boğazlar sorununa daha fazla yer verilmesini istemişti. Resmi şiar şuydu: "Bütün dünyada eski sorunlar yeniden masaya yatırılıyor."[122] Boğazlar'la ilgili durum, çoğu kez askersizleştirilmiş Rhineland'la karşılaştırıldı. Bununla birlikte her iki konu –1935'ten 1939'a kadar Alman basınında geniş yer verilen Boğazlar ve İskenderun sancağı sorunu– daha fazlasını sunmaktaydı. Rhineland'ın yeniden askerileştirilmesi, Avusturya, Südetlerland, Memelland ve Danzig'in ilhakı gibi revizyonist Nazi hedeflerinin, Nazi propagandasına egemen olduğu yıllardı. Şaşırtıcı değildir ki, Türk ulusunun hak talepleri ile Alman ulusunun hak taleplerini eşit ölçüde haklı olduğunu göstermek için Türkiye'deki gelişmeler açıkça kullanıldı.[123] Boğazlar'ın Türkiye'ye tamamen devredilmesi, Türk özgürlük mücadelesinde doğal bir adım olarak görüldü.[124] Yine Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında olduğu gibi,

eröffnet," Haziran 23; "Der Prüfstein Montreux," Haziran 23; "Die türkischen Vorschläge als Verhandlungsgrundlage," Haziran 24; "Die Verhandlungen in Montreux," Haziran 25; "Das Kräftespiel am Mittelmeer," Haziran 25; "Montag Vollsitzung in Montreux," Temmuz 4; "Meerengenkonferenz in Montreux," Haziran 7; "Die Beratungen der Meerengenkonferenz," Temmuz 8; "Türkei drängt auf Abschluß," Temmuz 8; "Neue Meinungsverschiedenheiten in Montreux," Temmuz 10; "Der Herr der Dardanellen," Temmuz 11; "Rund um die Meerengenkonferenz," Temmuz 12; "Einigung in Montreux," Temmuz 14; "Das Ende der Meerengenkommission," Temmuz 17; "Das Gesicht der 'Legalität': Bemerkungen zum Abschluß der Konferenz in Montreux," Temmuz 21.

122 Basın talimatı ZSg. 102/2b/41/38 (3) (15 Nisan 1936), ayrıca ZSg. 101/7/255/ No. 351 (15 Nisan 1936), Bohrmann, *NS-Presseanweisungen der Vorkriegszeit*, cilt 5, bl. 1, 400 içinde.

123 "Wieder Kanonen an den Dardanellen," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 23 Nisan 1936.

124 Örneğin "Um die Befestigung der Dardanellen," *Völkischer Beobachter*, 24 Mayıs 1935; Werner von Lojewski, "Türkei gestern und heute," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 22 Haziran 1941; "Kemal Atatürk: Der Schöpfer der neuen Türkei," *Kreuzzeitung*, 10 Ocak 1937; "Kemal

Alman basını, Ankara hükümetinin sert, kendinden emin ve kararlı dilini sevdi. *Völkischer Beobachter*'de böyle bir makalenin teması şuydu: "Milletler Cemiyetinin kararlarına bağımlı değiliz!" Aynı gazetede iki gün sonra başka bir makale, Türkiye Milletler Cemiyetinden bir çözüm istemiş olmasına rağmen, bunun Türkler açısından bir "saflık" olmadığını vurguladı. Türkler, Milletler Cemiyetiyle ya da onsuz kendilerine ait olanı alacaktı. Türklerin 1326'dan beri Boğazlar'ın sahibi olması ve I. Dünya Savaşında Çanakkale savunmasıyla Boğazlar'ı "yeniden kazanması," Yeni Türkiye ile yeniden birleşmelerinin nedeni olarak vurgulandı.[125]

Türk revizyonizminin ikinci konusu –İskenderun sancağının ya da yeni adıyla Hatay'ın ilhakı– revizyonist Alman konularını desteklemeye daha da uygundu. Sancak Sevr Antlaşmasından beri Fransız yönetimi altındaydı ve Suriye'deki Fransız mandasının bir parçasıydı. Burada Türkler en büyük gruptu, ama çoğunluk değildi. Sancak çoğu kez "Grenzland Hatay" (sınır toprağı Hatay) olarak tartışıldı; çeşitli Alman "Grenzlander"lerle –Südetlerland, Memelland, Avusturya, Danzig ve benzeri– kalıcı bir paralellik atfedildi. Bu bir "Türk sorunu"ydu, bir "yaşam ve onur" sorunuydu ve Alman gazeteler yanıtını biliyordu.[126] Hatay'ın Yeni Türkiye'ye ilhakı yine büyük bir sempatiyle karşılandı ve yeni völkisch devlet için doğal bir adım olarak algılandı. Basın, başından itibaren şunu vurguladı: Anlaşılan, bu olayda, bir sancağın

Atatürk gestorben: Der Schöpfer der neuen Türkei ist nicht mehr," *Wiener Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938; Lojewski, *Aufmarsch*, 157; Guse, *Die Türkei*, 156.

125 "Ankara mahnt: Nicht abhängig von Montreux!," *Völkischer Beobachter*, 9 Temmuz 1936; "Türkische Warnung an die Adresse von Montreux," *Völkischer Beobachter*, 11 Temmuz 1936; "Wieder Kanonen an den Dardanellen," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 23 Nisan 1936.

126 Örneğin "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938; "'Der Sandschak, eine Frage des Lebens und der Ehre für die Türkei,'" *Völkischer Beobachter*, 13 Ocak 1937; "Alexandrette, eine türkische Frage," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 7 Kasım 1936; ayrıca bkz. Melzig, *Kamâl Atatürk*, 191.

önceki sahibinin hakları bir şekilde kabul edilmekteydi. Bunun, bu tür konulara daha geniş bir yaklaşımın parçası olması umuluyordu.[127] *Völkischer Beobachter* 1936'nın sonundan Temmuz 1938'e kadar Sancak sorununu, birçoğu yarım sayfalık görsellerle dolu altmış fazla makaleyle (Resim 5.6) özellikle geniş bir biçimde ele aldı; Temmuz 1938'de birinci sayfadan, Türklerin Sancak'a girdiğini duyurdu –Haziran 1939'da tam ilkah edilinceye kadar Sancak'la ilgili haber yapmaya devam etti.[128] Daha büyük birçok gazete ve dergi, konuyla ilgili kapsamlı denemeler yayınladı.[129] Taşra basını da konuya geniş yer verdi –ulusal ve uluslararası haberlere her sayıda iki, bilemedin üç sayfa ayırdıkları ve dünyada İs-

---

[127] Krş. "Alexandrette: Nur ein türkisch-französisches Problem?," *Berliner Börsenzeitung*, 9 Ocak 1937; "Geheimprotokolle," *Völkischer Beobachter*, 8 Haziran 1939; Edmund Schopen, "'Vater der Türken': Der Schöpfer der neuen Türkei," *Münchner Neueste Nachrichten*, 11 Kasım 1938; "Kamal Atatürk," *Dresdner Neueste Nachrichten*, 10 Kasım 1938.

[128] Aralık 1936'dan Haziran 1939'a kadar Völkischer Beobachter'de yayınlanan altmıştan fazla deneme ve makaleden örnekler: "Der Streitfall um Antiochia und Alexandrette," 9 Aralık 1936; "Zusammenstöße im Sandschak," 12 Ocak 1937; "'Der Sandschak, eine Frage des Lebens und der Ehre für die Türkei,'" 13 Ocak 1937; "Belagerungszustand in der Sandschak-Hauptstadt Antiochia," 9 Haziran 1937; "Wieder Unruhen im Sandschak," 13 Ekim 1937; "Türkei kündigt syrischen Freundschaftsvertrag," 8 Aralık 1937; "Treuhändlerpfl ichten auf Genfer Art: Die Genfer Entente verschärft den Sandschakkonfl ikt," 25 Ocak 1938; "Der Streit um den Sandschak von Alexandrette," 26 Mayıs 1938; "Die Türkei hat von Genf genug," 17 Haziran 1938; "Türkei lehnt Sandschak-Ausschuss ab," 23 Haziran 1938; "Alexandrette," 2 Temmuz 1938; "Türkische Truppen in den Sandschak einmarschiert," 6 Temmuz 1938; "'Kalter Anschluß': Sandschak Filiale der Türkei," 10 Eylül 1938; "Verkauftes Mandat," 24 Haziran 1939.

[129] Krş., "Alexandrette," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 29 Nisan 1938; "Spannung um Alexandrette," *Berliner Börsenzeitung*, 25 Mayıs 1938; "Was ist mit dem Sandschak?," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 22 Haziran 1938; "Die Sandschak-Lösung," *Berliner Tageblatt*, 8 Temmuz 1938; "Gewölk am Himmel des Ostmittelmeerbeckens," *Wirtschaftspolitischer Dienst*, 3 Haziran 1938; ayrıca bkz. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivindeki belgeler, Konstantinopel/Ankara 448.

panya İç Savaşı ve Südetler çatışması gibi başka "heyecanlı" şeylerin gerçekleştiği göz önüne alındığında, oldukça dikkate değer bir durum. Aslında, taşra basınında Sancak konusuna daha fazla yer verilmiş gibi görünüyor; örneğin *Völkischer Beobachter*'den daha fazla *Freiburger Zeitung*'da. İki ay içinde, Atatürk'ün Güneydoğu Türkiye'ye ziyaretinin haber yapıldığı 20 Mayıs 1938'den, Türk ordusu Sancak'a girdikten ve 13 Temmuzda bir makale Sancak'ın geleceğiyle ilgili tahminlerde bulunduktan iki ay sonra konu gündemden düşene kadar, Sancak sorunu üzerine en az kırk makale ve haber yayınladı.[130] Görünüşe bakılırsa, Alman basınında o kadar geniş yer verildi ki, 1938'in ortasında *Berliner Börsenzeitung* konuyla ilgili uzun bir denemeye, "herkes 'Sancak' sözcüğünün ne anlama geldiğini bilir," iddiasıyla başladı. Benzer şekilde, *Völkischer Beobachter* aşağı yukarı aynı sırada, "İskenderun Sancağı"nın savaş sonrası tarih yıllıklarına girmiş olduğunu vurguladı.[131]

Bu konu Südetler sorunuyla açık karşılaştırmalara uygun olmasına rağmen, Sancak o kadar kolay bir propaganda konusu değildi. Burada Türklerin ve Arapların hak iddiaları birbirine karşıydı. Konu bir mayın tarlası olabilirdi; çünkü Alman basını mandalara ve Filistin'de Yahudi yerleşimine

---

[130] 1938'de Mayıstan Temmuza kadar *Freiburger Zeitung*'dan çıkan yazılardan örnekler: "Reise des türkischen Staatspräsidenten in die südlichen Grenzgebiete," Mayıs 20; "Blutiger Wahlakmpf im Sandschak," Mayıs 25; "Aufteilung Syriens?," Mayıs 30; "Ein Sandschakabkommen?: Die Türkei droht angeblich mit militärischer Besetzung," Haziran 3; "Die neue Sandschak-Krise," Haziran 10; "Sensation im Sandschak," Haziran 14; "Das künftige Schicksal des Sandschak," Haziran 20; "Rücktritt der internationalen Sandschakkommission?," Haziran 24; "Türkischer Einmarsch im Sandschak Donnerstag morgen," Haziran 30; "Einmarsch in den Sandschak," Temmuz 2; "Türkische Truppen im Sandschak einmarschiert," Temmuz 5; "Die Türken in Antiochia," Temmuz 8; "Vermutung über das Schicksal des Sandschak und Syriens," Temmuz 13.

[131] "Spannung um Alexandrette," *Berliner Börsenzeitung*, 25 Mayıs 1938; "Orientalische Flurbereinigung?," *Völkischer Beobachter*, 1 Haziran 1938.

VÖLKISCHER BEOBACHTER

Der Streit um den Sandschak von Alexandrette

Ein Zankapfel zwischen Frankreich und der Türkei / Widerstand der syrischen Bevölkerung gegen die Genfer Lösung

Weitgehende französisch-türkische Sonderverständigung

Spannung zwischen Paris und Ankara

Ein neues Abkommen in Genf

Syrischer Widerstand

Resim 5.6. *Völkischer Beobachter*'de
Sancak sorununa ayrılan yer (26 Mayıs 1938).

karşı Arap mücadelesine de aynı zamanda geniş yer vermiş ve sempatiyle bakmıştı. Genel olarak, Sancak'ta Arapların karşısında Türklerin olması, İtilaf devletlerini ve Milletler Cemiyetini işaret ederek, açık bir çoğunluğun söz konusu olmadığını ve Türklerin görece en büyük grup olduğunu belirterek çözüldü. Ne var ki, Türk iddialarını desteklemenin ana mantığı, Yeni Türkiye'nin bölgedeki Türk kardeşlerinden vazgeçmek istemediği düşüncesiyle özetlendi.[132] Atatürk'ün ölümünden sonda Alman basınında Türkiye'yle ilgili atmosferin bir an değişmiş olmasından –tam da Türkiye Sancak'ı ilhak ettiği sırada– kaynaklanın bir karışıklık da vardı. Bu noktada Sancak, uluslararası sistemin aslında ne kadar bozuk olduğunun bir örneği olarak kullanıldı; çünkü Türkler orada çoğunluk değildi, yine de ilhak etmelerine izin verildi; oysa Almanların çoğunlukta olduğu topraklar Alman devletinin dışında kaldı –Danzig özellikle öne çıkarıldı.[133] Fransa'nın o topraktan vazgeçme isteği için Alman gazetelerinin sunduğu tek neden, Türkiye'yi satın alıp Almanya'ya karşı bir ittifaka sokmak istemesiydi. Bu konunun Alman basını için, özellikle *Völkische Beobachter* için biraz kafa karıştırıcı olduğu anlaşıldı. *Völkische Beobachter* Türklerin Sancak'la ilgili hak iddialarını daha önce desteklemiş ve neredeyse iki yıl boyunca desteklemeye de devam etmişti; o sırada bunu yapmak, *Anschluss* ve Südetler sorunuyla ilgili dış politika hedeflerine uygundu. Ama şimdi, Fransa'nın ve dolayısıyla Büyük Britanya'nın Almanya'ya karşı kendi ittifak sistemlerini kurmak için topraktan vazgeçtiğinden

---

[132] Örneğin "Alexandrette," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 29 Nisan 1938; "Die Türkei und das französische Bündnissystem: Hintergründe der Auseinandersetzung um den Sandschak," *Völkischer Beobachter*, 23 Aralık 1936; "Spannung um Alexandrette," *Berliner Börsenzeitung*, 25 Mayıs 1938; Lojewski, *Aufmarsch*, özellikle 117-143.

[133] Örneğin "Eine Republik wird weggewischt: Frankreich verschachert sein Mündel an die Türkei," *Leipziger Neueste Nachrichten*, 15 Haziran 1939.

korkuyordu.[134] Kendi mantığını ve Yeni Türkiye yorumlarını izlemiş olsaydı, *Völkischer Beobachter* Türkler adına mutlu olmalıydı. Ama mutlu olmak yerine, şimdi Yeni Türkiye'nin Almanya'ya karşı bir ittifaka girerek Atatürk'ün mirasını yok etmekte olduğunu iddia etmekteydi. Olayların dikkate değer bir biçimde yön değiştirmesiyle –Nazilerin Atatürk'le ne kadar güçlü özdeşleştikleri göz önüne alındığında hiç de şaşırtıcı değil– *Völkischer Beobachter* 1939 yazında, Kemalizmi ve Atatürk'ün mirasını, Atatürk'ün ölümünden beri Türkiye'de iktidarda olanlardan daha iyi anladığını iddia etti. Bu iddia, güncel olayları açıkça çarpıtmayı ve Hatay Sancağı'nın ilhakının Atatürk'ün ölmeden önceki en büyük projesi olduğunu unutmayı gerektiriyordu. Anlaşıldığı üzere, Atatürk'ün mirasının gerçek bekçisi ne Halk Partisiydi ne Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ydü; *Völkischer Beobachter*'di! Bu iddia gelecek yıllarda, *Völkescher Beobachter* cari Türk dış politikasını "Atatürk'ün vasiyeti"ne aykırı değerlendirince çeşitli biçimlerde sıkça teyit edildi. Benzer değerlendirmeler diğer gazetelerde ve kitaplarda, hatta Alman okullarının coğrafya kitaplarında bile bulunabilir.[135]

---

[134] Örneğin "Tugendhafte Eroberermanieren," *National Zeitung*, 29 Haziran 1939; "Was die Türkei als Gegenleistung für den Pakt erhielt," *Völkischer Beobachter*, 24 Ekim 1939; "Einkreisungsfront Dardanellen," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 20 Temmuz 1939; "Der Mandatsbetrug der Weltmächte," *Völkischer Beobachter*, 19 Temmuz 1939.

[135] Krş. "Türkische Fehlspekulationen," *Völkischer Beobachter*, 11 Temmuz 1939; "Türkei bleibt der Politik Atatürks treu," *Völkischer Beobachter*, 14 Eylül 1939; "Der Zerfall des Osmanenreiches," *Völkischer Beobachter*, 8 Haziran 1939; Alfred Püllmann, "Orientalisches Zwischenspiel," *Völkischer Beobachter*, 4 Ocak 1940; "Atatürks Erbe erhalten," *Völkischer Beobachter*, 11 Kasım 1941; "Verrat an sich selbst," *Völkischer Beobachter*, 25 Kasım 1945; "Auf der schiefen Ebene," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 13 Mayıs 1939; "Der Ex-Neutrale: Noch ein Wort zum Fall Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 17 Mayıs 1939; C. E. Graf Pückler, "Was die Türkei verlor," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 23 Mayıs 1939; "Umschatteter Ramasan," *Berliner Börsenzeitung*, 2 Kasım 1939; "Rückbesinnung auf Atatürk?," *National Zeitung*, 8 Mart 1940; Lojewski, *Aufmarsch*, 136-137; Robert For ve Kurt Griep,

1935-1939'da Türk revizyonizmine bu kadar bol yer verildiğine göre, bu konuların revizyonist Alman iddialarının desteklenmesinde de rol oynadığı bellidir. Aslında, 1938 yazında *Freiburger Zeitung*'un bir sayfasının açıkça gösterdiği gibi, bu konular aynı temanın parçaları olarak ele alındı. "Çek Oyalama Taktikleri" üzerine ve dolayısıyla Südetler konusuyla ilgili uzun bir makale, ara vermeden Sancak konusuna geçti. Olası bir Türk-Fransız anlaşmasıyla ilgili makalenin bu anlaşmanın amacından bahsetme zahmetine girmemiş olması çarpıcıdır; ama gazetelerin aylardır Sancak konusuna yer verdiği için, gazete okurların, anlaşmanın Südetler sorununa paralel bir konu hakkında olduğunu bildiklerini varsaymaktaydı. O gün Türk konusu, Fransa'nın o tikel alanda ödün vermeye "Çekler"den daha istekli olduklarını göstermeye yarıyordu. Birkaç gün önce gazete, Sancak'la ilgili bir haberi, açıkça alakasız diğer konuyu tanımlamadan "Prag'daki Görüşmeler" başlığı altında vermişti.[136] Beklendiği gibi, Sancak konusu Milletler Cemiyetini ve İtilaf devletlerinin "kendi kaderini tayin" kavramını itibarsızlaştırmak için de kullanıldı.[137]

Bu yüzden iki revizyonist Türk meselesi, Boğazlar ve Sancak meseleleri, Rhineland'ın yeniden askerileştirilmesine, Avusturya *Anschluss*'una [İlhakına] ve Münih Anlaşmasına

---

Heimat und Welt: Teubners erdkundliches Unterrichtswerk für höhere Schulen. Band 3: Afrika/Asien/Australien (Leipzig: Teubner, 1941), 82.

136 "Tschechische Verschleppungstaktik in Sachen des Nationalitätenstatuts," *Freiburger Zeitung*, 30 Haziran 1938; "Völlige Einigung zwischen Frankreich und der Türkei?," *Freiburger Zeitung*, 30 Haziran 1938; "Die Besprechungen in Prag: Die internationale Sandschakkommission," *Freiburger Zeitung*, 24 Haziran 1938. Benzer şekilde birkaç hafta önce gazete, Südetler ile ilgili iki haberi "Sancak'ta Alarm" başlığı altında vermişti: "Alarmzustand im Sandschak," *Freiburger Zeitung*, 4 Haziran 1938; "Dreijährige Dienstzeit in der Tschechoslowakei," *Freiburger Zeitung*, 4 Haziran 1938; "Faule Ausrede," *Freiburger Zeitung*, 4 Haziran 1938.

137 Örneğin "Schluß mit der Genfer Liga: Genf hetzt im Sandschak gegen die Türken," *Freiburger Zeitung*, 17 Haziran 1938; "Alexandrette," *Völkischer Beobachter*, 2 Temmuz 1938.

eşlik eden propaganda kampanyasının ayrılmaz bir parçasıydı. Gazeteler, Türk ve Alman davalarını birbirine bağlayacak kadar ileri gitti. *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Boğazlar ve Sancak konusunda Türk revizyonizminin tartıştıktan sonra, *Anschluss*'la ilgili konuştuğunu iddia ettikleri Atatürk'ten bir alıntı yaptı: "Hitler tamamen haklıdır! Alman, Almanla birlikte olur." Gazete Südetler krizi konusunda Atatürk'ün, Ankara'da bir görüşme için, Çek temsilciyi, "Bu dava için tutum almaya değmez," diyerek kabul etmediğini de iddia etti.[138]

Sonuç

1920'lerin başında Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında geliştirildiği şekliyle "Angora triumphans" (muzaffer Ankara) teması, bekleneceği gibi, Üçüncü Reich'in "muzaffer Kemalizm" tasvirlerinde de su yüzüne çıktı. 1919'dan 1945'e kadar Türkiye'yle ilgili Alman söylemleri birçok bakımdan birbirinin mantıksal devamıydı; Türk Bağımsızlık Savaşı sırasında başlayan milliyetçi ve völkisch basının dili, Üçüncü Reich'te tam ürün vermeye başladı. Liderlik, Führer ve völkisch canlanmayla ilgili o sırada geliştirilen birçok düşünce, yalnızca Türkiye'le ilgili olarak değil, bildiğimiz gibi, Almanya'yla ilgili olarak da önerilmeye ve geliştirilmeye devam etti. Türkiye'yle ilgili bütün konularda olduğu gibi, daha önceki doğulu olmaktan çıkarma eğilimi Üçüncü Reich'te de devam etti. Birçok yazar ve gazeteci, "Avrupa'nın gözlerinden romantik algı perdesini kaldırma"nın zamanı olduğunu savundu.[139] *Völkischer Beobachter*, Yeni Türkiye'nin völ-

---

138 "Kemal Atatürk gestorben: Der Schöpfer der Neuen Türkei," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 11 Kasım 1938.

139 Örneğin Melzig, *Kamâl Atatürk*, 147; Burckhart Waldecker, "Die Türkei einst und jetzt: Sterbendes Stambul— Der Anbruch der neuen Zeit," *Berliner Börsenzeitung*, 25 Eylül 1934; Roland Strunk, "Vor den Toren des Abendlandes," *Völkischer Beobachter*, 20 Ağustos 1935; Karl Klinghardt, *Angora: Konstantinopel, Ringende Gewalten* (Frankfurt am

kisch canlanmasının, Türklerle ilgili eski klişelerin toptan yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirdiğini vurguladı.[140] Ama Üçüncü Reich'in Yeni Türkiye'yi ele alış şekli, hem doğulu olmaktan çıkarmanın hem erken Weimar paralelciliğinin çok ötesine geçti. Faşist İtalya'yla ilgili incelemesinde Renato Moro, Francocu İspanya'daki gelişmeleri Faşist İtalya'yla karşılaştırmak ve benzetmek için medyanın ne kadar çok çaba harcadığını açıkladı. İtalya'daki ideoloji ve siyaset, İspanya'dakiyle yalnızca benzer değil, düpedüz eşdeğer olarak tasvir edildi. Moro bu sürece "ikizleştirme" (*gemellismo*) diyor.[141] Aynı süreç Yeni Türkiye'yle ilgili Üçüncü Reich yayınlarında ve medyasında da gerçekleşti. Olanaklı olduğu her şeyde Nazi medyası ve yayınları Yeni Türkiye ile Yeni Almanya'nın ne kadar çok birbirine benzediğini göstermeye çalıştı: Yeni Türkiye ile Yeni Almanya ikizdi.

Kemalizm ve Kemalist Türkiye Avrupa'nın her tarafında yeni ve devrimci bir şey olarak algılandığı halde, hiçbir yerde Almanya'daki kadar çok sahiplenilmedi ve "ikizleştirilmedi."[142] Bu durum, Nasyonal Sosyalizmin mo-

---

Main: Frankfurter Societäts-Druckerei, 1924), 8.

140 "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941.

141 Renato Moro, "L'immagine del franchismo nei cinegiornali e nei documentari dell'Italia fascista," Giuliana di Febo ve Renato Moro, ed., *Fascismo e franchismo: Relazioni, immagini, rappresentazioni* (Roma: Rubbettino, 2007), 277-304 içinde, buradaki 296.

142 Krş. modern diktatörlükler üzerine, Atatürk diktatörlüğünü diğer iki diktatörlük türüyle, Bolşevizm ve İtalyan Faşizmiyle birlikte ve karşılaştırmalı tartışan İspanyolca bir kitap: Francisco Cambó, *Las Dictaduras* (Madrid: Espasa-Calpe, 1929), 101-122; ayrıca bkz. Francisco Cambó, *En Torno del Fascismo Italiano: Meditaciones y Commentarios sobre Problemas de Politica Contemporanea* (Barcelona: Catalana, 1925); Diogo Caminha, *História Maravilhosa de Kemal Paxá* (Lisboa: Argo, 1944); Amedeo Tosti, *Condottieri dei Nostri Tempi* (Milano: Tumminelli, 1939), 249-270; Cornelio di Marzio, *La Turchia di Kemal* (Milano: Alpes, 1926); Ettore Anchieri vd., ed., *La Nuova Turchia* (Roma: Edizioni Roma, 1939); Corrado Alvaro, *Viaggio in Turchia* (Milano: Treves, 1942); ayrıca krş. İtalyanca bir roman, Guido Milanesi, *Yeni Ay: Romanzo della Turchia Odierna* (Verona: Mondadori, 1942 [1934]). Ayrıca Gérard Tongas, *Atatürk et le vrai visage de la Turquie moder-*

dernliğiyle ilgili süren tartışmalar konusunda bazı sonuçlar çıkarmaya olanak verir. Birçok bakımdan Yeni Türkiye vizyonu, Nazizmin kendi modernliğine ve Aufbau'suna ilişkin vizyonunun bir yansımasıydı. Nasyonal Sosyalizmin genel projesi nasıl sınıflandırılmak istenirse istensin, –pre-, anti-, gerici ya da modern– en azından retorik ve ideoloji alanında Nasyonal Sosyalizm yeni bir tür bir devlet arzulayan bir hareket gibi görünür. Yeni Türkiye böyle bir yeni devlet türünün örneği olarak tanımlandı ve Naziler Türkiye'deki gelişmenin bütün boyutlarını değil, zorla ve hızlı altyapı ve ekonomik kalkınma, devlet-yönetimli bir ekonomi, yeni ve anıtsal kentlerin inşası gibi belli boyutlarını öne çıkardı; spora, propagandaya ve gençliğe de biraz yüzeysel bir vurgu yaptı. Üçüncü Reich Yeni Türkiye'ye ilişkin vizyonuyla, sürekli salt modernizm hatırına modernizmi savunuyordu. Türk örneğinden çıkan özellikle ilginç bir olgu şudur: Üçüncü Reich yorumcularına göre, Aufbau'nun hızı ve devam etme kapasitesi başarılı bir völkisch devletin önemli bir ölçüsüydü. Dil reformundan ve kadınların kurtuluşundan söz edildi, ama tartışmaya ve kopya etmeye değer alanlar olarak belirtilmedi. Türkiye'nin dinsel siyaset alanında bir öncü olarak algılanması da, Nazilerin dinle ilişkileri konusunda bazı sonuçlara olanak verir. Richard Steigmann-Gall'ın iddialarının aksine, model bir völkisch devlet olarak Yeni Türkiye'yi destekleyen (kamusal) Üçüncü Reich, kilise ile devletin toptan ayrılmasını savunurken ortaya çıkar.[143] Da-

ne (Paris: Paul Geuthner, 1937); René Marchand, *Le réveil d'une race: Dans la Turquie de Mustafa Kemal* (Paris: Nouvelle Société, 1927); Philippe de Zara, *Mustapha Kémal: Dictateur* (Paris: F. Sorlot, 1936); Harold C. Armstrong, *Grey Wolf* (Londra: Penguin, 1937); Philip Paneth, *Turkey: De cadence and Rebirth* (Londra: Alliance Press, 1943); John Parker ve Charles Smith, *Modern Turkey* (Londra: Routledge, 1940).

143 Krş. Richard Steigmann-Gall, *The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005 [2003]); Ernst Piper, "Steigmann-Gall, the Holy Reich," *Journal of Contemporary History* 1 (2007): 47-57.

hası, din adamlarının ve dinin toplumsal ve ekonomik gücünün ortadan kaldırılması, yakın zaman Türk tarihine ilişkin Nazi görüşüne göre, bu völkisch başarı öyküsünün bir önkoşulu değilse bile ayrılmaz bir parçasıydı. Bu yüzden, bu Nazi aynası –Yeni Türkiye'ye ilişkin Üçüncü Reich vizyonu– Almanya'ya tutulursa, "kilise sorunu"nun savunulan çözümü, araştırma literatüründe sanılandan çok daha fazla radikaldi.

Gördüğümüz gibi, "Aufbau" terimi Yeni Türkiye tasvirinde merkezi önemdeydi –bir bakıma onu "yeni" yapan şeydi. Almanya da "Yeni Almanya"ydı –Nazi gazeteleri, Almanya konusunda haber yaparken Aufbau söz konusu olduğunda aynı dili kullandı: Bu konuda *Völkische Beobachter*'te tipik başlık şuydu: "Yeni Almanya'da Aufbau Çabalar." Aufbau iki yeni devleti ve rejimi derinden birbirine bağlamaktaydı.[144] Gazeteler, 1939'da *Völkischer Beobachter*'in yaptığı gibi, Führer'in kolaylaştırdığı Alman Aufbau'yu Yeni Türkiye'nin de kabul ettiğini ve ona hayranlık duyduğunu haber yapınca ne kadar mutlu olduklarını düşünün.[145] Türkiye'nin belki de völkisch bir devlet kurmaktan çok, yalnızca "Avrupalılaşmakta" olduğu düşüncesi şu yorumla halledildi: Kemalist reformlar, Aufbau ve Kemalist modernlik, "özünde bu çok genç ulus"un iç niteliklerinin dışavurumundan başka bir şey değildi ve yabancı örgütlenme ve kültür biçimlerini atmak, Türklerin völkisch iç kuvvetinin bir ifadesiydi.[146] Bu açıdan

---

144 "Die Aufbauarbeit im neuen Deutschland," *Völkischer Beobachter*, 18 Temmuz 1936; ayrıca bkz. "Freie Bahn für den Aufbau: Die große Kanzlerrede im Reichstag," *Freiburger Zeitung*, 25 Mart 1933; "Botschafter von Papen überreichte in Ankara sein Beglaubigungsschreiben: Einstündige Unterredung mit dem türkischen Staatspräsidenten," *Völkischer Beobachter*, 30 Nisan 1939.

145 "Türkische Würdigung der Aufbauarbeit des Führers," *Völkischer Beobachter*, 24 Nisan 1939; ayrıca "'In Deutschland ist alles fi eberhaft an der Arbeit': Türkische Journalisten über ihre Deutschlandreise," *Völkischer Beobachter*, 18 Ağustos 1942.

146 Örneğin W. Koppen, "Kamal Atatürk," *Hannoverscher Kurier*, 1 Aralık 1938; Wilhelm von Kries, "Der gesunde Staat am Bosporus: Zehn Jahre

reformlar ve yeniden inşa "Avrupalılaşmak"la ilgili değil, ulusun erdemlerinin ve doğasının dışavurumuyla ilgiliydi. *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*'e göre, Türkiye'deki 1919-1923 milliyetçi devrimini, hızlı ve zoraki de olsa, bir "evrim" izledi.[147] Yeni Türkiye, "kendi [Türk] ulusal karakterinin zaferi"ni temsil etmekteydi.[148] Bu bağlamda sıkça olduğu gibi, burada da Türk projesinin "muzaffer başarısı" kendi başına hem Führer ilkesinin, hem tek partili devlet kavramının yaşayabilirliğinin kanıtıydı.[149] Bir bütün olarak alındığında, Nazilerin Yeni Türkiye ile Üçüncü Reich'i ikizleştirmesinin genel kapsamı kesinlikle buydu: Türk örneği, Führer devletinin völkisch modeline uyulursa nelerin başarılabileceğini göstermekteydi. Türkler yapabildiyse –hızlı ve başarılı bir yeniden doğuş ve modernleşme için en kötü önkoşullara sahip bir ülkede– Almanlar da yapabilirdi, hatta daha fazlasını yapabilirdi. Yeni Türkiye'nin müreffeh ve völkisch, modern bir devlet olarak, bir başarı öyküsü olarak tasvir edilmesi, yeni siyaset modelinin ikinci tarihsel kanıtını sunmaktaydı –birincisi başarılı kurtuluş olmuştu. Bu yüzden, değişik Alman yazarlar, yorumcular ve politikacılar Türkiye'yi yücelttiklerinde, bunda bir şey buluyorlardı; bu aynı zamanda onlarla, onların siyaset türüyle, geleceğe inançlarıyla ilgiliydi.

Revizyonizme gelince, Hitler'in dış politikasının radikalleşmesinde bir faktör de Türkiye'dir. Boğazlar'ın yeniden

---

neue Türkei," *Berliner Lokal-Anzeiger*, 31 Ekim 1933; Hans Friedrich Blunck, "Anatolien," *Völkischer Beobachter*, 11 Mart 1938.

147 "Der Umbau einer Nation: 10 Jahre staatsmännische Arbeit in der Türkei," *Nationalsozialistische Partei-Korrespondenz*, 28 Ekim 1933; Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs*, 11.

148 "Das Werk des Ghasi," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Temmuz 1933.

149 "Kemal Atatürk und seine Volks-Partei," *Berliner Tageblatt*, 27 Haziran 1935; ayrıca krş. Türkiye'yi dünyada tek partili devlet kuran ve komünist olmayan ilk ülke olduğu için öven Manoilescu: Mihail Manoilescu, *Die einzige Partei als politische Institution der neuen Regime* (Berlin: Stollberg, 1941 [1937]), 134-144.

askerileştirilmesine ve Hatay'ın ilhakına bu kadar geniş yer verilmesinin bir nedeni, Alman basını için, kartların yeniden dağıtılıyor olduğunu göstermekti. Ama Naziler, Türkiye'nin başarılı olacağını önceden bilemezdi. Ulusal saflık ve savaş, milliyetçi bir uzlaşmaz tutum ve bunun sonucunda dünyanın saygısını kazanma arasında bağlantıyla, ulusal irade ve dış politika başarısıyla ilgili içsel bir mantık hayal edildiyse, II. Dünya Savaşı öncesi yıllarda Türkiye'nin iki revizyonist başarısı bütün bu inançları pekiştirmiş olmalı. Hitler ortaya çıkana kadar Avrupa'nın revizyonist gücü Yeni Türkiye, bir Paris barış antlaşmasını düzelttikten on iki yıl sonra iki revizyonist girişim başlattı –ve askeri bir çatışma olmadan, herhangi bir zarar ve kayıp olmadan başardı. Hitler'in Münih ve Rhineland başarıları, Avrupa'ya egemen olma yürüyüşünde fazla direnişle karşılaşmayacağına onu inandırmış olsaydı, yinelenen Türk başarısı bu duyguyu da pekiştirmiş olurdu. Bu alanda bir model olarak Türkiye'nin rolü de teyit edildi; ama bu kez Nazi propagandası tarafından değil, bizzat olgular tarafından ya da en azından Nazilerin anladığı şekliyle olgular tarafından. Dahası, Boğazlar'la ve Hatay'la ilgili bu Türk revizyonizmi 1935'in başından 1939 yazına kadar, Nazi propaganda uğultusunun değişmez bir parçası olmuştu; eski ve yeni Türk revizyonizmi, birçok bakımdan, Üçüncü Reich'in kamusal söyleminde yayılmacı Nazi hedefleriyle iç içe geçti.

Nazi propaganda makinesinin Üçüncü Reich'le "ikizleştirdiği" tek ülke Yeni Türkiye değildi. Faşist İtalya için de aynı şey söz konusuydu.[150] Öte yandan, *Quaderni de Attualità*'nın

[150] Krş. Ernst Wilhelm Eschmann, *Der faschistische Staat in Italien* (Breslau: F. Hirt, 1933 [1930]), özellikle önsöz; ayrıca bkz. çağdaş "Führerler" üzerine aşağıdaki kitaplarda Mussolini ve Atatürk'le ilgili bölümler: Böttiger, *Führer der Völker*, 15-29, 65-87; Ernst Wilhelm Eschmann, "Benito Mussolini," Wirsing, *Köpfe der Weltpolitik*, 26-34 içinde; Engelmann, "Ghasi Mustafa Kemal Pascha." Yine dikkat edin, Mussolini biography in the series "Männer und Mächte" dizisinde çıkan Mussolini biyografisi, İngiliz bir tarihçinin yazdığı yazdığı kitabın bir çevirisiydi: Charles Petrie, *Mussolini* (Leipzig: R. Kittler, 1933).

Resim 5.7. *Quaderni di attualità*'nın Yeni Türkiye üzerine özel sayısı (1940).

paraşütçülere ve kadın sporculara odaklanan Türkiye özel sayısının kapağının gösterdiği gibi (Resim 5.7), İtalya'da da Türkiye'yi Faşist İtalya'yla ikizleştirme çabaları vardı. Üçüncü Reich'in içinde, Franco'nun İspanya'sına ilişkin bile, Yeni Türkiye'ye ilişkin olanlara benzer anlatısal yapı taşları bulunur. Örneğin 1938 yazında *Freiburger Zeitung*'da bir makale, İspanya İç Savaşı hâlâ devam etmesine rağmen, Francocu topraklarda ulusal bir Aufbau'nun yolda olduğunu vurguladı.[151] Bu, Türk Bağımsızlık Savaşıyla ilgili Üçüncü Reich ve erken Weimar anlatılarına çok benziyordu.[152]

Bununla birlikte, bu metinlerde iki devleti "ikizleştirme" ya da Hitler ile Franco'yu karşılaştırma yönünde hiçbir girişimde bulunulmadı. Polonya'da Pilsudski gibi, diğer liderler ve ulusal projelerle ilgili açıkça olumlu Üçüncü Reich metinleri bulunabilir; ama hiçbirisi Atatürk ve Yeni Türkiye'nin konu edilmesine, övülmesine ve aşırı üsluplaştırılmasına nicelik ve nitelik olarak yaklaşamaz. Her neyse, Yeni Türkiye'nin yükselişiyle ilgili Nazi anlatıları, diğer bütün paralellik anlatılarından nitelik olarak çok farklıydı: Türkiye daha fazlasını başarmıştı, bu yolu ilk o seçmişti ve bu kadar uzun ve bitkin düşürücü yürüyüşten sonra, hâlâ völkisch yeniden inşa ve modernleşme yolundaydı. "Yeni İtalya" Nazi yayınlarında Yeni Türkiye'ye çok benzer ve aynı beğeni dolu terimlerle tasvir edilmesine rağmen, Yeni Türkiye yine de çok farklı bir vakaydı. Bir kere, "20. yüzyılın en modern devleti" olmak için kapatmak zorunda olduğu kalkınma açığı, İtalya'nınkinden çok daha büyüktü. Bu völkisch başarı öyküsünün çok farklı bir bileşeni daha vardı: Anadolu'nun "etnik temizliği." Yeni devletin azınlıklardan, yabancı olan

[151] "Die Falange baut auf: Zwei Jahre Bürgerkriegsdrama in Spanien," *Freiburger Zeitung*, 20 Temmuz 1938; krş. Johann Froembgen, *Franco: Ein Leben für Spanien* (Leipzig: Gotenverlag, 1939); Joaquín Arrarás, *Franco* (Hamburg: Hoffmann & Campe, 1939).

[152] Örneğin "Die türkische Verfassung," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 19 Temmuz 1921; "Die nationale Selbsthilfe des 'kranken Mannes' (II)," *Heimatland*, 25 Haziran 1921.

her şeyden "temizlenmesi" her zaman bu völkisch başarı öyküsünün ayrılmaz bir parçası oldu.

Anadolu'da Rum ya da Ermeni kalmadığı için Yeni Türkiye'nin gerçek ve saf bir völkisch devlet olduğu "gerçeği" yüzlerce makalede, metinde ve konuşmada sürekli vurgulandı. Bu yazarlara göre, Yeni Türkiye'nin "saf ulusal" varoluşu, 1920'lerde ve 1930'larda Anadolu'da olup biten her şey için can alıcıydı. "Yeni Türkiye" konu başlığıyla, saf völkisch devletin anlamı ve başarısı sürekli gösterildi, ayrıntılandırıldı ve teyit edildi. Völkisch ilkesinin doğruluğu, "ikinci Türk mucizesi"nin, yıkıcı savaşlardan sonra hızlı ve şaşırtıcı ulusal yeniden inşanın (Aufbau) anlamıyla güçlendirildi. Bu bağlamda, ulusal yeniden inşa söz konusu olduğunda Yeni Türkiye'nin modernliğine, gücüne sürekli vurgunun da açık ırksal bir boyutu vardı –bütün bunlar, ırksal açıdan saf bir devletin neler başarabildiğinin, ulus "asalak" unsurlarından kurtulunca ulusal yaşamın ve ulusal bir geleceğin nasıl olacağının kanıtıydı. Üçüncü Reich medyasında ve yayınlarında Türk rol modelin ve Yeni Türkiye'nin çok kapsamlı tartışılması, Üçüncü Reich'in "etnik temizliğin" ve soykırımın "yararları"nı en azından örtük olarak sürekli göze batırdığı anlamına gelir. Türk başarısının bu boyutu, örneğin Türkiye'deki yeni bulvarları ve fabrikaları gösteren Hoffmann fotoğraflarının "masumiyet" örtüsünü kaldırır. Ermeniler, görünmeseler de her zaman oradaydılar ve Nazi algısında açıkça vardılar. Bu şekilde, bu resimlerin uyumu bozulur: Onlar, soykırım sonrası bir ülkenin resimleriydi.

I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da Ermeni Soykırımıyla ilgili tartışmalar, Almanların anti-semitizme paralel yerleşik ve teyitli anti-Ermenicilik geleneği, Türk örneği üzerinden gençleşen bir ulus ile ulusal saflık arasında kurulan bağlantı –bütün bunlar, Holocaust'un kökeninde Ermeni Soykırımının rolünü yeniden değerlendirmeye hak verir. Özellikle "ikiz" kurban gruplar üzerinden Türk örneğiyle bağlantı, kalleş mitinin aktarılması ve savaşın zorunluluk-

ları da, Ian Kershaw'un başka bir bağlamda "savaş ile Yahudileri öldürme arasında "soykırım bağı" dediği şeyin pekişmesine katkıda bulundu.[153] Ermeni Soykırımı, iki savaş arası dönemde Almanya'ya coğrafi olarak da, zaman olarak da çok uzak değildi. 1919'dan itibaren Türk Bağımsızlık Savaşı dikkat çekmeye başladığında oradaydı ve Üçüncü Reich'te Atatürk ve Yeni Türkiye'sine hayranlık duyulurken de olmaya devam etti. Üçüncü Reich'in algıladığı şekliyle Ermeni Soykırımı, gerçekten de baştan çıkarıcı bir emsal olmuş olmalı: Bir yanda ulusal bir yeniden doğuşun ve mutlu bir völkisch varoluşun yolunu açmıştı; diğer yanda bir Büyük Gücün "Türkleri" yaptıklarından ötürü cezalandırmak için müdahalesi gibi, "olumsuz" serpintileri olmamıştı.[154] Dahası, 1920'lerde Ermeni Soykırımına ilişkin değerlendirmeler anti-semitizm ile anti-Ermenicilik arasındaki yerleşik paralelliği kullanmış ve Anadolu'ya aktarılan kalleş mitini, soykırım "gerekçelerinin" *mantıksal açıklaması* olarak öne çıkarmıştı. Bu çeşitli algı eğilimlerinin devam etmesi, Türkiye örneği üzerinden "nihai savaş"ın ayrıntılandırılmasıyla birlikte, iki savaş arası dönemde Türkiye'yle ilgili söylemlerin Nazizmin imha projelerinin "mantıksal açıklaması"nı güçlü bir biçimde desteklemesi demekti. Dahası, Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve Türklerin Balkanlar'dan dönüşüyle birlikte ela alındığında, Yeni Türkiye konu başlığı bir dizi etnik nüfus politikası sunmaktaydı.[155] Ama bu değişik "politika

---

153 Kershaw, *Hitler: Hubris*, 151.

154 Krş. Jocelyn Hellig, *The Holocaust and Antisemitism: A Short History* (Oxford: Oneworld, 2003), 66.

155 Üçüncü Reich basınında Türklerin dönüşü için örnekler: "Völker wandern in Südosteuropa," *Schlesische Zeitung*, 29 Ocak 1939; "Rücksiedlung der Dobrudscha-Türken: 100,000 kehren aufgrund einer Vereinbarung Ankara-Bukarest zurück," *Der Danziger Vorposten*, 18 Ekim 1939; "Rückwanderung der 'Balkantürken,'" *Der Danziger Vorposten*, 1 Haziran 1940; "Türken kehren heim: Die Rückwanderung aus den Balkanländern," *Münchner Neueste Nachrichten*, 30 Eylül 1942; "12,000 Türken verlassen fremden Boden: Umsiedlung der Dobrudscha-Türken," *Nationalsozialistische Landpost*, 30 Eylül

seçenekleri"nin Nazilerin daha sonra yaptıkları için bir çeşit model olmuş olsa bile, bu durum "Nolteci"[156] tarzda Nazilerin sorumluluğunu azaltmaz. Korkunç bir cinayetin bilgisi, bu suçu tekrar işleyen ya da daha korkunç ve "etkili" benzerini yapmayı planlayan bir kişiyi aklamaz. Hatta tam tersidir.

1938; ayrıca bkz., Reinhold Wulle, *Von Osman bis Kemal Atatürk: Erwachendes Turan* (Berlin: Nationaler Bücher-Dienst, 1936), 27.

156 Ernst Nolte'a, kitabına ve *Historikerstreit*'teki (tarihçilerin kavgası) rolüne işaret ediyorum: Ernst Nolte, *Der europäische Bürgerkrieg, 1917-1945: Nationalsozialismus und Bolschewismus* (Berlin: Propyläen, 1987); krş. Richard J. Evans, *In Hitler's Shadow: West German Historians and the Attempt to Escape from the Nazi Past* (New York: Pantheon, 1989), özellikle 24-46; Weitz, *A Century of Genocide*, 11-12.

6

II. Dünya Savaşı ve Türkiye

İkinci Bir İspanya mı?

II. Dünya Savaşı, Türk-Alman ilişkileri de dahil, her şeyi karmakarışık etti. 1938'in sonunda İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla işler zaten değişmişti. Mihver devletlerinin düşmanlarıyla yapılan çeşitli antlaşmalar, Türkiye'ye ilişkin olumlu Nazi imgelerin devam etmesine uygun değildi. 1939'dan önce Türkiye'ye ilişkin Nazi imgesini önemli ölçüde etkilemeyen Türk-Alman ikili ilişkileri, savaş sırasında gerçek bir zikzak çizdi.[1] İki fotoğraf bunu simgeler. İlk fotoğraf (Resim 6.1), 1942'de Türkiye'nin yeni büyükelçisinin Tempelhof Havaalanında karşılanmasını gösterir. Kısa boylu Saffet Arıkan, Führer Dairesi müsteşarı, genellikle bu tür durumlarda Türk diplomatlarla ilgilenen ve ilişkileri özellikle samimi olan Meissner tarafından değil, Alman

[1] Anlatımım aşağıdaki araştırmalara dayanır: Johannes Glasneck ve Inge Kircheisen, *Türkei und Afghanistan: Brennpunkte der Orientpolitik im Zweiten Weltkrieg* (Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1968); Lothar Krecker, *Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg* (Frankfurt am Main: Klostermann, 1964); Christian Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe during the Second World War* (Manchester: Manchester University Press, 2000); Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri, 1923-1939: İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991); Selim Deringil, *Turkish Foreign Policy during the Second World War: An "Active" Neutrality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004 [1989]); Zehra Önder, *Die türkische Außenpolitik im Zweiten Weltkrieg* (Münih: Oldenbourg, 1977).

Resim 6.1 Türk büyükelçi Saffet Arıkan (solda) Tempelhof Havaalanına geliyor ve Alexander von Dörnberg (sağda) tarafından karşılanıyor, 2 Ağustos 1942. Hoffmann Koleksiyonu, Staatsbibliothek Munchen

Resim 6.2. General Toydemir ve maiyeti Nazi işgalindeki Avrupa'yı geziyor. Burada, Paris'te Gare du Nord'da Wilhelm Keitel ile birlikte gösteriliyor. Hoffmann Koleksiyonu, Staatsbibliothek Munchen

Dışişleri Bakanlığında protokol dairesi başkanı olan ve bu olayda SS üniforması giymeyi tercih eden, boyu iki metreyi aşan Alexander von Dörnberg tarafından karşılandı. Küçük Türkiye ve yüksek, tehditkâr Nazi Almanya'sı, tarih yazımının, özellikle Türk tarih yazımının Nazi Almanya'sı ile Türkiye arasındaki ilişkiyi nasıl niteleyeceğine ilişkin uygun bir tarif olurdu. Diğer fotoğraf (Resim 6.2) yabancı bir ülkede yabancı bir turisti gösterir: Türk general Cemil Cahit Toydemir, 1943'te Alman işgali altındaki Paris'te Gar du Nord'ta diğer Türk subaylarla ve Wilhelm Keitel ile birlikte. Toydemir ve oldukça büyük askeri maiyeti, "Atlantik Duvarı"nı, Alman işgalindeki Paris'i ve Doğu Cephesini kapsayan ve Wolfschanze'de Hitler'le yapılan bir toplantıyla biten iki haftalık oldukça sıradışı bir "Avrupa gezisi"ndeydi.[2] Şimdi

2 Rıfat N. Bali, "Hitler ile görüşme: Ordu komutanı orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya gezisi," *Toplumsal Tarih* 165 (Eylül 2007): 38-42; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 235.

Üçüncü Reich Türkiye'ye kur yapıyor ve neredeyse Mihverin fiili bir üyesiymiş gibi davranıyordu. Öte yanda, yine iddiaya göre, Türk büyükelçiyle görüşmeye gitmeden önce makamında tek başınayken "Türk büyükelçiye bağırıp çağırma" alıştırması yapan bir Üçüncü Reich dışişleri bakanı, Alman Osmanlılardan Ribbentrop, vardı.[3] Savaş durumunda karşılıklı askeri yardımı öngören 1939 tarihli Türk-İngiliz Antlaşması vardı ve bunu 1941'de Türk-Alman Dostluk Antlaşması izledi. Kızıl Ordu karşısında Alman zaferlerinden, kendin geçmese bile mutlu olan bir Türkiye vardı ve sonra bir noktada, Türkleri kentlerini yerle bir etmekle tehdit eden Alman büyükelçi von Papen (yine bir Alman Osmanlı) vardı –Bulgaristan'da üslenen Luftwaffe birliklerinin bir hava baskınının, o sırada hâlâ büyük ölçüde ahşap evlerden oluşan İstanbul'un tümünü yakıp kül edeceği biliniyordu.[4] Yine de paradoksal bir biçimde Türkiye'nin 1944'te Üçüncü Reich'le diplomatik ilişkilerini kestiğini iletme şeklinin ve Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesini birinci sayfadan veren *Völkischer Beobachter*'in ses sonunun kanıtladığı gibi, her şey en iyi şekilde sonlandı –en azından görece.

Hitler'in dünya görüşünde İtalya'nın rolünü tartışan Walter Werner Pese, Hitler'in Mussolini'ye hayran olduğu, hatta bazen onu putlaştırdığı doğru olsa bile, bunu Hitler'in dış politika düşüncelerinde İtalya'nın rolüne ilişkin bir açık-

3 Ribbentrop'un biyograficisi Michael Bloch acele davranıp anekdot niteliğindeki bu bilgiyi abartır ve Ribbentrop'u bir "Türk düşmanı" olarak niteler; Michael Bloch, *Ribbentrop* (Londra: Bantam Books, 1994), 223. Yine de Ribbentrop, Berlin'de Türk Büyükelçiliğindeki sosyal etkinliklerde Osmanlı madalyalarını gururla gösteriyordu: Ingeborg Böer vd., *Türken in Berlin, 1871-1945: Eine Metropole in den Erinnerungen osmanischer und türkischer Zeitzeugen* (Berlin: Walter de Gruyter, 2002), 315.

4 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 178, 190, 242-243; Klaus-Michael Mallmann ve Martin Cüppers, *Halbmond und Hakenkreuz: Das Dritte Reich, die Araber und Palästina* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2007), 93; Barry Rubin, *İstanbul Intrigues* (İstanbul: Boğaziçi University Press, 2002), 35; Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 100.

lama olarak kabul etmenin çok basit olacağını ifade etti.[5] Türkiye için de benzer bir durum geçerlidir: Burada da ideolojik hayranlık ve algılanan yakınlık, özelikle hayali ilişkiler değil, gerçek ilişkiler söz konusu olduğunda Türkiye ile Nazi Almanya'sı hiçbir zaman Üçüncü Reich ile Faşist İtalya kadar yakın olmadığı için, doğrudan verili bir dış politikaya dönüşmedi. Nazilerin kafasında kendi "nihai savaş"ları varken, ideoloji onlar için arka planda kaldı. Bu durum, Avrupa'dan bir yığın örnekle kanıtlanabilir. Savaş çabasının önceliği, faşist ideolojiye sıra gelince, burkulmuş bazı sonuçlara yol açtı. Bir anı kitabında, "Toplama Kampında" bölümünden alınan aşağıdaki pasaja bunun bir örneği yansır: "Deftere kaydedildik ve sanki suçluymuşuz gibi parmak izlerimiz alındı... Sonunda büyük kapıdan yürüyüp gerçek kampa girdik; bize, tuğladan yapılmış ve dezenfektan kokan boş bir baraka verildi. Her tarafta makineli tüfekli askerler ve kurt köpekleri bize eşlik etti."[6] Bunlar Romanyalı bir faşistin, Stefan Logigan'ın anıları olmasaydı, Buchenwald toplama kampına gelişle ilgili bu anlatım alışılmışın dışında olmazdı. Stefan Logigan, Mareşal Antonescu iktidarı ele geçirip Rumen faşist hareketini acımasızca ezdikten sonra Romanya'dan kaçan Demir Muhafızların ikinci kademe liderlerindendi. Demir Muhafızlar, Nazi Almanya'sında umdukları kadar sıcak karşılanmadılar. Hitler güvenilir asker Ion Antonescu'yu Avrupa'nın bir zamanlar üçüncü en büyük faşist hareketine tercih etmişti; çünkü savaş çabalarına daha uygundu ve Demir Muhafızlar Hitler'in zevkine göre biraz fazla devrimci ve asiydi.[7] Anlaşılan, o yıllarda ide-

---

5 Walter Werner Pese, "Hitler und Italien, 1920-1926," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 2 (1955): 113-126, buradaki 126.

6 Stefan Logigan, *Rumäniens Eiserne Garde: Ein Legionär erinnert sich* (Münih: Universitas, 1996), 439.

7 Krş. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941: Mistica ultranaţionalismului* (Bucureşti: Humanitas, 1995 [1989]), 251-262; Armin Heinen, *Die Legion "Erzengel Michael" in Rumänien: Soziale Bewegung und politische Organisation* (Münih: Oldenbourg, 1986), 442-453.

oloji Almanya'nın dış politikasının zorunlu yol göstericisi değildi. İtalya'nın Nazi işgalinde başvurulan acımasızlık da, iki ülkenin daha önce ikizleştirilmiş olmasına ve Mihverin dostluk retoriğine pek uygun düşmez. Savaş çabasının, Türkiye'nin özlemleriyle ve jeopolitik durumla çatışan zorunlulukları, yalnızca 1939'dan sonra hızla değişen Türk-Alman ilişkilerine değil, Türkiye'yle ilgili Nazi söylemine de yansıdı. Türkiye'ye ilişkin Nazi imgesinin önceki eğilimleri uzun süre kesintisiz devam ederken, Alman karşıtı Türk politikaların ve politikacıların en sert dille yargılandığı zamanlar da vardı. Alman gazeteleri genellikle Atatürk standardına ve "Atatürk'ün mirası"na göre yargıda bulundu.

1930'lar boyunca Almanya ve Türkiye ekonomik olarak giderek daha fazla iç içe geçmişti –birçok bakımdan, Nazi basınının Türk ekonomik "otarşi"sini yüceltmesine aykırı olarak. 1936'da Üçüncü Reich Türk ihraç ürünlerinin yüzde 51'nin ulaştığı yerdi ve Türk ithalatının neredeyse yüzde 50'sinin de kaynağıydı. 1939'dan önce Türkiye, savaş uçağı ve denizaltı dahil, Üçüncü Reich'ten silah satın alan başlıca ülkelerden biriydi.[8] Almanya cömert borçlar vererek –çoğu kez Hitler'in emriyle ve ekonomi danışmanlarının tavsiyesiyle– ve çok pahalı Türk tarım ürünleri satın alarak Türkiye'nin desteğini almak için ticareti ve ekonomik yardımı kullandı.[9] Üçüncü Reich basını, Almanya'nın Türkiye'yi Aufbau projesinde özellikle ekonomik olarak desteklediğini başından itibaren vurguladı. Bu söyleme göre, aslında her iki ülke modern völkisch devletler inşa etmeye çabalarken çok yakın işbirliği yapıyordu.[10] Üçüncü Reich yetkililerin bu or-

---

8 Antoine Fleury, *La pénétration allemande au Moyen-Oriente, 1919-1939: Le cas de la Turquie, de l'Iran et de l'Af ghan i stan* (Leiden: A. W. Sijthoff, 1977), 119, 124-125; Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 85.

9 Leitz, ortalama dünya piyasa fiyatından yüzde 30 fazla olduğunu iddia eder. Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 88; Fleury, *La pénétration allemande*, 132-159.

10 Birkaç örnek: "Wir und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 10 Ağustos

tak Aufbau'yu ilerleten Türkiye ziyaretleri, 1936'da Hjalmar Schacht'ın ziyaretini günü gününe anlatanlara benzer bir yığın makaleye konu edildi. Bu bağlamda, *Völkischer Beobachter*'deki makalenin koyu harflerle yazdığı gibi, Schacht'ın Alman Führer'in imzalı bir portresini Atatürk'e verdiği vurgulandı –Atatürk aldırsın ya da aldırmasın.[11]

Alman ekonomisi için, özellikle savaş çabası için Türkiye çok önemli olmuştu. Naziler, paslanmaz çelik üretiminde çok önemli olan kromite çok bağımlıydı. 1937'de Almanya'nın kromit ithalatının yarısından fazlası Türkiye'den geliyordu.[12] Çeşitli metal silahların önemli bir bileşeni de, II. Dünya Savaşı sırasında çoğu Franco'nun İspanya'sından ithal edilen tungstendi. Aslında, II. Dünya Savaşı sırasında Üçüncü Reich için oynadığı rolden ötürü İspanya Türkiye ile karşılaştırılır.[13] Türkiye birçok bakımdan ikinci bir İspanya'ydı.

1933; "Neue deutsch-türkische Wirtschaftsvereinbarung," *Völkischer Beobachter*, 12 Ağustos 1933; "Deutsch-türkische Zusammenarbeit," *Wirtschaftspolitischer Dienst*, 17 Nisan 1935; "Deutsch-türkische Wirtschaftsneuregelung," *Völkischer Beobachter*, 21 Mayıs 1936; "Deutschlands Arbeit am türkischen Wirtschaftsaufbau," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 3 Eylül 1936; "Türkei umworben," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 5 Mayıs 1939; "Deutsch-türkisches Handelsabkommen abgeschlossen," *Völkischer Beobachter*, 15 Haziran 1940.

11 Krş. "Deutschland und die Türkei: Dr. Schacht über seine Besprechungen in Ankara," *Völkischer Beobachter*, 20 Kasım 1936; "Warum Dr. Schacht nach Ankara fl iegt," *Hamburger Tageblatt*, 12 Kasım 1936; "Schacht in İstanbul," *Völkischer Beobachter*, 15 Kasım 1936; "Dr. Schacht in Ankara," *Völkischer Beobachter*, 17 Kasım 1936; "Dr. Schacht in İstanbul," *Freiburger Zeitung*, 16 Kasım 1936; "Reichsbankpräsident Dr. Schacht in Ankara eingetroffen," *Freiburger Zeitung*, 16 Kasım 1936; "Nach Teheran eingeladen," *Freiburger Zeitung*, 17 Kasım 1936; "Der Besuch Dr. Schachts in Ankara," *Freiburger Zeitung*, 17 Kasım 1936.

12 Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 88.

13 Ribbentrop, Franco'ya karşı, Britanya ve Fransa tarafından bir ittifaka zorlanmama konusunda "Türk örneği"ni de kullandı. Dahası, Üçüncü Reich'ten İspanya'ya "Ankara Programı" denilen bir ekonomik ve askeri pardım paketi de vardı. Stanley G. Payne, *Spain, Germany and World War II* (New Haven, CT: Yale University Press, 2008), 197, 236-

Leitz "aktif tarafsız" Türkiye ile "Mihver tarafsız" İspanya'yı yan yana koyarken, bu kadar fark olup olmadığı sorulmalıdır.[14] Ne yazık ki, bu konuyu uzun uzadıya ele almanın yeri burası değil; ama bu karşılaştırma, Nazi Almanya'sı için Türkiye'nin 1938/1939 öncesi rolünün devem ettiğini kabul etmemize izin verir. Geçerli ve özellikle Türk tarih yazımı, II. Dünya Savaşında Türkiye konusunda şimdiye kadar çok kibar oldu; "aktif tarafsızlık"ı bile zar zor söyledi. Yakın zaman Alman tarih yazımı ise, Türkiye'nin rolünü, neredeyse tekil bir biçimde, Nazizmden kaçan Alman mülteciler için güvenli bir sığınak olarak vurgular.[15] Türkiye'nin bütün bu suçlayıcı ittifaklara ve Nazi yanlısı hareketlere Almanya tarafından zorlandığı ve dahası, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sularında savaşa bulaşmadan akıllıca manevra yaptığı özellikle vurgulanır. Her şeyden önce Türkiye 1911'den 1923'e kadar sürekli savaşlarla harap olmuştu –Üçüncü Reich metinlerinin Türkiye'nin tarafsızlığının meşru bir bahanesi ola-

---

241, 247, 276; Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 130-137; ayrıca bkz. Paul Schmidt, *Hitler's Interpeter*, ed. R. H. C. Steed (Londra: Macmillan, 1951), 250; Douglas Porch, *Hitler's Mediterranean Gamble: The North African and the Mediterranean Campaign in World War II* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2004), 666, 681.

14 Deringil de "aktif tarafsızlık" terimini kullandı; oysa Guttstadt, Türkiye'nin Nazi yanlısı duruşunu tarif etmek için "tek taraflı tarafsızlık" terimini kullanır. Deringil, *Turkish Foreign Policy;* Corry Guttstadt, *Die Türkei, die Juden und der Holocaust* (Berlin: Assoziation A, 2008), 164-167.

15 Krş. Christopher Kubasek ve Günter Seufert, ed., *Deutsche Exilwissenschaftler im türkischen Exil: Die Wissenschaftsemigration in die Türkei, 1933-1945* (Würzburg: Ergon, 2008); Kemal Bozay, *Exil Türkei: Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in die Türkei, 1933-1945* (Münster: LIT Verlag, 2001); Sabine Hillebrecht, ed., *Haymatloz: Exil in der Türkei, 1933-1945* (Berlin: Verein Aktives Museum, 2000); Stanford J. Shaw, *Turkey and the Holocaust: Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution, 1933-1945* (Basingstoke: Macmillan, 1993); Faruk Şen ve Dirk Halın, ed., *Exil unter Halbmond und Stern: Herbert Scurlas Bericht über die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer in der Türkei während der Zeit des Nationalsozialismus* (Essen: Klartext, 2007); ayrıca bkz. Guttstadt, *Die Türkei.*

rak gördüğü bir olgu.[16] Bu bahane doğru olduğu ve gerçekten de Türkiye savaşın dışında kalmayı becerdiği halde, her zaman fiilen dışında kalacak gibi görünmedi.

Başlangıçta kısa bir tereddüt dönemi oldu: Türkiye'nin Britanya ve Fransa'yla dostluk ve karşılıklı yardım anlaşmaları imzaladığı 1939 yazından, 1941'de Almanya'yla benzer bir anlaşma imzalanıncaya kadar. Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret anlaşmasının süresi 1939'da bitti; Ankara anlaşmanın yenilenmesine ilgi göstermedi ve Hitler, Türkiye'ye silah ihracatını zaten durdurmuştu. Ama Fransa düştükten sonra, Türkiye daha önce Britanya ve Fransa'yla yaptığı anlaşmalar gereğince Mihver devletlerine karşı çoktan savaşa girmiş olması gerektiği halde, yine Almanya'yla yakınlaştı. Haziran 1940'da "savaşa taraf olmadığı" ilan etti.[17] 1941'de Türk başbakanı Saraçoğlu Alman birliklerin Türkiye üzerinden Irak'a transit geçişine izin bile verdi, ama daha sonra izni geri almak zorunda kaldı.[18] Ondan kısa bir süre sonra Üçüncü Reich ile Yeni Türkiye arasında, Türkiye'nin hayırhah tarafsızlığını öngörün on yıllık bir Dostluk Antlaşması imzalandı. "Barbarossa Harekatı," Sovyetler Birliği'ne saldırı başlamadan dört gün önce, 18 Haziran 1941'de imzalandı. Hitler bu şekilde, kendi ifadesiyle, güney "kanadını Türk ordusuyla güvenceye aldı" ve Türkler, en önemli eski müttefikleri karşısında Almanların zafer kazanmasını istiyordu; o eski müttefikleri olmasaydı "Türk Bağımsızlık Savaşı" bu-

[16] "Das deutsch-türkische Einvernehmen," *Frankfurter Zeitung*, 23 Haziran 1941; "Deutsch-türkischer Freundschaftsvertrag," *Wirtschaftsdienst*, 27 Haziran 1941; Martin Bethke, "Die Türkei und ihr Präsident," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 29 Ekim 1942; "Ismet Inönü," *Neuste Nachrichten (Goslar)*, 1 Kasım 1941; "Ismet Inönü: Zum 58. Geburtstag des Staatspräsidenten der Türkei," *Donau-Zeitung*, 1 Ekim 1942; Reinhard Hüber, *Die Türkei: Ein Weg nach Europa* (Berlin: Verlag Volk und Reich, 1942), 28-30; 1935'te ve 1939'da: "Die neue Türkei," *Magdeburger Zeitung*, 14 Nisan 1935; C. E. Graf Pückler, "Was die Türkei verlor," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 23 Mayıs 1939.

[17] Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 85-90.

[18] A.g.e., 92.

gün belki de farklı bir ad taşırdı.[19] Anlaşılan o günlerde Türk milletvekilleri meclis koridorlarında birbirlerine Rusya'ya karşı "iyi bir sefer" dileyerek selamlaşmış.[20]

Alman basını dostluk antlaşmasını "bu savaşın büyük siyasal sansasyonlarından biri" olarak duyurdu. Bu "iki cesur savaşçı ulus," Almanlar ile Türkler arasında "geçmişte yüzlerce kez denenmiş" bir ilişkide mantıksal bir adım olarak yorumlandı.[21] Birkaç ay sonra Türk büyükelçi Hüsrev Gerede de her iki ulusu ve rejimi birbirine bağlayan bir şey olarak "askerlik ruhu"nu vurguladı. Bu, yıllar önce gerçekleşmesi gereken bir şeydi; çünkü Hitler iktidara geldiğinden beri, *Vorarlberger Tagblatt*'ın vurguladığı gibi, iki ulus belli bir hemfikir Führer topluluğunu paylaşmıştı. *Hamburger Fremdenblatt*'ın vurguladığına göre, iki ulusu birbirine bağlayan bir "gönül dostluğu"ydu.[22] Alman basını bu iki "yeni" ulusu ve ideolojik yakınlıklarını bir kez daha övmek için, bu antlaşmayı biraz küçük bir medya olayı gibi kullandı; *Frankfurter Zeitung* bir günde bu konuda üç uzun makaleye yer verdi.[23] Völkischer Beobachter, bu "Alman zaferi"ne doğal olarak geniş yer verdi: İki hafta boyunca on sekiz makale ve haberle.[24] Dostluk antlaşmasının yankılarından biri,

---

19 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 172.

20 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945* (İstanbul: İletişim, 2003), 600-601; Guttstadt, *Die Türkei*, 161.

21 "Wiedergefunden," *Hamburger Fremdenblatt*, 19 Haziran 1941; Max Claus, "Sieg des Vertrauens," *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 19 Haziran 1941.

22 "Das Soldatische als Brücke: Unterredeung mit dem türkischen Botschafter Hüsrev Gerede," *Völkischer Beobachter*, 2 Ocak 1942. Krş. anıları: R. Hüsrev Gerede, *Harb İçinde Almanya, 1939-1942*, ed. H. Turgut ve S. Y. Cebeci (İstanbul: ABC, 1994); "Nach dem Tode Atatürks," *Vorarlberger Tagblatt*, 12 Kasım 1938; "Freundschaft der Herzen," *Hamburger Fremdenblatt*, 28 Haziran 1941.

23 "London möchte bagatelisieren," *Frankfurter Zeitung*, 20 Haziran 1941; "Erneuerung alter Freundschaft," *Frankfurter Zeitung*, 20 Haziran 1941; "Der deutschtürkische Vertrag," *Frankfurter Zeitung*, 20 Haziran 1941.

24 Krş. bu haber döngüsünden birkaç makale: "Deutsch-türkischer Freundschaftspakt," *Völkischer Beobachter*, 19 Haziran 1941; "Erneuerte

Alman propagandasının Türkiye söz konusu olduğunda iletmeye çalıştığı genel dış politika perspektifini tarif etmekteydi: "Doğal bir çıkar ortaklığı" Almanya ile Türkiye'ye birleştirmekteydi. Basının dostluk antlaşmasıyla ilgili yorumu, Türkiye'nin Yeni Mihver Avrupa'nın inşasında yer alacağını öne sürdü.[25]

Eski Türk-Alman silah arkadaşlığı Üçüncü Reich'te hiç unutulmadığı halde, iki "yeni" devletin ideolojik yakınlığı 1941'e kadar tek egemen tema olmuştu. Bununla birlikte, Almanya'nın Türkiye'yi bir ittifakın içine çekme çabası bağlamında, savaş öncesi Üçüncü Reich'te zaten var olan eski arkadaşlık motifi, Alman basınında yeniden daha sık kullanıldı.[26] 1941 antlaşması bağlamında basın, iki eski ortağın nihayet birbirini tekrar bulduğunu haykırdı. *Völkischer Beobachter* antlaşmaya "yenilenen yoldaşlık" dedi.[27] Türkiye'ye

---

Kameradschaft," *Völkischer Beobachter*, 19 Haziran 1941; "'Beginn einer Aera des gegenseitigen Vertrauens,'" *Völkischer Beobachter*, 20 Haziran 1941; "Freudigste Aufnahme des Freundschaftsvertrages in der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 21 Haziran 1941; "Der Weg der Türkei," *Völkischer Beobachter*, 22 Haziran 1941; "'Ein glückliches Friedenswerk,'" *Völkischer Beobachter*, 27 Haziran 1941; "'Neue Blüte der deutschtürkischen Freundschaft,'" *Völkischer Beobachter*, 6 Temmuz 1941; ayrıca "'Deutschtürkisches Freundschaftsabkommen erneut bestätigt,'" *Völkischer Beobachter*, 10 Ekim 1941; "Das Reich und die Türkei," *Völkischer Beobachter*, 18 Haziran 1942.

25 "London möchte bagatellisieren," *Frankfurter Zeitung*, 20 Haziran 1941; "En gland verlor eine neue Schlacht: Mitarbeit der Türkei am Ordnungswerk im Geist der alten deutsch-türkischen Freundschaft," *Völkischer Beobachter*, 20 Haziran 1941.

26 *Völkischer Beobachter*'deki makalelerde bu temanın savaş öncesi bazı örnekleri: "Die deutsch-türkische Verbundenheit," 2 Kasım 1933; "Unsere türkischen Bundesgenossen," 31 Ekim 1934; "Vor zwanzig Jahren: Die Landung an den Dardanellen," 25 Nisan 1935; Carl Mühlmann, "Vor zwanzig Jahren: Der Kampf um die Meerengen," 3 Eylül 1935; "Türkei ehrt deutsche Gefallene," 25 Ağustos 1936; "Feierliche Überführung deutscher Dardanellen-Kämpfer nach İstanbul," 3 Kasım 1936; "Deutsche Helden auf türkischem Boden erhalten eine würdige Ruhestätte" (picture report), 7 Kasım 1936; Hans Friedrich Blunck, "Anatolien," 11 Mart 1938.

27 "Wiedergefunden," *Hamburger Fremdenblatt*, 19 Haziran 1941; "Erneuerte Kameradschaft," *Völkischer Beobachter*, 19 Haziran 1941.

bu bakış açısı, üç ay önce İnönü'ye yazdığı bir mektupta I. Dünya Savaşındaki ortak mücadeleyi öne çıkaran Hitler'in doğrudan desteğini de bir şekilde almıştı.[28]

Ama II. Dünya Savaşında yalnızca Türk-Alman silah arkadaşlığı teması ve kemikleri 1943'te Berlin'den Türkiye'ye iade edilen Talât Paşa eşelenip ortaya çıkarılmadı. Yeni Türkiye Enver Paşa'yı da yeniden ortaya çıkarıp, 1941 ile 1943/4 arasında hem Yeni Türkiye'nin hem Nazilerin Turancılıkla kısa süreli flörtünü başlattı. Turancılık –Ege Denizi'nden Kuzeybatı Çin'e kadar bütün Türki halkların Türkiye liderliğinde birliğini savunan görüş– eskiden Enver Paşa'yı hareket geçirmiş ve Sarıkamış'ta felakete yol açmıştı. Atatürk yönetiminde Turancılık bastırıldı; ama halefi İnönü yönetimde yeni Turancı ocaklar açıldı, hatta devlet girişimiyle kuruldu. Enver Paşa Kafkasya geçitlerinden Sarıkamış'ın ötesine geçmeyi başaramamış olmasına rağmen, kardeşi Nuri Paşa I. Dünya Savaşının sonunda "İslam Ordusu"nun başında Bakü'ye girmişti. Bunu yerel Ermeni katliamları izlemişti. 1941'de Berlin'e gönderilen, Kafkasya'da ve Orta Asya'da Türkiye'nin öncülüğünde çok sayıda Türki devlete ilişkin Turancı görüşünü Nazilere sunan işte bu Nuri Paşa'ydı (yeni adıyla Nuri Killigil).[29] Bundan fazla bir şey çıkmadı. Tek sonucu, Nazilerin esir alınan Türk kökenli Sovyet askerlerini (Tatar, Azeri, Özbek, Kazak vb) özel SS birimlerine devşirmek için pan-Türkçü propagandaya başlaması oldu.[30] Dahası, Nazilerin çeşitli toprak genişletme tekliflerinden de,

---

28 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 260; Johannes Glasneck, "Die Türkei im deutsch-anglo-amerikanischen Spannungsfeld," Glasneck ve Kircheisen, *Türkei und Afghan i stan*, 15-158 içinde, buradaki 67.

29 Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation* (Bloomington: Indiana University Press, 1995), 113; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 210-213; Burhan Oğuz, *Yüzyillar Boyunca Alman Gerçegi ve Türkler* (İstanbul: Can Matbaa, 1983), 365-397; ayrıca bkz. Emrullah Tekin, *Alman Gizli Operasyonları ve Türkler* (İstanbul, 2001), 128-53.

30 Landau, *Pan-Turkism*, 113-114; Glasneck, "Die Türkei," 106; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 220.

Türklerin "toprak isteği listeleri"nden (Kuzey Suriye, Musul, Halep, On İki Ada ve benzeri) de bir sonuç çıkmadı.[31] Dışişleri Bakanı Mehmet Şükrü Saraçoğlu'nun açıkladığı şekliyle Türk hükümetinin gerekçesi şuydu: Naziler Sovyetler Birliği'ni tamamen yenilgiye uğratmadığı sürece, Sovyetler Birliği içindeki birçok Türki nüfusa karşı Sovyet misillemesi korkusundan ötürü, Türkiye bir şey yapamazdı.[32] En azından açıkça yapamazdı; çünkü Nuri Paşa yarı-resmi bir kimlikle Berlin'de olsa bile, oraya antenlerini uzatanın aslında resmi Türkiye olduğuna dair kanıtlar vardır.[33] General Hüseyin Erkilet, General Ali Fuat Erdem ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak gibi yüksek rütbeli askeri subaylar da, bu pan-Türk, Türk-Alman görüşmelerine bulaşmış gibi görünüyor. Erkilet ile Erdem, 1941'in sonunda Almanya'ya ve Doğu Cephesine yaptıkları yaklaşık üç haftalık uzun bir geziden döndükten sonra, savaşın kazanılmak üzere olduğuna ve şimdi Türkiye'nin Alman zaferine katılma zamanın geldiğine dair Cumhurbaşkanı İnönü'yü ve diğer üst düzey Türkleri ikna etmeye çalıştı. İnönü kararsızdı; diğerleri daha kolay ikna oldu. Genelkurmay da dahil, Türk ordusunun seçkinleri o sarada özellikle Alman yanlısı ve Turancıymış gibi görünüyordu.[34] Yaklaşık bir yıl sonra, şimdi Türkiye başbakanı olarak Saraçoğlu, Üçüncü Reich'in Sovyetler Birliği'ni yok

31 Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 96-98; Glasneck, "Die Türkei," 78; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 150-151, 237.

32 Landau, *Pan-Turkism*, 114-115.

33 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 212-213, 215. Ayrıca bkz. Önder, *Die türkische Außenpolitik*, 150 (yine de Önder yazarla röportajında İnönü'nün "savaş sonrası açıklamaları"na çok fazla ağırlık verir; bkz. İnönü-Önder röportajı, 265-268); Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 94; Glasneck, "Die Türkei," 109-110.

34 Landau, *Pan-Turkism*, 113-114; Deringil, *Turkish Foreign Policy*, 131; Schönherr, "Die Türkei," 401-402. Özgüldür, Alfred Jodl'un 1934'te Türkiye'deki askeri gezisinden, Türk ordusunun üzerindeki Alman nüfuzunun yenilenmesi bakımından önemli bir faktör olarak bahseder: Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri, 1923-1945* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), 91-92.

etmesi durumunda ne kadar mutlu olacağını von Papen'e anlattı ve Almanlara, bu savaşı kazanmaları için Rus ulusunun yarısını öldürmelerini tavsiye etti. Von Papen, Saraçoğlu'nun mesajını özetledi: "Bir Türk olarak Rusya'nın yıkımını istiyor; bu, Führer'in en anlamlı işi olurdu."[35] Resmi Türkiye, en azından Cumhurbaşkanı İnönü'den aşağısı, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısıyla ortaya çıkan Turancı olasılıkların büyüsüne çok fazla kapılmış görünüyor.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'nde savaşı kazanmakta olmadığı anlaşılınca, Ankara en azından Sovyetler Birliği karşısında "tarafsızlığını" belirtmek için Pan-Turancılığı terk etti. Mayıs 1944'te, Türkiye bir Müttefik boykotuyla Almanya'ya kromit ihracatını durdurmak zorunda kaldıktan ve böylece Almanya'yla ticaretinin neredeyse tamamını kaybettikten sonra, önde gelen pan-Turancılar tutuklandı, hükümet uyumlu bir anti-Turancı propaganda kampanyası örgütledi ve Turancı örgütler kapatıldı.[36] Birçok Türk yazar, Turancı Türk-Alman flörtünün, Almanya'nın kazanması durumunda Türkiye için bir güvenlik ağından ibaret olduğunu savunur.[37] Ama Türkiye'nin Alman yanlısı duruşu, Turancı flörtün ötesine geçti. Leitz ve diğerlerinin vurguladığı gibi, diğer devletlere izin verilmediği halde, Üçüncü Reich'in Boğazlar'dan savaş malzemesi ve asker taşımasına izin verildi –ve bu, Sovyetler Birliği'ne saldırıdan önce oldu. İnönü de dahil, çeşitli Türk politikacılar, Wehrmacht Kafkasya'ya ulaştıktan sonra Türkiye'nin kendi tutumunu yeniden değerlendireceğini ve kesinlikle Almanya lehine olacağını Almanlara haber vermişti. Genelkurmay ikinci başkanı o noktada Türk ordusunun Almanya'nın safında savaşa gireceğini kesin terimlerle von Papen'e söyledi. Wehrmacht Yüksek Ko-

---

35 Deringil, *Turkish Foreign Policy*, 131-132; Glasneck, "Die Türkei," 87.

36 Landau, *Pan-Turkism*, 116-117; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 221-222; Rasim Ekşi, "Türk milliyetçiliği hareketi'nde tarihi dönüm noktası: 3 Mayıs 1944 mahkemeleri," *Turan* 3 (2005): 51-64.

37 Deringil, *Turkish Foreign Policy*, 132.

mutası da Kafkasya harekatında bu yan etkiye güvendi.[38]

1944'ün başında Müttefikler Almanya'ya kromit ihracına son verme ve Üçüncü Reich'le diplomatik ilişkileri kesme yönünde baskı yapınca, Türkiye her iki konuda da olabildiğince uzun süre ayak sürüdü –diplomatik ilişkileri kesme konusunda Ağustos 1944'e kadar üç ay boyunca.[39] Ankara'nın Üçüncü Reich'e kromit ihracına son vermeyi ele alış tarzı, resmi Türkiye'nin "gerçek duyguları"nı çok daha açık bir biçimde gösterir: Bir Müttefik boykotuyla bu ihracata son vermeye zorlandıktan sonra, Türk hükümeti ihracata iki hafta daha devam etti; sonra 21 Nisan 1944'te, devlet demiryollarına eldeki bütün vagonları toplayıp, Üçüncü Reich için kromit yükleme emri verdi. O gece 218 vagon Almanya'ya gitmek üzere sınırı geçti –bu şekilde Türk hükümeti, yalnızca 1944 yılı için taahhüt ettiği kromit ihracatını gerçekleştirmekle kalmadı, 1944'ün başındaki sevkiyatlar da dahil edildiğinde, 1945 yılı yükümlülüklerini de yerine getirmiş oldu.[40]

Savaş boyunca Türkiye'nin bir dizi eylemi, Türkiye'yi tıpkı İspanya gibi, ikinci bir "Mihver tarafsız" olarak tanımladı. 1942 yazında, Türk Genelkurmayının baharda von Papen'e söz verdiği gibi, Türkler Trakya'dan asker çekip, Sovyetler Birliği sınırına yirmi sekiz tümen yığdı. Bu durum Sovyetleri yaşamsal birliklerini oraya yönlendirmek zorunda bıraktı ve dolayısıyla örneğin Temmuz'da Rostov'un alınmasıyla sonuçlanan Alman harekatına dolaylı destek oldu. Yine 1943'te Saraçoğlu, Üçüncü Reich'ten Türkiye'ye güvenmesini ve Türk sınırlarında tuttuğu bütün tümenle-

---

38 Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 97-99; Glasneck, "Die Türkei," 79; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 185, 263-264; Glasneck, "Die Türkei," 77.

39 Schönherr, "Die Türkei," 409.

40 Türkiye'nın yılda 47.000 ton teslim etmesi gerekiyordu; ama 15 Mart 1944'te neredeyse 79.000 ton ihraç etmiş durumdaydı. Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri*, 161; ayrıca bkz. Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 181, 189.

ri Sovyetler Birliği'ne yöneltmesini güçlü bir biçimde istedi.[41] Türkiye'nin Nazilerle yakın bağlantısını göstermek için aktarılacak çok, çok daha fazla şey var –örneğin 1938'de Wehrmacht'ta çalışan on iki Türk subayla, askeri değişim programı; 1942'de Charlie Chaplin'in "büyük diktatör" resmini bastığı için *Vatan* gazetesinin yasaklanması ya da tarafsız bir ülke için tuhaf kaçan "samimi" ziyaretler. Gerçekten de, 1941, 1942 ve 1943'te, askeri heyetler de dahil, çeşitli Türk heyetlerinin Üçüncü Reich'e çok sayıda ziyareti oldu –Türk istihbarat subaylarından ve polis şeflerinden oluşan bir heyetin Berlin'i ve Türklerin isteği üzerine Sachenhausen toplama kampını ziyareti gibi.[42] Dahası Türkiye, Üçüncü Reich'i sevindirecek azınlık ve anti-semitik bir dizi önlem aldı.[43] Yakın zamanda Hatice Bayraktar, Türk gazetecilerin ve karikatüristlerin şiddetli anti-semitik *Der Stürmer*'de staj yaptığına ve kendileriyle birlikte *Stürmer*'in anti-semitizm üslubunu Türkiye'ye taşıdığına işaret etti.[44] Diğer yanda Türkiye, Almanya'dan kaçan birçok Yahudiye sığınma olanağı verdi.

Türkiye 1940'da ve 1941'de, Almanya'yı Batı'da serbest bırakmak ve Sovyetler Birliği'ne karşı savaşını desteklemek için Batılı Müttefiklerle bir barış görüşmesinde Üçüncü Reich'e yardımcı olma teklifinde de bulundu.[45] Diplomatik ilişkilerin resmi olarak koparılması için buluşan İnönü ile

41 Glasneck, "Die Türkei," 88; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 236.

42 Böer, *Türken in Berlin*, 20; Bozay, *Exil Türkei*, 62, 67.

43 Bunların en önemlisi 1942'deki Varlık Vergisiydi; ama Yahudi devlet memurlarının işine son verilmesi de önemliydi. Krş. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni, 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri* (İstanbul: İletişim, 2005); Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları* (İstanbul: İletişim, 2006 [2000]); Guttstadt, *Die Türkei*, özellikle. 202-10.

44 Hatice Bayraktar, *Salamon und Rabeka: Judenste reo type in Karikaturen der türkischen Zeitschriften Akbaba, Karikatür und Milli İnkılâp, 1933-1945* (Berlin: Schwarz, 2006); ayrıca Guttstadt, *Die Türkei*, 170, 184-185.

45 Glasneck, "Die Türkei," 59; Schönherr, "Die Türkei," 406-407.

von Papen arasındaki son toplantıda İnönü, gelecek sefer Müttefiklerle barış görüşmelerine Almanya adına görüşmeci sıfatıyla katılma teklifinde bulundu.[46] Sonra, Birleşmiş Milletlere katılmak için son tarihe birkaç gün kala, Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etti –önde gelen bir Türk gazetecinin o gün yorumladığı gibi, tek neden BM'nin bir parçası olabilmekti.[47] Türkiye Almanya'ya karşı herhangi bir düşmanca faaliyette yer almadı. Şaşırtıcı bir biçimde ya da önceki bölümlerde tartışılanlar göz önüne alındığında belki de şaşırtıcı değil, *Völkischer Beobachter* 25 Şubat 1945'te birinci sayfasını Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilanına ayırdığında Türkiye'ye hiçbir öfke, hatta hayal kırıklığı bile ifade etmedi. Üç uzun makalede Türkiye'nin aksini düşünmesine rağmen, bu savaş ilanına mecbur edildiğini vurguladı. Bir manşetin haykırdığı gibi, bu "kendine ihanetti" –yine *Völkischer Beobachter* Türkiye tarihi üzerine uzun bir denemede 1914'ten beri tek ve gerçek "Atatürkçülüğün" bekçisi olduğunu iddia etti.[48] Türk ulusu, diyordu gazete, bu kararın yanlış olduğunu biliyordu; ama San Fransisco'da Birleşmiş Milletler Türkiye'nin geleceğiyle ilgili yaşamsal konuları kararlaştıracağı zaman konferans masasında oturabilmeliydi. Başka seçeneği yoktu; tamamen "Yalta haydutları"nın kusuruydu. 1944'te yayınlanan bir kitap da, Türk halkının Almanya'yı terk etmek istemediğini ve Almanya için çeşitli "Türk dersleri"nin hâlâ geçerli olduğunu vurguladı.[49]

Hitler'in Türkiye tasarıları, bir bakıma karanlıkta duruyor. Hitler Atatürk sonrası Türk liderliğine fazla olumlu bakmamıştı; ama zaman içinde fikrini değiştirdi ve İnönü'ye de

---

46 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 255; Franz von Papen, *Der Wahrheit eine Gasse* (Münih: List, 1952), 600.

47 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 254.

48 "Kriegserklärung auf Befehl: Türkei beugt sich dem Ultimatum der Jalta-Gangster," "Verrat an sich selbst" ve "Britische Ohrfeigen für Ankara," hepsi *Völkischer Beobachter*, 25 Şubat 1945 içinde.

49 Martin Bethke, *Im Lande Ismet İnönüs: Beobachtungen und Streiflichter aus der Türkei* (Berlin: Deutscher Verlag, 1944), 6.

saygı duydu.[50] 1939'dan itibaren Ankara'da büyükelçi olan von Papen'e, Türkiye'yle ilişkileri askeri bir ittifaka doğru derinleştirme emri verildi.[51] Savaş boyunca asgari hedef Türkiye'nin tarafsızlığıydı; böyle bir tarafsızlık, diğer şeylerin yanı sıra, Boğazlar üzerinden potansiyel bir Müttefik ikmal yolunu kapatırdı. Bazı yazarlar, Almanya'nın Türkiye'ye karşı askeri harekat planları olduğunu öne sürer.[52] Wehrmahct Türkiye'yi de içine alan senaryolar geliştirdi; ama Hitler savaş boyunca bu tür planlara karşı çıktı.[53] Unutulmamalı ki, Franco'nun İspanya'sına karşı da Wehrmacht senaryoları vardı ve İspanya örneğinde olduğu gibi, bunların ülkeden geçme, Kafkasya'ya, Irak'a ya da Mısır'a uzanma hedefleri vardı.[54] 1941 yazından itibaren, Wehrmacht Yüksek Komutası gelecekte Türkiye'ye karşı her türlü askeri seçeneği açıkça dışladı ve siyasal çözümleri savundu –yine olasılıkla Hitler Türkiye'ye karşı askeri harekata defalarca karşı çıktığı için. Krecker'in iddia ettiği gibi, bir neden de şu olabilir: Almanlar Türk Bağımsızlık Savaşından o kadar etkilenmişti ki, Türkiye'yle bir savaşın felaket olacağını biliyorlardı; çünkü "Türkler hiçbir şansları olmasa bile savaşacaktı." Krecker'e göre, Alman yetkililerin ültimatom ya da düpedüz baskı dili kullanmalarına izin verilmemesinin nedeni de buydu.[55]

Hitler Türklerin keyfini kaçırmaktan sakınmak için elin-

---

50 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 225.

51 Glasneck, "Die Türkei," 77; Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 94.

52 Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 91; Glasneck, "Die Türkei," 60, 66, 138; Robin Denniston, *Churchill's Secret War: Diplomatic Decrypts, the Foreign Office and Turkey, 1942-1944* (New York: St. Martin's Press, 1997) abartıyor, örneğin 38, 144.

53 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 117; Helmut Heiber, ed., *Hitlers Lagebesprechungen: Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen, 1942-1945* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1962), 243 n. 1.

54 Krş. Mallmann ve Cüppers, *Halbmond und Hakenkreuz*, 90; İspanya için bkz. Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 125-126; Payne, *Spain, Germany and World War II*, 75-81, 94-95.

55 Glasneck, "Die Türkei," 77; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 225.

den gelen her şeyi defalarca yaptı. İki kez, düşmanı kovalarken Türk sularında askeri operasyonlara izin vermedi. Girit alındıktan sonra, Türkleri rahatsız etmemek için, orada bir *Kraft-durch-Freude* (Neşeden Güç Doğar) tesisi dışında hiçbir şeyin, özellikle hiçbir askeri tesisin kurulmayacağını vurguladı. Yeni Türkiye, Yeni Avrupa Düzeninde yer almaya defalarca davet edildi. Hitler Temmuz 1941'de, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta sürekli başarılarla birlikte Türkiye'nin Mihver devletlerine daha fazla yakınlaşacağı umudunu Mussolini'ye ifade etti.[56] Mayıs 1942'de Hitler, savaştan sonra Türkiye'yle "kesin bir dostluk" ihtimali doğuracağı için Kırım'a sıkı sıkıya sarılmak istediğini vurguladı.[57] Bu, Hitler'in çok ilginç bir açıklamasıdır. Bir yanda, Naziler Kırım'ı Almanlar için bir yerleşim alanı olarak seçmişti; ama Turancı tasarıların öncelikli bir hedefi olarak, Türkiye'yi Mihver devletlerine katmak için bir yem olarak da kullanılmıştı.[58] Diğer yanda, Hitler'in savaşın ötesinde ve stratejik değerlendirmelerin ötesinde Türkiye'yle dostluğa bir nedenle ilgi duyduğunu da göstermekteydi –uluslar söz konusu olduğunda Hitler'le ilgili ender belgelenen bir şey. II. Dünya Savaşı öncesinde, Mossolini'nin Habeşistan macerasına Türkiye'nin güçlü ve sesli bir biçimde karşı çıktığını, Mussolini'nin *Mare Nostrum* tasarılarına engel olduğunu,

---

56 Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 125, 172, 225.

57 Henry Picker, ed., *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier: Hitler wie er wirklich war* (Stuttgart: Busse-Seewald, 1977 [1963]), 290-291 (13 Mayıs 1942). Hitler, ünlü hekim Ferdinand Sauerbruch'u kendi uçağıyla Türkiye'ye Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nu tedavi etmeye gönderdiğinde de, Türkiye ile ilişkilerin inanılmaz derecede önemli olduğunu vurguladı. Dikkat edin; Sauerbruch I. Dünya Savaşı sırasında da İstanbul'daydı, Kayzerin gizli elçisi olarak sultana gönderilmişti: Ferdinand Sauerbruch, *Das war mein Leben* (Gütersloh: Bertelsmann, 1956), 413-414, 212, 221-233; ayrıca bkz. Schmidt, *Hitler's Interpeter*, 249.

58 Norbert Kunz, *Die Krim unter deutscher Herrschaft, 1941-1944: Germanisierungsutopie und Besatzungsrealität* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005), 19-28.

hatta İspanya İç Savaşında yeni doğan Mihver güçlerin karşısında Cumhuriyetçilerin safında yer aldığını hatırladığımızda, Yeni Türkiye'ye ilişkin olumlu bir Nazi imgesinin bu Türk-Alman zikzak öyküsünün sonuna kadar değişmeden kalması, daha da dikkat çekici olur.[59] Türk Dışişleri Bakanlığı arşivleri açılana kadar, 1930'lar Türkiye'sinde Nasyonal Sosyalizm imgesini birileri çözümleyene kadar –Türk basını Nasyonal Sosyalizmi, politikalarını ve Almanya'nın yeniden inşasını takıntı haline getirmişti– ve o sırada Türk toplumundaki Nazi yanlısı akımlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olana kadar, II. Dünya Savaşı sırasında Türk motivasyonları ve hedefleri, Hitler'in Türkiye'yle ilgili nihai hedefleri gibi, karanlıkta kalacaktır. Hitler'in Atatürk hayranlığı Türkiye'ye karşı politikalarını etkiledi mi? Savaştan sonra Türk-Alman dostluğunu neden önemsedi? Kaynakların kıtlığı düşünüldüğünde, belki de hiç bilemeyeceğiz.

Hitler'in "bin yıllık Üçüncü Reich"i alevler içinde yanarken *Führerbunker*'de Almanlarla ilgili mütevekkil sözlerinin, Nazi yayınlarında ırksal değerin kanıtı ve sınanması olarak "nihai savaş"la ve Türk Bağımsızlık Savaşıyla ilgili geliştirilen mantıklı açıklamayı yansıtması belki de tesadüf değildir. Hitler, Almanlar bu savaşı kaybederse, yok olmayı hak ettiklerini söyledi.[60] Nazi yayınlarının Atatürk'e atfettiği vecizeyi de yansıttı: "Büyük bir millet için ölmek, ot gibi onursuz yaşamaktan iyidir."[61] Magda ve Joseph Goebbels *Führerbunker*'de kendi çocuklarına zehir vermek üzereyken, birkaç sokak ötede Berlin Savaşının her iki tarafında Sovyetler Birliği'nden Türk kökenli askerler savaşıyor ve ölüyordu

---

59 Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe*, 86; ayrıca bkz. Ekkehard Ellinger, *Deutsche Orientalistik zur Zeit des Nationalsozialismus, 1933-45* (Edingen-Neckarhausen: Deux mondes, 2006), 413.

60 Ian Kershaw, *Hitler, 1936-1945: Nemesis* (Londra: Penguin, 2001 [2000]), 784-785; Joachim Fest, *Speer: Eine Biographie* (Berlin: Alexander Fest, 1999), 339.

61 "Das Gesicht der modernen Türkei," *Hamburgischer Correspondent*, 1 Aralık 1933.

–Almanya'nın safında, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın 1941'de Berlin'e getirdiği Turancı vizyonla seferber edilen Türk SS birliklerindeki Tatarlara, Türkmenlere, Özbeklere, Kazaklara ve Azerilere karşı Alman başkentinin her sokağında mücadele eden Kızıl Ordunun Tatar, Türkmen, Özbek, Kazak, Azeri askerleri.[62]

62 Önder ve Krecker, 162. SS Tümeninin yalnızca Türk kökenlilerden oluştuğunu, on dokuz tabur ve yirmi dokuz piyade bölüğünü kapsadığını iddia eder. Önder, *Die türkische Außenpolitik*, 149. Krecker, Berlin Savaşında Nazi saflarında ki altı Türk taburundan söz eder; Krecker, *Deutschland und die Türkei*, 220-221.

SONSÖZ

Önce Taşa, Sonra Toza

Hitler'e inanacak olursak, Atatürk 1920'lerin karanlığında onun "parlayan yıldız"ıydı. Atatürk'ün devrimi ve Yeni Türkiye, erken Weimar yıllarında Alman milliyetçileri ve aşırı sağını büyülemişti. Çeşitli gazeteler, defalarca "Türk dersleri"ni Almanya'ya uygulama çağrısında bulunmuştu. En önde gelen gazeteler arasında, Almanya'yı "kurtarma" çabalarında Türk Bağımsızlık Savaşından kuvvetli bir güç alan Nasyonal Sosyalist gazeteler vardı. "Münih'te Ankara," Hitler Darbesini anlamanın bir yoludur. 1924 savunma konuşmasında Hitler, Atatürk'ü iki yeni devrimin en kusursuzunu gerçekleştiren kişi olarak tanımladı –diğeri Mussolini'ninki. Bu rol model hiyerarşisi, Hitler'in Atatürk'ü büyük öğretmen olarak tanımladığı 1938'de de yankılanmaya devam etti; ilk öğrencisi Mussolini, ikinci öğrencisi Hitler'in kendisi olmuştu. Bu erken Nazi, milliyetçi ve aşırı sağcı "Türk humması," Türk Bağımsızlık Savaşı 1923 yazında Lozan Antlaşmasıyla başarılı bir biçimde sonuçlandıktan sonra, ama özellikle de başarısız Hitler Darbesinden sonra duruldu. Naziler iktidara gelince, Türkiye'yle ilgili erken Weimar heyecanı devam etti ve daha önceki abartılı ölçüde olumlu Türk imgesi, resmi Nasyonal Sosyalist imge olarak, parti ve devlet propagandasının parçası olarak yeniden yerleşti. Naziler, Yeni Türkiye ve Atatürk etrafında adeta küçük bir kült oluşturdular. Hitler Avrupa-dışı uluslara iyi gözle bakmamasına rağmen, Atatürk'ün rol-model niteliğini sürekli vurgulamaktan çekinmedi. Bu durum, yalnızca Hitler'in "aziz

eşya"sı olan Atatürk büstünde değil, Führer ilkesi ve Führer devletinin, modern, völkisch bir devletin, hatta modern völkisch bir başarı öyküsünün örnekleri olarak Atatürk ve Yeni Türkiye'nin, "Nazi benlik" dünyasıyla ve Nazi dünya görüşüyle bütünleştirilmesinde de kendini gösterdi. Türklerin hoşlanıp hoşlanmamasından ve Türk gerçekliğinin aslında nasıl olduğundan bağımsız olarak, Yeni Türkiye ve "Yeni Almanya" Alman medyası ve yayınları tarafından ikizleştirildi. 1944'ten bir kitap, Türkiye üzerine Almanca literatürü benzer bir biçimde inceledi ve Almanca yayınlarda Türkiye'nin mükemmel örnek oluşuna odaklanmanın bütün "gelişme yanlışları"nı gölgede bıraktığını vurguladı ve ardından aynı şeyi kendi anlatısında yapmaya koyuldu.[1]

Türkiye ile Almanya'nın ikizlenmesi, Türk Führer, "nihai" ve "topyekûn savaş" örneği olarak Türk Bağımsızlık Savaşı, Türk modernliği ve Türk Aufbau mucizesi, eski ve yeni Türk revizyonizmi anlatılarında ifade buldu. Ama ne yazık ki, Türk başarı öyküsü, azınlıklara yönelik tutum söz konusu olduğunda daha rahatsız edici "iyi völkisch pratik" örnekleri de sundu. Bu konu daha fazla araştırmayı gerektirmesine rağmen, Ermeni Soykırımı, Hitler'in tartışmalı "Bugün Ermenilerin imhasından kim söz ediyor?" açıklamasının da gösterdiği gibi, 1930'larda unutulmamıştı. Ermeni Soykırımı ve Rumların kovulması, Yeni Türkiye'yle ilgili Üçüncü Reich söylemlerinin ayrılmaz bir parçasıydı; völkisch başarı öyküsü olan Yeni Türkiye'nin can alıcı önkoşulu olarak görüldüler. Naziler hem Yeni Türkiye'nin yükselişiyle hem Ermeni Soykırımıyla birlikte "büyümüştü" ve ikisini de unutmamışlardı.

Nazilerin ve Üçüncü Reich'in, modern bir völkisch Führer devletinin başarılı bir örneği olarak Türkiye görüşü, "Nazi benliği"yle ilgili sonuçlar çıkarmaya olanak verir.

---

1 Martin Bethke, *Im Lande Ismet Inönüs: Beobachtungen und Streifl ichter aus der Türkei* (Berlin: Deutscher Verlag, 1944), 5.

Türkiye ile Üçüncü Reich'in yüksek derecede eşleştirilmesi, Yeni Türkiye'yi tanımlamak için algılanan ve basın, yayınlar ve önde gelen Naziler tarafından övülen şeylerin "Yeni Almanya"ya da uygulanabilir olduğunu gösterir. Üçüncü Reich metinlerinin tanımladığı şekliyle Yeni Türkiye'nin modernliği, Nazilerin kendi referans sistemlerinin parçasıydı –aslında kendi modernlik görüşlerinin parçasıydı. Bu bağlamda ortaya çıkan referans noktaları yalnızca Führer, Führer devleti, azınlıklar ve nihai savaşla ilgili düşünceler değil, devletin ve ulusun yeni, altyapı ve ekonomik kalkınma, modern binaların, kentlerin ve fabrikaların inşası, propagandanın, sporun ve gençliğin yeni rolü gibi alanları kapsayan bir şeye hızlı ve devrimci dönüşümüyle de ilgilidir. Türk örneği üzerinden, modernlik ve modernleşme için modernliği ve modernleşmeyi savunan Naziler görülür. Türkiye'yle ikizleştirme de, Roger Griffin'in ifade ettiği gibi, güçlü bir "yeni başlangıç" duygusu iletti. Bu yüzeysel bir modernlik gibi görünmesine rağmen, kesinlikle "gerici" bir modernlik değildi.[2] Nazi modernliğiyle ilgili hâlâ devam eden tartışmalar bakımından Yeni Türkiye'ye ilişkin Nazi vizyonundan hangi sonuçlar çıkarılmak istenirse istensin, Nazi söyleminin anahtar bağlamları ve bağlantıları Führer ilkesi ile etnik, völkisch boyutlardı. Naziler Yeni Türkiye'yi, sorgusuz sualsiz Führer'inin peşinden gittiği ve "azınlık sorunu"nu (ve "kilise sorunu"nu) "çözdü"ğü için canlı ve hiper modern olarak gördüler. Bu yüzden, Nazilerin Yeni Türkiye'sinin can alıcı bir yanı, mutlak bir Führer devletine ve gelecek şeylere –völkisch Aufbau'nun çeşitli boyutlarından "azınlık sorunu"nun bir "çözüm"üne ve nihai savaşa kadar– propaganda bakımından hazırlık ve destekti. Dahası, Nazile-

2 Krş. Roger Griffin, *Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007); Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998 [1984]).

rin Yeni Türkiye vizyonu, dinin toplumdaki gücünü toptan yok etmese bile, kilise ile devletin toptan ayrılmasını açıkça yaymaktaydı. Modern bir völkisch toplumda kilisenin ya da dinin rolüne "alternatif" hiçbir tasarıyı desteklemedi; bu bağlamda, örneğin Steigmann-Gall'ın "olumlu Hıristiyanlık" terimiyle önerdiği gibi, dinin rolünün değiştirileceği iddialarına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Bu yüzden Nazilerin Atatürk ve Yeni Türkiye vizyonu, bizzat Nazizmle ilgili düşüncelere göz atmamıza da olanak verir. Bu vizyon oldukça seçiciydi ve yalnızca yazarların ve Üçüncü Reich'in görmek istediklerini öne çıkarmaktaydı; aynı zamanda son derece sabit ve katıydı ve 1933'e gelindiğinde bir taşa dönüşmüştü. Ne 1919'dan itibaren Türk "gerçekliği" ne çağdaş Türkiye'deki gelişmeler, bu taşlaşmış Türkiye hayalini değiştirecekti.

Bu pohpohlayıcı Türkiye söylemi, Nazilerin 1930'larda icat etmek zorunda kaldığı bir şey değildi; zaten vardı, yalnızca sahiplenmek ve sürdürmek gerekiyordu. Bu hazır söylem Nazi politikalarıyla ve ideolojik bileşenlerle desteklendi: Führer ilkesi ve miti, Führer devleti, völkisch devlet, toplum ve ekonomi devrimi, "etnik temizlik" ve gelecek "nihai savaş"a hazırlanma. Nazilerin alıp devam ettirmesi için orada hazırdaydı; ama aynı zamanda kendi söylemleriydi de. Goebbels'in Hitler'i "en derin çaresizlik anlarında ışıl ışıl parlayan yıldız" olarak hatırlaması ve Hitler'in de Türk Führer'i aynı terimlerle hatırlaması tesadüf değildir.[3] Nazizmin evrimi, savaş sonrası Führer düşüncesinin gelişimi, Türk Bağımsızlık Savaşı, Atatürk ve Yeni Türkiye'yle ilgili söylemler, hepsi aynı zamanda ve birçok bakımdan "birlikte" gerçekleşmişti. Aslında, Hitler'in Hitler Darbesinden önce "davulcu"dan Führer'e geçişe zaten başlamış olduğu konusunda Ian Kershaw haklıysa, Hitler'in kafasındaki anahtar Führer figürü Atatürk olmalı. Mussolini Almanya'daki medya söyleminde önemli bir rol oynamadan aylar, hatta belki

[3] Helmut Heiber, *Joseph Goebbels* (Münih: dtv, 1974 [1962]), 51.

iki üç yıl önce Hitler'in Mustafa Kemal konusunda okumuş ve konuşmuş olması akla uygundur. Üçüncü Reich'te resmi söylemin Atatürk'e model Führer gibi davranması herhalde şaşırtıcı değildir.

Bir zamanlar "Alman Mussolini" denilen Hitler, yönetiminin sonuna kadar kendi Türk rol modelini hatırlayacak ve değer verecekti. Karılaştırıldığında, bir zamanlar kendisine "Milanolu Mustafa Kemal" dediği iddia edilen Benito Mussolini'nin kendi Türk rol modelini çabucak unutmuş olması oldukça dikkate çekicidir. Mussolini yeni faşist dünyada ideolojik önderliğe heves ettiği için –Faşist İtalya'da Türkiye'ye hayranlık duyan birçok yayın bir tarafa– öyle davrandı.[4] Hitler'in sürekli ve açıkça dillendirilen hayranlığı, diğer şeylerin yanı sıra, savaş sonrası Münih'te ve genel olarak Almanya'da, Nazi hareketi ortaya çıktığı zaman var olan çok özgül "Türk atmosferi"ne dayanmaktaydı. Naziler kendi rol modellerine süreli ve açık saygı göstermelerine rağmen, örneğin Nazi söyleminde İtalyan Faşizminin nasıl

[4] Krş. Kemalist Türkiye'yi Faşist İtalya'ya benzer bir devlet olarak tasvir eden 1933 öncesi İtalyan Faşist söylemi ve Kemalizmin esas olarak Avrupa karşıtı bir hareket olarak algılandığı 1933'ten sonraki değişim: Benito Mussolini, "La luna crescente," *Gerarchia* 9 (1922): 477-479; Cornelio di Marzio, "La Turchia di Kemal," *Gerarchia* 2 (1924): 111-120; Renato Caniglia, "Roma e Angora," *Critica Fascista* 13 (1929): 256-257; Umberto Nani, "Kemal Pascià," *Critica Fascista* 23 (1929): 456-457; Phillippe de Zara, "Dittature regalie e dittature demo cratiche," *Critica Fascista* 18 (1926): 347-349, Ettore Rossi, "Il Ghazi Mustafa Kemal Pascià," *Gerarchia* 4 (1929): 297-304; Magherita Sarfatti, "Il fascismo visto dall'estero," *Gerarchia* 6 (1929): 436-443; Ancyranus, "La Turchia kemalista e il patto italo- turco," *Gerarchia* 1 (1929): 1-6; Ettore Rossi, "Il Fascismo nel vicino Oriente," *Gerarchia* 10 (1932): 843-847; Fiolco d'Ancyra, "Fascismo e Kemalismo," *Gerarchia* 10 (1932): 857-860; Gustavo Pesenti, "Alcuni aspetti del mondo nuovo," *Gerarchia* 5 (1935): 389-402; Francesco Bertonell, "Turchia 1935," *Gerarchia* 6 (1935): 494-499; Leopoldo E. Checchi, "La politica navale: La questione degli Stretti," *Gerarchia* 8 (1936): 580-582; F. Coppola, "Momenti della lotta politica III: Italia e Turchia," *Politica* 41 (1937): 47-52; krş. Sergio Panunzio, "Teoria generale della dittatura I," *Gerarchia* 4 (1936): 228-236.

görüldüğü, İtalyan Faşizminin gelişiminin Nazizmi gerçekte nasıl etkilediği ve daha özgül olarak İtalyan versiyonun çeşitli başarı ve başarısızlıklarının Nazi medyasında nasıl tartışıldığı konusunda çok az şey bilmemiz de oldukça dikkat çekicidir. Bu kitapta berraklaştığı gibi, Üçüncü Reich'in politikasını, mitlerini, hedeflerini ve genel ideolojisini düşündüğümüzde, her zaman Naziler için Türkiye'nin rolünü de düşünmeliyiz. Nazilerin diğer iki "akraba sistem"le, Faşizmle ve Kemalizmle hem nitelik hem nicelik olarak kurdukları bağlantı göz önüne alındığında, İtalya'nın rolünü daha yakından incelemek gerekir. Nazilerin (ve İtalyan Faşistleri de eklenebilir) kafasında üç yeni sistem –Nasyonal Sosyalizm, İtalyan Faşizmi ve Kemalizm– var oldukları sürece sürekli bir diyalog içinde oldular.[5]

Erken Weimar yıllarında *Berliner Tageblatt* ya da *Frankfurter Zeitung* gibi Yeni Türkiye'yi yüceltme konusunda daha dikkatli ya da isteksiz olan gazetelerin Üçüncü Reich'te Yeni Türkiye'yi yücelttiklerini görürüz, ama "Türkiye" kamusal söylemin fazla *Gleichschaltung* (mecburi koordinasyon) gerektirmeyen bir konusuydu. Nazilerin taşlaşmış Yeni Türkiye imgesi, yalnızca Mussolini'nin Habeşistan macerasına Türkiye'nin karşı çıkmasına ve İspanya İç Savaşında Cumhuriyetçileri desteklemesine değil, Türkiye'nin II. Dünya Savaşındaki zikzaklı politikasına da dayanabildi. Türkiye söz konusu olduğunda, yalnızca 1939'da Türkiye Türk-İngiliz Antlaşmasını imzaladığında değil, Almanya'ya savaş ilan ettiğinde bile Nazi basını anlayışlı ve bağışlayıcı olmaya devam etti. Burada, Üçüncü Reich'ın son yedi yılında sıkça olduğu gibi, Nazi basını, özellikle de *Völkischer Beobach-*

---

5 Bkz. Giacomo E. Carretto, "Polemiche fra kemalismo, fascismo, comunismo negli anni '30," *Storia contemporanea* 3 (1977): 489-530; Fikret Adanır, "Kemalist Authoritarianism and Fascist Trends in Turkey during the Interwar Period," Stein Ugelvik Larsen, ed., *Fascism outside Eu rope: The Eu ro pe an Impulse against Domestic Conditions in the Diffusion of Global Fascism* (New York: Columbia University Press, 2001), 313-361 içinde.

ter, Atatürk'ün mirasının "gerçek bekçisi" rolünü üstlendi ve Türk dış politika hamlelerini, Atatürk'ün arzularına, politikalarına ve onun temsil ettiği her şeye aykırı olduğu gerekçesiyle kınadı. Anlaşılan, Türkiye'ye ilişkin özel bir Nazi anlayışı Nazi Almanya'sına ve özellikle Hitler'e o kadar işlemişti ki, von Papen Türklerin diplomatik ilişkileri kesme haberini Hitler'e ilettiğinde, Hitler'in tepkisi bir öfke patlaması olmadı, onun yerine Kırım'ı terk ettiğinden beri beklediği bir açıklama olduğunu söyledi.[6] Savaştan sonra Türkiye'yle derin bir dostluğun önemini vurguladığı başka bir açıklamasının gösterdiği gibi, Hitler Türkiye'yle dostluğa epeyce önem vermiş gibi görünüyor.

Bu kitap, 1920'lerde modern kitle iletişim araçlarının yabancı konuları ve olayları yalnızca yakından izlemekle yetinmeyip, iç bağlamlara ithal ettiklerini de gösterir. Alman kamuoyu ya da en azından gazeteler o kadar ilgiliydi ki, Almanya'nın endişelenecek ve konuşacak başka bir yığın şeyi olmasına rağmen, Türkiye erken Weimar yıllarında gazete söylemenin egemen bir bileşeniydi; birinci sayfalarda yer verildi ve Almanya'yı daha doğrudan ilgilendiren büyük iç ve dış politika konularıyla ilişkilendirildi –ve bütün bunlar, gazetelerin Türkiye'de muhabirlerinin bulunmadığı bir zamanda oldu. Benzer şeklide bu kitap, İtalyanların aksine Nazilerin, yalnızca medyalarında yandaş ya da rakip bir sistemi izlemeye değil, ideolojileri, Führer'leri ve tarihleri dahil, yabancı bir hareketle, devletle ve liderle doğrudan ve sürekli bağdaşmaya da ne kadar açık olduklarını gösterir. Aynı zamanda Hitler, Otto Strasser'in etrafındaki gruba, Gandhi'ye hayranlığından ve "aşağı ırklar"ın kurtuluş mücadelelerini yücelttiği için defalarca ve öfkeyle saldırdı.[7]

---

6 Franz von Papen, *Der Wahrheit eine Gasse* (Münih: List, 1952), 605.

7 Krş. Hindistanlılar ve davalarına gösterilen sempati konusunda Hitler: Albert Zoller, ed., *Hitler privat: Erlebnisbericht seiner Geheimsekretärin* (Düsseldorf: Droste, 1949), 156; Adolf Hitler, "Politik der Woche," *Illustrierter Beobachter*, 7 Eylül 1929, Institut für Zeitgeschichte, ed.,

Röhm, Nasyonal Sosyalizmin yabancı rol modellere ihtiyacı olmadığını anılarında açıkça ifade etti.[8] Her milliyetçi hareket, yabancı milliyetçi hareketlerle bağ kurmakta asli sorunlar yaşar. "Prin noi înşine," Romanya milliyetçiliğinin bir sloganıydı ve "Kendimizle, kendi başımıza" demek olan anlamı, Nasyonal Sosyalist ideoloji için de geçerlidir.[9] Bu, Hitler'in "Almanya'nın Mussolini'si" olduğuna ilişkin alıntının bağlamına da yansır. Alıntının yazarı Hermann Esser de aslında "İtalyan bir Mussolini'yi taklit etmeye ihtiyacımız yoktur. Zaten bizim bir tane var. Adı da Adolf Hitler'dir!" diyerek başlamıştı.[10] Ama Atatürk defalarca Hitler'e benzetildi ve onunla eşitlendi; Alman Führer'in kendisi de, Atatürk'e parlayan yıldızım ve öğretmenim diyerek kendi biyografisine yazdırdı.

Nasyonal Sosyalizmin yalnızca bir Alman tarihi yoktur ve yalnızca İtalyan Faşizminden de etkilenmedi. Kaynakları daha fazla enternasyonaldir ve bu kaynaklardan bazıları da, gösterdiğim gibi, Türktür. Her faşizmin tarih öncesini yalnızca ulusal bir bağlamda anlatma tekniğini (sıkça kullanılan bir teknik) gözden geçirmek gerekir.[11] İlginç bir bi-

---

Hitler: Reden, Schriften, Anordnungen, Februar 1925 bis Januar 1933, cilt 2, bl. 1 (Münih: K. G. Saur, 1992), 374-378 içinde yeniden basıldı; Adolf Hitler, *Mein Kampf*, çev. R. Manheim (Londra: Pimlico, 2001 [1969]), 601-602.

8 Ernst Röhm, *Die Geschichte eines Hochverräters* (Münih: Franz Eher Verlag, 1934 [1928]), 292-293.

9 Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947* (Oxford: Clarendon Press, 1994), 55-89, 292-425; Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919-1941: Mistica ultranaţionalismului* (Bucureşti: Humanitas, 1995 [1989]), 212-215.

10 Konrad Heiden, *A History of National Socialism* (Londra: Methuen, 1934), 86. Krş. Erich Eyck, *Geschichte der Weimarer Republik*, cilt 1 (Erlenbach- Zurich: Eugen Rentsch, 1956), 307.

11 Karşılaştırmalı incelemeler bile bu dar ulusal odağı kullanır. Örneğin Wolfgang Wippermann, *Faschismus: Eine Weltgeschichte vom 19. Jahrhundert bis heute* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2009), 50-54 (Almanya konusunda), 34-37 (İtalya konusunda), 84-92 (İspanya konusunda).

çimde, faşizm üzerine karşılaştırmalı çalışmaların sayısı arttıkça, Türkiye'den daha az söz edilir; büyük bölümü genel arka planın parçası olarak bile söz etmez.[12] Ama Weimar Almanya'sı gibi bu erken 20. yüzyıl kitle iletişim aracı toplumları etraflarındaki dünyada olup bitenlerin farkındaydı, bu olayları kendilerince anlamlandırdılar, hatta bu olayların çoğunu kendi amaçları uğruna sahiplendiler. Bu yüzden Nasyonal Sosyalizm ve Üçüncü Reich 1920'lerin ve 1930'ların "alternatif" yeni hareketleriyle ve projeleriyle bilinenden çok daha fazla iç içeydi. Nazizmin bu dolaşık yanlarıyla –ve 20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli ulusal tarihlerin diğer boyutlarıyla– daha fazla ilgilenirsek, bir karışıklık kazısından fazlasını bulabiliriz. Daha uluslarüstü bir yaklaşım, her ulusal tarihe ilişkin yeni ve önemli içgörüler sunabilir.

NAZİLERİN TAŞA KAZILI ATATÜRK VE YENİ TÜRKİYE İMGESİ, II. Dünya Savaşına kadar "gerçekliğin" bütün gelgitlerini aşmıştı. Hitler'in saldırgan yayılmacı savaşı Türk analojisinin sınırlarını test etti; savaşın kaybedilmesi, yok etti. Nasıl ki, 1923'teki Nazi yenilgisi –başarısız Hitler Darbesi– Atatürk'le ilgili milliyetçi Almanların abartılı heyecanına son verdiyse, 1945'teki yenilgi de Nazi rol-modelini hızla toza çevirdi. 1960'ların başında binlerce Türk "misafir işçi" Almanya'ya geldiği sırada, Türkiye'yle ilgili eski histeri unutulmuş gibi görünüyor. Weimar Cumhuriyetindeki ve Üçüncü Reich'teki Atatürk ve Yeni Türkiye hayranlığı, 1908'den ve I. Dünya Savaşında Alman-Osmanlı ittifakından sonraki ilk "Türk humması" da dahil edilirse, Almanya'daki egemen Türk ve Türkiye imgesinin neredeyse kırk yıl boyunca olumlu olduğu anlamına gelir –1918'den sonra söylemler nicelik ve nitelik olarak bariz bir biçimde değişmesine ve dolayısıyla önceki eğilimlerin salt bir devamı olmamasına rağmen. Bu ve 2007'de Münih'te Hitler'in Türklere duyduğu

[12] Krş. Wippermann, *Faschismus;* Arnd Bauerkämper, *Der Faschismus in Europa, 1918-1945* (Stuttgart: Reclam, 2006).

sevgiden yakınan yaşlı kadın, Türklere ve Türkiye'ye ilişkin Alman imgelerle ilgili yerleşik görüşlerle ve tarih yazımıyla güçlü bir biçimde çatışır. 2002 civarında Almanya'da Türkiye'nin AB üyeliğiyle ilgili tartışmaların hararetli anlarında, Osmanlı İmparatorluğu tarihçileri de dahil, Türk yanlısı araştırmacılar bile, Türklerin "in contunuo" Viyana kapılarında oldukları ortaçağdan bugüne kadar, olumsuz imgelerin kesintisiz sürekliliğini vurguladı.[13] Varsayılan bu süreklilik, yalnızca 1683'te son Viyana kuşatması başarısız olduktan sonra Türklere ilişkin Alman imgelerinde meydana gelen değişiklikleri –renkli, hatta şen bir Oryantalizmden Türkleri geç 19. yüzyıla kadar zayıf, çürümüş ve despot görmeye kadar– değil, Kaiserreich ile Osmanlı İmparatorluğunun stratejik çıkarlarını ve yakın işbirliğini de geçiştirir. Son olarak bu görüş, 1908 Jön Türk Devriminden sonraki "Türk humması"nı ve 1919'dan II. Dünya Savaşının sonuna kadar son derece olumlu Türkiye ve Türk imgelerini de önemsemez.

Nazi imgelemindeki Atatürk'e ilişkin bu çözümleme, Almanya'da Türkiye'yle ilgili imgelerdeki akışı ve bu tür algıları her zaman etkileyen çok özgül toplumsal ve siyasal faktörleri gösterir: "Öteki"yle ilgili ulusal, toplumsal ve kişisel görüşlerimiz ve söylemlerimiz, fiili bir "Öteki"den çok kendimizle ilgilidir; zamana ve yere, korkulara, beklentilere, planlara ve düşlere bağımlıdırlar. İddia edilen geleneklere ve sürekliliklere her zaman dikkat etmeliyiz. Genellikle gerçek değil, daha çok hayali ve kurmacadırlar. Alman ulusal ruhunda ya da Alman tarihinde hiçbir "ebedi Türk" yoktur. "Türk" imgesi yüzyılların seyri içinde sıkça değişmiştir –en çok da 20. yüzyılda– ve tekrar değişecektir.

[13] Örneğin Markus Reinkowski, "Das Osmanische Reich: Ein antikoloniales Imperium?," *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History* 1 (2006): 11, www.zeithistorische-forschungen.de.

Kaynaklar ve Tarih Yazımı Üzerine Not

1920'lerin başına ilişkin kaynakların ve Nazi yayınlarının kıtlığı ve bu kaynaklarda keşfedilen söylemin mantığı, erken Weimar Cumhuriyetinin sağcı ve aşırı sağcı yazılı medyasına daha geniş bir odaklanmayı zorunlu kıldı. Burada yalnızca değil ama özellikle *Neue Preussische (Kreuz-)Zeitung* kullanıldı. 1919'dan 1923'e kadar bu gazeteyi, Nazi gazetelerinden 1920'den 1923'e kadar –varlığını sürdürdüğü süre– *Heimaland*'ı, Türk Bağımsızlık Savaşı süresince –1919-1923– ve Üçüncü Reich'in büyük bölümünde *Völkischer Beobachter*'i çözümledim. Ayrıca, *Reichslandbund* gazete kupürleri koleksiyonundan (Bundesarchiv'de) ve Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi ile Bundesarchiv'de ilgili klasörlerde toplanan makalelerden ve yayınlanmış derlemelerden[14] yararlanabildim. Dahası, çeşitli çevrimiçi kaynakların –Staatsbibliothek Berlin'in, Heidelberg ve Freiburg'da üniversite kütüphanelerinin çevrimiçi hizmetleri ve dijitalleştirilmiş Avusturya gazetelerinin çevrimiçi portalı ANNO gibi– yanı sıra, Atatürk Kitaplığı (İstanbul), Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea (Roma), Staatsbibliothek Berlin ve Staatsbibliothek München, Cambridge, Heidelberg, Regensburg, Berlin'de (Freie Universität, Otto Suhr Institute) üniversite kütüphanelerindeki koleksiyonları kullanarak çeşitli gazetelerin çapraz kontrollerini yaptım –Türkiye İçişleri Bakanlığının aylık basın bülteni *Ayın Tarihi*'nden de yararlandım. Georg Eckert Uluslararası Ders Kitapları Araştırma Enstitüsündeki (Braunschweig) ders kitabı koleksiyonlarını da kullandım. Bundesarchiv'deki (Berlin ve Koblenz) ilgili belgelerin dışında, Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasal Arşivi, İtalyan Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Tarihi Arşivi, Bremen Üniversitesi Basın Araştırma Enstitüsündeki Tröbst Evrakı özellikle

14 Ülger'in derlemesi, bu kitapta alıntı yapılan makalelerin bir kısmını verir: Eriş Ülger, ed., *Atatürk und die Türkei in der deutschen Presse, 1910-1944* (Hückelhoven: Schulbuchverlag Anadolu, 1992); ayrıca bkz. Nuri M. Çolakoğlu, *Dünya Basınında Atatürk: Kasım 1938* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2003).

yararlı oldu. Bu kitapta kullanılan ve salt görsel olmaktan çok temel kaynak niteliğinde olan fotoğraflar, Bundesarchiv (Bild-Archiv), Ullstein Resim Arşivi ve Staatbibliothek Munchen'de Hitler'in arkadaşı ve özel fotoğrafçısı Heinrich Hoffmann'ın fotoğraf koleksiyonundan alındı.

Yazılı medyaya fazla yaslanmak, tarihsel gazete çözümlemesinin her zaman bir ölçüde olduğu gibi, biraz sorunlu görülebilir. Erken Weimar yıllarının yazılı basın piyasası, çok gazete ulusal ölçekte olmakla birlikte, inanılmaz derecede geniş ve çeşitliydi. Üçüncü Reich'te gazete piyasası elbette Nazilerin ve devletin hedeflerine uygundu, bir dizi mekanizmayla kontrol edilmekteydi. Her iki dönem, araştırmacıya kendi sorunlarını sunar. Bu sorunlar, burada iki yaklaşımla biraz aşılır: Birincisi Weimar Cumhuriyetinin erken basın söylemi, esas olarak Türkiye'ye ilişkin Nazi imgesinin köklerini bize sunduğu ölçüde amaca uygundur; bütün nüanslarıyla medya manzarasının tamamını sunmak için değil, erken Weimar yıllarına kadar geri geren Türkiye ve Türklere dair konularla ilgili merkez ila aşırı sağ yelpazeden belli eğilimleri saptamak için kullandım. İkincisi her iki dönem için çözümlemem, Nazi gazetelerini de kapsayan geniş bir gazete yelpazesinin yanı sıra, bu kitaptaki anahtar inançları desteklemek için aktarılabilen binlerce makaleden oluşan ampirik bir temele de dayanır. Ne yazık ki, basından ancak birkaç örnek anılabilir; aksi takdirde, bu kitabın yüzlerce sayfa daha dipnotu olurdu. Aslında bu kitapta sunulan temel savları destekleyen metinlerin hacmi, araştırmamın en şaşırtıcı sonucu oldu. 1920'lerde ve 1930'larda milliyetçi ve Üçüncü Reich basınında Pilsudski'nin Polonya'sı ya da Amerika Birleşik Devletleri hakkında bir dizi olumlu makale bulunabilir; ama bunlar, yirmi yıldan fazla bir süre boyunca Yeni Türkiye'ye ilişkin Nazi vizyonunun genel tutarlılığıyla, ideolojik önemiyle ve basında aldığı yerle rekabet edemez. Bu, çok özgül bir vakaydı –bununla, belki Nazilerin Faşist İtalya vizyonu rekabet edebilir. Benzer şekilde, kullanılan bütün gazeteler burada gereğince tanıtılamaz ve siyasal, ulusal ve baskı süresi ölçeğine göre konumlandırılamaz; bu da, metni okunamayacak kadar genişletirdi.

Bu kitap, daha önce araştırmaların olmamasıyla da boğuşmak zorundadır. Bu yokluk, bir bakıma, kendi kendini açıklayıcıdır. Nasyonal Sosyalizm ve Üçüncü Reich düşmanlarının imgeleri üzerine, en başta da "Yahudiler" imgesi üzerine olmak üzere, Sovyetler Birliği, Polonya ve Büyük Britanya konusunda da çok sayıda araştırma vardır.[15] Bu bağlamda, Faşist İtalya ve Francocu İspanya gibi "akraba" rejimlere ve ülkelere ilişkin Nazi algısının çözümlenmesi çok daha ilginç olurdu; bu konuda neredeyse hiçbir çalışma yok.[16] Bu yokluk da şaşırtıcı değil; çünkü var olan literatürle, Nazilerin Mussolini'yi ve devletini nasıl algıladığı konusunda epeyce fikrimiz var. Ama örneğin Mussolini'nin rol model niteliği varsayıldığı halde, bilgi ve düşüncelerin Alpler'i nasıl aşıp Nazi zihinlerine girdiği şimdiye kadar çok az çözümlenmiştir; bu yüzden resim, bu kitabın yapmaya koyulduğu resim

---

15 Birkaç örnek: Matthias Schwerendt, *"Trau keinem Fuchs auf grüner Heid, und keinem Jud bei seinem Eid": Antisemitismus in nationalsozialistischen Schulbüchern und Unterrichtsmaterialien* (Berlin: Metropol Verlag, 2009); K. Clark ve K. Schlögel, "Mutual Perceptions and Projections: Stalin's Rus sia in Nazi Germany: Nazi Germany in the Soviet Union," M. Geyer ve S. Fitzpatrick, ed., *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 396-441 içinde; Hans-Erich Volkmann, ed., *Das Russlandbild im Dritten Reich* (Köln: Böhlau, 1994); Lars Jockheck, *Der Völkische Beobachter über Polen, 1932-1934: Eine Fallstudie zum Übergang vom "Kampfblatt" zur "Regierungszeitung"* (Münster: LIT Verlag, 1999); Gerwin Strobl, *The Germanic Isle: Nazi Perceptions of Britain* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

16 Krş. Walter Werner Pese, "Hitler und Italien, 1920-1926," *Vierteljahrshefte zur Zeitgeschichte* 2 (1955): 113-126; Edgar R. Rosen, "Mussolini und Deutschland, 1922-1923," *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 5 (1957): 17-41; Jens Petersen, *Hitler-Mussolini: Die Entstehung der Achse Berlin-Rom, 1933-1936* (Tübingen: Niemeyer, 1973); Stanley G. Payne, *Spain, Germany and World War II* (New Haven: Yale University Press, 2008); Rainer Zitelmann, *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs* (Hamburg: Berg, 1987), 447-452; ayrıca bkz. Philipp Gassert, *Amerika im Dritten Reich: Ideologie, Propaganda und Volksmeinung, 1933-1945* (Stuttgart: Steiner, 1997); Wolfgang Schivelbusch, *Three New Deals: Reflections on Roosevelt's America, Mussolini's Italy and Hitler's Germany, 1933-1939* (New York: Metropolitan Books, 2007).

gibi, eksik duruyor.[17] Diğer yanda, faşist ve totaliter çeşitli rejimleri karşılaştıran, Avrupa ve Avrupa-dışı devletlerin karışık tarihine girmeyi göze alan çok sayıda inceleme vardır ve bunların çoğu, bu kitabın esin kaynağı olmuştur.[18] Dahası, Ruth Ben-Ghitat'ın İtalyan "Faşist Modernlikler" üzerine çalışmasının önemli bir etkisi oldu –faşist bir vakada modernizmin dilini kapsamlı bir biçimde çözdüğü için.[19] Michael Kellogg'un *The Russian Roots of Nazism*'i özellikle önemliydi –ama benzer bir yaklaşım kullansaydım ve Türk-Alman bağlantısıyla ilgili derneklerin örgütsel yapılarına yaslansaydım, çok az şey bulurdum.[20] Türkiye, gaziler örgütü Bund der Asienkampfer'in (Doğulu Savaşçılar Derneği) kulüp odalarında ya da yıllığında tartışılmadı. Konuyla ilgili söyleyecek bir şeyi olanlar, örneğin Berlin'de Urania konferans salonunda ya da Bavyera veliaht prensi ve Adolf Hitler'in önünde konuşmaya davet edildiler. Bu kitabın gösterdiği gibi, konu medyada sürekli ve her defasında daha fazla tartışıldı.

---

17 Örneğin bkz. Pese, "Hitler und Italien"; S. Reichardt ve A. Nolzen, ed., *Faschismus in Italien und Deutschland: Studien zu Transfer und Vergleich* (Göttingen: Wallstein, 2005). *Völkischer Beobachter*'in Roma muhabiri Rudolf von Maltzahn'ın rolü, daha fazla araştırmayı hak eder görünüyor; bkz. Ernst Piper, *Alfred Rosenberg: Hitlers Chefideologe* (München: Pantheon, 2007), 159.

18 Özellikle Giuliana di Febo ve Renato Moro, ed., *Fascismo e franchismo: Relazioni, immagini, rappresentazioni* (Roma: Rubbettino, 2007); ayrıca bkz. Geyer ve Fitzpatrick, *Beyond Totalitarianism*; I. Kershaw ve M. Lewin, ed., *Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997); Richard Bessel, ed., *Fascist Italy and Nazi Germany: Comparisons and Contrasts* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); Alexander J. de Grand, *Fascist Italy and Nazi Germany: The "Fascist" Style of Rule* (New York: Routledge, 1996); MacGregor Knox, *To the Threshold of Power, 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships*, cilt 1 (Cambridge: Cambridge University Press, 2007); Sebastian Conrad, "Doppelte Marginalisierung, Plädoyer für eine transnationale Perspektive auf die deutsche Geschichte," *Geschichte und Gesellschaft* 28 (2002): 145-169.

19 Ruth Ben-Ghiat, *Fascist Modernities: Italy, 1922-1945* (Berkeley: University of California Press, 2004 [2001]).

20 Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

TEŞEKKÜRLER

Bir kitap yazmak inanılmaz bir yolculuk, yarı-destansı bir macera, çılgınca bir gezintidir –ve teşekkürler, gezilerimin başka bir boyutunu kayda geçirir. Kendi başınıza yapmanız olanaksızdır ve benim için, Moldova'da tarih ve kimlik üzerine önceki kitabımın yanı sıra, bu kitapta da, benimle birlikte yol alanları ve varacağım yere –yolun büyük bölümünde farkında bile olmadığım varış yeri– ulaşmamda bana yardım edenleri keşfetmek şaşırtıcı oldu. Böyle bir yolculuğun ne tür yardım ve ilgi üretebildiğini görmek büyüleyici, doyurucu ve güven vericiydi; bu, insan bilimleri araştırmasına ve bir yığın kuruma da yansır. Bu yüzden, bu kitabın içindeki birçok şeyi üstlenebilirim, ama burada adını anamadığım çok sayıda kişi ve kuruma minnettarım. Bunlar danışmanlardan ve aileden kütüphanecilere ve hoşgörülü oda arkadaşlarına kadar uzanır.

Ama bütün bu yıllar boyunca çabalarımda beni destekleyen ebeveynlerim, özellikle zikredilmeyi hak eder; her zamanki gibi bu kitabı onlara ithaf ediyorum. Cambridge'deki danışmanım Sir Richard J. Evans'a cömert, sabırlı ve esin verici desteğinden ötürü özel teşekkür borçluyum. Lewis Enim ve Pascal Firges prova baskıları titizlikle okudu, çok değerli eleştirilerde bulundu, ufuk açıcı yorumlar sundu ve sürekli beni uyarıcı tartışmaların içine soktu –onlar olmasaydı, bu metin ve metin üzerinde çalışmam çok daha az keyifli olurdu. Nazik desteğinden ötürü Harvard University Press'ten Ian Malcolm'a da teşekkür ederim.

Eski işverenim Georg Eckert Uluslararası Ders Kitapları Araştırma Enstitüsünde (Braunschweig) Simone Lassig'in cömert ve mahcup edici desteğinden, Studienstifung des

deutschen Volkes ve Zentrum für Literatur- und Kulturgorschung (Berlin), Churcill College (Cambridge) ve Cambridge European Trust burslarından yararlandım. Ulf Brunnbauer, Regensburg Üniversitesinde verdiğim dersleri, bu kitabın konusuyla ilgili düşüncelerimi daha fazla geliştirmeme olanak verecek şekilde tasarlamama izin verdi. Şimdi bu satırları, Van Leer Jerusalem Enstitüsünde Polonsky Akademisinin bir üyesi olarak yazıyorum; burada Leonard Polonsky ve Gabriel Motzkin'e, ayrıca Limor Sagi, Zippi Hecht ve Tali Bieler'e özellikle müteşekkirim. Bütün bu kurumlara ve oradaki insanlara minnet borçluyum.

Metafizik ve gerçek yolculuklarımda yardım gördüm ve ilham aldım: İtalya'da ve Türkiye'deki araştırmalarım sırasında yerel danışmanlarım Emilio Gentile ve Zafer Toprak; bir o kadar önemli Mariana Hausleitner (Berlin), Isabel Kranz ve Konrad Petrovszky (Berlin), Monika Hermanns (Berlin), Tobias Graf (Heidelberg), André Balke (Reichelsheim), David Motadel (Cambridge), Mehmet Yercil (İstanbul), Rachel Pellarini (Roma), Fabio Candelori (Roma), Begüm Özden Fırat (İstanbul), Malte Fuhrmann (İstanbul), Senem Kale (İstanbul), Ayser Ali (İstanbul), Marzena Romanowska (İstanbul), Andreas Helmedach (Berlin), Stefan Troebst (Leipzig), Ayşe Tetik (Berlin), Falk Pingel (Bielefeld), Inge ve Dieter Schmidt (Münih), Stella A. Porta (Vancouver), Ronen Mandelkern (Kudüs), Nathan Marcus (Kudüs), Chrysi Katsifou (Kudüs), Sylvia Jonas (Kudüs) ve özellikle Romi Malhai (Kudüs) gibi dostların ve meslektaşların. Ute Daniel'le bir dostluk sigarası, araştırmam konusunda ilginç perspektifler açtı; Franziska Thun-Hohenstein'la (Berlin) keyifli bir kahve 20. yüzyılın liderlik kültleriyle ilgili içgörüler sundu; Ulf Brunnbauer'le (Regensburg) arada bir yenen akşam yemeği savlarımı keskinleştirdi; doktora tezimi inceleyen Chris Clark (Cambridge) ve Richard Overy (Exeter) ile hoş bir sohbet beni bazı eleştirilere hazırladı ve Cambridge, Berlin, Re-

gensburg ve Kudüs'teki araştırma atölyelerinde olduğu gibi, bazı yeni bağlamlar sundu. Yayına hazırladığı kitabında *Kreuzzeitung*'a ilişkin çözümlememin ilk sonuçlarını yayınlamaya beni teşvik ettiği ve böylece yazma evresini başlattığı için Sabine Rutar'a da teşekkür ederim. Elbette, birçok yerde yıllarca zahmet verdiğim arşivcilerin ve kütüphanecilerin desteğine de müteşekkirim.

Hepinize: Bu araştırma projesi böylesine eğlenceli oldu ve bu esas olarak sizin kusurunuz! Elbette bütün yanlışlar bana aittir, yalnızca bana.

DİZİN

NAZİLER VE ATATÜRK

STEFAN IHRIG

Avrupa ve Ortadoğu tarihçisi. Kudüs'teki Van Leer Enstitüsünde çalışıyor. Queen Mary Üniversitesinde siyaset ve hukuk okuduktan sonra yüksek lisansını Berlin Özgür Üniversitesinde Türkoloji ve Siyaset Bilimi programında yaptı. Doktorasını Cambridge Üniversitesinin Tarih Bölümünde tamamladı.

AHMET FETHİ YILDIRIM

1959 yılında doğdu. 1990'dan bu yana çeviri yapmaktadır. Yayımlanmış elliyi aşkın çevirilerinden bazıları: George Duby ve Michael Perrot (ed.), *Kadınların Tarihi*, 5 cilt (İş Kültür Yayınları, 2005); G. N. Smith, *Dünya Sinema Tarihi* (Kabalcı, 2003); John Freely, *Büyük Türk* (Doğan Kitap, 2011); William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset* (Alfa, 2013); Peter Hart, *Gelibolu 1915* (Alfa, 2014); Richard Hawkins, *Ataların Hikâyesi* (Hil, 2014); Tom Standage, *Altı Bardakta Dünya Tarihi* (Kırmızı Kedi, 2012); Julia M.H. Smith, *Roma'dan Sonra Avrupa* (Alfa, 2015), David Modatel, *İslam ve Naziler* (Alfa, 2015).

NAZİLER
VE ATATÜRK

Kariyerinin başlarında Hitler'in faşizmde Benito Mussolini'den ilham aldığı çok bilinir. Ama Hitler ve arkadaşlarının en az aynı oranda başka bir rol modelleri olduğu pek bilinmez: Mustafa Kemal Atatürk, modern Türkiye'nin kurucusu. Ihrig'in kitabı, Nazi ideolojisi ve stratejisinin kökenlerine dair anlayışımızı değiştirecek.
Hitler 1919'dan sonra Türkiye'de olup bitenlerle yakından ilgilenmeye başladı. Atatürk'ün, I. Dünya Savaşı yenilgisinin küllerinden yeni bir ulus inşa etmesine hayran kalmıştı. Münih Darbesinin büyük oranda Atatürk'ün Ankara'daki isyanı üzerinden modellediler. Hitler daha sonra Atatürk'ü "karanlıkta parlayan yıldız" olarak gördüğünü, kendisinin ve Mussoli'nin ustası olduğunu açıkladı. Türk hükümetlerinin Ermeni ve Rum azınlıklarla baş etme yöntemini, kendisinin Alman Yahudileri sorununa model aldığını söyledi.

"Bu parlak çalışma Nazizmin yükselişini ve ırkçılığın gelişmesini yeni bir bakış açısıyla yorumluyor."
– Christopher Clark, *Cambridge Üniversitesi*

"Nazi tarih yazımına özgün bir katkı. Atatürk'ün ulusunu zaptırapt almasının nasıl kötüye yorumlandığını gösteriyor."
– Martin Rubin, *Washington Times*

ALFA
www.alfakitap.com
/alfakitap
/alfakitap
/alfakitap

ALFA TARİH
ISBN 978-605-171-122-5
